

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

**ДІЯЛЬНІСТЬ НАПН УКРАЇНИ
ЩОДО НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
МОДЕРНІЗАЦІЇ ТА РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ**

оглядове видання

Вінниця
ТВОРИ
2022

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

**ДІЯЛЬНІСТЬ НАПН УКРАЇНИ
ЩОДО НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
МОДЕРНІЗАЦІЇ ТА РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ**

оглядове видання

Вінниця
ТВОРИ
2022

**NATIONAL ACADEMY OF EDUCATIONAL SCIENCES OF UKRAINE
V. O. SUKHOMLYNSKYI STATE SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL
LIBRARY OF UKRAINE**

**ACTIVITIES OF NAPS OF UKRAINE
ON SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL SUPPORT
MODERNIZATIONS AND REFORMS OF EDUCATION**

Review publication

Vinnytsia
TVORY
2022

УДК 37.014.3:[37:001.32](477)НАПНУ(048.83)

Д 50

Рекомендовано до друку вченою радою
Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського
(протокол № 7 від 23.06.2022 р.)

Автори-упорядники:

Лапаєнко С. В., канд. пед. наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського
Агалець І. О., канд. пед. наук, доцент, старший науковий співробітник відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського
Гуралюк А. Г., канд. пед. наук, старший науковий співробітник, завідувач сектору інформаційно-комунікаційних технологій і наукометрії відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського
Закатнов Д. О., канд. пед. наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського
Ростока М. Л., канд. пед. наук, старший дослідник, старший науковий співробітник наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського
Рабаданова Л. В., канд. філос. наук, старший науковий співробітник відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського
Селецький А. В., канд. іст. наук, старший науковий співробітник
Вараксіна Н. В., науковий співробітник сектору інформаційно-комунікаційних технологій і наукометрії відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського
Годецька Т. І., науковий співробітник відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Науковий редактор

Лапаєнко С. В., канд. пед. наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Бібліографічний редактор

Бондарчук О. Б., науковий співробітник відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Літературний редактор

Василенко Н. М., провідний редактор відділу кадрів і діловодства ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Рецензенти:

Кузьменко О. С., доктор пед. наук, доцент, професор кафедри фізико-математичних дисциплін Львівської академії Національного авіаційного університету
Пижик А. М., канд. іст. наук, доцент, завідувач кафедри новітньої історії України Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Якобчук Н. О., канд. іст. наук, старший науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського

Д 50 Діяльність НАПН України щодо науково-методичного забезпечення модернізації та реформування освіти : огляд. вид. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [авт.-упоряд.: Лапаєнко С. В., Агалець І. О., Гуралюк А. Г., Закатнов Д. О., Ростока М. Л. та ін. ; наук. ред. Лапаєнко С. В.]. – Вінниця : ТВОРИ. 2022. – 204 с.

ISBN 978-617-552-140-3

Оглядове видання як різновид довідкової продукції, підготовленої за результатами прикладного наукового дослідження «Бібліографічний та аналітичний супровід діяльності Національної академії педагогічних наук України щодо науково-методичного забезпечення модернізації та реформування освіти» (2020–2022), містить логічно умотивовану низку інформаційно-аналітичних матеріалів, які висвітлюють стан, результати та прогностичні перспективи теоретико-практичного осягнення наукового доробку вчених НАПН України з актуальних питань інноваційного розвитку освіти, педагогіки й психології з урахуванням сучасних процесів модернізації та реформування освіти і тенденцій у національному та світовому освітньому просторі.

Видання розраховане на наукових, педагогічних та бібліотечних працівників, здобувачів вищої освіти, а також усіх, хто бере участь у забезпеченні інформаційного супроводу освітньої галузі або цікавиться питаннями сучасного розвитку освіти, педагогіки й психології.

УДК 37.014.3:[37:001.32](477)НАПНУ(048.83)

ISBN 978-617-552-140-3

© ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, 2022

UDC 37.014.3:[37:001.32](477)НАПНУ(048.83)

The publication is recommended for publishing according to the decision
of the Scientific Council of V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine
(Minutes No. 7 dated on 23 June 2022)

Compilers:

Lapaenko S. V., PhD (Pedagogical Sciences), Senior Researcher, Head of the Department of scientific information-analytical support of education, V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine
Ahalets I. O., PhD (Pedagogical Sciences), Associate Professor, Senior Researcher of the Department of scientific information-analytical support of education, V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine
Guraliuk A. G., PhD (Pedagogical Sciences), Senior Researcher, Head of the ICT and scientometry sector of the Department of scientific information-analytical support of education, V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine
Zakatnov D. O., PhD (Pedagogical Sciences), Senior Researcher, Senior Researcher of the Department of scientific information-analytical support of education, V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine
Rostoka M. L., Ph.D (Pedagogical Sciences), Senior Researcher, Senior Researcher of the Department of scientific information-analytical support of education, V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine
Rabadanova L. V., PhD (Philosophical Sciences), Senior Researcher of the Department of scientific information-analytical support of education, V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine
Seletskyi A. V., PhD (Historical Sciences), Senior Researcher
Varaksina N. V., Researcher of the Sector information and communication technologies and scientometrics of the Department of scientific information-analytical support of education, V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine
Godetska T. I., Researcher of the Department of scientific information-analytical support of education, V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine

Scientific editor

Lapaenko S. V., PhD (Pedagogical Sciences), Senior Researcher, Head of the Department of scientific information-analytical support of education, V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine.

Bibliographical editor

Bondarchuk O. B., Research Fellow of the Department of Scientific Information and Analytical Support of Education, V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine

Copy editor

Vasylenko N. M., editor-in-chief of the Department of personnel and record keeping, V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine

Reviewers:

Kuzmenko O. S., Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the department of physical and mathematical disciplines of the Flight Academy of the National Aviation University
Pyzhik A. M., PhD (Historical Sciences), Associate Professor, Head of the Department of Contemporary History of Ukraine, Taras Shevchenko National University of Kyiv
Yakobchuk N. O., PhD (Historical Sciences), senior researcher of the Department of Pedagogical Source Studies and Biography of the V. O. Sukhomlynskyi National Academy of Sciences of Ukraine

Activities of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine on scientific and methodological support of modernization and reform of education: Review Publication / the NAES of Ukraine, V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine; [compilers: Lapaenko S. V., Ahalets I. O., Guraliuk A. G., Zakatnov D. O., Rostoka M. L. and others ; scientific ed. Lapaenko S. V.]. – Vinnytsia: TVORY, 2022. – 204 p.

ISBN 978-617-552-140-3

Review edition as a kind of production and practical products prepared based on the results of applied research «Bibliographic and analytical support of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine on scientific and methodological support of modernization and reform of education» (2020–2022), contains a logically motivated series of information and analytical materials that highlight the state, results and prognostic prospects of theoretical and practical understanding of the scientific achievements of NAPS scientists on current issues of innovative development of education, pedagogy and psychology, taking into account modern processes of modernization and reform of education educational space.

The publication is intended for researchers, teachers and librarians, applicants for higher education, as well as all those who participate in providing information support of the educational sphere or are interested in issues of modern development of education, pedagogy and psychology.

UDC 37.014.3:[37:001.32](477)НАПНУ(048.83)

ISBN 978-617-552-140-3

© V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine, 2022

ЗМІСТ

ЗМІСТ	5
ВСТУП	7
СПИСОК СКОРОЧЕНЬ	13
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНЕ І МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ ТА РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ	15
Лапаєнко С. В., Селецький А. В. Модернізація і реформування системи освіти як напрям діяльності Національної академії педагогічних наук України (аналітичний огляд).....	15
Рабаданова Л. В. Становлення і розвиток освітології як диференціація системного вивчення феномену освіти (реферативний огляд).....	28
Ростока М. Л. Інформаційно-аналітичний супровід модернізації і реформування сучасної освіти в умовах форс-мажорних обставин, трансформаційних змін і цифровізації суспільства (2019–2022 рр.) (аналітичний огляд).....	38
РОЗДІЛ ІІ. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ТА РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ	67
Агалець І. О. Національно-патріотичне виховання: вектори розвитку в освітньому просторі (аналітичний огляд).....	67
Закатнов Д. О. Науково-методичне забезпечення професійної орієнтації учнівської молоді науковцями НАПН України (аналітичний огляд).....	95
Лапаєнко С. В. Науковий доробок вчених НАПН України з питань духовно-морального виховання в контексті модернізації й реформування освіти (аналітичний огляд).....	113
РОЗДІЛ ІІІ. ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У КОНТЕКСТІ МОДЕРНІЗАЦІЇ Й РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ	125
Вараксіна Н. В. Використання технологій віртуальної реальності в освіті (аналітичний огляд).....	125
Годецька Т. І. Навчання дорослих в умовах формальної і неформальної освіти (аналітичний огляд).....	149
Гуралюк А. Г. Використання хмарно орієнтованих технологій в освіті (аналітичний огляд).....	183

CONTENTS

CONTENTS	5
PREFACE	7
LIST OF ABBREVIATIONS	13
Chapter I. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL SUPPORT MODERNIZATIONS AND REFORMS OF EDUCATIONAL BRANCHES OF UKRAINE	15
Lapaenko S. V., Seletskyi A. V. Modernization and reform of the education system as a direction in the activities of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (analytical review)	15
Rabadanova L. V. Formation and development of education as differentiation of systematic study of the phenomenon of education (abstract review)	28
Rostoka M. L. Information and analytical support of modernizations and reforms of modern education in terms force major circumstances, transformation changes and digitalization of society (2019–2022) (analytical review)	38
Chapter II. PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF MODERNIZATION AND REFORMING THE EDUCATIONAL PROCESS	67
Ahalets I. O. National patriotic education: development vectors in the educational area (analytical review)	67
Zakatnov D. O. Scientific and methodological support of professional Orientation of student youth by scientists of the National Academy of educational Sciences of Ukraine: analytical review	94
Lapaenko S. V. Scientific achievements of NAPS scientists of Ukraine on issues spiritual and moral education in the context of modernization and reform education (analytical review)	113
Chapter III. INTRODUCTION OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE CONTEXT OF MODERNIZATION AND REFORM OF EDUCATION	125
Varaksina N. V. Possibilities of using virtual reality technologies in education (analytical review)	125
Godetska T. I. Adult learning in formal and non-formal education (analytical review)	149
Guraliuk A. G. The use of cloud-based technologies in education (analytical review)	183

ВСТУП

Оглядове видання «Діяльність НАПН України щодо науково-методичного забезпечення модернізації та реформування освіти» підготовлено як очікуваний науковий результат виконання планового прикладного дослідження «Бібліографічний та аналітичний супровід діяльності Національної академії педагогічних наук України щодо науково-методичного забезпечення модернізації та реформування освіти» (2020–2022 рр.; РК № 0120U002095; договір № 12/12/2–20 Н пр, від 02 січня 2020 р.) з урахуванням пріоритетних напрямів наукових досліджень НАПН України на 2018–2022 рр., Стратегії розвитку НАПН України на 2016–2022 рр. та Стратегії розвитку Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського на 2017–2026 роки.

Видання ознайомлює цільову аудиторію користувачів з результатами сучасних досліджень науковців Національної академії педагогічних наук України (далі – НАПН України) з актуальних питань науково-методичного забезпечення модернізації та реформування освіти, інноваційного розвитку освітянської галузі в умовах загальноцивілізаційних викликів, розгортання євроінтеграційних та глобалізаційних процесів, імплементації нового освітнього законодавства, значного зростання фахової інформації й масштабних змін на цій основі в трансформаційному поступі освіти та науки України й зарубіжжя.

Структура видання складається зі вступу, списку скорочень і трьох тематичних розділів.

У першому розділі *«Теоретичне і методичне забезпечення модернізації та реформування освітньої галузі України»* подано два аналітичні та реферативний огляди.

В аналітичному огляді *«Модернізація і реформування системи освіти як напрям діяльності Національної академії педагогічних наук України»* (автори: С. В. Лапаєнко, А. В. Селецький) на основі аналізу звітів НАПН України за 2016–2021 рр. розкрито основні напрями діяльності НАПН України, її провідну роль в організації та проведенні фундаментальних і прикладних наукових досліджень з освітянської проблематики. Проаналізовано кількісні та якісні показники кінцевої наукової продукції, створеної за результатами діяльності підвідомчих установ НАПН України.

На основі аналізу цієї діяльності констатовано, що НАПН України у сфері забезпечення модернізації і реформування системи освіти відповідно до пріоритетів державної освітньо-наукової політики, визначених стратегічними і програмними документами, має невичерпний потенціал для реалізації завдань експериментальної, видавничої, науково-організаційної, науково-експертної, освітньої, міжнародної, науково-інформаційної діяльності, співпраці з органами державної влади і науковими організаціями, представлення наукових періодичних видань та публікацій вчених у світовій системі наукових комунікацій, проведення науково-практичних масових заходів.

Реферативний огляд *«Становлення і розвиток освітології як диференціація системного вивчення феномену освіти»* (упорядник Л. В. Рабаданова) присвячено генезі освітології, яка виникла на перетині педагогіки та філософії освіти. Зазначено, що біля витоків виокремлення галузі стоять вчені НАПН України – В. Огнев'юк та С. Сисоєва, які присвятили низку вагомих досліджень теоретичним основам і методологічним засадам освітології.

Напрацювання вчених В. Кременя, І. Зязюна, які стосуються філософії освіти, також мають важливе значення в дослідженні диференціації освітології як наукової галузі, що покликана системно дослідити феномен освіти, інтегруючи всі його аспекти в єдину структуру. Проаналізовано актуальність едукології та освітології в умовах реформування освіти в Україні. Наголошено на подібних і відмінних рисах між філософією освіти та освітологією як галузями гуманітарного знання.

М. Л. Ростока в аналітичному огляді *«Інформаційно-аналітичний супровід модернізації і реформування сучасної освіти в умовах форс-мажорних обставин, трансформаційних змін і цифровізації суспільства (2019–2022 рр.)»* констатує, що в останні роки модернізація і реформування освітньої галузі України відбувалася адаптивно, набувши цифрової актуальності в умовах карантинних обмежень пандемії COVID-19, а нині й в ситуації воєнного стану. Адже форс-мажорні обставини мають колосальний вплив на дієспроможність науково-освітніх (інформаційно-освітніх) середовищ закладів освіти й наукових установ.

Автор пропонує адекватний сучасним реаліям аналітичний огляд існуючого наукового доробку НАПН України, який накопичено впродовж 2019–2022 рр. і є ефективним засобом наукової підтримки та інформаційно-аналітичного супроводу освітнянської галузі у часи її активної модернізації і реформування в умовах форс-мажорних обставин, трансформаційних змін і цифровізації суспільства (О. Баніт, Н. Бахмат, Л. Березівська, В. Биков, А. Гуржій, М. Кириченко, В. Кремень, В. Луговий, Л. Лук'янова, С. Максименко, Е. Помиткін, О. Топузов та ін.).

Результати контент-аналізу наукової, науково-педагогічної, навчально-методичної, інформаційно-аналітичної, інформаційно-довідкової та термінологічної джерельної бази (репозиторіїв, банків даних, баз знань, наукометричних баз та ін.) дають змогу виокремити певні вектори діяльності науковців НАПН України у напрямі досліджень трансформаційних змін і цифровізації суспільства та адаптивних процесів з урахуванням форс-мажорних обставин сьогодення в сучасному науково-освітньому просторі.

У другому розділі видання *«Психолого-педагогічні аспекти модернізації та реформування освітнього процесу»* вміщено три аналітичні огляди з виховної проблематики та професійної орієнтації учнівської молоді.

Метою аналітичного огляду І. О. Агалець *«Національно-патріотичне виховання: вектори розвитку в освітньому просторі»* є висвітлення теоретичного і практичного досвіду розроблення багатоаспектної проблеми національно-патріотичного виховання за період 2017–2021 рр.

В огляді узагальнено низку кінцевих науково-практичних результатів досліджень науковців інституцій НАПН України з окресленої проблеми (Л. Березівська, І. Бех, В. Будаєв, О. Докукіна, К. Журба, Л. Канішевська, В. Кремень, Г. Коломоєць, В. Курило, О. Караман, С. Савченко, О. Сухомлинська, В. Лаппо, О. Лучанінова, С. Федоренко, Т. Окушко, Ж. Петрочко та ін).

Наголошено на тому, що надзвичайне випробування для України актуалізувало завдання національно-патріотичного виховання на всіх рівнях українського суспільства, і першочергово це стосується покоління, що зростає.

На основі аналізу документів і матеріалів зроблено висновок, що система національно-патріотичного виховання є одним із основних напрямів діяльності освітньої сфери держави та українського суспільства з формування й розвитку національної свідомості на основі суспільно-державних цінностей, виховання у громадян почуття патріотизму, поваги до Конституції і законів української держави, готовності до виконання обов'язку із захисту незалежності й територіальної цілісності України.

Як зазначає Д. О. Закатнов – автор аналітичного огляду *«Науково-методичне забезпечення професійної орієнтації учнівської молоді науковцями НАПН України»*, успішний вибір молоді людиною майбутнього професійного шляху та перших кроків з його практичної реалізації передбачає психолого-педагогічну підтримку цього процесу. Особливо актуальним для молоді є усвідомлений і зважений вибір майбутньої професії, що потребує створення специфічного організаційно-педагогічного середовища, яке сприятиме формуванню в учнівській молоді системи мотивів, знань і вмінь стосовно побудови освітньо-професійної траєкторії та здобуття обраної професії. На основі аналізу досліджень українських науковців з проблем підготовки молоді до вибору майбутньої професії можна зробити висновок, що системоутворюючим елементом такого середовища є професійна орієнтація. За понад сто років розвитку професійної орієнтації погляди щодо її ролі й місця у підготовці молоді людини до усвідомленого вибору майбутньої професії суттєво трансформувалися. З огляду на це відповідно змінювалися й підходи до визначення сутності та структури професійної орієнтації.

Автором виявлено, що науковцями установ НАПН України, зокрема Г. Баллом, Б. Федоришиним, М. Піддячим, В. Синявським, М. Тименко та ін., підготовлено значну кількість навчально-методичної літератури, програм для учнів закладів загальної середньої освіти, наукових статей, тез і матеріалів науково-практичних заходів з питань професійної орієнтації та інших соціально-педагогічних проблем, які безпосередньо з нею пов'язані (формування готовності до вибору професії, підготовка до професійного самовизначення, формування та розвиток кар'єрної компетентності тощо).

За авторства С. В. Лапаєнко підготовлено аналітичний огляд *«Науковий доробок вчених НАПН України з питань духовно-морального виховання в контексті модернізації й реформування освіти»*. Схарактеризовано наукові підходи вчених до духовно-морального виховання: філософський (І. Бех, І. Зязюн, В. Кремень, О. Сухомлинська, Г. Філіпчук та ін.), психологічний

(М. Боришевський, О. Киричук, Г. Костюк, С. Максименко, Е. Помиткін та ін.) і педагогічний (В. Балух, І. Бех, А. Бойко, С. Сисоєва, О. Сухомлинська, Г. Троцько, В. Хайруліна та ін.); розкрито їх зміст. Філософський підхід: філософія людиноцентризму; гуманізація освіти, культурологічний та аксіологічний підходи до процесу виховання духовності. Психологія розглядає духовність як найважливішу людську якість, як багатовимірну систему, складовими якої є психічні утворення у структурі свідомості та самосвідомості особистості, в яких у формі ціннісних орієнтацій віддзеркалюються її найбільш актуальні потреби, інтереси, погляди, ставлення до навколишньої дійсності, до інших людей, до себе самої, що стали суб'єктивно значущими регуляторами її активності. Педагогічний підхід до формування ціннісних орієнтацій у духовно-моральному вихованні дітей та молоді полягає в тому, що заклад освіти, його виховна система мають стати осередком життєтворчості, де розвивається соціально й духовно творча особистість, яка здатна до збагачення власного інтелектуального, культурного, емоційного потенціалу, творення цілісного гуманного світу. Всі три підходи об'єднані ідеєю визнання Дитини найвищою цінністю.

Отже, аналіз творчого доробку вчених НАПН України з питань духовно-морального виховання в Україні засвідчує, що розв'язання проблеми виховання духовності є надактуальним завданням. Процес духовно-морального виховання особистості – це долучення її до цінностей, до культури задля її розвитку, вдосконалення, а також удосконалення середовища, суспільства, яке вона перетворює відповідно до прийнятих нею культурних зразків.

У **третьому розділі** оглядового видання **«Впровадження інноваційних технологій у контексті модернізації й реформування освіти»** представлено три аналітичні огляди.

Так, у першому огляді **«Використання технологій віртуальної реальності в освіті»** (автор Н. В. Варахсіна) схарактеризовано один із напрямів використання інформаційно-комунікаційних технологій у сучасному освітньому процесі. Зазначено, що важливою тенденцією є використання технологій віртуальній реальності – модельне тривимірне навколишнє середовище, яке створено комп'ютерними засобами та реалістично реагуюче на взаємодію з користувачами. З'ясовано, що науковці НАПН України приділяють значну увагу використанню технологій віртуальної реальності в освіті України (К. Андросович, В. Белан, В. Биков, Д. Борисенко, Н. Гончарова, С. Литвинова та ін.). У їхніх працях відображено накопичений український і зарубіжний досвід роботи із інформаційно-комунікаційними технологіями, зокрема з технологіями віртуальної реальності, проаналізовано можливості впровадження платформ віртуальної реальності у дистанційному навчанні.

Розглянуто підходи до тлумачення терміна «віртуальна лабораторія» та зроблено висновок про можливість її ефективного використання у закладах освіти та навчальних центрах різних організацій як засобу формування практичних навичок учнів і студентів під час викладання природничо-математичних дисциплін та для моделювання процесів в інформаційній і кібернетичній безпеці.

Т. І. Годецькою підготовлено аналітичний огляд «*Навчання дорослих в умовах формальної і неформальної освіти*», у якому зазначено, що упродовж двох останніх десятиліть освіта дорослих як складова навчання впродовж життя (lifelong learning), неперервної освіти є визначальною метою політики у сфері освіти розвинених країн на національному і міжнародному рівнях. Освіту дорослих розглядають як соціальний індикатор людиновимірності політики держави, один із шляхів досягнення соціально-економічного добробуту, інструмент для просування ідей інформаційного суспільства й суспільства, заснованого на знаннях (О. Аніщенко, О. Баніт, Л. Ващенко, М. Вовк, В. Левченко, Л. Лук'янова, Н. Постригач, Н. Філіпчук та ін.).

В аналітичному огляді подано різні підходи до організації навчання, зокрема на основі ІКТ. Особливу увагу приділено розкриттю психолого-фізіологічних особливостей дорослої людини; урахуванню мотиваційних чинників для ефективності навчання дорослої людини та визначенню поняття ресурсів особистості, які впливають на успішність особистісно професійного розвитку в ситуації невизначеності, а також теоретичному обґрунтуванню процедури визнання результатів неформального й інформального навчання на основі аналізу національного й зарубіжного досвіду. Йдеться про розроблення й упровадження технологій навчання дорослих різного типу, необхідність вивчення можливості дистанційної форми навчання, створення умов для розвитку корпоративного навчання, соціального підприємництва в освіті дорослих. Акцентовано увагу на проблемі самореалізації людини похилого віку.

Особливу увагу в процесі навчання дорослих приділено виявленню проблем освіти впродовж життя в умовах інформаційно-технологічного суспільства. Важливо, що в огляді наголошено на актуальності знань і вмінь розв'язувати кризові життєві ситуації. Окремо акцентовано на значенні аналізу проблеми педагогізації батьків.

Автором зроблено висновок, що аналітичний огляд, який акумулює найкращі практики доробку науковців НАПН України з питань навчання дорослих в умовах формальної і неформальної освіти, матиме практичне втілення в системі української неперервної освіти.

А. Г. Гуралюк в аналітичному огляді «*Використання хмаро орієнтованих технологій в освіті*» констатує, що важливою тенденцією, яка спостерігається у світовій практиці використання інфокомунікаційних технологій, є використання так званих «хмарних технологій» – комплексу ресурсів, що забезпечують віддалене зберігання й оброблення інформації, та засоби комунікації із цими ресурсами.

Автором зазначено, що науковцями НАПН України значну увагу приділено використанню хмарних технологій в освіті України (В. Биков, А. Гуржій, О. Спірін, М. Шишкіна, М. Попель, Т. Вакалюк та ін.). У їхніх працях відображено український і зарубіжний досвід роботи із хмарними інфраструктурами, проаналізовано можливості впровадження технологій хмаро орієнтованого і мобільного навчання в професійну підготовку. У роботах науковців показано, що масове впровадження хмарних технологій у навчальному процесі дасть змогу забезпечити здобувачів освіти віддаленим

доступом до освітніх послуг і матеріалів для самостійної діяльності, безперервність і пролонгацію їх освіти, мобільність освітньої комунікації і уможливить скорочення витрат на функціонування освітнього контенту.

Підсумовано, що хмаро орієнтовані технології спрямовані на створення розподіленого середовища і прийняття рішень, які передбачають кросплатформене поширення й підтримування мережних структур і сервісів. Таким чином, це є передумовою підвищення якості освітніх послуг на основі моніторингу навчальної діяльності й оцінювання її результатів з використанням електронних ресурсів у хмаро орієнтованому середовищі.

Оглядове видання «Діяльність НАПН України щодо науково-методичного забезпечення модернізації та реформування освіти» підготовлено як результат виконання планового прикладного дослідження «Бібліографічний та аналітичний супровід діяльності Національної академії педагогічних наук України щодо науково-методичного забезпечення модернізації та реформування освіти» (2020–2022 рр.). Дослідження містить дев'ять оглядів, підготовлених науковими співробітниками відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти ДНПБ імені В.О.Сухомлинського. Видання має наукову й практичну значущість, оскільки передбачає розроблення інформаційного ресурсу, що допоможе ознайомленню широкого загалу користувачів з творчим доробком вчених НАПН України, сприятиме оптимізації роботи науковців і педагогів за рахунок зменшення часових та інтелектуальних витрат з пошуку та опрацювання науково-освітньої інформації щодо актуальних питань модернізації, реформування й розвитку національної освіти та забезпечить умови для безперешкодного доступу користувачів до систематизованого освітянського контенту.

С. В. Лапаєнко

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АПН України – Академія педагогічних наук України
АТО – Антитерористична операція
ВОІВ – Всесвітня організація інтелектуальної власності
ГП – Глобальний інноваційний індекс
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського
ДО – дошкільна освіта
ЕД – експериментальне дослідження
ЕОР – електронні освітні ресурси
ЄС – Європейський Союз
ЗВО – заклади вищої освіти
ЗВПО – заклади вищої педагогічної освіти
ЗДО – заклади дошкільної освіти
ЗЗСО – заклади загальної середньої освіти
ЗСО – загальна середня освіта
ЗО – заклади освіти
ЗП(ПТ)О – заклади професійної (професійно-технічної) освіти
ІКМ – Інформаційно-комунікаційні мережі
ІКТ – Інформаційно-комунікаційні технології
ІТЗН – Інститут інформаційних технологій і засобів навчання
ІТ – Інформаційні технології
ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології
ІОС – інформаційно-освітнє середовище
ІТ-фахівці – фахівці у галузі інженерії програмного забезпечення та інформаційних технологій
КАІС АПНУ – Корпоративна автоматизована інформаційна система НАПН України
КТ – Комп'ютерні технології
КОЗН – Комп'ютерно орієнтовані засоби навчання
КНР – Китайська народна республіка
МАН – Мала академія наук
МОН України – Міністерство освіти і науки України
НАН України – Національна академія наук України
НАПН України – Національна академія педагогічних наук України
НОІМ – Науково-освітні інформаційні мережі
НП – Науково-педагогічна інформація
ОНС – Освітньо-наукове середовище
ПТНЗ – професійно-технічний навчальний заклад
ПТО – професійно-технічна освіта
П(ПТ)О – професійна (професійно-технічна) освіта
СКМ – Система комп'ютерної математики
США – Сполучені Штати Америки

ТОДОС – Трансдисциплінарні онтологічні діалоги об’єктно-орієнтованих систем

УНДІП – Український науково-дослідний інститут педагогіки

УОД – управління освітньою діяльністю

ФГБОУ ВО – Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования

ФРН – Федеративна Республіка Німеччини

ХО – Хмарні обчислення

ХОНС – Хмаро орієнтоване навчальне середовище

ХООНС – Хмаро орієнтоване освітньо-наукове середовище

ЮНЕСКО – Організація Об’єднаних Націй з питань освіти, науки і культури

САІ – Центр академічної чесності

COVID-19 – пандемія з коронавірусної інфекції

Daas – Дані, як послуга

GIZ (Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit) – Німецьке товариство з міжнародного співробітництва

GOVET – Бюро міжнародного співробітництва в галузі професійної освіти і навчання

EOSC – Європейська хмара відкритої науки

Erasmus + – некомерційна програма Європейського союзу з обміну студентами та викладачами між університетами країн членів Євросоюзу, а також Ісландії, Ліхтенштейну, Північної Македонії, Норвегії, Туреччини

IaaS – Інфраструктура, як послуга

ICAI (International Center for Academic Integrity) – Міжнародний центр академічної чесності

IQ – коефіцієнт інтелекту

LMS – Learning management systems (системи управління навчанням)

NBIC Technologies – Конвергенція нано-, біо-, інформаційних і когнітивних технологій

NIST – Національний Інститут Стандартів і Технологій США

Open Science – відкрита наука

PaaS – Платформа, як послуга

SaaS – Програмне забезпечення, як послуга

SAIUP (Strengthening Academic Integrity in Ukraine Project) – Проект сприяння академічній доброчесності

STEM – акронім для позначення популярного напрямку в освіті, що охоплює природничі науки (Science), технології (Technology), технічну творчість та інженіринг (Engineering) і математику (Mathematics)

SWOT – стратегічний аналіз

Haas – Апаратне забезпечення, як послуга

WaaS – Робоче місце, як послуга

XaaS – Все, як послуга

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНЕ І МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ ТА РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Лапаєнко Світлана Володимирівна, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського
ORCIDiD: 0000-0002-0412-6618

Селецький Андрій Васильович, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
ORCIDiD:0000-0003-4008-0335

МОДЕРНІЗАЦІЯ І РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ ЯК НАПРЯМ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ (аналітичний огляд)

Розкрито основні напрями діяльності НАПН України щодо теоретичного і методичного забезпечення розвитку системи освіти та всебічного наукового її супроводження, які полягають у визначенні напрямів дослідницької роботи, що провадиться підвідомчими установами та вченими НАПН України; координації, організації та здійсненні фундаментальних і прикладних наукових досліджень та інноваційних науково-технічних (експериментальних) розробок у галузі освіти, педагогіки і психології, зокрема, дослідженні світових тенденцій розвитку освіти, педагогічної і психологічної теорії і практики, проведенні аналізу змісту, державних стандартів освіти в іноземних державах, оцінюванні якості рівня освіти в загальноосвітніх й інших закладах освіти України та за кордоном; наданні наукової, методичної і консультативної підтримки з освітніх питань органам державної влади; проведенні незалежної наукової експертизи галузевих проєктів прогностичних та програмних документів, навчальної та методичної літератури; участі у розробленні методів навчання, стандартів освіти, типових освітніх програм, підручників; налагодженні співпраці з науковими установами та закладами освіти зарубіжних країн, міжнародними організаціями і фондами з питань освіти; здійсненні підготовки та атестації наукових, науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації; проведенні освітньої і видавничої діяльності.

Ключові слова: *Національна академія педагогічних наук України, науково-методичне забезпечення освіти, наукові дослідження, модернізація і реформування освітньої сфери, інформаційно-аналітичний супровід освіти.*

Svitlana Lapayenko, PhD (Pedagogical Sciences), Senior Researcher, Head of the Department of scientific Information and analytical support of education, V. O. Sukhomlynskyi state scientific and pedagogical library of Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-0412-6618

Andrii Seletskyi, PhD (History), Senior Researcher,
ORCIDiD:0000-0003-4008-0335

**MODERNIZATION AND REFORM OF THE EDUCATION SYSTEM AS A DIRECTION
IN THE ACTIVITIES OF THE NATIONAL ACADEMY OF PEDAGOGICAL SCIENCES
OF UKRAINE**
(analytical review)

The main directions of the NAPS of Ukraine activity on theoretical and methodological support of the development of the education system and its comprehensive scientific support are revealed, which are to determine the directions of research work carried out by subordinate institutions and scientists of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine; coordination, organization and implementation of basic and applied research and innovative scientific and technical (experimental) developments in the field of education, pedagogy and psychology, in particular, study of world trends in education, pedagogical and psychological theory and practice, analysis of content, state standards of education in foreign countries, assessing the quality of education in secondary and other educational institutions of Ukraine and abroad; providing scientific, methodological and advisory support on educational issues to public authorities; conducting independent scientific examination of sectoral projects of forecast and program documents, educational and methodological literature; participation in the development of teaching methods, educational standards, standard educational programs, textbooks; establishing cooperation with scientific and educational institutions of foreign countries, international organizations and foundations for education; training and certification of scientific, scientific and pedagogical staff of the highest qualification; conducting educational and publishing activities.

Key words: *National Academy of Educational Sciences of Ukraine, scientific and methodological support of education, scientific research, modernization of education, reformation of the educational sphere, informational and analytical support of education.*

Серед суб'єктів освітянської діяльності в нашій державі, які здійснюють науковий і методичний супровід освіти впроваджуючи в освітній процес та поширюючи в науковому просторі результати власних досліджень і науково-технічних розробок, чільне місце належить Національній академії педагогічних наук України (далі – НАПН України). У співдоповіді на засіданні Національної ради України з питань розвитку науки і технологій «Законодавче забезпечення і шляхи реформування Національної академії наук та Національних галузевих академій наук України» В. Кремень [19] наголосив на тому, що НАПН України здійснює наукове і методичне забезпечення освітньої сфери, у якій 35 тис. закладів, 7 млн здобувачів освіти, 1,5 млн освітян.

НАПН України, виконуючи стратегічну роль у формуванні та розвитку освітньої сфери держави, патріотичного виховання молоді в умовах утвердження державного суверенітету, європейської інтеграції та світової глобалізації, з поміж інших важливих функцій своєї діяльності виконує першочергові завдання щодо науково-методичного забезпечення української освіти, педагогіки й психології, відіграє провідну роль в організації та проведенні фундаментальних і прикладних наукових досліджень з освітянської проблематики.

Значний науковий потенціал, зосереджений у пяти відділеннях НАПН України (Відділення: філософії освіти, загальної та дошкільної педагогіки; психології, вікової фізіології та дефектології; загальної середньої освіти; професійної освіти і освіти дорослих; вищої освіти) та у її п'ятнадцяти наукових установах (Інститути: педагогіки, психології імені Г. С. Костюка,

педагогічної освіти і освіти дорослих імені І. А. Зязюна, спеціальної педагогіки імені М. Д. Ярмаченка, соціальної та політичної психології, проблем виховання, вищої освіти, інформаційних технологій і засобів навчання, професійно-технічної освіти, обдарованої дитини; Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, ДЗВО «Університет менеджменту освіти», Навчально-науковий центр професійно-технічної освіти, Педагогічний музей України), нараховує понад 170 академіків і членів-кореспондентів НАПН України, понад 180 докторів наук і близько 550 кандидатів наук, які гідно представляють усі ланки освіти та плідно працюють у складі наукових і науково-педагогічних колективів підвідомчих установ академії.

Предметним полем досліджень членів НАПН України і науковців наукових осередків академії сьогодні є актуальні в Україні і світі проблеми філософії людиноцентризму в освіті, методології, теорії та історії освіти, педагогіки, психології; розвитку світової і національних освітніх систем; формування організаційних засад і змісту освіти усіх її рівнів і складових, що забезпечують цілісне навчання людини впродовж життя; інформаційного освітнього середовища; якості освіти; теорії і технологій виховання; соціальної педагогіки та соціальної роботи; освіти дітей з особливими освітніми потребами, інклюзивної освіти; управління та економіки освіти; психології розвитку особистості, вікової психології та фізіології; соціальної та політичної психології, прикладної психології; психології національної безпеки та безпеки життєдіяльності; лідерства в освіті, педагогічної освіти та освіти дорослих, теорії і практики впровадження Нової української школи, патріотичного виховання молодого покоління; реформування та розвитку всіх ланок освітньої системи та її всебічного й якісного супроводу [8].

Проблеми становлення та розвитку освіти в Україні завжди перебували в полі зору Президента НАПН України В. Кременя, членів Президії НАПН України, керівників наукових установ та ключових науковців академії, не залишаються поза увагою дослідників питання подальшої академічної інституційної динаміки та знаходять своє всебічне обґрунтування й висвітлення у низці численних теоретико-методологічних, науково-методичних праць та науково-технічних розробок [7–9; 20].

Тому головною метою цього розділу є розкриття основних результатів діяльності Національної академії педагогічних наук України щодо теоретико-методологічного і науково-методичного забезпечення модернізації та реформування освітньої галузі держави, висвітлення дослідницької активності членів та науковців академії у галузі освіти, педагогіки й психології, кількісних та якісних показників кінцевої наукової продукції установи.

Утворена 4 березня 1992 р. як самоврядна наукова організація у галузі освіти, педагогіки і психології, Національна академія педагогічних наук України [13] (статус національної Академії надано Указом Президента України 24 лютого 2010 р. [14]), провадячи свою діяльність відповідно до Конституції України, законодавства України, Статуту та актів, прийнятих керівними

органами НАПН України, координує, організовує і проводить дослідження у галузі освіти, педагогіки і психології, взаємодіє з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти і науки, центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері здійснення державного нагляду (контролю) щодо належної якості освіти та освітньої діяльності, державними органами, до сфери управління яких належать заклади освіти, іншими центральними органами виконавчої влади, Національною академією наук України, іншими національними галузевими академіями наук, державними установами, організаціями, підприємствами, закладами освіти і громадськими об'єднаннями України, науковими установами та закладами освіти зарубіжних країн, а також з міжнародними організаціями у сфері освіти і науки з метою виконання завдань, визначених державними пріоритетами у цих галузях [15; 17].

Основні завдання своєї діяльності з теоретичного і методичного забезпечення розвитку системи освіти, всебічного наукового її супроводження і дослідницької роботи в галузі освіти, педагогіки і психології та поглиблення інтеграції національного освітнього та наукового просторів в європейські та світові освітні і дослідницькі простори, НАПН України виконує шляхом:

- проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок;
- участі у формуванні та здійсненні державної політики у сфері освіти, наукової та науково-технічної діяльності;
- наукового обґрунтування змісту освіти, сучасних навчальних та інформаційних технологій в освіті, форм і методів навчання та виховання, розроблення стандартів освіти, програм, підручників, навчальних та навчально-методичних посібників для закладів освіти;
- дослідження світових тенденцій розвитку освіти, педагогічної і психологічної теорії і практики, проведення аналізу змісту, державних стандартів освіти в іноземних державах, моніторингу, оцінювання якості рівня освіти в загальноосвітніх й інших закладах освіти України та за кордоном;
- вивчення, узагальнення та поширення освітніх інновацій, вітчизняного та зарубіжного педагогічного досвіду, психолого-педагогічного супроводу освіти, розвитку особистості на всіх вікових етапах упродовж життя людини;
- здійснення випуску офіційної, наукової, виробничо-практичної, навчальної та довідкової продукції, друкованих і електронних періодичних видань тощо, створення електронних освітніх і наукових ресурсів та баз даних, популяризації досягнень науки і сприяння поширенню знань з проблем освіти, педагогіки і психології тощо [17].

Враховуючи зміст заходів із забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх, викладених в Указі Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» [16] та керуючись Пріоритетними напрямками (тематикою) наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок Національної академії педагогічних наук України на 2018–

2022 рр. [12], Стратегією розвитку НАПН України на 2016–2022 рр. [18] у відповідності до основних напрямів інституційної діяльності, колектив науковців підвідомчих установ НАПН України особливу увагу в своїй роботі приділяє здійсненню науково-методичного забезпечення модернізації й розвитку освіти в нашій державі шляхом розроблення, апробації та оприлюднення низки наукових і методичних праць, спрямованих на використання як у сфері подальших науково-педагогічних досліджень, так і безпосереднього здійснення освітнього процесу на всіх щаблях і в усіх ланках української освітньої системи через упровадження науково-методичних видань у практичну діяльність наукових педагогічних установ і закладів освіти різного рівня.

НАПН України в 2021 р. здійснювала діяльність відповідно до планів державної освітньо-наукової політики, визначених стратегічними і програмними документами, насамперед Указами Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», «Про вдосконалення вищої освіти в Україні», «Про Консультативну раду з питань сприяння розвитку системи загальної середньої освіти», «Про пріоритетні заходи щодо розвитку професійної (професійно-технічної) освіти», постановами Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року», розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2021 рік», Планом заходів на 2017–2029 роки із запровадження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» та ін. За тематичними планами наукових установ НАПН України виконувалося 106 наукових досліджень, з яких 38 фундаментальних та 68 прикладних, з-поміж них 3 прикладні наукові дослідження за участю молодих вчених та 7 прикладних наукових досліджень з проблем розвитку освіти, що потребують невідкладного розгляду, за 20 науковими напрямами. У 2021 р. розпочато 50 наукових досліджень, завершено – 41. Усього за результатами наукових досліджень вченими наукових установ та членами НАПН України опубліковано близько 2,5 тис. праць, зокрема 89 монографій, 30 підручників, 133 навчальних програми і посібники, 66 методичних посібників і рекомендацій, 39 словників і довідників, 72 збірники наукових праць, понад 1,5 тис. статей у фахових виданнях та більше 500 інших видів видавничої продукції. У наукових установах НАПН України за завершеними у 2021 р.:

– 12 фундаментальними науковими дослідженнями, що виконувалися за 9 напрямами, підготовлено 958 одиниць наукової, виробничо-практичної, навчальної і довідкової продукції. Зокрема, наукової (монографії) – 15 рукописів, виробничо-практичної (практичні та методичні посібники, методичні рекомендації) – 8, навчальної (навчальні програми, навчальні посібники) – 4, статей – 931, з них друкованих та електронних видань: наукової продукції – 13, виробничо-практичної – 7, навчальної – 2, статей – 931;

– 29 прикладними науковими дослідженнями, які виконувалися за 9 напрямами, підготовлено 974 од. продукції. Зокрема, наукової (монографії,

концепції, положення) – 5, виробничо-практичної (практичні та методичні посібники, методичні рекомендації, електронні ресурси) – 51; навчальної (навчальні програми, підручники, навчальні посібники, інше (програмно-методичний комплекс) – 37, довідкової продукції (енциклопедії (енциклопедичні словники), довідники, інше (довідкові бюлетені) – 7; статей – 874, із них друкованих та електронних видань: наукової продукції – 2, виробничо-практичної – 31, навчальної – 24, довідкової – 6, статей – 874 [6, с. 12–14].

Діяльність НАПН України в 2020 р. здійснювалася відповідно до пріоритетів державної освітньо-наукової політики, визначених стратегічними і програмними документами, насамперед Указами Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» та «Про вдосконалення вищої освіти в Україні», Програмою діяльності Кабінету Міністрів України, затвердженою урядовою постановою від 12 червня 2020 р. № 471, Планом заходів на 2017–2029 роки із запровадження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» та ін.

За тематичними планами підвідомчих установ виконувалося 103 наукові дослідження, з яких 43 фундаментальні та 60 прикладних, з-поміж яких 7 прикладних наукових досліджень для підтримки молодих вчених. Крім того, за тематичним планом дійсних членів і членів-кореспондентів НАПН України виконувалося 164 наукові дослідження. У цілому члени НАПН України та наукові працівники її підвідомчих установ виконували 267 наукових досліджень за 31 науковим напрямом, з яких 103 – розпочато, 99 – завершено.

Усього за результатами наукових досліджень вченими підвідомчих установ та членами НАПН України опубліковано понад 3,1 тис. праць, зокрема 128 монографій, 35 підручників, 202 навчальні програми і посібники, 66 методичних посібників і рекомендацій, 6 словників і довідників, 455 збірників наукових праць, понад 1,7 тис. статей у фахових виданнях та більше 500 інших видів видавничої продукції.

У підвідомчих установах НАПН України за завершеними в 2020 р.:

– 23 фундаментальними науковими дослідженнями, що виконувалися за 13 напрямками, підготовлено 1411 од. наукової, виробничо-практичної, навчальної і довідкової продукції. Зокрема, наукової (монографії, препринти) – 27 рукописів, виробничо-практичної (практичні посібники, методичні посібники, методичні рекомендації) – 21, навчальної (навчальні програми, навчальні посібники) – 20, довідкової (словники) – 1, статей – 1342, з них друкованих та електронних видань: наукової продукції – 17, виробничо-практичної – 14, навчальної – 8, статей – 1342;

– 24 прикладними науковими дослідженнями, які виконувалися за 6 напрямками, підготовлено 451 од. продукції. Зокрема, наукової (препринти) – 4, виробничо-практичної (методичні посібники, практичні посібники, методичні рекомендації, практикуми, інше) – 49, навчальної (підручники, навчальні посібники, навчальні програми) – 44, статей – 354, із них друкованих та електронних видань: наукової продукції – 1, виробничо-практичної – 29, навчальної – 23, статей – 354 [5, с. 12–13].

В 2019 р. діяльність НАПН України спрямовувалася на теоретико-методологічне й науково-методичне забезпечення функціонування та розвитку національної системи освіти відповідно до цілей і пріоритетів державної освітньої політики, визначених стратегічними і програмними документами. За тематичними планами підвідомчих установ виконувалося 97 наукових досліджень, з яких 51 фундаментальне і 46 прикладних. Крім того, за тематичним планом дійсних членів і членів-кореспондентів НАПН України виконувалося 148 наукових досліджень. У цілому члени НАПН України та наукові працівники підвідомчих їй установ виконували 245 наукових досліджень за 31 науковим напрямом, з яких 75 – розпочато, 83 – завершено. Усього за результатами наукових досліджень вченими підвідомчих установ та членами НАПН України опубліковано понад 3,3 тис. праць, зокрема 81 монографію, 140 підручників і навчальних посібників, 94 методичні посібники і рекомендації, 9 словників і довідників, 309 збірників наукових праць, підготовлено 94 навчальні програми і концепції та близько 2,7 тис. статей.

У підвідомчих установах НАПН України за завершеними в 2019 р.:

– фундаментальними науковими дослідженнями підготовлено 1158 одиниць наукової, виробничо-практичної, навчальної і довідкової продукції. Зокрема, наукової (монографії, препринти, збірники наукових праць) – 23 рукописи, виробничо-практичної (практичні посібники, методичні посібники, методичні рекомендації) – 33, навчальної (навчальні програми, навчальні посібники) – 10, довідкової (довідники, каталоги, інше) – 8, статей – 1084. З них друковані та електронні видання: наукової – 11, виробничо-практичної – 9, навчальної – 2, довідкової продукції – 7, статей – 1084;

– прикладними науковими дослідженнями підготовлено 476 одиниць продукції. Зокрема, офіційної продукції (рекомендації) – 1, наукової (препринти) – 2, виробничо-практичної (методичні посібники, практичні посібники, методичні рекомендації) – 32, навчальної (навчальні посібники, навчальні програми) – 5, довідкової (довідники, інформаційні та довідкові бюлетені, покажчики, інше) – 72, статей – 364, із них друковані та електронні видання: офіційної продукції – 1, наукової продукції – 2, виробничо-практичної – 23, навчальної – 4, довідкової – 72, статей – 364. На 34% порівняно з 2018 р. (до 118 найменувань) збільшилася кількість навчальної продукції НАПН України, якій надано гриф МОН України [4, с. 12–14].

Упродовж 2019 р. членами НАПН України та науковими спіробітниками її підвідомчих установ було виконано 97 наукових досліджень, у тому числі фундаментальних – 51 (завершених у поточному році – 16) і прикладних – 46, з яких 10 було завершено станом на кінець поточного року. За результатами досліджень підготовлено 112 рукописів навчальних, навчально-методичних посібників, підручників, навчальних програм, методичних рекомендацій й інших видів науково-методичної продукції [10].

Станом на кінець 2018 р. члени НАПН України та наукові працівники підвідомчих їй установ виконували 251 наукове дослідження за 31 науковим напрямом. За тематичними планами підвідомчих установ виконувалося

97 наукових досліджень, з яких 61 фундаментальне і 36 прикладних. Крім того, кожен член академії виконував індивідуальний план досліджень.

Протягом 2018 р. у підвідомчих установах НАПН України за завершеними фундаментальними дослідженнями підготовлено 1392 найменування наукової, виробничо-практичної, навчальної і довідкової продукції. Зокрема, наукової (монографії, препринти, інше) – 24 рукописи; виробничо-практичної (практичні посібники, методичні посібники, методичні рекомендації, інше) – 29; навчальної (навчальні програми, підручники, навчальні посібники, інше) – 11; довідкової (довідники, інше) – 3, статей – 1325. З них друковані та електронні видання: наукові – 15, виробничо-практичні – 9, навчальні – 6, статей – 1325.

За результатами завершених у 2018 р. прикладних досліджень підготовлено (за весь період виконання) 409 одиниць продукції. Зокрема, наукової продукції (монографії, препринти) – 9, виробничо-практичної (методичні посібники, методичні рекомендації, інше) – 19, навчальної (навчальні посібники, підручники, навчальні програми) – 10, статей – 371, із них друковані та електронні видання: наукової продукції – 8, виробничо-практичної – 16, навчальної – 1, статей – 371.

За результатами наукових досліджень у 2018 р. членами НАПН України та вченими підвідомчих установ опубліковано понад 2,5 тис. праць, у тому числі 99 монографій, 109 підручників і навчальних посібників, 93 методичних посібники і рекомендації, 28 словників і довідників, 1999 статей, випущено 131 збірник наукових праць, підготовлено 42 навчальні програми і концепції [3].

В. Кремень [19], аналізуючи діяльність НАПН України у 2018–2020 рр., констатував те, що академія істотно вдосконалила свою діяльність. Перш за все, підвищено публікаційну ефективність вчених установ академії і членів НАПН України. Так, у 2020 р. здійснено понад 330 публікацій у виданнях, що індексуються Scopus і Web of Science Core Collection, що вчетверо більше, ніж у 2018 р. Зросла кількість публікацій англійською мовою. У Scopus створено профіль НАПН України. Видається академічний англомовний журнал «Education: Modern Discourses» («Освіта: сучасні дискурси»). Багатократно збільшилася кількість свідоцтв на реєстрацію авторського права. З 2020 р. зміщено акцент з фундаментальних на прикладні дослідження: 60% досліджень є прикладними. Започатковані конкурсні річні дослідження для розв'язання проблем, які потребують невідкладного розгляду. Створено Електронну бібліотеку НАПН України, у якій розміщено 23 тис. праць вчених академії, що завантажувалися понад 7 млн разів користувачами із 134 країн світу. Електронне наукове фахове видання «Інформаційні технології і засоби навчання» індексується у Web of Science Core Collection. У 2020 р. здійснено 1 млн переглядів користувачами із 193 країн світу (найбільше з України, Японії та США). Це видання входить у топ-10 журналів наукової періодики України.

На нашу думку, започаткована у НАПН України модернізація діяльності була б неможливою без створення ґрунтовної теоретичної і науково-методичної бази досліджень у попередні роки.

У 2017 р. за тематичним планом наукових досліджень дійсних членів і членів-кореспондентів НАПН України виконувалося 155 тем, за тематичними планами підвідомчих установ – 99 наукових досліджень, з яких 69 фундаментальних і 30 прикладних.

За цей період у підвідомчих установах НАПН України за фундаментальними дослідженнями підготовлено 2105 найменувань наукової, виробничо-практичної, навчальної і довідкової продукції. Зокрема: наукової (монографії, препринти, інше) – 38 рукописів; виробничо-практичної (практичні посібники, методичні посібники, методичні рекомендації, інше) – 29; навчальної (навчальні програми, підручники, навчальні посібники, інше) – 147; довідкової (довідники, інше) – 4, статей – 1887. З них друковані та електронні видання: наукові – 18, виробничо-практичні – 10, навчальні – 119, довідкові – 1, статей – 1887 [3].

За результатами завершених у 2017 р. прикладних досліджень підготовлено (за весь період виконання) 655 одиниць продукції. Зокрема, наукової продукції (препринти) – 2, виробничо-практичної (методичні посібники, методичні рекомендації, інше) – 22, навчальної (навчальні посібники, підручники, навчальні програми) – 33, довідкової (довідники) – 1, із них друковані та електронні видання: виробничо-практичної – 4, навчальної – 8, довідкової – 1, статей – 597.

За результатами наукових досліджень членами НАПН України та вченими підвідомчих установ опубліковано близько 3 тис. праць, у тому числі 102 монографії, 119 підручників і навчальних посібників, 122 методичних посібники і рекомендацій, 12 словників і довідників, 1791 стаття, випущено 116 збірників наукових праць, підготовлено 34 навчальних програми і концепції [2].

У зв'язку зі зменшенням видатків на 2016 р. НАПН України було проведено скорочення штатної чисельності наукових працівників підвідомчих установ НАПН України на 194 особи (на 18,2%). Їх чисельність у 2016 р. складала 872 особи. У цілому впродовж 2015-2016 рр. чисельність працівників НАПН України скорочена на 819 штатних одиниць, або майже на 37%. Незважаючи на скорочення упродовж 2012-2016 рр. відповідно до тематичних планів наукових досліджень члени НАПН України щороку виконували близько 150 досліджень, за п'ять років розпочато 186 та завершено 192 досліджень за 31 науковим напрямом.

З 2012 по 2016 р. кількість фундаментальних і прикладних наукових досліджень за галузевою тематикою суттєво скоротилась у зв'язку зі зменшенням фінансування Академії. Так, у 2015–2016 рр. припинено виконання 8 досліджень, а також не розпочато виконання 13 раніше запланованих тем. Зокрема, у 2012 р. в установах НАПН України виконувалося 96 фундаментальних і 32 прикладних досліджень, у 2016 р. – 74 фундаментальних і 26 прикладних наукових робіт. Усього за п'ять років розпочато 197 наукових досліджень, завершено – 189.

Упродовж зазначеного п'ятирічного періоду у підвідомчих установах Академії за завершеними фундаментальними дослідженнями підготовлено, надруковано та розміщено в Електронній бібліотеці НАПН України 12779

найменувань наукової, науково-виробничої, навчальної і довідкової продукції. Зокрема: наукової (монографії, препринти, інше) – 297 одиниць; науково-виробничої (посібники, практичні посібники, методичні рекомендації) – 189; навчальної (навчально-методичні посібники, навчально-наочні посібники, методичні посібники, підручники, навчальні програми, інше) – 272; довідкової (довідники, словники, каталоги, інше (бюлетені, покажчики) – 84; статей – 11937.

За результатами завершених у 2012–2016 рр. прикладних досліджень підготовлено, надруковано та розміщено в Електронній бібліотеці НАПН України 4917 одиниць продукції. Зокрема, наукової продукції (монографії, концепції, інше) – 53 одиниці, науково-виробничої (посібники, практичні посібники, методичні рекомендації) – 100, навчальної (навчально-методичні, навчально-наочні, методичні посібники; підручники, навчальні програми, інше) – 112, довідкової (довідники, словники, каталоги, інше) – 63, статей – 4589. У цілому за результатами наукових досліджень членами Академії і науковцями підвідомчих установ опубліковано близько 17 тисяч праць, у тому числі 464 монографії, 834 підручники і навчальні посібники, 376 методичних посібників і рекомендацій, 145 словників і довідників, понад 14 тисяч статей, випущено 582 збірника наукових праць, підготовлено 256 навчальних програм і концепцій.

Важливим напрямом діяльності НАПН України в контексті науково-методичного супроводу освіти є видавнича діяльність. Так, за період з 2012 р. по 2014 р. за кошти державного бюджету випущено 329 найменувань друкованої продукції, із них: 137 монографій і збірників наукових праць; 178 методичних рекомендацій, посібників, підручників, робочих зошитів, навчальних програм; 123 найменування довідкової продукції загальним тиражем 93200 примірників. У 2015–2016 рр. друкована продукція не випускалася через відсутність фінансування цього виду діяльності.

НАПН України та її підвідомчі установи є засновниками і співзасновниками 61 наукового періодичного видання, у тому числі 54 друкованих (25 наукових журналів і 29 збірників наукових праць) та 7 електронних видань. До Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних праць на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук, внесено близько 89% наукової періодики НАПН України (54 найменування). 28 науково-методичних видань (12 наукових журналів, 13 збірників наукових праць і 3 електронних видання) зареєстровано у міжнародних наукометричних базах (IndexCopernicus, Ulrich's Periodicals, Universal Impact Factor, Cite Factor, EBSCO Education Source та ін.), що сприяє представленню публікацій учених НАПН України у світовій системі комунікацій [1].

НАПН України й надалі планує розвивати та поглиблювати діяльність за всіма напрямками наукового теоретичного і методичного супроводу освітньої діяльності. Так, у 2020 р. співробітники підвідомчих установ виконували 43 фундаментальних наукових досліджень, з яких завершено – 23 дослідження. За результатами завершених фундаментальних наукових досліджень

підготовлено 66 рукописів монографій, посібників, методичних рекомендацій, довідників тощо. Прикладних наукових досліджень виконувалося – 53 з них завершиться – 17. За результатами прикладних наукових досліджень планується підготовка 85 рукописів навчальних та навчально-методичних посібників, підручників, навчальних програм, методичних рекомендацій.

До наукових результатів запланованих досліджень слід віднести результати аналізу й узагальнення тенденцій розвитку шкільної освіти в країнах ЄС, США та Китаї; організаційно-педагогічних та економічних засад функціонування опорних закладів освіти як центрів управління в умовах децентралізації; дидактичних засад реалізації педагогічних технологій в умовах профільного навчання; генези поняття «особистість» в українській психологічній науці; інтеграції психологічного знання на сучасному етапі його розвитку; становлення структури термінальних та інструментальних цінностей дітей дошкільного віку; психологічних вимірів особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми; аксіогенезу обдарованої особистості в освітньому просторі; психологічної діагностики мотивації особистості до навчання в умовах інформаційного суспільства; технологій психотерапевтичної допомоги постраждалим у подоланні проявів посттравматичного стресового розладу; соціально-педагогічного супроводу дітей із сімей вимушених переселенців; теоретико-методичних засад навчання дітей з порушеннями слуху в умовах модернізації освіти; психолого-педагогічних засад корекційно-розвивального навчання дітей із порушеннями когнітивного розвитку; методичних та дидактичних засад навчання дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного середовища; теоретико-методичних засад білінгвального навчання глухих та слабкочуючих осіб; психологічних феноменів групової взаємодії в складних соціальних ситуаціях; стратегій вищої освіти в умовах інтернаціоналізації для стійкого розвитку суспільства; механізмів оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції; механізмів розширення фінансової автономії закладів вищої освіти України; адаптивної хмароорієнтованої система навчання та професійного розвитку вчителів закладів загальної середньої освіти; систем комп'ютерного моделювання пізнавальних завдань для формування компетентностей учнів з природничо-математичних предметів; стратегій і методів розвитку творчої особистості тощо [11].

Таким чином, в аналітичному огляді діяльності НАПН України висвітлено найвагоміші наукові надбання у сфері забезпечення модернізації і реформування системи освіти, зокрема місія НАПН України в організації та проведенні фундаментальних і прикладних наукових досліджень з освітянської проблематики, предметне поле досліджень членів НАПН України і науковців осередків академії, основні результати діяльності НАПН України щодо теоретико-методологічного і науково-методичного забезпечення модернізації та реформування освітньої галузі держави, дослідницьку активність членів та науковців академії у галузі освіти, педагогіки й психології, кількісні та якісні показники кінцевої наукової продукції установи. Результати дослідження дають можливість констатувати, що НАПН України у сфері забезпечення

модернізація і реформування системи освіти відповідно до пріоритетів державної освітньо-наукової політики, визначених стратегічними і програмними документами, має невичерпний потенціал для реалізації завдань експериментальної, видавничої, науково-організаційної, науково-експертної, освітньої, міжнародної, науково-інформаційної діяльності, співпраці з органами державної влади і науковими організаціями, представлення наукових періодичних видань та публікацій вчених у світовій системі наукових комунікацій, проведення науково-практичних масових заходів.

Список використаних джерел

1. Звіт про діяльність Національної академії педагогічних наук України в 2016 р. та в період 2012–2016 рр. *Національна академія педагогічних наук України* : [офіц. портал]. Київ, 2020. URL: <https://drive.google.com/file/d/0B6UkMWiy4uKzbG9wUUhBSGlnd0dvNFFiaURvdK1OUjh5MFZF/view?resourcekey=0-909WdUyHufZ6XTHjnOdaOg> (дата звернення: 26.10.2021).
2. Звіт про діяльність Національної академії педагогічних наук України у 2017 р. *Національна академія педагогічних наук України* : [офіц. портал]. Київ, 2020. URL: <https://drive.google.com/file/d/19aEoEqnrQZ-NwjroAH0iM07aF5rPJA1N/view> (дата звернення: 26.10.2021).
3. Звіт про діяльність Національної академії педагогічних наук України у 2018 р. Київ : НАПН України, 2019. 450 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/0B6UkMWiy4uKzUIZxMUtwQlJiOEkwSINCCFRlajVKdXB0UUdj/view?resourcekey=0-tAN941sSqAs1aDKROVExBw> (дата звернення: 26.10.2021).
4. Звіт про діяльність Національної академії педагогічних наук України у 2019 році. Київ : НАПН України, 2020. 402 с. URL: <https://bit.ly/3cVbbn7> (дата звернення: 6.10.2021).
5. Звіт про діяльність Національної академії педагогічних наук України у 2020 р. / за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : НАПН України, 2021. 473 с. DOI: <https://doi.org/10.37472/zvit2020>
6. Звіт про діяльність Національної академії педагогічних наук України у 2021 р. / за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : Педагогічна думка, 2021. 492 с. DOI: <https://doi.org/10.37472/zvit2021>
7. Наукове забезпечення розвитку освіти в Україні: актуальні проблеми теорії і практики (до 25-річчя НАПН України): збірник наукових праць. Київ : Видавничий дім «Сам», 2017. 400 с.
8. Національна академія педагогічних наук України – 25 років : [інформаційний довідник]. Київ : Видавничий дім «Сам», 2017. 144 с.
9. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / НАПН України ; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : Пед. думка, 2016. 448 с.
10. План діяльності Національної академії педагогічних наук України на 2019–2021 рр. *Національна академія педагогічних наук України* : [офіц. портал]. URL: <https://naps.gov.ua/ua/activities/plans-reports/> (дата звернення: 6.11.2021).

11. План діяльності Національної академії педагогічних наук України на 2020–2022 рр. *Національна академія педагогічних наук України* : [офіц. портал]. URL: <http://naps.gov.ua/ua/activities/plans-reports/> (дата звернення: 6.11.2021).
12. Пріоритетні напрями (тематика) наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок Національної академії педагогічних наук України на 2018–2022 рр. : схвалено Заг. зборами НАПН України від 17 листоп. 2017 р. *Національна академія педагогічних наук України* : [офіц. портал]. URL: <http://naps.gov.ua/ua/press/announcements/1315/> (дата звернення: 6.12.2021).
13. Про заснування Академії педагогічних наук України : Указ Президента України від 4 берез. 1992 р. № 124/92 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124/92> (дата звернення: 6.12.2021).
14. Про надання Академії педагогічних наук України статусу національної : Указ Президента України від 24 лют. 2010 р. № 259/2010 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/259/2010> (дата звернення: 7.12.2021).
15. Про освіту : Закон України від 5 вер. 2017 р. № 2145-VIII. – Ред. від 16 січ. 2020 р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 16.02.2021).
16. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 22/2019 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019> (дата звернення: 16.02.2021).
17. Статут Національної академії педагогічних наук України (нова редакція) : затвердж. Пост. Заг. зборів НАПН України від 17 листоп. 2017 р. *Національна академія педагогічних наук України* : [офіц. портал]. URL: <http://naps.gov.ua/ua/about/statutes/> (дата звернення: 12.03.2021).
18. Стратегія розвитку Національної академії педагогічних наук України на 2016–2022 роки : схвалено Заг. зборами НАПН України від 25 берез. 2016 р. *Національна академія педагогічних наук України* : [офіц. портал]. URL: <http://naps.gov.ua/ua/press/announcements/942/> (дата звернення: 16.02.2021).
19. Кремень В. Г. Законодавче забезпечення і шляхи реформування Національної академії наук та Національних галузевих академій наук України : співдоповідь на засіданні Національної ради України з питань розвитку науки і технологій 12 січня 2021р., м. Київ, Україна. *Вісник НАПН України*. 2021. 3(1). URL: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-1-15-1> (дата звернення: 12.03.2021).
20. Творчий доробок Василя Григоровича Кременя в інноваційному розвитку освіти України : біобібліогр. покажч. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [наук. ред. Березівська Л. Д.]. 4-те вид., допов. Київ : Т-во «Знання» України, 2017. 368 с. (Серія «Академіки НАПН України» ; вип. 28).

Рабаданова Людмила Володимирівна,
упорядник, кандидат філософських наук,
старший науковий співробітник відділу
наукового інформаційно-аналітичного
супроводу освіти ДНПБ України
імені В. О. Сухомлинського

**СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ОСВІТОЛОГІЇ
ЯК ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ СИСТЕМНОГО ВИВЧЕННЯ
ФЕНОМЕНУ ОСВІТИ**
(реферативний огляд)

Проблеми освіти різнобічно й історично досліджує педагогічна наука. Сучасні якісні зміни в освіті вплинули і на процес її наукового аналізу. Багатоаспектність освіти та реалізація її в різних контекстах робить неможливим дослідження виключно на засадах методології педагогіки. З огляду на це виникла потреба в диференціації галузі наукового пізнання, в якій освіта постала об'єктом дослідження як широка система елементів – освітології. У цьому науковому напрямі освіта розглядається як процес і результат оволодіння знаннями, вміннями й навичками, як засвоєння індивідом узагальненого соціального досвіду та цінностей, як формування на їх основі світогляду, моральних та інших якостей особистості, як рівень загальної культури й освіченості людей, як цінність (державна, суспільна, особистісна), як соціальний інститут впливу на стан свідомості суспільства, як соціокультурний феномен та система різних навчальних закладів і установ.

В огляді йдеться про становлення й розвиток освітології, яка виникла на перетині педагогіки та філософії освіти. Зазначено, що біля витоків виокремлення галузі стоять вчені Національної академії педагогічних наук України – В. Огнев'юк та С. Сисоєва, які присвятили низку вагомих досліджень теоретичним основам і методологічним засадам освітології. Напрацювання інших вчених, зокрема В. Кременя, І. Зязюна, які стосуються філософії освіти, також мають важливе значення в дослідженні диференціації освітології як наукової галузі, що покликана системно дослідити феномен освіти, інтегруючи всі його аспекти в єдину структуру.

Розглянуто розвідки, що стосуються розвитку порівняльної професійної педагогіки в Україні. Проаналізовано актуальність едукології та освітології: в умовах реформування освіти в Україні. Зауважено про міждисциплінарні тенденції в українському науковому дискурсі. Простежено освітологічний контекст вітчизняних освітніх реформ. Опрацьовано матеріали, які обґрунтовують необхідність розширення наукового простору довкола сфери освіти, що сприятиме цілісному баченню освіти та формуванню нової освітньої парадигми. Підкреслено схоже та відмінне між філософією освіти та освітологією як галузями гуманітарного знання. Опрацьовано та узагальнено наукові публікації, які доводять, що сутність й методологічні концепти освітології, що є самостійним науковим напрямом, який реалізується на рівні міждисциплінарних досліджень. Підсумовано ідею і завдання, об'єкт і предмет освітології як нової поліпредметної наукової дисципліни.

Ключові слова: освітологія, освіта, порівняльна педагогіка, едукологія, освітометрія, міждисциплінарне дослідження, модернізація освіти, якість освіти, педагогіка, філософія освіти

Liudmyla Rabadanova, PhD (Philosophical Sciences),
Senior Researcher of the Department of Scientific
Information and Analytical Support of Education,
V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical
Library of Ukraine

**FORMATION AND DEVELOPMENT OF EDUCATION AS
DIFFERENTIATION OF SYSTEMATIC STUDY
OF THE PHENOMENON OF EDUCATION**

(abstract review)

The problems of education are studied in various ways and historically by pedagogical science. Modern qualitative changes in education have influenced the process of its scientific analysis. The multifaceted nature of education and its implementation in different contexts makes it impossible to study solely on the basis of pedagogical methodology. In view of this, there is a need to differentiate the field of scientific knowledge, in which education has become the object of study as a broad system of elements – education. In this scientific direction, education is seen as a process and result of mastering knowledge, skills and abilities, as an individual's mastery of generalized social experience and values, as the formation of their worldview, moral and other personality traits, as a level of general culture and education. state, social, personal), as a social institution of influence on the state of consciousness of society, as a socio-cultural phenomenon and a system of various educational institutions and institutions.

The review deals with the formation and development of education, which arose at the intersection of pedagogy and philosophy of education. It is noted that at the origins of the industry are scientists of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine – V. Ognevyuk and S. Sysoeva, who devoted a number of important studies to the theoretical foundations and methodological foundations of osteology. The work of other scientists, in particular V. Kremen, I. Zyazyun, related to the philosophy of education, is also important in the study of differentiation of education as a scientific field designed to systematically study the phenomenon of education, integrating all its aspects into a single structure.

Explorations concerning the development of comparative professional pedagogy in Ukraine are considered. The relevance of education and edutology is analyzed: in the conditions of education reform in Ukraine. Interdisciplinary tendencies in the Ukrainian scientific discourse are noted. The educational logical context of domestic educational reforms is traced. Materials have been developed that substantiate the need to expand the scientific space around the field of education, which will contribute to a holistic vision of education and the formation of a new educational paradigm. The similarities and differences between the philosophy of education and educational studies as branches of humanities are emphasized. Scientific publications have been developed and generalized, which prove that the essence and methodological concepts of osteology, which is an independent scientific field, which is implemented at the level of interdisciplinary research. The idea and tasks, object and subject of edutology as a new multidisciplinary scientific discipline are summarized.

Key words: *osvitology, education, comparative pedagogy, educology, educationometry, interdisciplinary research, modernization of education, quality of education, pedagogy, philosophy of education*

1. Розвиток порівняльної професійної педагогіки в Україні: освітологічний контекст / С. Сисоєва // Освітологія. – 2018. – № 7. – С. 49–58. – Бібліогр.: 30 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ocvit_2018_7_9 (дата звернення: 18.05.2022).

Здійснено аналіз порівняльних досліджень з професійної педагогіки в Україні за часів незалежності (з 1991 р.). Підкреслено, що порівняльна педагогіка в Україні є молодого галуззю педагогічної науки, бо розпочала активно розвиватися після отримання Україною незалежності. Розглянуто сутність поняття «порівняльна професійна педагогіка». Проаналізовано основні положення методології, завдання та специфіку порівняльних досліджень у галузі професійної педагогіки. Простежено, що предмет порівняльної педагогіки охоплює всі ланки і рівні освіти, всі типи освіти (формальна, неформальна, інформальна) та будь-які інші освітні явища і процеси, а тому досить часто виходить за межі педагогічної науки і не може бути дослідженим виключно у межах дисциплінарного підходу. Зазначено, що порівняльна професійна педагогіка потребує міждисциплінарного підходу до проведення досліджень, урахування зовнішніх чинників впливу (історичних, соціальних, культурологічних, економічних, політичних) на систему, тенденції, зміст, технології, форми й методи професійної підготовки фахівців у зарубіжних країнах, що може бути здійснено на засадах освітології.

2. Едукологія та освітологія: актуальність розвитку наук в умовах реформування освіти в Україні / С. Толочко // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер. : Педагогічні науки. – 2018. – Вип. 2. – С. 179–191. – Бібліогр.: 23 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nzbdpu_2018_2_20 (дата звернення: 18.05.2022).

Проаналізовано процес розвитку нових наукових напрямів у зарубіжному й вітчизняному освітньому просторі – едукології та освітології. Досліджено спільні риси новітніх інтегральних наук щодо їх мети, об'єкта дослідження та завдань. Вивчено світовий та український досвід їх застосування у системі освіти, зокрема у діяльності закладів вищої освіти для відповідності викликам часу. Розглянуто етапи розвитку освітології як наукової дисципліни – філософський, емпіричний, розгортання прикладних освітологічних системних досліджень. Визначено завдання освітометрії як нового важливого наукового напрямку, який покликаний сприяти підготовці висококваліфікованих, конкурентоспроможних фахівців у педагогічній професії. Підкреслено, що є перспективним вивчати у подальшому – аналіз впровадження освітології в системі післядипломної педагогічної освіти в сучасних умовах її реформування.

3. Освіта, освітологія чи едукологія: мовна реалізація міждисциплінарних тенденцій в українському науковому дискурсі / І. Серебрянська // Актуальні проблеми філології та перекладознавства. – 2017. – Вип. 12. – С. 224–227. – Бібліогр.: 13 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apftp_2017_12_57 (дата звернення: 18.05.2022).

Досліджено становлення термінологічного апарату сфери освіти в українській мові. З'ясовано зміст поняття «освіта» та інших понять,

пов'язаних з ним інтердисциплінарно. Узагальнено й обґрунтовано відповідні процеси в мові. Виокремлено синонімічний ряд освітньої лексики на позначення нової міждисциплінарної науки, який потребує вивчення й уточнення. Проаналізовано перспективи подальшого розвитку лексико-термінологічного апарату української мови з огляду на процеси реформування вітчизняної освіти. Зауважено, що поява нових слів на позначення освітніх понять в українській мові зумовлена переосмисленням феномену освіти в суспільстві, поширенням нового сприйняття ненових понять. Простежено чому характерним явищем для сучасної вітчизняної освіти є утворення нових наукових дисциплін міждисциплінарного характеру з появою відповідних назв у мові, інтернаціоналізація освітніх термінів. Позначено, що це цілком природні процеси, пов'язані з інтеграцією країни до світової спільноти, проте вченим варто уникати надмірного, недоречного прояву для уникнення негативних наслідків: засмічення української мови незрозумілими словами, небажана синонімія термінів, підміна понять. Доведено, що нинішній стан української освіти та української мови вимагає виваженого ставлення до лексичних запозичень, до створення нових термінів з обов'язковим наданням переваги.

4. Міждисциплінарні педагогічні дослідження в контексті розвитку освітології / С. Сисоєва // Освітологія. – 2017. – № 6. – С. 26–30. – Бібліогр.: 13 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ocvit_2017_6_5 (дата звернення: 18.05.2022).

Зазначено, що розширення предметного поля сучасної педагогіки потребує досліджень, які виходять за межі дисциплінарних і набувають ознак між- та мультисциплінарності. Проаналізовано, як на засадах освітології як наукового напрямку інтегрованого дослідження сфери освіти забезпечити якісний рівень досліджень у цій галузі. Зосереджено увагу на об'єктах та явищах з «жорстким» і широким типом міждисциплінарності, які виходять за межі усталеного предмета педагогіки. Визначено критерій розмежування педагогічних досліджень й досліджень у галузі освітології (наук про освіту) – «тип міждисциплінарності дослідження». Наголошено на необхідності продовження розвитку нового наукового напрямку інтегрованого дослідження сфери освіти – освітології. Зауважено, що стимулювання міждисциплінарних досліджень в галузі освіти повинно відбуватися за рахунок освітніх програм, створення різних центрів і встановлення міжінститутських контактів, а також відпрацювання фінансової політики підтримки таких досліджень, створення механізмів координації та підтримки міждисциплінарних проектів в галузі освіти на національному та наднаціональному рівнях. Підкреслено, що лідером у міждисциплінарних дослідженнях відповідно до більшості прогнозів стануть суспільні та гуманітарні науки, а також науки про життя.

5. Порівняльна педагогіка в контексті розвитку освітології / С. Сисоєва // Освітологія. – 2014. – Вип. 3. – С. 17–23. – Бібліогр.: 12 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ocvit_2014_3_4 (дата звернення: 18.05.2022).

Розглянуто об'єкт, предмет, мету, статус і завдання порівняльної педагогіки в контексті становлення й розвитку наукового напрямку

інтегрованого дослідження сфери освіти – освітології. Показано, що освітологія сприяє переосмисленню місця порівняльної педагогіки в науковому освітньому просторі, а освітологічний підхід уможлиблює подолання в порівняльних дослідженнях дисциплінарних бар'єрів і вихід на більш продуктивний рівень, який забезпечує методологія міждисциплінарного та мультидисциплінарного підходів. Досліджено методологічні умови та можливості для розвитку компаративістики у сфері освіти, що створює освітологія. Зауважено, що будь-яке освітнє явище може вивчатися в широкому контекстному колі, послуговуватися методами різних наук залежно від мети дослідження. Встановлено, що еквівалентність обраних країн для дослідження буде підвищуватися за рахунок більш ґрунтовного аналізу соціально-економічних та культурно-історичних чинників, що впливають на розвиток освітньої галузі і відбиваються на всіх її підсистемах і компонентах. Обґрунтовано, що підвищення вірогідності порівняльних досліджень посилить висновки для освітньої політики, реформування й модернізації освітніх систем та їх підсистем. Виявлено, що підсилюється прогностична функція порівняльних досліджень, особливо у тій її частині, що пояснює саму можливість перенесення освітніх нововведень і моделей на ґрунт іншої країни, оскільки необхідно при цьому зважати на традиції, культуру та історію народу. З'ясовано передумови для творення теорії освіти, теорії школи, її варіативних моделей та чинників, що сприяють їх реалізації на різному соціально-економічному та культурно-історичному ґрунті.

6. Освітні реформи: освітологічний контекст / С. Сисосва // Освітологія. – 2013. – Вип. 2. – С. 36–45. – Бібліогр.: 11 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ocvit_2013_2_6 (дата звернення: 18.05.2022).

Розглянуто реформування й модернізацію освіти як відгук на трансформації у дотичних до освіти суспільних сферах. Досліджено вплив на динаміку розвитку освіти цивілізаційних, транснаціональних та національних об'єктивних змін. Зазначено, що реформування освіти є необхідною передумовою її модернізації, коли закладаються концептуальні й нормативно-правові засади системних змін відповідно до векторів розвитку, обраних суспільством. Визначено провідні причини реформування освіти з точки зору освітології. Розглянуто основні проблеми, що постали через реформування й модернізацію вищої освіти в Україні. Вивчено, як освітні реформи і модернізацію освіти зробити не декларативними, а реалізованими та визначити їх як загальнонаціональне завдання та масштабну акцію всієї країни. Рокрито як досягнення нової якості освіти залежать від ефективної економіки освіти, ефективних нормативно-правових та організаційно-фінансових механізмів залучення та використання ресурсів, реального соціального статусу, професійного рівня педагогічних працівників, їх підтримки з боку держави; реорганізації системи управління освітою відповідно до завдань освітніх реформ.

7. У пошуках моделі освітології / М. Балінська // Освітологія. – 2012. – Вип. 1. – С. 30–33. – Бібліогр.: 5 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ocvit_2012_1_5 (дата звернення: 18.05.2022).

Проаналізовано важливі передумови щодо створення нової для педагогіки субдисципліни, яка б сферою своїх наукових інтересів цілісно охопила функціонування освіти (у розумінні, представленому в цій статті), не виключаючи процесу навчання учнів. Досліджено розробку Національних рамок кваліфікацій у нових освітніх теоріях і методологічних процедурах. Акцентовано увагу на методологічних проблемах, що значною мірою впливають на те, якої форми й змісту набере нова субдисципліна – освітологія. Встановлено, що для розвитку освітології необхідною є розробка концепції використання ресурсу інших наук, щоб проаналізувати наскільки ця піддисципліна теоретично і методологічно є самодостатньою, які її принципи і методи, який понятійно-дослідницький апарат вона використовує. Підсумовано, що теоретичне обґрунтування освітології, як науки дозволить їй займати своє місце в сфері соціальних наук. Статтю опубліковано польською мовою.

8. Освітологія – новий напрям інтегрованого пізнання освіти / О. Кузьменко // Освітологія. - 2012. - Вип. 1. - С. 49–51. – Бібліогр.: 10 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ocvit_2012_1_7 (дата звернення: 18.05.2022).

Визначено, що тенденцією сучасного наукового пізнання стають інтеграційні процеси в науці та освіті, які мають врахувати складність системи освіти, подолати фрагментарність і розрив між її основними елементами в процесі вивчення. Обґрунтовано необхідність розширення наукового простору довкола сфери освіти, що сприятиме цілісному баченню освіти та формуванню нової освітньої парадигми. Встановлено, що в Україні новий напрям цілісного пізнання освіти, який дістав назву «освітологія», започатковано В. Огнев'юком, який заклав філософські основи та визначив основні концептуальні положення нового напрямку. Вивчено основні відмінності в концепціях освітології В. Огнев'юка та А. Фурмана. Зазначено, що в напрацюваннях А. Фурмана освітологія поєднуватиме методологію педагогіки і психології, а за структурою В. О. Огнев'юка передбачається встановлення зовнішніх взаємозв'язків та взаємовпливів між освітою, особистістю, суспільством і державою.

9. Генеза цілісних підходів до проблеми освіти – на зустріч з освітологією / Т. Левовицький // Освітологія. – 2012. – Вип. 1. – С. 9–21. – Бібліогр.: 67 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ocvit_2012_1_3 (дата звернення: 18.05.2022).

Досліджено генезу спроб реалізації цілісного уявлення про освіту (едукацію), які трактують цю сферу суспільного життя як єдине ціле. Розглянуто типові підходи, що властиві для польської загальної педагогіки (системний і холістичний підхід, метод моделювання). Проаналізовано концепцію едукології як науки про «все в освіті» та маловідомий закордонний приклад. Підсумовано особливості освітології як нового наукового напрямку інтегрованого пізнання освіти в Україні. Доведено, що розвиток концепції освіти та уточнення її важливих питань віднаходимо в межах освітології, як відносно нової наукової дисципліни, яка дозволяє цілісне сприйняття та комплексне дослідження освіти в усій складності, можливих вимірах, що

дозволяє оптимально визначити тенденції її розвитку. Статтю опубліковано польською мовою.

10. Освітологія – науковий напрям інтегрованого дослідження сфери освіти / В. Огнев'юк, С. Сисоєва // Рідна школа. – № 4–5 – 2012 – С. 44–51. – Бібліогр.: 15 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2012_4-5_9 (дата звернення: 18.05.2022).

Розглянуто різні аспекти дослідження освіти як соціального й культурного явища, що є невід'ємним супутником еволюційного розвитку людства. Акцентовано увагу на тому, як особливості сучасного етапу цивілізаційного розвитку людства (глобалізація, інтеграційні процеси, інформатизація суспільства й усіх його інститутів) змінюють статус освіти для держави й кожної людини, формують нові вимоги до освітньої галузі й рівня освіченості людини, впливають на характер та закономірності розвитку сфери освіти, поглиблюючи відмінність між поняттями «педагогіка» й «освіта». Доведено потребу сучасного суспільства у якісно інших дослідницьких підходах до проблем системного функціонування й розвитку сфери освіти та нових системних наукових підходів у галузі гуманітарного знання. Зауважено, що в Україні ідея наукового напрямку «освітологія», що базується на інтеграції дотичних до сфери освіти наук, з'явилася у 1995 р. Продемонстровано відмінність між філософією освіти та освітологією як галузями гуманітарного знання.

11. Сфера освіти як об'єкт дослідження / С. Сисоєва // Освітологія. - 2012. – Вип. 1. – С. 22–29. – Бібліогр.: 13 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ocvit_2012_1_4 (дата звернення: 18.05.2022).

Проаналізовано генезу поняття «освіта» як масового соціального інституту, що здійснює вплив на формування свідомості суспільства та регулює процеси свідомого саморозвитку громадян. Досліджено основні характеристики, ознаки та сучасні контексти освіти. Зауважено, що динаміка змін у розумінні освіти зумовлена розширенням її соціального контексту та зростанням ролі для життєдіяльності сучасного суспільства. Показано, що сучасна система освіти є відкритою і задовольняє всі вимоги синергетичної системи (відкрита, нелінійна, неврівноважена, складна). Розкрито сутність й методологічні концепти освітології, яка, на думку авторки, не інтегрує і не синтезує інші науки, а «співпрацює» з ними у дослідженнях різних аспектів розвитку освіти, і тому є самостійним науковим напрямом, який реалізується на рівні міждисциплінарних досліджень.

12. Освітні парадигми та педагогічні технології у вимірах філософії освіти / І. Зязюн // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки 1, Вип. 33 (2011): 22-27.

Проаналізовано процеси становлення нових парадигм у філософії і теорії освіти. Досліджено зміст і особливості технологізації освіти на сучасному етапі. Окреслено основні передумови й позиції філософії освіти. Виокремлено два напрями розуміння технології в освіті: як технічні засоби навчання (технологія навчання) і як технологія навчального процесу. Досліджено

дефініцію «професія учня» як вміння користуватися необхідним технологічним арсеналом, зведеним до простих навичок, норм, правил та інших регламентованих нормативних процедур. Зазначено, що стан і розвиток педагогічних систем в кожную епоху можна оцінити за рівнем розвитку педагогічних технологій. Визначено поняття «педагогічна технологія», як сфери знань, яка включає методи, засоби навчання і теорію їх використання для досягнення цілей освіти. Здійснено порівняльний аналіз категорій «педагогічна технологія» із категорією «технологія навчання», яке відображає шлях освоєння конкретного навчального матеріалу (поняття) в межах певного предмету, теми, питання і в межах обраної технології.

13. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі / В. Г. Кремень. – К.: Знання, – 2010. – 424 с.

Проаналізовано філософію людиноцентризму як напрям сучасних стратегій мислення та власний варіант методології розуміння й пояснення феноменів культури, політики, освіти, науки. Наголошено, що філософія людиноцентризму постає не абстрактним, а конкретно-дієвим духовним утворенням. Досліджено філософський дискурс освітнього знання. Вивчено концепт філософії освіти залежно від його сенсу та мети до змісту, методології та предмета. Виокремлено синергетичну модель розвитку освіти, тобто розглянуто її як нелінійну, когерентну, відкриту систему. Простежено аксіологічні та гносеологічні аспекти філософії освіти. Наголошено на проблемах і перспективах філософії освіти, серед яких пошук її підґрунтя в концепції людиноцентризму, в основі якої – проблематичність, діалогічність, дискусійність, а в контексті надбань вітчизняної філософської думки також – софійність мислення, кордоцентризм і гуманізм.

14. Освітологія як синтетична наукова дисципліна: проблема завдань, предмета, об'єкта, методу / А. Фурман // Вітакультурний млин. Методологічний альманах. – 2006. – Модуль 3. – С. 4–9.

Сформульовано ідеї і завдання, об'єкт і предмет освітології як нової поліпредметної наукової дисципліни. Зазначено, що дослідні та експериментальні факти свідчать про культурне обґрунтування. Доведено, що інноваційна освітологія модульно-розвивального змісту вперше досліджує у взаємодоповненні й повноті видимі освітні мету, процес або формальну освіту та невидимий аспект, тобто неформальну освіту, яка є визначальною у психокультурному розвитку й позитивній самореалізації людини упродовж життя. Підкреслено, що освітологія – це синтетична наукова дисципліна, котра інтегрує на якісно нових рівнях теоретизування-методологування щонайменше вісім сфер упередметненого наукового знання – філософію, соціологію, культурологію, антропологію, психологію, педагогіку, фізіологію, методологію. Підумовано три дисциплінарних сегменти освітології залежно від її змістовного спрямування – загальна, традиційна, інноваційна, а також чотири предметних гілки, зважаючи на критерій головного функціонального навантаження імовірного наукового знання – філософська, теоретична, прикладна і практична освітологія.

15. Сучасна філософія освіти як визначальний фактор авторитету соціальної держави / В. Кремень // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2004 – Випуск 2. – С. 3–10.

Вивчено підходи філософії освіти як методологічного підґрунтя для реформування освіти в Україні. Проаналізовано ситуацію в українській освіті на макрорівні. Виявлено оптимальні шляхи основних змін у освітній сфері, які мають підґрунтя європейського та світового досвіду. Досліджено провідну роль освіти в розбудові і функціонуванні соціальної держави. Узагальнено філософський дискурс освіти, що створює своєрідну єдність традиційних практик осмислення реальності і нових підходів, що пов'язані з інноваційним характером сучасної глобальної цивілізації. Розглянуто гуманістичну традицію, яка представлена фундаментальним принципом людиноцентризму. Розроблено широке підґрунтя для підтримки розвитку інноваційного типу особистості в контексті взаємодії різних форм навчально-пізнавальної діяльності.

Список використаних джерел

1. Балінська М. У пошуках моделі освітології. *Освітологія*. 2012. Вип. 1. С. 30–33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ocvit_2012_1_5 (дата звернення: 18.05.2022).
2. Зязюн І. Освітні парадигми та педагогічні технології у вимірах філософії освіти. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського*. Серія: Педагогічні науки. 2011, 1, Вип. 33. С. 22–27.
3. Кузьменко О. Освітологія – новий напрям інтегрованого пізнання освіти. *Освітологія*. 2012, Вип. 1. С. 49–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ocvit_2012_1_7 (дата звернення: 18.05.2022).
4. Кремень В. Сучасна філософія освіти як визначальний фактор авторитету соціальної держави. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2004, Вип. 2. С. 3–10.
5. Кремень В. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. Київ : Знання, 2010. 424 с.
6. Левовицький Т. Генеза цілісних підходів до проблеми освіти – на зустріч з освітологією. *Освітологія*. 2012, Вип. 1. С. 9–21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ocvit_2012_1_3 (дата звернення: 18.05.2022).
7. Огнев'юк В., Сисоєва С. Освітологія – науковий напрям інтегрованого дослідження сфери освіти. *Рідна школа*. 2012, № 4/5. С. 44–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2012_4-5_9 (дата звернення: 18.05.2022).
8. Серебрянська І. Освіта, освітологія чи едукологія: мовна реалізація міждисциплінарних тенденцій в українському науковому дискурсі. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2017, Вип. 12. С. 224–227. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apftp_2017_12_57 (дата звернення: 18.05.2022).
9. Сисоєва С. Міждисциплінарні педагогічні дослідження в контексті розвитку освітології. *Освітологія*. 2017, № 6. С. 26–30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ocvit_2017_6_5 (дата звернення: 18.05.2022).

10. Сисоєва С. Порівняльна педагогіка в контексті розвитку освітології. *Освітологія*. 2014, Вип. 3. С. 17–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ocvit_2014_3_4 (дата звернення: 18.05.2022).
11. Сисоєва С. Розвиток порівняльної професійної педагогіки в Україні: освітологічний контекст. *Освітологія*. 2018, № 7. С. 49–58. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ocvit_2018_7_9 (дата звернення: 18.05.2022).
12. Сисоєва С. Сфера освіти як об'єкт дослідження. *Освітологія*. 2012, Вип. 1. С. 22–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ocvit_2012_1_4 (дата звернення: 18.05.2022).
13. Сисоєва С. Освітні реформи: освітологічний контекст. *Освітологія*. 2013, Вип. 2. С. 36–45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ocvit_2013_2_6 (дата звернення: 18.05.2022).
14. Толочко С. Едукологія та освітологія: актуальність розвитку наук в умовах реформування освіти в Україні. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Сер. : Педагогічні науки. 2018, Вип. 2. С. 179–191. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nzbdpu_2018_2_20 (дата звернення: 18.05.2022).
15. Фурман А. Освітологія як синтетична наукова дисципліна: проблема завдань, предмета, об'єкта, методу. *Вітакультурний млин* : методологічний альманах. 2006. Модуль 3. С. 4–9.

Ростока Марина Львівна,
кандидат педагогічних наук, старший
дослідник, старший науковий співробітник
відділу наукового інформаційно-аналітичного
супроводу освіти ДНПБ України
ім. В. О. Сухомлинського
ORCID iD: 0000-0002-1891-5482
Scopus iD: 57222157431

**ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ СУПРОВІД
МОДЕРНІЗАЦІЇ І РЕФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ
ФОРС-МАЖОРНИХ ОБСТАВИН, ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН
І ЦИФРОВІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА (2019–2022 рр.)
(аналітичний огляд)**

Сучасність у відповідь на глобалізаційні виклики й запити світу привносить до всіх ланок економіки держав певні неочікувані трансформаційні зміни. Динамічність процесів у глобальному просторі обумовлено наявністю великої кількості новацій, які стрімко стають інноваціями під впливом цифровізаційних перетворень. Упродовж останніх років модернізація і реформування освітньої галузі України адаптивно відбувалися, придбавши цифрової актуальності в умовах карантинних обмежень пандемії COVID-19, а нині й в ситуації воєнного стану. Адже форс-мажорні обставини мають колосальний вплив на дієспроможність науково-освітніх (інформаційно-освітніх) середовищ закладів освіти й наукових установ. Надзвичайність реальності зрушила провідну наукову й освітянську спільноту до пошуку оперативних рішень щодо здійснення освітнього процесу та науково-дослідної діяльності за таких викликів, які є небезпечними навіть для людського життя. Проте саме в цей складний час досвід учених Національної академії педагогічних наук України, сформований у потужному науковому доробку її провідних інституцій впродовж останніх років, сьогодні, як ніколи, стає ефективним діючим механізмом науково-методичного забезпечення модернізації й реформування освітньої галузі України.

Результати контент-аналізу наукової, науково-педагогічної, навчально-методичної, інформаційно-аналітичної, інформаційно-довідкової та термінологічної джерельної бази (репозиторіїв, банків даних, баз знань, наукометричних баз тощо) уможливають виокремлення певних векторів діяльності науковців НАПН України в напрямі досліджень трансформаційних змін і цифровізації суспільства та адаптивних процесів з урахуванням форс-мажорних обставин сьогодення в сучасному науково-освітньому просторі.

Ключові слова: модернізація освіти, реформування освіти, цифровізація, суспільство, інновації, трансформації, пандемія COVID-19, воєнний стан, науково-освітній простір, НАПН України.

Marina Rostoka,

Ph.D in Education, Senior Researcher, Senior Researcher of the Department of Scientific Information and Analytical Support of Education of the V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine

ORCID iD: 0000-0002-1891-5482

Scopus iD: 57222157431

**INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT
MODERNIZATIONS AND REFORMS OF MODERN EDUCATION IN TERMS OF
MAJOR CIRCUMSTANCES, TRANSFORMATION CHANGES AND DIGITALIZATION
OF SOCIETY (2019-2022)
(analytical review)**

Modernity in response to the global challenges and demands of the world brings to all parts of the economy of the state some unexpected transformational changes. The dynamism of processes in the global space is due to the presence of a large number of innovations that are rapidly becoming innovations under the influence of digital transformation. In recent years, the modernization and reform of Ukraine's education sector has taken place adaptively, gaining digital relevance in the quarantine restrictions of the COVID-19 pandemic, and now in a state of martial law. After all, force majeure has a tremendous impact on the effectiveness of scientific and educational (information and educational) environments of educational institutions and research institutions. The extraordinary reality has moved the leading scientific and educational community to find quick solutions to the educational process and research activities in such challenges that are dangerous even to human life. However, at this moment the experience of scientists of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, formed in the powerful scientific achievements of its leading institutions in recent years, today, more than ever, becomes an effective mechanism for scientific and methodological support of modernization and reform of Ukraine. The results of content analysis of scientific, scientific-pedagogical, educational-methodical, information-analytical, information-reference and terminological source base (repositories, data banks, knowledge bases, scientometric databases, etc.) allow to single out certain vectors of the NAES of Ukraine. direction of research of transformational changes and digitalization of society and adaptive processes taking into account the force majeure circumstances of today in the modern scientific and educational space.

Keywords: *Modernization of Education, Education Reform, Digitalization, Society, Innovation, Transformation, Pandemic COVID-19, Martial Law, Scientific and Educational Space, NAES of Ukraine.*

У 2019–2021 рр. спостерігається значна динамічна розбудова єдиного відкритого інформаційного науково-освітнього простору України, який визначається активізацією адаптивних процесів у всіх галузях економіки держави задля прийняття рішень щодо надання відповіді на глобальні світові виклики у сенсі існування як суспільства взагалі, так й інноватизації освітньої галузі. До того ж пік карантинних обмежень з пандемії COVID-19 спричинив певний потужний стрибок розвитку наукової думки щодо становлення цифрової економіки та економіки суспільства знань. Це супроводжується створенням новітніх цифрових технологій, методик і засобів забезпечення змішаної форми наукової та освітньої діяльності, зокрема організації віддаленої роботи наукових працівників та освітян-практиків. Справді, переважна роль належить дистанційному режиму праці та

забезпеченню ефективних умов протікання у цьому векторі дослідницького й освітнього процесів у НАПН України, як і у всьому суспільстві взагалі. Саме в цей час набуто і певний досвід з організації наукової та освітньої праці в надзвичайних ситуаціях життєдіяльності людства. У такий спосіб форс-мажорні обставини воєнного стану 2022 р., що пов'язані навіть з небезпекою для життя, також привносять свої корективи та формують й розвивають цифрову і трансдисциплінарну компетентності громадян, зокрема науковців і освітян, з використання цифровізації за існуючих трансформаційних змін.

У цьому контексті зазначимо, що останнім часом проблемі впровадження цифровізації в модернізаційну діяльність закладів освіти і наукових установ приділено чимало уваги дослідників, у тому числі й НАПН України, таких як: М. Андрос, В. Биков, О. Буров, І. Варава, О. Виговська, А. Гуржій, І. Драч, В. Кремень, В. Луговий, М. Мар'єнко, О. Овчарук, О. Пінчук, П. Саух, С. Семеріков, А. Сухіх, В. Ткачук, О. Топузов та ін. (особистість у сучасному цифровому освітньому просторі, інноваційне цифрове освітнє середовище, цифрова компетентність, цифрові технології та ін.); Л. Березівська, С. Лапаєнко, Л. Пономаренко, А. Селецький, С. Тарнавська та ін. (інформаційно-бібліотечні та бібліографічні ресурси й технології в умовах цифровізації, науковий інформаційно-аналітичний супровід освіти та ін.); О. Баніт, О. Гермак, В. Грядуща, О. Гуменний, А. Денисова, Г. Єльнікова, Л. Лук'янова, Л. Ляхоцька, Ю. Носенко, М. Ростока, З. Рябова, А. Самко, Т. Сорочан та ін. (післядипломна та професійна освіта у цифровому суспільстві, адаптивні процеси в освіті, кваліметричні виміри якості освіти, цифрова грамотність у системі професійної освіти, цифрові освітні ресурси, технології відкритої науки, трансдисциплінарні освітні стратегії та ін.); І. Агалець, Д. Закатнов, О. Ігнатович, Л. Карамушка, Ю. Лотоцька, А. Лукіянчук, С. Максименко, Л. Найдьонова, Е. Помиткін, Л. Прохоренко, Я. Раєвська, М. Смутьсон та ін. (психологічні аспекти цифрового суспільства, міжпрофесійна взаємодія у цифровому виробничому середовищі, цифровізація професійної орієнтації та розвиток професійних кар'єрних технологій).

З огляду на це майже у всіх інституціях НАПН України створено і функціонують підрозділи, відділи, кафедри і лабораторії, колективи яких здійснюють науково-освітню і дослідницьку діяльність, долучаються до апробаційних заходів та впровадження здобутих наукових результатів у практику освіти. Проте слід зазначити, що особлива роль за тематикою досліджень цифровізації й трансформаційних змін належить провідній науково-дослідній установі академії – Інституту цифровізації НАПН України.

Тож пропонуємо адекватний реаліям сьогодення аналітичний огляд наукового доробку НАПН України, який накопичено впродовж 2019–2022 рр. і, на нашу думку, є ефективним засобом наукової підтримки та інформаційно-аналітичного супроводу освітянської галузі у часи її активної модернізації та реформування в умовах форс-мажорних обставин, трансформаційних змін і цифровізації суспільства.

Головну траєкторію модернізації та реформування національної освіти в умовах сучасних трансформацій і цифровізації суспільства окреслено

провідними ученими НАПН України, зокрема такими, як: Л. Березівська, В. Биков, А. Гуржій, В. Кремень, В. Луговий, Л. Лук'янова, М. Смульсон та ін.

У науковій праці «Освіта і наука – основа інноваційного людського розвитку» В. Кремень, В. Луговий і П. Саух на основі аналізу сучасної ролі освіти і науки для стійкого людського розвитку в контексті інноваційного типу прогресу обґрунтовують стратегічні цілі та завдання на довгострокову перспективу з формування людського потенціалу і капіталу в Україні. Науковцями аргументовано, що національні сфери освіти і науки в умовах глобальної конкуренції об'єктивно набувають ключового значення для характеру й ефективності суспільного поступу, економічного зростання, формування інноваційної людини. Систематизовано цілі, завдання й заходи у сферах освіти і науки, що є важливими для забезпечення людського розвитку [23]. Насправді людський капітал, його інтелектуальна і трудова складові – це основний рушій науково-технічного прогресу. Держави, у яких освіта і наука є основою розвитку економіки, стають найпотужнішим осередком інновацій, збереження культурних цінностей, пріоритетним флагманом розвитку кожної особистості в умовах глобальних викликів і швидкоплинності інформаційних потоків. Нині цифровізаційна хвиля набуває обертів в умовах завершення модернізації та починає набирати розмаху в умовах постмодерну.

Зауважимо, що велику роботу з проблематики досліджень інформатизації та цифровізації освіти, зумовлених трансформаційними змінами на глобальному та внутрішньодержавному рівнях, як зазначено вище, здійснюють науковці провідних інституцій НАПН України.

У монографії «Стратегії формування творчої особистості: методи, прийоми, форми» авторським колективом НАПН України на чолі з В. Кременем досліджено проблему творчої особистості в умовах інформаційно-цифрової реальності, у якій послаблюється дія раціональних детермінант, а традиційні природні та соціальні об'єкти заміщаються віртуальними. Наголошено, що перехід до нового виміру цивілізаційного буття активізує інтелектуальну діяльність, головним змістом якої є енергія творчості. Таким чином її результати дають змогу прогнозувати здійснення подальшого соціально-економічного процесу, розширювати відтворення життя, його соціалізації та олюднення. Окреслено перспективу існування людини в контексті суперечностей і викликів нової епохи [45].

У монографії «Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні» науковцями НАПН України здійснено всебічний аналіз стану й розвитку національної освіти за 30-річний період незалежності України, визначено актуальні проблеми освітньої сфери, виявлено причини їх виникнення, запропоновано науково обґрунтовані шляхи модернізації вітчизняної освіти в умовах глобалізації, європейської інтеграції, інноваційного розвитку та національної самоідентифікації. Акцентовано увагу на важливості подальшого підвищення рівня конкурентоспроможності української освіти в контексті цивілізаційних змін [28].

Зокрема, потужний внесок за цим спрямуванням здійснено Інститутом

цифровізації НАПН України (директор В. Биков), який є основним осередком академії з розв'язання окреслених цифровізацією завдань. Не випадково при вивченні зазначеної проблеми більша частка наукової продукції припадає на цю установу, що стосується багатьох напрямів цифровізації освітньої галузі. Це насамперед пов'язано з формуванням і розвитком цифрових освітніх середовищ, заходами кібербезпеки в їх організації та функціонування, можливостями та ризиками у цифровому навчанні, віддаленими формами та цифровими інструментами організації освітнього і дослідницького процесів, цифровим простором з підготовки наукових кадрів та ін. Наведемо певні результати наукових досліджень науковців Інституту академіка В. Бикова.

Відтак ще у 2019 р. в науковій праці «Кібербезпека та інноваційне цифрове освітнє середовище» дослідницьким колективом на чолі з О. Буровим висвітлено результати авторських пошуків зі взаємодії інновацій, кібербезпеки та цифрового освітнього середовища. Констатовано, що всебічна цифровізація суспільства супроводжується змінами в інноваційному потенціалі та освітніх потребах України, особливо в розвитку інтелектуального капіталу людини та його захисту в цифровому середовищі. Зазначено, що людський капітал в інноваціях відіграє значну роль, особливо в епоху цифрових технологій інформація стає не лише середовищем, а й інструментом діяльності. До того ж сучасну молодь схарактеризовано як вразливу суспільну групу, яка може бути головною метою кібер-когнітивних операцій у довгостроковій перспективі. Наголошено, що кібербезпека учасників освітнього процесу має охоплювати такі види захисту, як: правовий, технічний, інформаційний, організаційний та психологічний. Встановлено, що реальний рівень цифровізації в Україні не відповідає людському потенціалу за результатами аналізу звіту ВОІВ з глобального інноваційного індексу (далі – ГІІ). Зокрема, інфраструктурний складник в цілому та навіть ІКТ як субскладник не відповідають вимогам сучасних тенденцій у світі. Виявлено занепокоєність, що Україна зіткнулася з прогалинами в трикутнику «людський капітал (потенціал) – технологічна підтримка інновацій – творча діяльність», які слід усунути для збільшення національного глобального інноваційного індексу. Зазначено, що проблеми інновацій у цифровому освітньому середовищі загострюють питання кібербезпеки учасників освітнього процесу. Розроблено загальну модель кіберзагроз у сфері освіти та пом'якшення їх дії. Запропоновано нову стратегію в галузі кібербезпеки щодо забезпечення її ефективності [54]. Також у науковому доробку «Українська освіта у фокусі когнітивної війни: сучасний стан» дослідником О. Буровим проведено аналіз змін у методах психологічного впливу на населення України та ролі освіти у протидії загрозам у цифровому навчальному середовищі. Наголошено на тому, що «когнітивна війна спрямована на захоплення людського капіталу країни, вона відрізняється від інформаційно-психологічної за метою, стратегією, об'єктами (спрямована не стільки на населення в цілому, скільки на формування соціальної еліти країни) та засобами дії; найбільш уразливою для когнітивної зброї є молода особистість з несформованою когнітивною моделлю навколишнього світу; формування критичного мислення та пошукової активності є складником

ефективної освіти та протидії когнітивним загрозам» [14].

Апробаційні праці досліджень Інституту психології імені Г. Костюка НАПН України (директор С. Максименко), які представлено колективом авторів на чолі з М. Смульсон за темами «Актуальні проблеми цифровізації української освіти» та «Становлення професійної суб'єктності у віртуальному просторі», присвячено цифровізації суспільства, що висуває серйозні вимоги до цифрової трансформації системи освіти в Україні. По суті йдеться про проектування і створення глобального віртуального освітнього простору, який охоплюватиме як комплексну цифровізацію очного, офлайнного навчання, так і науково обґрунтовану систему дистанційного навчання. Зрозуміло, що тільки адекватне поєднання цих двох напрямів на всіх освітніх рівнях дасть змогу українській освіті встигнути за світовими тенденціями і забезпечити ефективне розв'язання проблеми конкурентоздатності української науки і промисловості на світовому ринку [43, 44].

Цікаві результати наукових пошуків у системі психологічного знання містить стаття «Психологічні фактори емоційного інтелекту працівників державної служби зайнятості», у якій розглянуто емоційний інтелект як предмет наукового пізнання у психологічній науці та його вплив на професійну успішність працівників державної служби зайнятості в сучасних умовах. Актуалізовано дослідження та подано теоретичний аналіз психологічних чинників емоційного інтелекту означених працівників, що пов'язано з непередбачуваними соціально-економічними та політичними умовами розвитку суспільства в нашій країні, що потребують неабиякої трансформації з боку державної служби зайнятості, яка, у свою чергу, пов'язана з її персоналом. Досліджено, що такі фахівці мають опанувати нові підходи, інновації, набуті певних компетенцій для того, щоб вийти на новий якісно вищий професійний рівень та для того, щоб максимально задовольнити потреби клієнтів служби. Розроблено загальну стратегію емпіричного дослідження та обґрунтовано добір методик для визначення рівня їхнього емоційного інтелекту та психологічних чинників, що впливають на нього. Здійснено якісний і кількісний аналіз результатів дослідження, а також порівняльний аналіз рівнів прояву показників психологічних чинників у групах спеціалістів з різним стажем роботи. Розкрито етапи соціально-психологічного супроводу для активізації розвитку емоційного інтелекту. Подано зміст програми тренінгу, що передбачає комплексний вплив на когнітивну, емоційну та поведінкову сфери особистості [59].

Авторські ідеї, які покладено у підґрунтя статті «Розбудова парадигми освіти у контексті сучасних трансформацій: конфліктогенний аспект», спрямовано на розв'язання важливих проблем сучасного суспільства, у тому числі й освітнього простору – виникнення певних конфліктів, спричинених трансформаційними змінами у глобалізованому світі, зокрема політичних і міжособистісних. Зазначено, що з'ясування суті конфлікту в усіх його проявах уможливорює визначення специфічних підходів подолання труднощів на шляху розбудови сучасної парадигми існування людства, а також певних суспільних й освітніх просторів держав у цілому та України зокрема. Висвітлено

результати аналітичного огляду існуючих публікацій і досліджень, які, на думку авторів, треба врахувати в роботі з конфліктами для виявлення не тільки негативних, а й позитивних їх особливостей. Це має забезпечити адекватні й адаптивні процеси розвитку країни в часи суспільних і освітніх трансформацій, сприяти розробленню ефективних механізмів урегулювання конфліктних ситуацій у подоланні як особистісних, так і колективних стресів, що виникають на цьому фоні [37].

Зауважимо, що одним з трендів сучасності є методологія трансдисциплінарної освіти, яка набуває певного просування в часи трансформаційних змін глобалізованого світу, цифровізації освітнього простору та надзвичайно небезпечних впливів форс-мажорних обставин, спричинених карантинними обмеженнями з пандемії COVID-19 та запровадженням воєнного стану.

У статті «Філософія трансдисциплінарного підходу до проектування відкритого інформаційно-освітнього середовища закладів вищої освіти» наголошено на тому, що в сучасному глобалізованому просторі, який зазнає трансформаційних змін, стає очевидною необхідність швидкого реагування та переосмислення існуючих підходів до функціонування освітньої галузі, зокрема у закладах вищої освіти. Проаналізовано філософське розуміння технології проектування відкритого інформаційно-освітнього середовища закладу вищої освіти з використанням трансдисциплінарного підходу. Визначено, що трансдисциплінарний підхід є універсальним та ефективним засобом розуміння змісту інформаційної системи шляхом подолання меж дисциплінарної фрагментації знань. Зазначено, що застосування трансдисциплінарного підходу потребує осмислення мотивів і цінностей, оцінювання ризиків від спільних дій різних когнітивних практик, а також визначення їх відповідності сучасній культурі та цивілізації. Наголошено, що проектування інформаційно-освітнього середовища конкретного закладу вищої освіти шляхом впровадження відповідних методологічних підходів, заснованих на філософії трансдисциплінарності, стирає комунікативні та когнітивні межі між конкретним дисциплінарним знанням. Розглянуто інформаційно-освітнє середовище закладу вищої освіти, проектування якого ґрунтується на трансдисциплінарному підході, що забезпечує синергетичний ефект від взаємодії його елементів і сприяє підвищенню якості освітнього процесу [60].

Теоретико-методологічне підґрунтя забезпечення наукового підходу до цифровізації освіти розкрито у статті «Організаційні засади формування цифрової інфраструктури освіти і педагогічної науки в Україні (кінець 80-х рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст.)». Розглянуто передумови, динаміку, тенденції, інституційну базу розвитку сучасної педагогічної біографії в Україні. Зазначено, що на кінець 80-х рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст. припадає зростання інтересу науковців до педагогічної біографії, а історіографія в цьому аспекті набуває актуальності. Акцентовано увагу на значному обсязі та різноманітності історіографічних матеріалів, у яких презентовано спробу персоніфікації розвитку української педагогічної думки та вивчення діяльності педагогічної спільноти України за межами держави. Наголошено, що бібліографія і як

галузевий ресурс, і як пошукова інфраструктура зумовлює доцільність створення цифрової бібліографії, інших цифрових ресурсів як інноваційних інструментів пошуку біографічних відомостей про видатних українських педагогів і вчених світового рівня. Ефективність зазначеного підтверджено потужною системою біографістики зарубіжних країн, представленою в сучасному цифровому середовищі інтернеті. Уточнено, що в сучасній українській історико-педагогічній науці сформувався окремий міждисциплінарний дослідницько-персоніфікований напрям – педагогічна біографістика, яка в наслідку невпинного зростання масиву наукової, навчальної, науково-популярної, довідкової літератури та інших інформаційних джерел про педагогічні персоналії потребує відтворення, зберігання й використання саме в цифровому форматі [20].

У впровадженні провідних ідей зарубіжного досвіду в науковому доробку дослідників НАПН України, на нашу думку, беруть участь такі науковці, як: Н. Авшенюк, О. Баніт, Л. Лук'янова, Л. Пуховська, Г. Товканець, К. Цицюра, А. Штепура та ін. Це відображено у певних їхніх публікаціях й результатах дисертацій і монографічних досліджень.

Авторами монографії на чолі з Г. Товканець «Учитель: виміри професійного становлення і міжнародної освіти» висвітлено результати науково-дослідницької діяльності щодо визначення ролі вчителя в соціумі та педагогічній професії в європейському і міжнародному соціально-економічному просторі. Зосереджено увагу на особливостях підготовки вчителя в умовах європейської інтеграції, пріоритетах особистісно-професійного розвитку педагога [47].

Дослідницею Н. Авшенюк у роботі «Основоположна місія ЮНЕСКО у розвитку транснаціональної вищої освіти» проаналізовано характеристики конститутивного впливу ЮНЕСКО на становлення транснаціональної вищої освіти наприкінці ХХ – початку ХХІ ст., зокрема щодо обґрунтування стратегій її розвитку і забезпечення якості на глобальному й регіональному рівнях. Розкрито роль ЮНЕСКО у розвитку транснаціональної вищої освіти, що впевнено увійшла у структуру системи міждержавних відносин у галузі інтернаціоналізації вищої освіти як інституція світової освітньої політики глобального масштабу. З'ясовано основні напрями діяльності ЮНЕСКО зазначеного спрямування. Встановлено, що на основі методу відкритої координації провідними інституціями глобального регулювання розвитку освіти узгоджено й ухвалено нормативні документи про забезпечення якості транснаціональної вищої освіти [51].

У монографії «Професійна освіта у вимірах соціального партнерства в Австрії і Німеччині» авторами Н. Авшенюк і Н. Креденець розглянуто історико-педагогічні чинники становлення соціального партнерства в професійній освіті Австрії і Німеччини наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Розкрито особливості його реалізації, що зумовлені законодавчим забезпеченням. Схарактеризовано організаційно-педагогічні засади (динамічне оновлення форм і методів професійної підготовки; дуальна система професійного навчання; диверсифікація, практико-діяльнісна спрямованість

дидактичного забезпечення) професійної підготовки фахівців сфери послуг в Австрії і Німеччині в умовах соціального партнерства. Окреслено перспективні напрями розбудови соціального партнерства в професійній освіті в Україні на основі аналізу кращих зразків зарубіжного досвіду [1].

Авторським колективом дослідників за темою «Цифровізація освіти як сучасна тенденція професійної підготовки бакалаврів із бізнес-економіки у Китайській Народній Республіці» в контексті інноватизації підготовки українських фахівців економічного спрямування висвітлено зарубіжний досвід КНР. Зазначено, що системний характер соціально-економічної кризи в 90-х рр. ХХ ст. в Україні спричинив виникнення кризи у вищій школі, яка супроводжувалась втратою викладацьких кадрів, руйнуванням матеріально-технічної бази закладів вищої освіти, поверховим характером реформ університетської освіти та зниженням якості освіти загалом. Наголошено, що у ХХІ ст. відбулися істотні зміни в освіті, зокрема глобалізація (зростання академічної мобільності, уніфікація навчальних планів і методів навчання, поширення дистанційної освіти). Досліджено цифровізацію як тенденцію професійної підготовки спеціалістів у КНР для майбутньої орієнтації української освіти на зарубіжний досвід. Це визначено досить актуальним напрямом у сфері розвитку освітнього процесу в нашій країні. Безпосередньо схарактеризовано цифровізацію як сучасну тенденцію професійної підготовки майбутніх бакалаврів із бізнес-економіки у закладах вищої освіти на прикладі державного університету в КНР. Виокремлено позитивні особливості розвитку професійної компетентності майбутніх бакалаврів із бізнес-економіки в КНР та встановлено цифровізацію як тенденцію розвитку китайської освіти [17].

У кандидатській дисертації «Професійна підготовка майбутніх учителів англійської мови засобами дистанційного навчання в університетах Республіки Польща» дослідницею А. Штепуною проведено цілісне дослідження професійної підготовки майбутніх учителів англійської мови засобами дистанційного навчання в Республіці Польща. Обґрунтовано концептуальну ідею дослідження на основних положеннях філософії освіти, педагогіки, психології та їх субдисциплін, зокрема порівняльної педагогіки, а також на закономірностях і принципах організації освітнього процесу в закладах вищої освіти. В основу наукового пошуку покладено положення про те, що ефективність професійної підготовки майбутніх учителів англійської мови засобами дистанційного навчання забезпечується використанням сукупності педагогічних, ІКТ та дистанційних засобів навчання з метою формування професійної компетентності майбутніх учителів, здатних організувати в майбутньому навчання здобувачів освіти іншомовного міжкультурного спілкування [49].

В оглядовій статті «Підготовка фахівців за новими професіями в умовах формальної і неформальної освіти (на прикладі зарубіжних країн)» дослідницею О. Баніт проаналізовано нові професії, що з'являються на ринку праці. Підтверджено факт зникнення впродовж 10 років близько 5000 професій і виникнення майже стількох нових. Зазначено, що найближчим часом близько 40-50% робочих місць зникнуть або зазнають трансформації. Разом з тим

з'являтимуться нові робочі місця, які потребуватимуть компетентнісних трансформацій. Виокремлено перспективні напрями для професій майбутнього: інформаційні технології, біотехнології, робототехніка та машинобудування, екологія та ін. Констатовано, що нові професії потребуватимуть фахівців зі спеціальними навичками (сформованими універсальними компетентностями, що актуальні для всіх професій і всіх сфер діяльності): інформаційної, кросфункціональної, комунікативної, управлінської, мовної, екологічної. З'ясовано, що підготовка до нових професій здійснюватиметься в умовах формальної і неформальної освіти. На основі аналізу освітніх пропозицій наголошено, що таких фахівців вже готують в університетах Великобританії, Нідерландів, Канади, Швейцарії, США та ін. [10].

З огляду на надбання світової і вітчизняної науки в системі післядипломної педагогічної освіти здобуто якісний науковий доробок, пов'язаний з трансформаційними змінами і цифровізацією суспільства, провідними інституціями НАПН України, зокрема Інститутом педагогічної освіти та освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (директор Л. Лук'янова), Інститутом педагогіки НАПН України (директор О. Топузов), ДВНЗ «Університет менеджменту освіти НАПН України» (ректор М. Кириченко) та його структурними підрозділами – Центральним інститутом післядипломної освіти (директор Т. Сорочан), Білоцерківським інститутом неперервної професійної освіти (директор В. Сидоренко) та ін.

У цьому ж ракурсі ще в 2019 р. Л. Ляхощко у статті «Науково-дослідна діяльність закладів післядипломної освіти в епоху цифрового суспільства» висвітлено результати власних наукових пошуків, запропоновано аналіз та опис стану дослідження проблеми організації й проведення науково-дослідної діяльності в закладах освіти на етапі розвитку цифрової наукової інфраструктури України та розкрито її розв'язання на прикладі науково-дослідної діяльності кафедри відкритих освітніх систем та ІКТ Центрального інституту післядипломної освіти Державного вищого навчального закладу «Університет менеджменту освіти НАПН України». Запорукою успішної наукової діяльності закладів післядипломної освіти, на думку авторки, стає саме цифровізація [57].

Вже у 2020 р. опубліковано статтю З. Рябової й Г. Єльнікової «Професійне зростання вчителів в умовах цифрової освіти», яка актуалізує необхідність адаптивного протікання трансформаційних процесів в освіті в умовах цифровізації. Зокрема, уточнено структуру професійної компетентності педагогів у сучасних умовах через введення трьох блоків: спроможність особистості педагога до ефективної педагогічної діяльності як в очній формі навчання, так і в дистанційній з використанням цифрових сервісів; навичок – професійних; універсальних; цифрових; навичок успішності професійної діяльності на основі проектного типу мислення в реальному і цифровому просторі. Проаналізовано сучасні дослідження, в яких описано засоби надання освітніх послуг в умовах цифровізації та зазначено, що традиційні засоби дистанційного навчання продовжують успішно працювати. Разом із тим констатовано, що з'явилися й інноваційні засоби, наприклад Open

University (УВУПО), та акцентовано на тому, що в сучасних умовах інтернет стає засобом праці – це спонукає формувати у суб'єктів освітнього процесу інформаційну культуру, зокрема навички володіння цифровими технологіями в професійній діяльності (використання Zoom; BigBlueButton (Open Source Web Conferencing); Google Meet тощо для організацій освітнього процесу й набуття інформації про навчальний контент в режимі реального часу. Зазначено, що в межах e-learning необхідно формувати такі цифрові навички, як scaffolding «long read» та ін. Наголошено, що провідною навичкою стає опитування здобувачів освіти інтернет-конструкторами. Наведено як приклад е-ресурс для конструювання тестів перевірки засвоєння навчального контенту та зворотного зв'язку – LearningApps.org. Приділено увагу технологіям інтернет-маркетингу та використанню мобільних месенджерів для оцінювання та просування освітніх послуг. З'ясовано, що провідним попитом в системі підвищення кваліфікації фахівців є розвиток гнучкості професійних здібностей («Soft skills»). Зазначено, що цифрова компетентність педагога базується на його когнітивних, соціальних та емоційних складових і враховує особливості його життя в цифровому середовищі. Розглянуто етапи моніторингу якості надання освітніх послуг та використання хмарних технологій для розрахунку ефективності освітньої діяльності закладу [39].

У 2021 р. дослідницею А. Самко у статті «Цифрова компетентність педагогічного персоналу в системі післядипломної педагогічної освіти» також висвітлено проблему підготовки педагогів у післядипломній освіті у векторі підвищення якості їхніх знань шляхом формування сучасних цифрових компетентностей та особливу увагу приділено аналізу її рамкових документів, розглянуто певні умови її набуття педагогами. Наголошено на проблемах, що перешкоджають ефективному використанню педагогами цифрових технологій в освітньому процесі (недостатня мотивація частини освітян, відсутність необхідних навичок і практичного досвіду, проблема формування та широкого впровадження єдиного освітнього інформаційного простору України, недосконала нормативно-правова база, відсутність стандартів цифрової компетентності, застарілі методики навчання, низька доступність цифрових технологій для всіх учасників освітнього процесу) [40].

У цьому сенсі О. Баніт приділено увагу розвитку андрагогічного підходу й в авторському доробку «Інформаційна компетентність як складова професіоналізації андрагога» виокремлено й проаналізовано структурні компоненти інформаційної компетентності андрагога корпоративного навчального центру: когнітивно-змістовий, операційно-діяльнісний, ціннісно-мотиваційний і рефлексивно-оцінний. Розкрито змістову складову кожного з цих компонентів. Запропоновано авторське визначення інформаційної компетентності андрагога корпоративного навчального центру як інтегративно-функціональної якості особистості, що базується на динамічній комбінації знань (інформаційна грамотність), умінь і навичок (інформаційна діяльність) у поєднанні з ціннісним ставленням (інформаційна культура), що уможливорює на основі набутого досвіду ефективне розв'язання соціально значущих завдань, які виникають в професійній діяльності та повсякденному житті [9].

У статті М. Андрос «Формування інформаційно-цифрової компетентності викладача дистанційного (змішаного) навчання» наголошено на тому, що входження українського освітнього простору до міжнародної науково-освітньої спільноти є складним і багатограним завданням, що потребує зокрема компетентнісного підходу і постає як нове розуміння суті освітнього процесу, його цільових настанов. Акцентовано увагу також на розвитку цифрової компетентності, що зумовлено надскладною проблемою, пов'язаною із пандемією COVID-19, яка охопила взагалі все людство (у тому числі й різні системи освіти). Зауважено на тому, що на початку 2021 р. зусиллями Міністерства цифрової трансформації України за сприяння експертів з МОН України, НАПН України, розроблено Концепцію цифрових компетентностей – опис Рамки цифрових компетентностей громадян України. В її підґрунтя покладено концептуально-еталонну модель цифрових компетентностей для громадян DidgComp 2.1 та рекомендації у сфері цифрових компетентностей від європейських і міжнародних інституційних спільнот. Досліджено шляхи формування та удосконалення інформаційно-цифрової компетентності викладачів дистанційного (змішаного) освітнього процесу під час формального та неформального навчання [8].

Далі, у 2021 р., В. Грядущою і В. Денисовою опубліковано результати дослідження «Цифровізація як структурний складник інноваційних моделей підвищення кваліфікації педагогів професійної освіти». Авторами розглянуто одну із актуальних проблем сучасної освіти – підвищення кваліфікації педагогів професійної освіти. Основну увагу зосереджено на теоретико-методичних засадах удосконалення моделей підвищення кваліфікації педагогів професійної освіти в умовах цифровізації суспільства. Зокрема, розкрито суть таких понять, як «компетентний педагог», «інноваційна компетентність», «цифрова компетентність», «безперервний професійний розвиток». Наголошено, що якість цифрової освіти визначається оновленням змістового складника освітніх програм у векторі їх цифровізації, формуванням культури сприйняття сучасного цифрового контенту, формуванням і розвитком навичок цифрової діяльності; взаємозбагачуючим досвідом між закладами та установами освіти щодо застосування цифрових технологій в освітньому процесі та управлінській діяльності, мотивацією кадрового складу сфери освіти до змін в результаті цифровізації економіки країни. Запропоновано цифрові технології науково-методичного супроводу реалізації компетентнісно-орієнтованих концептуальних моделей підвищення кваліфікації педагогів професійної освіти у професійно-кваліфікаційному, інформаційно-комунікаційному напрямках. Зазначено, що такі цифрові технології сприяють розвитку цифрової компетентності педагогів через удосконалення й набуття умінь і навичок впевненого, критичного й відповідального використання та взаємодії з цифровими технологіями для освіти, завдяки підвищенню рівня обізнаності про основні поняття цифровізації, цифрової грамотності та культури, а також роботі та участі в сучасному інформаційному суспільстві й побудові індивідуальної траєкторії розвитку цифрової компетентності педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти задля

підвищення ефективності освітнього процесу [18]. Цілком очевидно, що компетентнісний показник діяльності педагогів, які системно підтверджують свій професіоналізм та в тренді сучасності підвищують свій рівень, позначається на якості підготовки кваліфікованих робітничих кадрів і фахівців для всіх ланок економіки держави.

В опублікованій І. Варавою ще у 2020 р. статті «Професійна підготовка техніків-програмістів: виклики цифровізації суспільства» також наголошено на тому, що цифровізація усіх галузей економіки, постійно зростаючі вимоги сучасного ринку праці до ІТ-фахівців, трансформація системи грейдів ІТ-компаній зумовлюють пошук шляхів забезпечення професійної підготовки конкурентоздатних техніків-програмістів у коледжах, актуалізують модернізацію змісту, форм, методів і способів навчально-пізнавальної діяльності здобувачів професійної освіти [15].

Більш далекоглядно перспективи модернізації освіти в руслі інноваційного розвитку професійної педагогіки щодо забезпечення організаційних умов підготовки майбутніх кваліфікованих робітників розглянуто у статті «STEM-менеджмент підготовки електромонтерів в умовах постмодерного простору освіти». Так, порушено актуальну проблему професійної освіти й визначено напрями її вдосконалення завдяки впровадженню нового інструментарію та засобів навчання, зокрема в контексті ідей STEM-освіти. Зазначено, що трансдисциплінарний підхід, який поєднує науку, передові технології, електротехніку й математику та пов'язані з цим ресурси, є найбільш ефективним у підготовці висококваліфікованих кадрів робітничих професій. Йдеться про ще один із сучасних трендів професійної педагогіки, який передбачає змішане середовище навчання і показує здобувачам професійної освіти, як застосовуються наукове знання й технічне мистецтво в повсякденному житті та на виробництві в поєднанні, на перший погляд, з неможливим. Запропоновано шляхи підвищення якості професійної підготовки майбутніх електромонтерів у педагогічному процесі закладу освіти, наведено стислий опис впровадження різновидів форм організації навчальної діяльності, від розв'язання завдань методами електротехнічного моделювання до впровадження якісних специфічних електронних освітніх ресурсів. Визначено роль трансдисциплінарної освіти в реалізації STEM-контексту з управління знаннями здобувачів енергетичної освіти. Зазначено, що таким чином відбувається інноватизація підготовки висококваліфікованих кадрів для енергетичної галузі країни, чим уможлиблюється задоволення потреб роботодавців як у робітничих, так і в науково-інженерних кадрах. Подано стислий огляд трансдисциплінарних освітніх проєктів з реалізації STEM-технологій у професійній освіті та визначено педагогічні умови запровадження фахових трансдисциплінарних уроків зі спецтехнологій для електромонтерів [35].

Не менш значимими є публікації, що спрямовані на підвищення якості освітнього процесу в умовах цифровізації. Наприклад, у статті «Моніторинг якості професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників в умовах сучасних освітніх трансформацій» акцентовано увагу на значущості

моніторингових досліджень у системі професійної (професійно-технічної) освіти та розглянуто моніторинг щодо професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, а також наведено приклади прогнозування підвищення її якості засобами стратегічного аналізу – SWOT. Окреслено перспективи вдосконалення системи П(ПТ)О завдяки впровадженню моніторингових досліджень. Наголошено на тому, що моніторинг дає змогу вчасно виявляти тенденції і є найбільш ефективним інструментарієм у системі наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти в цілому та професійної освіти зокрема. Актуалізовано проблеми моніторингу й прогнозування професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної (професійно-технічної) освіти України як один із сучасних трендів професійної педагогіки, який враховує особливості сучасного онлайн-навчання, що уможлиблює для керівників будь-якої ланки управління, а також для педагогів, батьків і учнів вчасне отримання інформаційно-аналітичних даних, що стосуються організації навчання за професіями у сенсі освітньої реформи та глобального впливу трансформаційних змін. Розглянуто шляхи підвищення якості професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників у педагогічному процесі закладу освіти. Наведено стислий опис впровадження моніторингу освітньої діяльності в умовах сучасних трансформаційних змін [36].

У 2022 р. науковцем Інституту професійної освіти НАПН України О. Гуменним опубліковано результати дослідження в контексті проблеми «Розвиток цифрової грамотності майбутніх кваліфікованих робітників в інформаційному освітньому середовищі закладу професійної освіти». Наголошено, що молоді фахівці швидко адаптуються до інтернет-реальності, однак на практиці під час виконання конкретних проєктів чи творчих завдань виявляють поверхові знання щодо використання можливостей цифрових технологій та нових форм комунікацій як у реальному, так і віртуальному світі. Адже сучасні інформаційні технології стають невід'ємною частиною освітнього процесу. Проте ІТ-зміни надають йому нових форм, а отже, поліпшують якість освіти. Зауважено, що заклади освіти часто не володіють ІТ-ресурсами. Стверджено, що «одним з альтернативних рішень у світі ІТ є технології віртуалізації, які мають значний вплив на процес викладання та навчання» та «пропонують способи розширення доступності до освіти, особливо в дистанційному навчанні». Відтак статтю присвячено питанням підготовки майбутніх кваліфікованих робітників до використання цифрових технологій у професійній діяльності [19].

У 2022 р. опубліковано статтю «Готовність студентів до дистанційного навчання: результати досліджень у закладах вищої освіти». Зазначено, що оцінювання готовності здобувачів вищої освіти до дистанційного навчання є одним із основних чинників планування та реалізації дистанційної освіти. Виявлено та проаналізовано готовність студентів (комплекс когнітивного, мотиваційного, технологічного та рефлексивного компонентів) до застосування засобів дистанційного навчання під час вивчення англійської мови. Розглянуто

різні форми діагностики рівнів їхньої готовності, у тому числі опитування, анкетування, інтерв'ю та спостереження, які використовуються в дослідженні. Продемонстровано, що дистанційне навчання спричиняє для здобувачів вищої освіти певні проблеми, з одного боку, і відкриває їм нові можливості – з іншого. Констатовано, що в цьому опитуванні студентами виявлено перелік факторів, що перешкоджали дистанційному навчанню англійської мови, та окреслено переваги дистанційної освіти. Зазначено, що найбільш помітним є зростання категорії високого рівня технологічної складової (83% респондентів зазначили, що опанували нові засоби дистанційного навчання, якими раніше не користувалися або використовували частково) [51].

Не менш затребуваним й важливим науковим доробком інституцій НАПН України є збірники наукових і науково-практичних заходів, навчально-методичні, науково-методичні та інші посібники, що є цікавим прикладом апробації та ефективного впровадження результатів планових наукових досліджень інституцій НАПН України.

Відповідно у збірники матеріалів наукових форумів всеукраїнського та міжнародного рівнів «Адаптивні системи управління в освіті» (2019) [4], «Адаптивні системи в національній системі освіти» (2020) [5] та «Адаптивні процеси в освіті» (2021, 2022) [6, 7] вміщено тези доповідей учасників та основні організаційні документи цих заходів. У матеріалах висвітлено актуальні питання розвитку освітньої галузі України, розкрито такі напрями, як: методологія адаптивного управління в освіті; адаптивність освітнього процесу в забезпеченні якості підготовки фахівців у закладах вищої освіти; адаптивні технології в підготовці магістрів з управління закладами освіти; інформаційна аналітика як інструментарій регулювання адаптивних процесів в освіті та організації наукових досліджень; активізація адаптивних процесів у підготовці фахівців вищої кваліфікації; адаптивний менеджмент в освіті; адаптивне навчання в закладах дошкільної та загальної середньої освіти; адаптивні процеси в освітній діяльності українських і зарубіжних закладів вищої освіти тощо. Є роботи, у яких представлено адаптивні процеси у векторі трансформаційних змін в освітніх системах Бельгії, Білорусі, США, Польщі, Португалії та ін. Розглянуто актуальну проблему формування й розвитку адаптивних процесів в національній системі освіти України та виокремлено певні аналогічні адаптивні засади. Наприклад, у змісті зазначених збірників є яскравим моментом презентація співробітниками відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського результатів планового наукового дослідження «Бібліографічний та аналітичний супровід діяльності Національної академії педагогічних наук України щодо науково-методичного забезпечення модернізації та реформування освіти», зокрема у 2021 р. оприлюднено проміжні результати аналітико-синтетичного етапу за темою «Інформаційна аналітика як інструментарій регулювання адаптивних процесів в освіті та в організації наукових досліджень» [6, с. 85–115] та у 2022 р. – узагальнювального етапу за темою «Адаптивні засади інформаційно-аналітичного супроводу науково-освітньої діяльності в умовах цифровізації

суспільства знань» [7, с. 134-178].

Також важливим кроком для апробації й впровадження результатів діяльності науковців і освітян є організація й проведення трансдисциплінарних форумів. У збірниках Міжнародного науково-практичного Web-форуму «Розбудова єдиного відкритого інформаційного простору освіти впродовж життя «Forum-SOIS, 2019, 2020, 2021» [31; 32; 33] на засадах спільної діяльності основних організаторів, громадських організацій та інших державних українських і зарубіжних закладів вищої освіти та наукових установ, у тому числі представників Болгарії, Грузії, Італії, Молдови, Німеччини, Польщі, Португалії, Румунії, Словаччини, США, Узбекистану та інших країн, представлено виступи, що є цікавими для вивчення аспектів поліпшення якості дослідницького й освітнього процесів в умовах єдиного відкритого інформаційного простору освіти впродовж життя. У змісті матеріалів за результатами планового наукового дослідження відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського «Бібліографічне та аналітичне забезпечення діяльності НАПН України щодо науково-методичних засад модернізації та реформування освіти» одним із напрямів наукового чату «Forum-SOIS, 2020» визначено круглий стіл «Інформаційно-бібліографічний та інформаційно-аналітичний супровід модернізації та реформування освіти» (проміжні результати констатувального етапу) [32, с. 241–256], а в матеріалах «Forum-SOIS, 2021» (у рамках проєкту Erasmus+ та присвяченого всеукраїнському фестивалю науки) – круглий стіл «Сучасні підходи наукових інформаційних центрів і бібліотек у забезпеченні системної освітньої аналітики та соціальних комунікацій» (поточні результати аналітико-синтетичного етапу) [33, с. 265–279].

Звісно, що Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського щорічно також концентрує доповіді та повідомлення виконавців і представників базових закладів освіти й установ у збірнику звітної науково-практичної конференції «Інформаційне забезпечення сфери освіти та науки України», у якому стисло викладено наукові результати у контексті планових наукових досліджень [23; 24; 25].

У збірнику матеріалів всеукраїнського науково-практичного семінару «Цифрова компетентність сучасного вчителя нової української школи: 2021 (Подолання викликів у період карантину, спричиненого COVID-19)» зосереджено увагу на проблемах, які охоплюють рамку цифрової компетентності для громадян, роль вчителя у цифрову еру, стратегії розвитку нової української школи, розбудову цифрового шкільного середовища, історію та досвід, зарубіжний досвід розвитку цифрової компетентності вчителя [48].

У тому ж аспекті у збірнику матеріалів науково-практичної конференції з міжнародною участю «Імерсивні технології в освіті» вміщено тези доповідей, у яких розглянуто наукові й методичні питання цифровізації суспільства й освіти, визначено суть та інноваційність імерсивних технологій для розвитку освіти на всіх її рівнях. Особливу увагу приділено теоретичним і практичним аспектам використання інструментів віртуальної й доповненої реальності

в освітньому процесі, впливу середовища віртуальної реальності на здоров'я, поведінку та когнітивну діяльність здобувачів освіти [22].

У збірнику міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Віртуальний освітній простір: психологічні проблеми», присвяченої 30-річчю незалежності України, що відбулася 25.09.–25.10.2021 р. у місті Києві на базі Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, колективом лабораторії сучасних інформаційних технологій навчання винесено на обговорення актуальну тематику: віртуальний простір в контексті незалежності України; особливості проектування та організації інтернет-ресурсів у віртуальному освітньому просторі; поширення суб'єктного поля в інформаційному середовищі; технологізація дистанційного навчання в психологічній та педагогічній практиці; психологічні засади професійної діяльності у віртуальному просторі; дистанційна психологічна підтримка та допомога в умовах карантину; використання психологічних механізмів суб'єктності для розвитку інтелекту та особистості у віртуальному просторі; психологічні проблеми діяльності у соціальних мережах; психологічні особливості навчання дорослих у дистанційному та змішаному форматах; досвід дистанційної психологічної роботи з розвитку та підтримки різних вікових груп в умовах карантину; можливості групової динаміки та індивідуального консультування у психологічній роботі в мережі інтернет [15].

У «Збірнику матеріалів Звітної науково-практичної конференції Інституту цифровізації освіти НАПН України» визначено сучасні напрями розвитку ІКТ і цифрових технологій у відкритій освіті, схарактеризовано теоретичні й практичні аспекти проектування та використання сучасних засобів навчання у комп'ютерно орієнтованому середовищі, зокрема застосування хмарних технологій в освітньому процесі [21].

У навчально-методичному посібнику «Якість вищої освіти: теорія і практика» розкрито суть поняття, чинники, критерії, показники, індикатори та складові якості вищої освіти, висвітлено питання якості вищої освіти у міжнародному контексті та її нормативно-правового регулювання в Україні. Особливу увагу сконцентровано на аналізі механізмів забезпечення, моніторингу та оцінювання якості вищої освіти [50].

Колективом авторів Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України випущено навчальний посібник «Розвиток цифрової компетентності педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти засобами інформаційно-комунікаційних технологій», який створено відповідно до пріоритетних напрямів діяльності МОН України у сфері цифровізації освіти, де подано концептуальні аспекти дослідження суті цифровізації та її ролі в розвитку освіти, запропоновано модель розвитку цифрової компетентності педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти, окреслено аспекти використання різноманітних цифрових технологій в освітньому процесі, а також упроваджено в освітній процес підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти курсів за вибором та короткострокових тематичних

авторських курсів [34].

Справді, застосування цифрових технологій у сучасному науково-освітньому просторі привернуло увагу широкого кола науковців і освітян.

Відтак, у статті дослідниці К. Середи «Електронний документообіг наукових установ галузі освіти у контексті «цифровізації» розглянуто результати теоретичного дослідження: здійснено аналіз основних тенденцій та сучасних підходів до модернізації електронного документообігу в наукових установах галузі освіти; виявлено низку перепон для розвитку віртуальних інформаційних систем та ефективного переходу до сервісних моделей; досліджено суть, механізми та сучасні підходи до модернізації електронного документообігу; вивчено основні вимоги до механізмів упровадження електронного документообігу в діяльність наукових установ; розглянуто тенденції розвитку інтегрованості як одного з головних завдань для розвитку електронного урядування в Україні. Виокремлено низку проблем, що перешкоджають розвитку в Україні цифрових трендів сьогодення та визначено особливості організації паперового документообігу наукових установ, обумовлених видом та специфікою їх діяльності. Наголошено на актуальності введення електронного документообігу в установах галузі освіти з використанням хмарних рішень. Окреслено основні переваги та недоліки впровадження хмарного електронного документообігу порівняно з розгортанням локальних систем. Зазначено, що це дає змогу не встановлювати систему документообігу на комп'ютери установи, оскільки дані зберігаються на віддалених серверах. Використання таких технологій істотно знижує витрати на ліцензії та інфраструктуру [42].

У науковій праці О. Бурава і О. Пінчук «Розширена реальність у цифровому навчанні: вплив, можливості та пом'якшення ризиків» розглянуто технології AR/VR/MR/XR у навчанні, зокрема їх вплив/можливості та зменшення ризиків. Виокремлено основні аспекти: методологія (чинники, що впливають на кіберхворобу студента в AR/VR/MR/XR, вдосконалена модель пізнавальної діяльності в синтетичному навчальному середовищі). Розроблено методику та ІКТ для вивчення психофізіологічних змін у нормальних і стресових умовах. Дослідники стверджують, що за результатами експерименту з'ясовано, що зниження індексу напруженості міокарда в умовах когнітивної діяльності із застосуванням імерсивних технологій з плином часу спостереження було більш істотним, і цей факт можна було б врахувати при вимірюванні впливу синтетичного середовища на здобувачів освіти та в методиці вимірювання AR/VR/MR-впливів. Запропоновану авторами методику засновано на модифікованому ІКТ і використано в попередніх дослідженнях: для оцінювання впливу AR/VR/MR/XR як зміни коротких когнітивних/перцептивних тестів (3 хвилини до роботи та після) з реєстрацією фізіологічних показників, інформативних у нашому дослідженні [55].

Актуальність теми дослідження М. Мар'єнко і А. Сухих «Особливості організації змішаного навчання з використанням цифрових технологій» підтверджено реаліями, що спровоковані форс-мажорними обставинами. Із запровадженням карантинних обмежень, у більшості шкіл України поряд

з очною формою навчання однією з найпоширеніших форм було дистанційне навчання. Проте, на думку авторів, широкого впровадження потребує не лише дистанційна, а й змішана форма навчання. Досліджено особливості організації змішаного навчання з використанням цифрових технологій у закладах загальної середньої освіти. Висвітлено вітчизняний досвід впровадження дистанційного та змішаного навчання в таких закладах України. Дібрано критерії добору цифрових технологій для реалізації змішаного навчання у ЗЗСО. Проаналізовано досвід впровадження цифрових технологій у ЗЗСО та зазначено, що цей процес здійснюється саме завдяки дистанційній формі навчання. Адже змішане навчання менш поширене. Визначено критерії та показники добору цифрових технологій для реалізації змішаного навчання [27].

У науковій праці Ю. Носенко «Еволюція засобів і технологій відкритої науки» йдеться про те, що «розбудовуючи глобальний інформаційний простір і суспільство знань, європейська спільнота розвиває напрям, пріоритетний для науково-інноваційної політики – відкриту науку (Open Science), що з-поміж іншого передбачає забезпечення відкритого доступу до публікацій і результатів досліджень». Наголошено, що, розвиваючи цей напрям в Україні, доцільно враховувати досвід успішних країн, глобальні перетворення й тенденції, цифровий поступ, історичні уроки. Дослідником обґрунтовано періодизацію і визначено етапи еволюції засобів і технологій відкритої науки у світі, а також деякі результати дослідження в рамках проекту «Хмаро орієнтовані системи відкритої науки у навчанні і професійному розвитку вчителів» (реєстраційний номер 2020.02/0310) за рахунок грантової підтримки Національного фонду досліджень України. Розроблено періодизацію еволюції засобів і технологій відкритої науки [29].

У монографії В. Ткачука і С. Семерікова «Теорія та методика використання мобільних технологій навчання інформатики у підготовці фахівців інженерної педагогіки» теоретично обґрунтовано та розглянуто розроблену модель використання мобільних ІКТ як засобу навчання інформатичних дисциплін майбутніх інженерів-педагогів з цифрових технологій; удосконалено структуру інформаційно-комунікаційних компетентностей інженера-педагога; розроблено авторську методичну систему навчання інформатичних дисциплін майбутніх інженерів-педагогів з цифрових технологій [46].

Важливу роль у здійсненні інформаційно-аналітичного супроводу освіти відводять нині сучасним бібліотекам. Безпосередньо Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського стає осередком цифровізації, зокрема в умовах форс-мажорних обставин карантинних обмежень та під час запровадження воєнного стану, а також забезпечує науково-освітнє середовище певним контентом, спрямованим на інноваційні відгуки щодо трансформаційних змін і цифровізації суспільства.

У науковій праці Л. Березівської «Електронний інформаційно-бібліографічний ресурс «Видатні педагоги України та світу» як основа професійної підготовки педагогів», що вийшла у світ у 2019 р., розкрито зміст, структуру та функції створеного Державною науково-педагогічною бібліотекою

України імені В. О. Сухомлинського електронного інформаційно-бібліографічного ресурсу «Видатні педагоги України та світу» у структурі професійної підготовки педагогів у контексті освіти для миру. Нині постійно поповнюваний змістовний інформаційно-бібліографічний ресурс містить 51 персоналію, серед яких – відомі вітчизняні та зарубіжні педагоги, освітні діячі різних історичних періодів розвитку освіти. З-поміж зарубіжних персоналій у ресурсі представлено постать видатного польського педагога Януша Корчака. Доведено, що електронний інформаційно-бібліографічний ресурс «Видатні педагоги України та світу» є вагомим внеском у розвиток педагогічної біографіки, уможливорює крізь призму наукових біографій системно простежувати розвиток української і зарубіжної освіти, педагогічної думки як у макроісторичних, так і в мікроісторичних вимірах. Цей ресурс може слугувати основою для подальших наукових розвідок з історії освіти, педагогіки; розширення, доповнення та оновлення змісту навчального курсу історії педагогіки; розроблення спецкурсів з історії освіти України в педагогічних закладах вищої освіти, у системі перепідготовки педагогічних кадрів, написання підручників та посібників з історії педагогіки. Систематична презентація за допомогою електронного ресурсу узагальненого історико-педагогічного знання про гуманістичні ідеї українських і зарубіжних педагогів чи освітян минулого має особливе значення для педагогічної освіти, а саме у системі професійної підготовки, бо є джерелом формування у студентів – майбутніх педагогів – педагогічного світогляду, національної свідомості, підвищення їхнього духовного рівня у контексті утвердження миру як цінності в умовах глобальних цивілізаційних викликів [8].

До того ж, Л. Березівською і Н. Варахсіною у статті «Інформаційний ресурс галузі. Вебпортал ДНПБ імені В. О. Сухомлинського НАПН України» презентовано вебпортал ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, який поєднує інформаційні, пошукові, освітні, рекламні, навігаційні функції, реалізує ідеологію єдиного доступу до бібліотечно-інформаційних ресурсів бібліотеки та є засобом просування інформаційно-бібліотечних продуктів і послуг. Схарактеризовано його структуру та представлено інформаційні ресурси, до яких надано доступ: електронний каталог, бази даних, електронні колекції, електронні бібліотеки, а також сервіси, серед яких онлайн-спілкування, інформаційна служба, віртуальна довідка [12]. Також у науковій праці Л. Березівської й С. Тарнавської «Діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського НАПН України: здобутки та перспективи» розкрито основні напрями, здобутки та перспективи діяльності Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського за 20-річний період. Зазначено, що пріоритетними напрямками діяльності бібліотеки є проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень із питань галузевого бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, інформаційної діяльності, педагогічного джерелознавства й біографістики, історії освіти; науково-інформаційне забезпечення розвитку освіти; формування галузевого інформаційного ресурсу; координування й науково-методичне забезпечення функціонування мережі освітянських бібліотек МОН України та

НАПН України; розвиток соціокультурної роботи; міжнародне співробітництво. Проаналізовано результати наукової діяльності: за час функціонування бібліотеки виконано 13 комплексних наукових досліджень міждисциплінарного характеру, нині здійснюються 3 прикладні наукові дослідження. Розглянуто досягнення науково-інформаційної та бібліотечної діяльності, спрямованої на формування галузевого інформаційного ресурсу та надання доступу до нього. Акцентовано увагу на актуалізації створення електронних ресурсів в умовах розвитку інформаційного суспільства, цифровізації освіти, широкого запровадження дистанційної освіти в умовах пандемії COVID-19. Розглянуто основні результати науково-методичного забезпечення мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України [13].

А. Селецьким і Л. Самчук у публікації «Аналітичний, реферативний та бібліографічний складники в системі науково-інформаційного супроводу освіти: до 20-річчя ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського» висвітлено завдання та пріоритетні напрями сучасної науково-інформаційної діяльності Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського щодо аналітичного, реферативного й бібліографічного супроводу освіти. Схарактеризовано головні наукові результати досліджень, здійснюваних відділами наукової реферативної та аналітичної інформації у сфері освіти та науково-бібліографічної діяльності установи, наведено кількісні та якісні характеристики продукції, підготовленої в межах виконання наукового дослідження, обґрунтовано стратегію подальшого розвитку інформаційного забезпечення освітянської діяльності для досягнення якісних змін в умовах розгортання євроінтеграційних та глобалізаційних процесів. Зазначено, що діяльність виконавців наукового дослідження спрямована на вдосконалення бібліотечного та інформаційного забезпечення освіти через формування нового соціокультурного іміджу бібліотеки, яка здатна задовольнити сучасні потреби користувачів педагогічного спрямування, має потужні бази даних, забезпечує безкоштовний та необмежений доступ до світових інформаційних мереж і банків даних на основі широкого використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, є зорієнтованою на інтеграцію внутрішніх і зовнішніх інформаційних ресурсів для просування освітньої інформації та інтелектуалізації суспільства. Для реалізації завдань і досягнення мети дослідження використовувалися емпіричні й теоретичні методи соціогуманітарних і соціокомунікативних наук: спостереження, моделювання, абстрагування, прогнозування, аналітико-синтетичне згортання інформації, моніторинг документного потоку тощо [41].

Дослідницею І. Агалець у статті «Інформаційний супровід професійної мобільності фахівця засобами анотування й реферування» висвітлено питання теоретичного обґрунтування аспектів проблеми формування теорії і практики з анотування й реферування наукових текстів як значущих елементів інформаційного супроводу професійної мобільності фахівця. Наведено основні інформаційні складові анотації, реферату та приклади слів-маркерів. Наголошено, що аналітико-синтетичне опрацювання інформації потребує сформованості двох взаємопов'язаних умінь – аналізувати текст за

композиційно-сисловою структурою та подавати здобуту інформацію в стислій формі відповідно до вимог різних жанрів писемної продукції [2]. Також, у праці «Науково-інформаційний супровід дослідницької діяльності студентської молоді засобами наукової бібліотеки педагогічного профілю» І. Агалець розглянуто особливості використання науково-інформаційних ресурсів вебпорталу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського у здійсненні дослідницької діяльності студентською молоддю в умовах викликів світової пандемії COVID-19. Запропоновано низку документів науково-інформаційного супроводу освітянської галузі на порталі бібліотеки. Звернуто увагу на сферу застосування вторинної інформації. Запропоновано алгоритм «кроків» в пошуку та обранні ефективних шляхів оптимізації науково-інформаційного супроводу дослідницької діяльності студентської молоді засобами наукової бібліотеки педагогічного профілю. Сформульовано висновок: використання розробленого у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського вторинного документного масиву як комунікаційного інструменту супроводу наукової інформаційно-освітньої діяльності створює оптимальні умови для формування та розвитку у студентської молоді когнітивних вмінь, навичок та мотивації до наукової діяльності [3].

Дослідницею Л. Пономаренко у публікації «Інформаційні ресурси та послуги освітянських бібліотек України у період пандемії» зазначено, що пандемія COVID-19 спонукала до інтенсивного пошуку нових моделей взаємодії бібліотек з користувачами. Проаналізовано сайти освітянських бібліотек як інструментів надання доступу до інформаційних ресурсів та сервісів. Висвітлено діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського НАПН України щодо інформаційного забезпечення фахових потреб науковців і практиків галузі. Презентовано досвід щодо дистанційної комунікації та дистанційного науково-методичного забезпечення [30].

У статті Л. Березівської і О. Пінчук «Створення інформаційно-бібліографічного ресурсу «Видатні педагоги України та світу» та його вплив на розвиток цифрової гуманітаристики» розкрито особливості створення, зміст, функції, значення електронного інформаційно-бібліографічного ресурсу «Видатні педагоги України та світу» Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського Національної академії педагогічних наук України у порівняльному вимірі з аналогічними світовими та українськими електронними біографічними ресурсами. Сформульовано цілі розроблення електронних біографічних ресурсів; схарактеризовано особливості формування контенту ресурсів, їх структури; аргументовано значення електронних біографічних ресурсів в українському та зарубіжному освітньо-науковому просторі як складника цифрової гуманітаристики. Досліджено вплив використання електронних біографічних ресурсів на суспільну думку та людину в освітньому вимірі. Доведено, що в умовах цифрової трансформації наукової сфери та інтеграції української освіти до європейського освітньо-наукового простору набуло значного резонансу розроблення електронних інформаційно-бібліографічних ресурсів галузевого спрямування, присвячених відомим діячам

освіти, історії, культури. Аргументовано, що електронний ресурс «Видатні педагоги України та світу», що містить інформацію про українських і зарубіжних педагогів і освітян, є унікальним галузевим ресурсом, аналогів якому не знайдено. Він є вагомим внеском у розвиток цифрової педагогічної біографіки й уможливорює крізь призму наукових біографій системно простежувати розвиток української і зарубіжної освіти, педагогічної думки як у макроісторичних, так і в мікроісторичних вимірах, сприяє відновленню національної педагогічної пам'яті. Репрезентація за допомогою електронного ресурсу узагальненого знання про гуманістичні ідеї українських і зарубіжних педагогів чи освітян минулого має велике значення для освіти загалом, зокрема педагогічної освіти України, а саме в системі професійної підготовки, та є джерелом формування в студентів – майбутніх педагогів – педагогічного світогляду, підвищення їх духовної культури в умовах глобальних цивілізаційних викликів. З'ясовано, що інформаційно-бібліографічний ресурс потребує подальшого оновлення з урахуванням нових здобутків українських і зарубіжних історико-освітніх, історичних та біографічних студій, новітніх інформаційних технологій тощо. Визначено пріоритетні завдання щодо вдосконалення електронного ресурсу, зокрема перспективи змістового наповнення, шляхи оновлення відомостей та внесення якісних змін до функціоналу цифрового науково-освітнього ресурсу [53].

У статті «Інформаційно-аналітичний супровід підготовки наукових кадрів: трансдисциплінарний підхід» порушено проблему інноватизації підготовки наукових кадрів у національній системі освіти. Проаналізовано основний контент нормативно-правової бази здійснення підготовки наукових кадрів. Розкрито актуальні аспекти інформаційно-аналітичної підтримки проведення наукових досліджень, виокремлено основні сфери наукової освіти та наголошено на важливості наступності наукової підготовки. Визначено основні напрями дослідження інформаційно-аналітичного забезпечення в умовах трансдисциплінарної організації наукової діяльності за різними ланками освіти. Акцентовано увагу саме на застосуванні методології трансдисциплінарності щодо інформаційно-аналітичного супроводу підготовки наукових кадрів в умовах українських закладів вищої освіти та наукових дослідницьких інституцій (наукових установ). Констатовано, що інформаційно-аналітичний супровід підготовки наукових кадрів на засадах трансдисциплінарного підходу підвищує ефективність організації та проведення наукових досліджень на будь-якому етапі становлення майбутнього ученого, наукового співробітника [38].

Отже, наведений аналітичний огляд наукового доробку учених НАПН України не вичерпує весь арсенал набутого наукового знання, а лише дає уявлення, на нашу думку, про основні напрями дослідницьких пошуків задля забезпечення ефективного інформаційно-аналітичного супроводу модернізаційних та реформаторських процесів в освіті на адаптивних засадах.

Список використаних джерел

1. Авшенюк Н. М., Креденець Н. Я. Професійна освіта у вимірах соціального партнерства в Австрії і Німеччині: монографія / за заг. ред. Н. М. Авшенюк. Львів : Растр-7, 2019. 252 с.
2. Агалець І. О. Інформаційний супровід професійної мобільності фахівця засобами анотування й реферування. *Молодь і ринок*. 2019. Вип. 8 (175). С. 110-114. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2019.179418>.
3. Агалець І. О. Науково-інформаційний супровід дослідницької діяльності студентської молоді засобами наукової бібліотеки педагогічного профілю. *Молодь і ринок*. 2021. Вип. 4 (190). С. 47-51. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.236339>.
4. Адаптивні системи управління в освіті: зб. матер. 4-го Всеукр. наук. форуму / упоряд. М. Л. Ростока; ред. кол.: Г. В. Єльнікова (голова), Г. Ю. Кравченко, Л. О. Лузан, М. Л. Ростока, З. В. Рябова. Харків. Мачулин: ФОП Озеров Г. В. 2019. Вип. 1. 148 с.
5. Адаптивні системи в національній системі освіти: зб. матер. 5-го Всеукр. наук. форуму / упоряд. О. О. Почуєва; ред. кол.: Г. В. Єльнікова (голова), Г. Ю. Кравченко, Л. О. Лузан, М. Л. Ростока, З. В. Рябова. Харків. Мачулин. 2020. Вип. 2. 111 с.
6. Адаптивні процеси в освіті: зб. матер. 6-го Всеукр. наук. форуму з міжнар. участю / за наук. ред. Г. В. Єльнікової, М. Л. Ростоки; ред. з заг. питань: Л. О. Лузан, О. О. Почуєва, З. В. Рябова. Харків: Мачулин. 2021. Вип. 3. 160 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/730333/>.
7. Адаптивні процеси в освіті : зб. матер. (тез доповідей) 1-го Міжнар. наук. форуму / за заг. ред. Г. В. Єльнікової, М. Л. Ростоки; ред. кол.: Л. О. Ануфрієва, Л. О. Бачієва, З. В. Рябова. Київ-Харків, 2022. Вип. 1(4), 296 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/730339/>.
8. Андрос М. Є. Формування інформаційно-цифрової компетентності викладача дистанційного (змішаного) навчання. *Актуальні проблеми в системі освіти: загальноосвітній заклад середньої освіти – доуніверситетська підготовка – заклад вищої освіти*. 2021. Вип. 1 (1). С. 49–54. DOI: <https://doi.org/10.18372/2786-5487.1.15821>.
9. Баніт О. В. Інформаційна компетентність як складова професіоналізації андрагога. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Вип. 56, 2020. С. 185-191. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/721798/>.
10. Баніт О. В. Підготовка фахівців за новими професіями в умовах формальної і неформальної освіти (на прикладі зарубіжних країн). *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2021. Вип. 1 (19), С. 150–159. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/727313/>.
11. Березівська Л. Д. Електронний інформаційно-бібліографічний ресурс «Видатні педагоги України та світу» як основа професійної підготовки педагогів. *Edukacja dla pokoju*. 2019. Вип. 2. С. 222–228. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/717478/>.

12. Березівська Л. Д., Вараксина Н. В. Інформаційний ресурс галузі. Веб-портал ДНПБ імені В. О. Сухомлинського НАПН України. *Освіта : всеукраїнський громадсько-політичний тижневик*. 2019. № 9/10. С. 4. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/716538/>.
13. Березівська Л. Д., Тарнавська С. В. Діяльність державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського НАПН України: здобутки та перспективи. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2022. Вип. 4 (1). DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4108>.
14. Буров О. Ю. Українська освіта у фокусі когнітивної війни: сучасний стан. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2021. Вип. 3(1). DOI: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-1-13-13>.
15. Варава І. Професійна підготовка техніків-програмістів: виклики цифровізації суспільства. *Professional Pedagogics*. 2020. Вип. 1 (20). С. 78–85. DOI: <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2020.20.78-85>.
16. Віртуальний освітній простір: психологічні проблеми : матер. 6 Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Київ, 25.09–25.10.2021 р.) [Електронний ресурс] / Лабораторія сучасних інформаційних технологій навчання Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. URL: <http://www.newlearning.org.ua/content/opublikovano-tezy-ix-mizhnarodnoyi-naukovo-praktychnoyi-internet-konferenciyi-virtualnyy>.
17. Гао Ванчуен, Цицюра К. В., Романова Г. М. Цифровізація освіти як сучасна тенденція професійної підготовки бакалаврів із бізнес-економіки у Китайській Народній Республіці. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 3 (21). С. 201–204. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2019.21.3-43>.
18. Грядуща В. В., Денисова А. В. Цифровізація як структурний складник інноваційних моделей підвищення кваліфікації педагогів професійної освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 1 (34). С. 54–61. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/34-1.9>.
19. Гуменний О. Д. Розвиток цифрової грамотності майбутніх кваліфікованих робітників в інформаційному освітньому середовищі закладу професійної освіти. *Професійна педагогіка*. 2022. Вип. 1. DOI: <https://doi.org/10.32835/2223-5752.2022>.
20. Організаційні засади формування цифрової інфраструктури освіти і педагогічної науки в Україні (кінець 80-х рр. ХХ століття – початок ХХІ століття) / Гуржій А. М., Бахмат Н. В., Зайчук В. О., Карташова Л. А., Розман, І. І., Сорочан, Т. М. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2021. Вип. 3 (83). С. 26-48. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v83i3.4219>.
21. Звітна науково-практична конференція Інституту цифровізації освіти НАПН України : зб. матер. (м. Київ, 10.02.2022 р.) / упоряд.: О. П. Пінчук, Н. В. Яськова. Київ : ІЦО НАПН України, 2022. 148 с.
22. Імерсивні технології в освіті : зб. матер. 1 наук.-практ. конф. з міжнар. участю / упоряд.: Н. В. Сороко, О. П. Пінчук, С. Г. Литвинова. Київ: ІТЗН НАПН України, 2021. 169 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/727353/>.
23. Інформаційне забезпечення сфери освіти та науки: до 20-річчя Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 7 листопада

2019 р., Київ / НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; [редкол.: Л. Д. Березівська (голова), Л. І. Страйгородська (заст. голови), С. В. Лапаєнко (відповідальний секретар) та ін.]. Київ : [б. в.], 2019. 105 с.

24. Інформаційне забезпечення сфери освіти та науки України : матер. звіт. наук.-практ. конф. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, 22 груд. 2020 р., Київ / НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; [редкол.: Л. Д. Березівська (голов. ред.), Д. О. Закатнов, С. В. Тарнавська (відп. за вип.) та ін.]. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2020. 86 с.

25. Інформаційне забезпечення сфери освіти та науки України : матер. звіт. наук.-практ. конф. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, 21 груд. 2021 р., Київ / НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; [редкол.: Л. Д. Березівська (голов. ред.), Д. О. Закатнов, С. В. Тарнавська (відп. за вип.) та ін.]. Вінниця : ТВОРИ, 2021. 98 с.

26. Кремень В. Г., Луговий В. І., Саух П. Ю. Освіта і наука – основа інноваційного людського розвитку. Пропозиції НАПН України до Стратегії людського розвитку. *Вісник НАПН України*. 2021. Вип. 2 (2). С. 1–5. DOI: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-14-3>.

27. Мар'єнко М. В., Сухіх А. С. Особливості організації змішаного навчання з використанням цифрових технологій. *Освітній дискурс*. 2021. Вип. 4 (32). С. 45–52. DOI: [https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.32\(4\)-5](https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.32(4)-5).

28. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні : монографія / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), О. М. Топузов (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 384 с. Бібліогр.: с. 21. (До 30-річчя незалежності України). DOI: <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>.

29. Носенко Ю. Г. Еволюція засобів і технологій відкритої науки. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2021. Вип. 1 (48). С. 293–298. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2021.48.293-298>.

30. Пономаренко Л. О. Інформаційні ресурси та послуги освітянських бібліотек України у період пандемії. *Глобальні виклики та пріоритети в часи коронавірусної кризи* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 14.05.2021 р.). Київ : Східноєвропейський центр наукових досліджень, 2021. С. 118–122. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/728156/>.

31. Розбудова єдиного відкритого інформаційного простору освіти впродовж життя : зб. матер. I Міжнар. наук.-практ. WEB-форуму (Київ-Харків, 26–28.03.2019 р.) / упор.-укл. М. Л. Ростока ; за заг. ред.: М. Л. Ростока, Т. С. Бондаренко, О. В. Баніт, І. М. Савченко. Кропивницький : Вид-во Льотної академії Національного авіаційного ун-ту, 2019. Вип. 1. 300 с.

32. Розбудова єдиного відкритого інформаційного простору освіти впродовж життя (Forum-SOIS, 2020) : зб. матер. II Міжнар. наук.-практ. WEB-форуму (м. Київ-Харків, 25–27 берез. 2020 р.) / упор. М. Л. Ростока ; ред. кол.:

М. Л. Ростока, Т. С. Бондаренко, В. Е. Лунячек, О. В. Баніт, А. В. Селецький, А. Г. Гуралюк, О. А. Блажко, Т. А. Лугова. Харків : Друкарня «Мадрид», 2020. Вип. 2. 350 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/730346/>.

33. Розбудова єдиного відкритого інформаційного простору освіти впродовж життя (Forum-SOIS, 2021) : зб. матер. (тез доповідей) III Міжнар. наук.-практ. WEB-форуму (м. Київ-Харків, 25–28 трав. 2021 р.) / за наук ред. М. Л. Ростоки, Т. С. Бондаренко ; ред. з заг. питань О. В. Баніт, О. Л. Гермак, О. С. Кузьменко, А. М. Пижик, Я. М. Раєвська, Г. С. Черевичний ; упор. М. Л. Ростока. Харків : Типографія «U2print», 2021. Вип. 3. 303 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/730331/>.

34. Розвиток цифрової компетентності педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти засобами інформаційно-комунікаційних технологій: навч. посібник / Івашев Є. В., Сахно О. В., Грядуща В. В., Денисова А. В., Лукіяничук А. М., Удовик С. І. Біла Церква : БІНПО, 2021. 258 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/728440/>.

35. Ростока М., Гермак О. Stem-менеджмент підготовки електромонтерів в умовах постмодерного простору освіти. *Адаптивне управління: теорія і практика. Серія «Педагогіка»*. 2020. Вип. 9(17). DOI: [https://doi.org/10.33296/2707-0255-9\(17\)-17](https://doi.org/10.33296/2707-0255-9(17)-17); URL: <https://lib.iitta.gov.ua/724787/>.

36. Ростока М. Л. Моніторинг якості професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників в умовах сучасних освітніх трансформацій. *Адаптивне управління: теорія і практика. Серія «Педагогіка»*. 2020. Вип. 10 (19). DOI: [https://doi.org/10.33296/2707-0255-10\(19\)-22](https://doi.org/10.33296/2707-0255-10(19)-22); URL: <https://lib.iitta.gov.ua/724786/>.

37. Ростока М. Л., Черевичний Г. С. Розбудова парадигми освіти у контексті сучасних трансформацій: конфліктогенний аспект. *Імідж сучасного педагога*. 2021. Вип. 5 (200). С. 14–19. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-5\(200\)-14-19](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-5(200)-14-19).

38. Ростока М. Л. Інформаційно-аналітичний супровід підготовки наукових кадрів: трансдисциплінарний підхід. *Імідж сучасного педагога*. 2022. Вип. 1 (202). С. 31–36. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2022-1\(202\)-31-36](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2022-1(202)-31-36).

39. Рябова З. В., Єльнікова Г. В. Професійний зріст вчителів в умовах цифрової освіти. *Інформаційні технології та засоби навчання*. 2020. Вип. 80 (6). С. 369–385. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v80i6.4202>.

40. Самко А. М. (). Цифрова компетентність педагогічного персоналу в системі післядипломної педагогічної освіти. *Освітня аналітика України*. 2021. Вип. 2 (13). С. 33–44. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2021-2-33-43>; URL: <https://lib.iitta.gov.ua/726326/>.

41. Селецький А. В. Самчук Л. І. Аналітичний, реферативний та бібліографічний складники в системі науково-інформаційного супроводу освіти : до 20-річчя ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. *Науково-педагогічні студії*. 2019. Вип. 3. С. 128–136. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/719011/>.

42. Серєда Х. В. Електронний документообіг наукових установ галузі освіти у контексті «цифровізації». *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 2 (19).

C. 176–179. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-19-2-38>.

43. Смульсон М. Л. Становлення професійної суб'єктності у віртуальному просторі. *Віртуальний освітній простір: психологічні проблеми* : матер. VI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Київ, 25.09–25.10.2021 р.) / Лабораторія сучасних інформаційних технологій навчання Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. URL: http://newlearning.org.ua/sites/default/files/tezy/2021/Marina_Smulson_2021.pdf.

44. Смульсон М. Л., Мещеряков Д. С., Назар М. М. Актуальні проблеми цифровізації української освіти. *Віртуальний освітній простір: психологічні проблеми* : матер. VI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Київ, 25.09–25.10.2021 р.) / Лабораторія сучасних інформаційних технологій навчання Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2021. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/727545/>.

45. Стратегії формування творчої особистості: методи, прийоми, форми : колективна монографія / авт. кол.: В. Г. Кремень, В. В. Ільїн, Є. Р. Борінштейн, М. С. Гальченко, М. В. Ліпін, Д. В. Погрібна, Н. В. Савчук, О. А. Федорчук. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2020. 320 с.

46. Ткачук В. В., Семеріков С. О. Теорія та методика використання мобільних технологій навчання інформатичних дисциплін у підготовці інженерів-педагогів з цифрових технологій: монографія. *Теорія і методика електронного навчання (спецвипуск)*. 2021. 12(1). pp. 3–329. DOI: <https://doi.org/10.55056/e-learn.v12i1.1040>.

47. Учитель: виміри професійного становлення і міжнародної освіти : монографія / Товканець Г. В. та колектив авторів ; за заг. ред. Товканець Г. В. Мукачєво : Редакційно-видавничий центр МДУ, 2019. 342 с.

48. Цифрова компетентність сучасного вчителя нової української школи: 2021 (Подолання викликів у період карантину, спричиненого COVID-19) : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. семінару (м. Київ, 02.03.2021 р.) / за заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України, 2021. 117 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/724632/>.

49. Штепура А. П. Професійна підготовка майбутніх учителів англійської мови засобами дистанційного навчання в університетах Республіки Польща : дис. ... канд. пед. наук 13.00.04. Київ : Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, 2021. 337 с. URL: http://ipood.com.ua/data/avtoreferaty_i_dysertatsii/2021/Shtepura_diser_pas.pdf.

50. Якість вищої освіти: теорія і практика : навч.-метод. посібник / за наук. ред. А. Василюк, М. Дей ; кол. авторів: А. Василюк, М. Дей, В. Базелюк (та ін.] ; НАПН України, Університет менеджменту освіти. Київ ; Ніжин : ПП Лисенко М. М., 2019. 176 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/717657/>

51. Avsheniuk N. UNESCO'S Mission in the Development of Transnational Higher Education. *UNESCO Chair Journal «Lifelong Professional Education in the XXI Century & quot»*. 2020. Vol. 1. pp. 12–16. DOI: [https://doi.org/10.35387/ucj.1\(1\).2020.12-16](https://doi.org/10.35387/ucj.1(1).2020.12-16).

52. Banit O., Shtepura A., Rostoka M., Cherevychnyi G., Dyma O. Students' Readiness to Distance Learning: Results of Research in the Institutions of Higher

Education. *Lecture Notes in Networks and Systems* / Auer M. E., Hortsch H., Michler O., Köhler T. (eds). 2022. Vol. 389, LNNS. pp. 426–434. In : WoS, Scopus, Springer, Cham. DOI : https://doi.org/10.1007/978-3-030-93904-5_43; URL : https://lib.iitta.gov.ua/730128/1/2022_389-LNNS.pdf.

53. Berezivska L. D., Pinchuk O. P., Hopta S. M., Demyda Y. F., Sereda K. V. Creation of Information and Bibliographic Resource «Outstanding Educators of Ukraine and the World» and its Influence on the Development of Digital Humanities. *Information Technologies and Learning Tools*. 2022. 87(1). pp. 1–17. <https://doi.org/10.33407/itlt.v87i1.4825>

54. Burov O., Butnik-Siversky O., Orliuk O., Horska K. Cybersecurity and Innovative Digital Educational Environment. *Information Technologies and Learning Tools*. 2020. Vol. 80 (6). pp. 414–430. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v80i6.4159>.

55. Burov O. Yu., Pinchuk O. P. Extended Reality in Digital Learning: Influence, Opportunities and Risks' Mitigation. *Person-oriented Approach (3L-Person 2021) co-located with 17th International Conf. on ICT in Education, Research, and Industrial Applications: Integration, Harmonization, and Knowledge Transfer (ICTERI2021)*. Kherson, 2022. pp. 119–128. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/730140/http://ceur-ws.org/Vol-3104/paper187.pdf>.

56. Bykov V., Pinchuk O. P. Digital Competence as a Necessary Condition for Digital Transformation of Educational and Scientific Activities. *Digital Education at Environmental Universities: procedi* : 7th International Sci. Conf. (April 15–16, 2021 Kyiv, NULES of Ukraine). Dnipro : Serednyak TK, 2021. C. 9.

57. Liakhotska L. L. Research Activities of Postgraduate Educational Institutions in the Era of the Digital Society. *Virtus* : Scientific Journal / editor-in-Chief M. A. Zhurba. 2019. № 33. pp. 112–117. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/718278/>.

58. Lukianova L. B., Banit O. V., Goretko T. V. Effects of Global Labor Market Trends on the Content of Professional Training of Future it Managers. *Information Technologies and Learning Tools*. 2019. Vol. 70(2). pp. 16–27. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v70i2.2917>.

59. Raievska Y., Rostoka M., Bondarenko T., Kuzmenko O., Kelemen G. Psychological Factors of Emotional Intelligence of Service Employees of State Employment Service. *Journal Plus Education*. 2021. Vol 29, no.2/2021. pp. 111–126.

60. Rostoka M., Guraliuk A., Cherevychnyi G., Vyhovska O., Poprotskyi I., Terentieva N. Philosophy of a Transdisciplinary Approach in Designing an Open Information and Educational Environment of Institutions of Higher Education. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 2021. 13(3). pp. 548–567. In : WoS. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/726237/>; DOI: <https://doi.org/10.18662/rrem/13.3/466>.

РОЗДІЛ II. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ТА РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Агалець Інна Олександрівна,
кандидат педагогічних наук, доцент, старший
науковий співробітник відділу наукового
інформаційно-аналітичного супроводу освіти
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського
ORCID ID 0000-0002-5071-9019

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ: ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ (аналітичний огляд)

В огляді висвітлено теоретичний і практичний досвід розроблення багатоаспектної проблеми національно-патріотичного виховання за темою «Національно-патріотичне виховання: вектори розвитку в освітньому просторі» за період 2017-2021 рр. Узагальнено низку кінцевих науково-практичних результатів досліджень науковців інституцій Національної академії педагогічних наук України з окресленої проблеми.

На основі аналізу документів і матеріалів зроблено висновок, що система національно-патріотичного виховання є одним із основних напрямів діяльності освітньої сфери держави та українського суспільства з формування й розвитку національної свідомості на основі суспільно-державних цінностей, виховання у громадян почуття патріотизму, поваги до Конституції і законів української держави, готовності до виконання обов'язку із захисту незалежності й територіальної цілісності України.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, освітній простір, учнівська молодь, студентська молодь, національна свідомість, захист Батьківщини.

Inna Ahalets, Ph.D of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Senior Researcher of the Department of Scientific Information and Analytical Support of Education of the V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine
ORCID ID 0000-0002-5071-9019

NATIONAL PATRIOTIC EDUCATION: DEVELOPMENT VECTORS IN EDUCATIONAL AREA (analytical review)

The review presented theoretical and practical experience of development of a multifaceted problem of national patriotic education on the theme «National patriotic education: development vectors in educational area» for the period 2017–2021. The range of the final scientific and practical results of the research of the scientists of the institutes of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine on the outlined problem is summarized.

On the basis of the analysis of documents and materials it is concluded that the system of national patriotic education is the one of the main activities of the state and Ukrainian society educational sphere of the formation and development of national consciousness on the basis of social and state values, fostering a sense of patriotism among citizens, respect for the Constitution and laws of the Ukraine, readiness to perform duties to protect the independence and territorial integrity of Ukraine.

Keywords: national patriotic education, educational area, learning youth, student youth, national consciousness, defense of the Homeland.

Патріотизм, державність – ці великі святині владно входять у нашу освіту, безпосередньо у виховний процес, долучають молодих людей до світлих національно-патріотичних і державницьких почуттів, формують їх як стійких патріотів-громадян.

Народ, вітчизна, держава стають при цьому невіддільними від високосмислового життя зростаючої особистості, наповнюють його загальнолюдськими і національними цінностями, що втілюються у відповідних вчинках, поведінці, спілкуванні, діяльності.
(І. Д. Бех)

24 лютого 2022 р. на світанку Російська Федерація напала на Україну по всій довжині спільного кордону, території Білорусі й окупованого Криму. Нині в незалежній Україні триває повномасштабна війна. Росія намагається втопити нашу країну в крові, війська агресора катують і вбивають український народ, руйнують міста і села – знищують цивільну інфраструктуру, лікарні, школи, історичні пам'ятки [«35 днів героїчного спротиву» URL: https://www.youtube.com/watch?v=92De_ZXKnSQ&ab_channel=UkrinformTV (дата звернення: 30.03.2022)].

Попри жорстокість ворога, наша держава – країна вільних людей і демократичних переконань, сповнена рішучості й нездоланності.

Збройні сили України і керівництво нашої держави здійснюють цілеспрямовані дії, зорієнтовані на збереження територіальної цілісності України, утвердження державності, подолання кризових явищ у всіх сферах життєдіяльності народу України й в освіті зокрема.

У засобах масової інформації: С. Шкарлет, Міністр освіти і науки України розповів, що від початку російського вторгнення на територію України повністю зруйновано або пошкоджено понад тисячу закладів освіти. Проте, незважаючи на складні умови війни, у більшості областей України вже відновлено освітній процес, 3,5 млн. учнів шкіл продовжили навчання, майже всі заклади вищої освіти повернулись до навчання, з них 34 переміщених, 42 заклади фахової передвищої освіти, більш як 60 закладів професійно-технічної освіти, запрацювали 2000 садочків. Діти і молодь навчаються за змішаною і дистанційною формою навчання. За словами С. Шкарлета, це є свідченням того, що формується майбутнє держави [Міністр освіти і науки України долучився до ефіру каналу телебачення – програми «Сніданок з 1+1»: інтерв'ю з міністром освіти і науки України Сергієм Шкарлетом про організацію навчального процесу в умовах повномасштабного вторгнення Росії в Україну // YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=C0rl7b07hKU> (дата звернення: 16.04.2022)].

Ми віримо в перемогу українського народу, бо українці – сильна, непохитна й волелюбна нація, впевнені, що на звільнених територіях відновлять свою роботу більшість закладів освіти.

Посилаючись на думку вчених і практиків, освітньо-наукова спільнота України має формувати й розвивати світогляд громадян-патріотів на прикладах

героїчної боротьби українського народу за утвердження суверенітету власної держави, які діють на основі національних та європейських цінностей, з повагою ставляться до національних символів, прав людини, виявляють толерантність до цінностей і переконань представників інших культур.

Українці завжди виборювали свободу та соборність від княжої доби, українських козаків, Українських Січових Стрільців, під час революційних подій 2013–2014 рр. й нині, коли військове вторгнення ворога – порушення суверенності й територіальної цілісності поставило кожна людину нашої незалежної України перед вибором, і ми цей вибір зробили. Наш спротив сьогодні – це боротьба за європейські цінності, за весь світ.

Надзвичайне випробування для України актуалізувало завдання національно-патріотичного виховання на всіх рівнях українського суспільства, і першочергово це стосується покоління, що зростає. Нишньому поколінню – дітям і молоді випало жити у часи динамічної зміни життєвих умов ціннісних орієнтирів, а сучасні виклики загострили необхідність переосмислення українським суспільством національно-патріотичного виховання в закладах освіти різних типів і рівнів, інститутах громадянського суспільства.

Відповідно до Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України (2019 р.), реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання до 2025 року (2020), у важких і болісних ситуаціях викликів, поряд з забезпеченням суверенності й територіальної цілісності України, пошуками шляхів для інтегрування в європейське співтовариство виховання у зростаючого покоління почуття патріотизму, активної громадянської позиції визначено як одне із пріоритетних завдань сьогодення.

Система освіти України покликана надати пріоритетне значення вихованню патріотизму як ключового складника світогляду зростаючого покоління, його ставленню до рідної країни, національних святинь, любові до мови, почуттю відповідальності за незалежність країни, збереженню духовних і матеріальних цінностей.

Засади патріотичного виховання сформульовано видатними українськими вченими-педагогами О. Вишневським, О. Захаренком, І. Зязюном, М. Євтухом, В. Сухомлинським, І. Ткаченком та ін.

Теоретичні й методичні аспекти патріотичного виховання особистості різнобічно розкрито в працях В. Кременя, Ю. Логвиненка (формування національної свідомості і патріотичних цінностей в освітньому середовищі); І. Бега, К. Черної (обґрунтування теоретико-методологічних засад становлення громадянина-патріота України); К. Ващенко, С. Гончаренка, Т. Ільїної, Н. Мойсеюк, О. Сухомлинської (патріотичне виховання як суспільний феномен та його соціокультурна спрямованість); К. Журби, І. Шкільної (проблеми формування національно-культурної ідентичності) та ін.

Національно-патріотичне виховання має стати засобом відродження національної культури, стимулом пробудження моральних якостей, засобом особистісної відповідальності, гарантом громадянського миру [32]. Метою його є формування громадян-патріотів України, підготовлених до життя, з високою національною свідомістю, почуттям вірності, любові до Батьківщини,

виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, прагнення цілісності, незалежності України, сприяння єднанню українського народу, здатному побудувати громадянське суспільство, в основу якого закладені й постійно втілюються демократія, толерантність та повага до прав людини [32].

Отже, як вважають українські науковці, в основу нормативного забезпечення національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді покладено ідею розвитку української державності як консолідуючого чинника розвитку українського суспільства та української політичної нації, складниками якого є громадянсько-патріотичне, військово-патріотичне і духовно-моральне виховання [Окушко Т. К., Харченко Н. В. *Енциклопедія освіти* / Нац. акад. пед. наук України / гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 648].

Теоретичний аналіз досліджуваної проблеми виховання, зокрема векторів розвитку національно-патріотичного виховання в освітньому просторі, дає підставу стверджувати, що нині надзвичайне випробування для України – нав'язана Росією повномасштабна війна з усією очевидністю актуалізувало означену проблему. Її розв'язання пов'язане зі створенням педагогічних умов виховання, зокрема впровадженням результатів наукових досліджень науково-освітньої спільноти в практику виховної діяльності, що сприятиме формуванню й розвитку патріотично налаштованої зростаючої особистості.

«Спільне майбутнє, захист територіальної цілісності і української державності вимагає спільних дій між системою освіти, науковими установами та органами державної влади у вихованні людини як громадянина і патріота» [Окушко Т. К., Харченко Н. В. *Енциклопедія освіти* / Нац. акад. пед. наук України / гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 649].

Однією з провідних установ у забезпеченні реалізації окресленої мети і завдань є Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського (ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського) – культурно-освітній, методичний та науково-інформаційний центр загальнодержавного рівня.

«Зважаючи на виклики сьогодення, входження нашої держави до світового та європейського простору, діяльність ДНПБ відповідно до розробленої Стратегії розвитку Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського на 2017–2026 рр. спрямовано на вдосконалення науково-інформаційного та бібліотечного супроводу освіти за допомогою побудови інноваційної моделі наукової бібліотеки, яка здатна ефективно забезпечувати сучасні потреби користувачів, володіє потужними базами даних, надає вільний доступ до світових інформаційних мереж і банків даних на основі широкого використання інформаційно-комунікаційних технологій, орієнтації на інтеграцію внутрішніх і зовнішніх інформаційних ресурсів для сприяння інформатизації й інтелектуалізації суспільства» [Березівська Л. Д., Тарнавська С. В. Діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського НАПН

України: здобутки та перспективи. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. Київ, 2022. Вип. 4 (1). С. 7. URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/issue/view/9> (дата звернення: 06.04.2022)].

Зазначені вище інструменти сприятимуть у реалізації освітньо-наукової діяльності для всієї спільноти освітянської галузі.

Метою огляду є висвітлення результатів науково-методичної діяльності науково-освітньої спільноти НАПН України, зокрема векторів розвитку національно-патріотичного виховання в освітньому просторі.

Отже, теоретичний аналіз результатів досліджень науковців інституцій НАПН України з національно-патріотичного виховання засвідчує, що нині, коли Україна відстоює свій суверенітет і територіальну цілісність, утверджує власні національні інтереси в умовах визвольної війни й необхідності опору країні-агресору Росії, проблема національно-патріотичного виховання набуває особливої значимості й актуальності, маючи при цьому ключовий ціннісно зорієнтований характер, що ґрунтується на суспільно-державних цінностях і спрямований на формування і розвиток національної свідомості, формування у громадян почуття патріотизму, поваги до Конституції і законів, готовності до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України.

Проблема національно-патріотичного виховання зростаючого покоління як майбутніх громадян суспільства має глобальний характер та є актуальною для всіх держав світу й України зокрема. Щодо гостроти порушеної проблеми ще в 2020 р. ученим зі світовим ім'ям, освітянином, державним діячем, Президентом НАПН України В. Кремнем висловлено пророкуюче бачення історичної місії України, де першочерговим є прагнення досягти важливих цінностей для свого народу – свободи, добробуту, щастя на шляху входження до світового співтовариства.

Питання національної ідентичності української нації висвітлено у статті академіка В. Кременя «Національна ідентичність як умова самоздійснення української нації [24]. Акцентовано увагу на значущості формування національної єдності як основи державного утворення, закоріненості української духовної культури, яка, увібравши надбання попередніх епох, активно відроджується в ХІХ ст. й постає як національна. Автором наголошено на актуальності проблеми національної ідентичності на сучасному етапі, що зумовлено цивілізаційним і суспільним розвитком: з одного боку – глобалізацією, з іншого – відстоюванням державного суверенітету [24].

Зазначено, що національна ідентичність як синкретичне й багатопланове утворення за умов нинішнього історичного періоду постає духовною опорою, сукупністю переконань, світоглядних принципів, на яких ґрунтується формування системи програм для практичної дії, що сприяє утворенню нових смислів національного буття, яке перманентно реформується й відроджується. Практичний зміст ідеї національної ідентичності полягає в реалізації загальнонаціонального ідеалу планів державного будівництва [24].

У статті В. Кремнем обстоюється позиція щодо специфіки української культури, яка демонструє здатність вистояти в історичних випробуваннях, вибудувати власну духовність на ґрунті взаємодії з наявними на її теренах різними культурними типами. Сьогодні така здатність усвідомлюється як імператив, ігнорування якого приховує загрозу позбавлення майбутнього не лише українського народу, а й людства загалом [24, с. 115].

Сформульовано висновок про те, що для сучасної України, яка стоїть на шляху здійснення історичної місії з реалізації національної ідентичності в соціальній, політичній, економічній і духовно-культурній сферах на шляху входження до світового співтовариства, особливо важливим є прагнення досягти важливих цінностей для свого народу – свободи, добробуту, щастя [24, с. 115].

Формуванню національно-культурної ідентичності зростаючої особистості присвячено посібник учених І. Беха, О. Докукіної, С. Федоренко, І. Шкільної, К. О. Журби [45]. Науковцями зазначено, що поняття «національно-культурна ідентичність» є категорією, що опирається на історичну правду, історичну пам'ять, національні ідеали, національну гідність, національну самосвідомість, національні цінності та патріотизм. Національно-культурна ідентичність у підлітків формується на основі національного світогляду, національної культури, мови, національної ідеї, моральних цінностей [45, с. 4-5].

Посібник структуровано передмовою з обґрунтуванням актуальності проблеми формування у дітей підліткового віку національно-культурної ідентичності, п'ятьма темами науково-методичного матеріалу, в яких розглянуто питання змістового контуру кожної окресленої теми, зокрема «Концептуальні засади формування національно-культурної ідентичності підлітків в контексті сучасних полікультурних впливів», «Зарубіжний досвід збереження національно-культурної ідентичності в умовах глобалізації», «Особливості формування національно-культурної ідентичності підлітка», «Змістове і методичне забезпечення формування національно-культурної ідентичності в контексті сучасних полікультурних впливів», «Формування національно-культурної ідентичності у взаємодії сім'ї і школи», списком літератури (159 позицій вітчизняних і зарубіжних авторів) та додатками, в яких наведено твори для обговорення й online-тести для діагностики.

У зазначених темах авторами розкрито концептуальні засади формування національно-культурної ідентичності підлітків у контексті полікультурних впливів.

У посібнику акцентовано увагу на формуванні національно-культурної ідентичності в умовах пограниччя, діалозі культур, процесах глобалізації. Вивчено й досліджено зарубіжний досвід з формування національно-культурної ідентичності зростаючої особистості та її збереження в умовах діаспори, схарактеризовано особливості формування національно-культурної ідентичності в сучасних умовах та базові цінності, на основі яких може здійснюватися таке виховання.

У науковому виданні авторами запропоновано змістове й методичне забезпечення саме процесу формування національно-культурної ідентичності

у підлітків в контексті сучасних полікультурних впливів у позакласній діяльності та взаємодії сім'ї та школи. Посібник рекомендовано педагогам, студентам закладів вищої педагогічної освіти, громадянським організаціям, методистам з виховної роботи та батькам.

Формування в учнів патріотичних почуттів – любові до батьків і родини, природи, мови й культури свого народу, Батьківщини, є важливим складником освітнього процесу [2, с. 19]. Саме такими національно-патріотичними важелями обґрунтовано позицію української педагогині, історика, вченої Л. Березівської у статті «Ідеї В. О. Сухомлинського про роль учителя у вихованні в учнів патріотичних почуттів у руслі розбудови Нової української школи» [2].

Так, на основі аналізу педагогічних праць В. О. Сухомлинського авторкою розкрито ідеї стосовно ролі вчителя у вихованні патріотичних почуттів учнів. Обґрунтовано, що виховання патріотичних почуттів має бути основою освітнього процесу, де ключовою фігурою є вчитель, якому необхідно стати прикладом свідомого громадянина з активною життєвою позицією і який знає історію свого народу, володіє українською мовою задля формування у школярів високої патріотичної свідомості, почуття відповідальності за майбутнє країни, вірності й любові до Батьківщини, готовності служити їй, стати на її захист.

Ученою наголошено на тому, що міркування видатного українського педагога, який працював в умовах радянської ідеології, не втратили своєї актуальності й у незалежній Україні в руслі розбудови нової української школи. Схарактеризовано методи та прийоми навчання, використовувані В. О. Сухомлинським в його освітній діяльності, що сприяють ефективному їх застосуванню в різних життєвих ситуаціях, виробленню основних загальних і предметних компетентностей, які є базовими сучасної системи освіти.

Наведено приклади найголовніших тверджень відомого педагога. На основі наукового пошуку узагальнено, що теорію і методiku виховання патріотичних почуттів школярів, яку розроблено й упроваджено В. О. Сухомлинським у діяльність Павлівської середньої школи, підтверджує положення Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді (2015 р.) про те, що саме вчитель реалізовує «в освітньому процесі принцип міжпоколінної наступності, який зберігає для нащадків зразки української культури, етнокультури народів, що живуть в Україні» [2].

Інституційний розвиток загальної середньої освіти (ЗСО), організація й зміст виховання дітей і молоді в українській державі, що безпосередньо залежали від процесів реформування, оновлення й модернізації цієї ланки освіти та здійснювалися у відповідь на політичні, соціально-економічні, культурологічні й педагогічні трансформації, висвітлено в науковій праці «Антологія текстів з реформування освіти в Україні: програми, концепції, проекти (1991–2017)» [1], підготовленій науковцями, істориками освіти О. Сухомлинською, Л. Березівською.

Антологію (хрестоматію) структуровано передмовою «Від упорядників», двома розділами, у кожному з яких подано матеріали відповідно про розвиток ЗСО (початкова освіта, середня загальноосвітня, українська національна школа), виховання й розвиток дітей та учнівської молоді (загальновиховна діяльність, національне, громадянське, естетичне, фізичне, національно-патріотичне виховання), додатковими джерелами (бібліографічним списком) за темою до кожного розділу.

У змісті «Від упорядників» дослідниками акцентовано увагу на репрезентації текстів, що стосуються ЗСО, оскільки до цього сегмента було прикуто увагу освітян і громадськості та відбулося найбільше модернізаційних змін упродовж 26-річного періоду новітньої історії української освіти. Наголошено на тому, що зазначені зміни відображають створені за роки незалежності документи, які мали на меті сприяти розвитку та оновленню ЗСО, удосконаленню виховної роботи в освітньому процесі. Схарактеризовано мету створення хрестоматії, що полягає у введенні найвагоміших основоположних документів до наукового обігу задля інформаційного забезпечення фахової педагогічної підготовки, викладання дисциплін з педагогіки, історії педагогіки, проведення досліджень історико-педагогічного спрямування [1]. Окреслено критерії добору джерел видання. Пропоноване наукове видання є першою спробою впорядкування різнотипних матеріалів з реформування ЗСО й розвитку виховної системи дітей та молоді в Україні упродовж 1991–2017 рр. [1].

Розділ «Про розвиток загальної середньої освіти» відкриває оглядова стаття д-ра пед. наук Л. Березівської. Вченою зазначено, що матеріали розділу відображають історію національної державної освітньої політики, шкільних реформ і контрреформ, наукової й педагогічної творчості плеяди українських освітян та можуть бути корисними під час розроблення нормативно-правової бази для забезпечення розвитку ЗСО в Україні.

Зазначений розділ містить дев'ятнадцять текстів, в яких відповідно до розроблених критеріїв добору документів представлено найважливіші матеріали про розвиток ЗСО в незалежній Україні (1991–2017), що супроводжувався як вагомими здобутками, так й прорахунками [1].

Розділ «Про виховання та розвиток дітей і молоді» розпочато оглядовою статтею д-ра пед. наук О. Сухомлинської. Вченою наголошено, що подані матеріали присвячено загальнопедагогічній проблемі розвитку та виховання дітей і молоді в незалежній Україні, добір яких здійснено з урахуванням ступеня їх впливу на модернізаційні процеси в галузі виховання та в хронологічній послідовності.

У змісті розділу розглянуто вісімнадцять текстів: (концепції, програми, орієнтири), у яких порушено питання щодо теоретико-методологічного обґрунтування розвитку виховного процесу в освітньому просторі держави та їх практичного переломлення в програмах та орієнтирах.

Чільне місце в розділі посідають тексти таких документів: «Концепція національного виховання» (1994, 1996), «Концепція національно-патріотичного виховання молоді» (2009), «Програма українського патріотичного виховання

дітей та учнівської молоді» (2014), «Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді» (2015). Зазначені документи відображають систему поглядів стосовно розглядуваного феномену та містять мету, завдання, принципи, зміст, особливості, передбачувані технології й очікувані результати [1].

Поданий на сторінках антології матеріал є результатом копії роботи вчених. Пропоноване наукове видання може бути корисним науково-освітнім працівникам закладів освіти у здійсненні джерельного пошуку, здобувачам освіти, працівникам освітянських бібліотек у дослідженні питань розвитку української освітньої галузі за часів незалежності та проблемами здійснення національно-патріотичного виховання.

У науковому виданні «Національно-патріотичне виховання в Україні: науково-допоміжний бібліографічний покажчик» науковцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського відображено документи з питань національно-патріотичного виховання в освітньому просторі України [31]. У зв'язку з актуальністю проблеми й науково-практичною значимістю розглянутих питань більш детально зупинимося на аналізі аспектів цієї праці.

Представлений науково-допоміжний бібліографічний покажчик структуровано передмовою «Від упорядників», вступною статтею, вісьмома розділами (2722 бібліографічних записи), іменним покажчиком, списком скорочень. Усі складники видання сформовано відповідно до ланок системи освіти України: дошкільна, загальна середня, позашкільна, професійно-технічна (професійна), вища та післядипломна педагогічна освіта.

У передмові «Від упорядників» окреслено хронологічні межі добору документів, визначено інформаційні джерела, схарактеризовано структуру видання, специфіку складання бібліографічного опису, звернуто увагу на наповнення покажчика, яке сформовано на основі матеріалів із електронного каталогу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, баз даних Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського, Електронної бібліотеки НАПН України, репозитарію бібліотеки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, електронних каталогів мережі освітянських бібліотек, сайтів закладів вищої освіти, періодичних та продовжуваних видань і матеріалів інформаційних ресурсів на платформі EBSCO Publishing.

Покажчик відкрито вступною статтею «Концептуальне осмислення формування у підлітків національно-культурної ідентичності у сучасних умовах» д-ра психол. наук І. Бежа та д-ра пед. наук К. Журби.

Розділ І. «Національно-патріотичне виховання в новому історичному осмисленні» складається з двох підрозділів: 1.1. «Нормативно-правове забезпечення національно-патріотичного виховання», у якому згруповано бібліографічні описи нормативно-правових актів України, що законодавчо закріплюють пріоритети і напрями національно-патріотичного виховання дітей та молоді у діяльності відповідних інститутів держави і суспільства, та 1.2. «Національно-патріотичне виховання як наукова проблема», який містить матеріали, що висвітлюють напрями, тенденції, концепції, які

генерують нові ідеї, результати наукових розвідок із стрижневою ідеєю виховання громадянина-патріота.

У розділі II. «Виховання громадянина-патріота у творчій спадщині видатних постатей України» вміщено публікації про погляди видатних українських педагогів, філософів, психологів, громадсько-політичних й культурних діячів та роль і значення національно-патріотичного виховання дітей та молоді як пріоритетний складник громадянського виховання.

До розділу III. «Національно-патріотичне виховання у системі дошкільної освіти» увійшли документи, що відображають зміст, інноваційні технології виховання та практичний досвід проведення виховних заходів, проєктів національно-патріотичного спрямування в закладах дошкільної освіти.

Розділ IV. «Національно-патріотичне виховання у закладах загальної середньої та професійної (професійно-технічної) освіти» складається з двох підрозділів: 4.1. «Загальна середня освіта», у якому подано матеріали, що розкривають складові національно-патріотичного виховання в процесі викладання різних предметів, тематику виховних заходів у системі позакласної роботи з висвітленням творчих напрацювань вчителів щодо організації патріотично орієнтованої взаємодії з батьками та громадськістю. У підрозділі 4.2. «Професійна (професійно-технічна) освіта» вміщено бібліографічні описи документів, спрямованих на реалізацію завдань національно-патріотичного виховання через низку заходів щодо виховання в учнів почуття національної гідності та патріотизму шляхом пошуку нових ефективних форм і методів впливу на становлення патріотично свідомого майбутнього фахівця, здатного до вироблення власної патріотичної позиції.

Розділ V. «Національно-патріотичне виховання у закладах вищої післядипломної педагогічної освіти» містить джерела про стан та орієнтири вдосконалення системи національно-патріотичного виховання у зазначених ланках освіти.

У розділі VI. «Реалізація національно-патріотичного виховання в закладах позашкільної освіти та громадських об'єднаннях» у документах висвітлено роботу культурно-освітніх, спортивно-оздоровчих, науково-пошукових об'єднань, предметних гуртків, національно-патріотичних секцій.

Змістове наповнення розділу VII. «Доброчинна та волонтерська діяльність в системі національно-патріотичного виховання» становлять бібліографічні описи публікацій про внесок волонтерів та інших громадян у зміцнення обороноздатності України, участь школярів і студентів у волонтерських організаціях, зокрема у справі опікування родинами учасників антитерористичної операції, інформування про учасників бойових дій.

Розділ VIII. «Військово-патріотичне виховання молоді як відповідь на виклики часу» містить відомості про публікації з питань військово-патріотичної тематики та висвітлює окремі аспекти проблеми залучення зростаючого покоління до участі у загальнодержавних військово-патріотичних заходах.

Іменний покажчик, список скорочень розроблено й подано упорядниками для зручності користування та швидкого пошуку інформації в кінці видання.

Підготовлений науковцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського показник є результатом копійної роботи, що сприятиме реалізації основних завдань Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді шляхом інформаційного супроводу цього процесу.

Науковий доробок відомого вченого в галузі психології І. Беха містить низку найважливіших питань виховання, об'єднаних у монографії «Особистість на шляху до духовних цінностей» [6]. Наукову працю присвячено актуальній проблемі формування та розвитку життєво важливих цінностей як духовних орієнтирів зростаючої особистості. Монографію структуровано передмовою, шістьма розділами «На підступах до Я-духовного особистості», «Духовність особистості у діяльнісних пріоритетах», «Духовна цінність особистості у процесуальному вимірі», «Виховання особистості у практичних побудовах», «Українські педагоги-просвітники у часі перемін», «Патріотично-громадська іпостась особистості», післямовою та літературою.

У передмові до монографії автором аргументовано підхід і використані матеріали, що відповідають на виклики сучасного суспільства освіти в час серйозних соціально-економічних трансформацій. Зокрема, обґрунтовано актуальну проблему формування духовних орієнтирів зростаючої особистості, що мають охопити освітній процес на всіх його вікових етапах, та ролі педагога як організатора відносин паритетності – головних у цьому процесі.

Особливе місце у монографії посідає розділ «Патріотично-громадська іпостась особистості», який присвячено багатоплановій проблемі патріотизму в сучасному науковому осмисленні. У розділі сформульовано авторське визначення почуття-цінність «патріотизм» й низку положень, на яких має організовуватись процес виховання патріотизму. Зокрема, визначено та обґрунтовано провідні методологічні підходи до вивчення патріотичного виховання як педагогічного процесу; поряд із загальнопедагогічними принципами сучасного процесу патріотичного виховання виокремлено специфічні принципи використання інформаційно-комунікаційних технологій у патріотичному вихованні дітей та учнівської молоді; схарактеризовано головну мету педагога, що полягає у забезпеченні переходу від бажання вихованцем патріотизму як цінності до патріотичного діяння, та запропоновано низку наукових позицій, на які має орієнтуватися педагог у роботі з національно-патріотичного виховання молоді; сформульовано приписи, на які має орієнтуватися процес виховання патріотизму; розглянуто державницьке виховання як суспільно-освітній пріоритет; окреслено ключові позиції громадянського виховання, розкрито кардинальну особливість патріотичного і громадянського виховання; наведено складові заходів щодо реалізації національно-патріотичного й громадянського виховання та соціально-морального підґрунтя.

У післямові вчений доходить висновку, яким передбачено перегляд усталеної психолого-педагогічної підтримки, що має бути більш диференційованою, інтенсивною, цілеспрямованою; докорінну зміну процесу виховання, в результаті чого зростаюча особистість оволодіватиме смислами життя і розв'язання актуальних проблем особистісного, культурного, духовно-

морального самовизначення на основі ідей гуманізму [6]. Видання містить літературу українських і зарубіжних авторів.

Висока значимість і актуальність окресленої проблеми визначаються тим, що результати дослідження, висвітлені у монографії, можуть бути використані закладами освіти різного типу в ході здійснення освітнього процесу.

Іншу працю І. Бега [9] присвячено диференціації сфер патріотизму і громадянськості особистості як предмета досліджень і як складників реального життя людини, а саме: «Патріотизм у сутнісних показниках», «Державницьке виховання як смислова автономія», «методологічна позиція у вихованні громадянськості», «Патріотизм і громадянськість: пункт зіткнення та лінія розмежування», «Особистісне підґрунтя виховання громадянина-патріота».

Автором зазначено, що серед духовних пріоритетів патріотизм і громадянськість є найбільш затребуваними. Суспільний запит на громадянина-патріота нині має вирішувати долю України. Сьогодні український народ захищає не лише свою незалежність і суверенітет, а й запобігає порушенню прав і свобод населення Західної Європи [9].

На думку вченого, розв'язання загальнолюдського завдання передбачає формування у людства єдиних духовно-моральних домінант, які б забезпечували стає мирне співіснування. Саме такі цінності мають посісти центральне місце в ієрархії внутрішнього світу особистості, що зростає [9]. Обстоюється позиція, що патріотизм і громадянськість в умовах українського поліетнічного суспільства потребують від особистості не лише опанування культурними цінностями власного етносу, а й усвідомлення взаємозв'язку етнокультур української політичної нації у минулому і майбутньому, спільної для всіх етносів долі та мети. Патріот-громадянин поважає культуру, звичаї, традиції представників інших етносів.

Констатовано, що такого сплеску патріотизму і громадянськості ніколи не було за всі роки незалежності України, зокрема патріотизму і громадянськості національно-громадянського спрямування, який проявляється у любові й відповідальності за долю Батьківщини, свого народу, держави й готовності захистити ці великі святині. На думку вченого, патріотично-громадянське виховання й надалі має бути пріоритетним завданням у закладах освіти [9].

Автором публікації сформульовано висновки: нація живе повноцінним життям, коли вона здатна захистити себе політично за допомогою держави та її органів і завдяки патріотизму своїх високо розвинених громадян; у період становлення української політичної нації почуття патріотизму й громадянськості відіграє роль найкращого інтегратора людей у народ як спільність і згуртованість громадян однієї держави, при цьому саме громадянськість проявляється в ціннісному ставленні до держави, у дотриманні законів та обов'язків громадянина, переконаності у необхідності демократії, впевненості у своїй спроможності впливати на життя суспільства [9].

Різнобічні теми досліджуваної проблеми є предметом інших публікацій вченого як одноосібних, так і у співавторстві, зокрема: «Духовна сила патріотизму особистості» [3], «Концепція формування у підлітків національно-

культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах» [5], «Патріотизм у науково-виховному форматі» [7], «Концептуальне осмислення формування у підлітків національно-культурної ідентичності у сучасних умовах» [4], «Патріотизм як цінність» [8], «Тренінг з патріотичного виховання дітей» [10], «Час патріотів у вимірі виховання» [11], «Patriotism as a Value: Essence and Future Prospects» [52].

Теоретичному аналізу поглядів науковців щодо стану розробленості методів військово-патріотичного виховання хортингістів старших класів у закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО) присвячено статтю М. Зубалія, М. Тимчика [21].

Авторами дослідження проаналізовано наукові джерела вчених і методистів з окресленої проблематики, в яких засвідчено, що сформульовано різні способи виховного впливу на учнів допризовного віку, нагромаджено значний науковий фонд, що розкриває зміст, сутність та закономірності функціонування загальних і специфічних методів військово-патріотичного виховання. З'ясовано, що у військово-патріотичному вихованні хортингістів старших класів як в складному і суперечливому педагогічному явищі немає єдиної логічної основи для класифікацій численних способів педагогічного впливу на хортингістів допризовного віку, організації такої військово-патріотичної діяльності, яка б активно сприяла досягненню поставлених виховних завдань у старших класах.

Проте, спираючись на теоретичні положення щодо створення класифікацій методів і враховуючи специфіку військово-патріотичного виховання хортингістів старших класів, до запропонованої класифікації внесено низку змін і доповнень. Зокрема, визначено чотири групи методів, уточнено їхні назви, запроваджено нові методи, їх сполучення та поняття, що характерні для військово-патріотичного виховання. У запропонованій класифікації в окрему групу виокремлено методи самовиховання хортингістів допризовного віку, що мають першорядне значення у формуванні особистості майбутнього воїна. Звернуто увагу на те, що у розробленій класифікації усі методи військово-патріотичного виховання старшокласників умовно об'єднано в чотири взаємопов'язані групи. З'ясовано, як за допомогою системи методів забезпечується взаємодія вихователів, викладачів предмета «Захист Вітчизни» й хортингістів у військово-патріотичному вихованні в ЗЗСО.

Застосування ефективних методів дає змогу розв'язувати низку різноманітних виховних завдань з військово-патріотичного виховання й підготовки хортингістів до військової служби у Збройних Силах.

Питання актуалізації вдосконалення національно-патріотичного виховання зростаючого покоління в громадських об'єднаннях висвітлено у методичному посібнику «Особистісно орієнтовані технології національно-патріотичного виховання учнівської молоді в громадських об'єднаннях» [32] колективу авторів: Т. Окушко, Ж. Петрочко, В. Кириченко, О. Пашенко, Л. Сокол, Н. Харченко. Наукове видання структуровано передмовою «Від авторів», двома розділами з підрозділами та додатками.

У передмові «Від авторів» аргументовано переосмислення суспільством і науково-педагогічною спільнотою патріотизму та розбудови системи національно-патріотичного виховання у закладах освіти (ЗО) різних рівнів, інститутах громадянського суспільства.

Розділ «Методичні засади національно-патріотичного виховання учнівської молоді в громадських об'єднаннях» поділено на п'ять підрозділів за такою тематикою: «Національно-патріотичне виховання як предмет наукового пізнання», «Виміри національно-патріотичного виховання у сучасному освітньому просторі», «Національно-патріотичне виховання як змістовий концепт діяльності громадських об'єднань учнівської молоді різного спрямування», «Учнівське самоврядування: відповідь на виклики XXI століття», «Соціальне партнерство у вихованні громадянина-патріота». Змістовий контур наведених тем містить матеріали, серед яких виокремлено ключові аспекти виховання в молодого покоління почуття патріотизму (особистісний, суспільний, державний); уточнено сутність ключових понять «національно-патріотичне виховання учнівської молоді у громадських об'єднаннях», «особистісно орієнтовані технології національно-патріотичного виховання»; схарактеризовано основні принципи національно-патріотичного виховання; висвітлено досвід зарубіжних країн з патріотичного виховання; визначено пріоритетні завдання ЗО щодо виховання громадянина-патріота; розглянуто особливості дитячих громадських організацій, громадських об'єднань учнівської молоді, проранжовано основні напрями роботи з патріотичного виховання учнів; на основі систематизації результатів контент-аналізу систематизовано основні характеристики учнівського самоврядування, запропоновано визначення його узагальненої мети, проранжовано завдання учнівського самоврядування, схарактеризовано засадничі принципи організації учнівського самоврядування.

Складниками розділу «Змістово-технологічне забезпечення процесу національно-патріотичного виховання учнівської молоді в громадських об'єднаннях» є п'ять підрозділів за тематикою прикладного спрямування, зокрема «Педагогічна технологія як інструмент виховання», «Програма «Школа лідерів учнівського самоврядування»: модуль «Я – патріот», «Розвиток критичного мислення: кластери, методи і прийоми, тренінгові заняття», «Екологічна рольова гра «Моє місто майбутнього», «Використання інтернет-технологій у національно-патріотичному вихованні учнівської молоді».

Серед матеріалів змістового наповнення окреслених тем авторами посібника наведено складники, що були враховані при розробленні змісту особистісно орієнтованих технологій національно-патріотичного виховання в громадському об'єднанні, структурні елементи у реалізації особистісно орієнтованих технологій, визначено критерії педагогічної технології, педагогічний (методичний) інструментарій: форми, методи (комбінування педагогічних і психологічних методів виховання), прийоми, засоби, схарактеризовано низку інтегрованих показників втілювання на практиці ідеї духовно-моральної досконалості особистості й рекомендовані настанови, окреслено класифікаційні характеристики особистісно орієнтованих

технологій; описано програму «Школа лідерів учнівського самоврядування»: модуль «Я – патріот»; розглянуто методи і прийоми розвитку критичного мислення; запропоновано цикл тренінгових занять для дітей та учнівської молоді громадських об'єднань і рольову гру «Моє місто майбутнього».

Отже, змістовий контур посібника містить матеріали теоретико-прикладного характеру. Зокрема вченими розкрито зміст, форми, методи національно-патріотичного виховання учнівської молоді в громадських об'єднаннях і запропоновано авторський підхід щодо впровадження особистісно орієнтованих технологій національно-патріотичного виховання учнівської молоді в громадських об'єднаннях різного спрямування.

Проблему підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти (ЗДО) до патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку досліджено вченими В. Будаком, С. Якименко, Т. Філімоною в монографії [15].

Наукове видання структуровано передмовою, двома розділами з підрозділами, списком використаних джерел до кожного розділу, висновками до кожного розділу, висновками (загальними) та додатками.

Так, до розділу 1. «Теоретичні основи підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку» увійшли підрозділи: 1.1. «Патріотичне виховання особистості як науково-педагогічна проблема», 1.2. «Специфіка і стан підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку», 1.3. «Педагогічні умови підготовки майбутніх вихователів ЗДО до патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку». У цих підрозділах розглянуто теоретичні й методичні засади підготовки майбутніх вихователів ЗДО до патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку, а саме: проаналізовано стан розробленості досліджуваної проблеми, уточнено сутність ключових понять дослідження, визначено педагогічні умови підготовки майбутніх вихователів до патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку, виокремлено критерії, показники та рівні патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

До списку використаних джерел з першого розділу внесено 218 позицій вітчизняних, українських і зарубіжних авторів, серед яких низка документів нормативно-правового характеру.

Розділ 2. «Експериментально-дослідна робота з підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку» має три підрозділи: 2.1. «Характеристика рівнів підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку», 2.2. «Модель формування готовності майбутнього вихователя до патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку», 2.3. «Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи». Зокрема, проаналізовано досвід роботи закладів вищої освіти з патріотичного виховання, дібрано діагностичні методики з вивчення рівня

патріотичної вихованості студентів педагогічного університету; на основі якісного і кількісного аналізу подано показники реального стану рівня готовності майбутніх вихователів; розроблено й представлено концептуальну модель формування готовності майбутнього вихователя до патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

На основі системного, діяльнісного, особистісно-орієнтованого, компетентнісного підходів розкрито особливості підготовки майбутніх вихователів до патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

До списку використаних джерел з другого розділу дослідниками внесено 87 позицій вітчизняних, українських і зарубіжних авторів.

У висновках (загальних) наведено теоретичне узагальнення й практичне розв'язання наукової проблеми підготовки майбутніх вихователів до патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку, що дало змогу обґрунтувати та побудувати функціональну модель цього процесу, визначити та перевірити педагогічні умови формування досліджуваного утворення [15].

На окрему увагу заслуговують додатки монографії, у змістове поле яких увійшли тестові завдання на визначення сформованості нормативно-правового критерію (А) й тестові завдання з теорії національно-патріотичного виховання (Б), завдання для перевірки сформованості когнітивного компонента за спеціально-технологічним критерієм (В), тест для визначення рівня сформованості громадянських і патріотичних якостей (Д), тест для діагностики національно-патріотичної свідомості особистості (Е), опитувальник визначення рівня сформованості мотиваційно-орієнтаційного критерію (Ж), орієнтовна схема аналізу виховного заходу (З), анкета для студентів педагогічних університетів щодо визначення стану підготовки майбутніх вихователів до здійснення наступності в національно-патріотичному вихованні дітей старшого дошкільного віку та учнів перших класів (К), диспут за темою «Як виховати майбутнього патріота» (Л), сценарний план тренінгу на тему «Патріотизм як суспільна та особистісна цінність» (М), змістове наповнення останнього додатку (Н) склали робоча програма навчальної дисципліни «С/К патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку» для студентів спеціальності 012 Дошкільна освіта, напряму підготовки 6.010101 Дошкільна освіта, 6.010102 Початкова освіта (Додаткова спеціальність – Дошкільна освіта) й програма зазначеної дисципліни, яку складено відповідно до освітньо-професійної програми підготовки ступеня бакалавр спеціальності 012 Дошкільна освіта; ОКР бакалавр напряму підготовки 6.010101 Дошкільна освіта, 6.010102 Початкова освіта (Додаткова спеціальність – Дошкільна освіта).

На наш погляд, змістове наповнення підготовленої монографії сприятиме сформованості фахової компетентності майбутніх вихователів щодо здійснення патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку. Результати дослідження, висвітлені у монографії, можуть бути використані освітньою спільнотою закладів освіти різного типу в ході здійснення освітнього процесу.

Актуальну проблему педагогічного моделювання військово-патріотичного виховання студентської молоді висвітлено у статті

В. Будака [12]. Автором проаналізовано низку джерел наявних моделей з проблем патріотичного виховання. З'ясовано відсутність моделей військово-патріотичного виховання студентської молоді в умовах освітнього простору. Дано загальний аналіз підходів наукової спільноти до розуміння сутності понять «модель» і «моделювання». Дослідником подано класифікацію моделей та основні умови її ефективного функціонування, визначено функції моделювання: ілюстративну, пояснювальну, критеріальну, евристичну, прогностичну, перетворювальну. Зазначено, що модель виступає системоутворюючим чинником щодо визначення змісту військово-патріотичного виховання студентської молоді, методів, прийомів, форм і технологій його реалізації в освітньому просторі, а саме застосування моделей лежить в основі методу моделювання [12]. Вченим систематизовано та порівняно структурні елементи педагогічних моделей з проблеми патріотичного виховання молоді.

Сформульовано висновок про те, що використання методу моделювання з метою дослідження процесу військово-патріотичного виховання студентської молоді в умовах освітнього простору університету та розроблення відповідної організаційно-методичної і структурно-функціональної моделей є доцільним, оскільки дасть можливість досягти ефективного результату проведеного наукового дослідження [12].

Питання окресленої тематики розглянуто в інших працях ученого як в одноосібних, так і у співавторстві. Це такі публікації, як «Патріотичне виховання студентської молоді: теоретичний аспект» [14], «Сучасні методологічні підходи до процесу формування особистості лідера-патріота в освітньому просторі університету» [16], «Патріотичне виховання молоді в глобалізаційний вік: зарубіжний досвід» [13].

Сучасному українському патріотизму як провідному чиннику соціалізації особистості присвятили статтю вчені С. Савченко, В. Курило [40]. Здійснено аналіз досліджень аспектів феномену патріотизму й механізмів впливу соціуму на процес соціалізації особистості.

Дослідниками встановлено, що основною соціально-психологічною характеристикою патріотизму є здатність формуватися лише в соціумі, в процесі соціалізації, через його механізми. Досліджено, що провідними механізмами формування українського патріотизму є цілеспрямований освітній процес у закладах освіти та різнопрофільних інститутах суспільства. На прикладі студентської молоді визначено, що основним видом соціалізації, яка впливає на формування патріотизму, є політична соціалізація – процес засвоєння індивідом політичних знань, норм і цінностей, що дає йому можливість функціонувати як зрілий член суспільства. У статті схарактеризовано низку функцій патріотизму. Узагальнюючи розгляд проблеми взаємодії патріотизму та політичної культури, науковцями визначено напрями впливу патріотизму як особистісної якості на процес формування політичної культури. На думку вчених, патріотизм є найважливішим елементом цілеспрямованого впливу на особистість, що в поєднанні з історичним досвідом

старших поколінь зумовлює моделі поведінки індивіда, соціальних груп і соціальних інститутів [40].

На основі наукового пошуку сформульовано висновок про те, що патріотизм має величезний потенціал в процесі соціалізації зростаючого покоління – дітей і молоді [40].

Науковий доробок вчених С. Савченка, В. Курила також містить праці іншої актуальної тематики досліджуваної проблеми, зокрема: «Молодь як жертва несприятливих чинників соціалізації в умовах гібридної війни на сході України» [37], «Інформаційна війна Росії проти України: особливості інформаційного впливу на українську молодь та шляхи супротиву» [36], «Організація супротиву інформаційному впливу Росії на Україну як нове завдання сучасної соціальної педагогіки» [27], «Патріотичне виховання молоді в умовах інформаційної війни: досвід організації соціально-педагогічної роботи у переміщеному ЗВО» [38].

Здійснено спробу оптимізації процесу виховання патріотизму у старшокласників, студентів та розвитку їх медіаграмотності засобами медіаосвіти Н. Череповською – авторкою навчально-методичного посібника «Медіаосвітні ресурси розвитку патріотизму і критичного мислення молоді» [47].

Навчальне видання структуровано вступом, трьома розділами з підрозділами, післямовою, літературою та електронними ресурсами, додатками. У вступі навчального видання обґрунтовано питання набуття особистістю патріотичних якостей засобами медіаосвіти, розвитку медіаграмотності, медіаінформаційної культури.

До змістового поля першого розділу «Що таке український патріотизм?» покладено навчальний матеріал курсу патріотичного виховання «Я – патріот», який передбачає ознайомлення з багатоаспектним феноменом патріотизму та загальним визначенням цього поняття. У розділі розглянуто український націоналізм як специфічну форму патріотизму, розкрито патріотизм на мікро-, мезо- і макрорівнях. Н. Череповською наведено інформацію про види національної ідентичності та її взаємодію з патріотизмом, запропоновано визначення сучасного українського патріотизму. Предметом розгляду стала інформаційна війна й методи її ведення, спрямовані на руйнування ідентичності особистості. З огляду на це патріотизм особистості представлено як ресурс спротиву деструктивним інформаційно-психологічним впливам. Окреслено перелік традиційних якостей патріота й обґрунтовано низку нових ознак, які відповідають викликам сучасної інформаційної доби.

У другому розділі «Патріотичне виховання молоді засобами медіаосвіти» згруповано короткий огляд історії виховання патріотизму, в якому розглянуто тенденції розвитку патріотичного виховання молоді в різні історичні часи, вікової періодизації патріотичного виховання, в яких висвітлено тенденції розвитку патріотичного виховання молоді в різні історичні часи; детально розглянуто складники патріотизму і принципи їх формування; з'ясовано мету й основні завдання, принципи медіаосвіти, описано методи, засоби, форми

організації патріотичного виховання та методичні вказівки з упровадження технологій розвитку провідних якостей медіаграмотності.

Третій розділ «Практична допомога медіапедагогу» Програмою патріотичного виховання молоді «Я – патріот» на основі медіаграмотності як нової інструментальної ознаки патріота й однойменною модульною методикою реалізації окресленої програми, в якій розглянуто структуру методики, запропоновано практичні рекомендації щодо розвитку патріотизму молоді засобами медіаосвіти.

Наприкінці кожного підрозділу наведено авторське узагальнення, що заслуговує на окрему увагу.

У післямові Н. Череповською обумовлено, що на матеріалі патріотичного медіаконтенту здійснено спробу висвітлити ідею ресурсності патріотизму особистості в умовах інформаційної війни та збагачення його такими новими інструментальними якостями, як свідоме ставлення до інформації, здатність до рефлексії емоцій, почуттів щодо сприйнятого, спроможність критично осмислити інформацію і зробити самостійні висновки. Література та електронні ресурси містять джерела вітчизняних і зарубіжних авторів. У додатках подано електронні джерела з розвитку медіаграмотності, пошуку актуальної інформації для занять й вислови про патріотизм.

В іншій праці Н. Череповської «Розвиток патріотизму молоді психологічними засобами методики «Медіаклуб» [49] висвітлено питання популяризації розширених можливостей оновленої методики «Медіаклуб» як засобу розвитку патріотизму молоді. Патріотизм розглянуто як динамічну якість особистості, що зумовлено зовнішніми чинниками, зокрема особливостями конкретного історичного етапу розвитку суспільства.

Вченою обстоюється позиція про те, що ресурси психології у цілому і медіапсихології зокрема здатні забезпечити патріотично спрямований виховний процес інноваційним методичним інструментарієм. Медіаграмотність і критичне мислення особистості, які є психологічним імунітетом особистості проти деструктивних інформаційних впливів та запорукою збереження її національної ідентичності в умовах інформаційної війни, визначаються як когнітивні інструментальні якості патріота [49].

Авторкою представлено медіапсихологічні ресурси, зокрема методику «Медіаклуб», за допомогою яких можна розвивати патріотичні якості особистості. Показано, як за рахунок зміни процедури зазначеної методики вдалося розширити її можливості. Так, до «традиційного» і «рольового» форматів проведення медіаклубу додано модифікований «інтерпретаційний» підхід візуальної соціології, суть якого полягає в різноманітних підходах до інтерпретації сприйнятого. Розроблено «ідентифікаційний» варіант проведення медіаклубу, учасники якого ототожнюють себе з героєм фільму, а потім рефлектують власні емоції, почуття, аналізують думки, викликані цим «перевтіленням». Звернуто увагу, що медіаклуб у форматі «стоп-кадр» як зупинення рухомого зображення дає змогу більш детально проаналізувати попередній фрагмент чи ключовий кадр фільму. «Ілюстративний» формат

медіаклубу передбачає використання «нарізок» з різних фільмів, які ілюструють сюжети однієї теми [49].

Н. Череповська наголошує, що важливою якістю патріота цифрової доби є розвинена інформаційна медіаграмотність особистості, самостійне, критичне мислення, оскільки розвиток патріотизму молоді, формування її переконань нині підпадають під стихійний вплив інформаційної (медіа- і кібер-) соціалізації [49].

Разом із зазначеними працями, у переліку праць ученої розглянуто інші аспекти визначеного питання, а саме: розвиток патріотизму дітей дошкільного віку за допомогою медіапсихологічних ресурсів [48], медіаосвітні практики розвитку інформаційного патріотизму молоді [46] та ін.

У методичних рекомендаціях «Патріотичне виховання у шкільних бібліотеках: методи і підходи», підготовлених фахівцями ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського, розглянуто питання вдосконалення діяльності бібліотек закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) із національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді [34]. Науково-виробниче видання структуровано вступом, у якому зазначено мету й головні завдання таких бібліотек, трьома розділами науково-методичного матеріалу: «Основні напрями, методи і форми роботи шкільної бібліотеки з патріотичного виховання», «Формування фонду шкільної бібліотеки літературою національно-патріотичного спрямування», «Інформаційно-бібліографічне обслуговування учасників навчально-виховного процесу, підготовка рекомендаційних бібліографічних посібників», списком використаних джерел й трьома додатками.

У виданні висвітлено основні напрями, методи та форми роботи шкільної бібліотеки, розглянуто питання комплектування фонду літературою національно-патріотичного спрямування, підготовки рекомендаційних бібліографічних посібників, інформаційно-бібліографічного обслуговування учасників освітнього процесу. Звернуто увагу на додатки, зміст яких становлять: орієнтовний план заходів із національно-патріотичного виховання у шкільній бібліотеці, інтернет-ресурси з питань патріотичного виховання; рекомендаційний бібліографічний список «Патріотичне виховання в бібліотеках», що має чотири розділи, в яких відображено законодавчі й нормативні документи, монографії, автореферати дисертацій, навчальні й науково-методичні видання, матеріали конференцій і семінарів, публікації з періодичних і продовжуваних видань, бібліографічні, аналітичні й реферативні посібники.

На наш погляд, змістове наповнення видання може бути використане фахівцями бібліотек, педагогічними працівниками закладів освіти у співпраці з батьками в процесі здійснення національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді.

Аспекту проблеми батьківсько-виховательської взаємодії як чинника патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку присвячено дисертацію А. Солонської [42]. Авторкою на основі теоретичного аналізу досліджуваної проблеми уточнено сутність понять «батьківсько-виховательська

взаємодія» як основний чинник у проведенні виховної роботи з патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку, де суб'єктами виступають вихователі, батьки, вихованці закладів дошкільної освіти; процес спільної взаємоузгодженої, взаємовідповідальної діяльності вихователів і батьків й «патріотична вихованість дітей старшого дошкільного віку» як інтегральна динамічна особистісна властивість, що відображає почуття любові до Батьківщини, людей, ціннісне ставлення до родини, обізнаність з національною символікою, державними святами, традиціями, історичними подіями, видатними людьми України, які через гуманістичні переживання дитини втілюються в їхній поведінці.

На основі наукового доробку вчених дослідницею проаналізовано наукові підходи щодо патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку у батьківсько-виховательській взаємодії, зокрема системний, особистісно орієтований, діяльнісний, герменевтичний. Визначено критерії, показники та схарактеризовано рівні патріотичної вихованості дітей старшого шкільного вітку: «уявлення про патріотизм», «бажання проявляти патріотизм», «прояв патріотизму у поведінці».

У дослідженні звернуто увагу на результати констатувального експерименту, де засвідчено, що у більшості дітей старшого дошкільного віку виявлено середній рівень патріотичної вихованості: 39,6% дітей ЕГ і 39,52% КГ; 30,6% старших дошкільників ЕГ і 30,97% КГ – низький рівень патріотичної вихованості; високий рівень досліджуваного феномену продемонстрували 29,8% дітей ЕГ і 29,51% дітей КГ відповідно [42].

А. Солонською розроблено, обгрунтовано та експериментально перевірено ефективність організаційно-педагогічних умов патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку у батьківсько-виховательській взаємодії.

Встановлено якісну й кількісну динаміку змін у рівнях патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку: в експериментальній групі значно зменшилась кількість дітей старшого дошкільного віку з низьким рівнем патріотичної вихованості – на 26,21%; суттєво зросла кількість дітей старшого дошкільного віку з високим рівнем означеного феномену – на 22,76%, збільшилась кількість дітей з середнім рівнем – на 3,45%. У контрольній групі суттєвих змін у динаміці рівнів патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку не відбулося. Результати якісної і кількісної динаміки змін у рівнях патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку подано в табличному вигляді [42].

Підсумкові контрольні зрізи рівнів патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку засвідчили ефективність обгрунтованих організаційно-педагогічних умов патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку у батьківсько-виховательській взаємодії.

Різнобічні аспекти національно-патріотичного виховання дітей та молоді висвітлено в працях І. Бега, Н. Гринькової, О. Докукіної, К. Журби, О. Караман, Г. Коломоець, Т. Куниці, В. Лаппо, О. Лучанінової, І. Ратинської, С. Савченка,

І. Сіданіч, О. Сухомлинської, С. Федорченко, І. Шкільної [17], [18], [19], [20], [22], [23], [25], [26], [28], [29], [30], [35], [39], [41], [43], [44], [50], [51].

Наприкінці цього розгляду наголосимо, що науковцями і практиками освітянської галузі у незалежній Україні підготовлено значну кількість праць, присвячених різним аспектам національно-патріотичного виховання. У пропонованому огляді розглянуто, узагальнено та внесено до списку використаних джерел лише певну частину публікацій з означеної тематики, які не вичерпують всієї повноти питань патріотичного виховання.

Таким чином, у працях української науково-освітньої спільноти розкрито багатовекторність національно-патріотичного виховання в освітньому просторі, однак значимість і актуальність проблеми не вичерпує всіх її завдань, які б давали відповіді на виклики сьогодення, переосмислення суспільством у цілому й науковцями і практиками зокрема проблеми патріотизму та розбудови системи національно-патріотичного виховання в закладах освіти різних типів і рівнів та інститутах громадянського суспільства.

Список використаних джерел

1. Антологія текстів з реформування освіти в Україні: програми, концепції, проекти (1991–2017) : хрестоматія / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; упоряд.: Сухомлинська О. В., Березівська Л. Д., Гавриленко Т. Л. та ін. ; наук. ред.: Сухомлинська О. В., Березівська Л. Д. Вінниця : Твори. 2019. 525 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/716658/1/Anthology_of_texts_on_reforming_education_in_Ukraine_2019.pdf (дата звернення: 15.12.2020).

2. Березівська Л. Д. Ідеї В. О. Сухомлинського про роль учителя у вихованні в учнів патріотичних почуттів у руслі розбудови Нової української школи. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5, Педагогічні науки: реалії та перспективи : зб. наук. пр. Київ, 2019. Вип. 69. С. 19–22. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/717477/> (дата звернення: 17.12.2020).

3. Бех І. Д. Духовна сила патріотизму особистості. Директор школи, ліцею, гімназії. Київ, 2020. № 1 (21). С. 56–64.

4. Бех І. Д., Журба К. О. Концептуальне осмислення формування у підлітків національно-культурної ідентичності у сучасних умовах. Національно-патріотичне виховання в Україні : наук.-допом. бібліогр. покажч. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; упоряд.: Страйгородська Л. І., Пономаренко Л. О., Тарнавська С. В. та ін. ; наук. ред. Березівська Л. Д. ; бібліогр. ред. Пономаренко Л. О. Київ, 2019. С. 8–30. URL: https://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2019/07/National_patriotic_education_2019.pdf (дата звернення: 03.01.2021).

5. Бех І., Журба К. Концепція формування у підлітків національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах. Гірська школа

Українських Карпат. Івано-Франківськ, 2017. № 16. С. 24–33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gsuk_2017_16_13 (дата звернення: 05.01.2020).

6. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ ; Чернівці : Букрек, 2018. 296 с.

7. Бех І. Д. Патріотизм у науково-виховному форматі. Наук. часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 28. С. 17–22.

8. Бех І. Д. Патріотизм як цінність. Управління освітою. 2018. Черв. № 6 (402). С. 6–12. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/713824/1/Бех.pdf> (дата звернення: 07.01.2021).

9. Бех І. Д. Патріотичне і громадянське виховання у власних межах. Освіта для миру = Edukacja dla pokoju : зб. наук. пр. : у 2 т. / НАПН України та ін. Київ ; Переяслав-Хмельницький : Юрка Любченка, 2019. Т. 1. С. 607–618. URL: http://ipood.com.ua/data/UAPLForum2019/volume_1_2019.pdf (дата звернення: 10.02.2021).

10. Бех І. Д., Петрочко В. І., Кириченко В. І. Тренінг з патріотичного виховання дітей. Освіта та розвиток обдарованої особистості = Education and development of gifted personality. Київ, 2017. № 7/8. С. 61–65.

11. Бех І. Час патріотів у вимірі виховання. Освіта. 2018. 4–11 квіт. (№ 11/12). С. 3.

12. Будає В. Д. Модель військово-патріотичного виховання студентської молоді: теоретичний аспект. Педагогічні науки : зб. наук. пр. Херсон, 2017. Вип. 80(2). С. 89–95. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2017_80\(2\)_19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2017_80(2)_19) (дата звернення: 15.03.2021).

13. Будає В. Д. Патріотичне виховання молоді в глобалізаційний вік: зарубіжний досвід. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки. Миколаїв, 2019. № 4. С. 37–40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2019_4_8 (дата звернення: 20.03.2021).

14. Будає В. Д. Патріотичне виховання студентської молоді: теоретичний аспект. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки. Миколаїв, 2017. № 2. С. 77–83. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2017_2_14 (дата звернення: 25.03.2021).

15. Будає В. Д., Якименко С. І., Філімонова Т. В. Підготовка майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку : монографія. Київ : Слово, 2020. 184 с.

16. Будає В. Д., Олексюк О. Є. Сучасні методологічні підходи до процесу формування особистості лідера-патріота в освітньому просторі університету. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки : зб. наук. пр. Миколаїв, 2019. № 2. С. 40–46. URL: <http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/Ped-visnyk-65-2019.pdf> (дата звернення: 01.04.2021).

17. Горизонт духовності виховання : колективна монографія = The Horizon of Spirituality of Education : collective monograph / уклад. й підгот.:

Йонас Кевішас, Олена Отич ; НАПН України, ДВНЗ «Університет менеджменту освіти». Вільнюс : Zuvedra, 2019. 584 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/719526/1/Gorizont2.pdf> (дата звернення: 11.04.2021).

18. Гринькова Н. До проблеми духовно-морального виховання студентів педагогічних закладів вищої освіти. Інноватика у вихованні : зб. наук. пр. Рівне, 2020. Вип. 12. С. 125–131. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv_2020_12_16 (дата звернення: 11.01.2022).

19. Журба К., Докукіна О. Педагогічні умови формування національно-культурної ідентичності підлітків у закладах загальної середньої освіти. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді = Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education : зб. наук. пр. Київ, 2018. Вип. 22. С. 75–89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2018_22_9 (дата звернення: 21.01.2021).

20. Журба К., Докукіна О. Формування національно-культурної ідентичності підлітків у взаємодії сім'ї і школи. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді = Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education : зб. наук. пр. Київ, 2019. Вип. 23 (1). С. 106–121. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2019_23\(1\)_11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2019_23(1)_11) (дата звернення: 23.02.2022).

21. Зубалій М. Д., Тимчик М. В. Методи військово-патріотичного виховання старшокласників засобами хортингу. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді = Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education : зб. наук. пр. 2017. Вип. 21 (1). С. 238–249. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2017_21\(1\)_22](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2017_21(1)_22) (дата звернення: 19.12.2021).

22. Канишевська Л. Феномен «національно-культурна ідентичність» як проблема сучасного вітчизняного педагогічного дискурсу. Актуальні питання гуманітарних наук = Humanities science current issues : міжвуз. зб. наук. пр. Дрогобич, 2020. Вип. 34 (3). С. 204-210. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2020_34\(3\)_34](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2020_34(3)_34) (дата звернення: 30.04.2022).

23. Коломоєць Г. А. Патріотичне виховання старших підлітків у процесі військово-спортивних ігор : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Інститут проблем виховання Національної академії педагогічних наук України. Київ, 2021. 236, [8] с.

24. Кремень В. Національна ідентичність як умова самоздійснення української нації. Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи = Pedagogical innovation: ideas, realities, perspectives : зб. наук. пр. Київ, 2020. Вип. 1. С. 113–116. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ped_in_2020_1_18 (дата звернення: 29.03.2022).

25. Куниця Т. Соціально-педагогічний супровід формування відповідальної громадянської позиції у дітей з сімей вимушених переселенців. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді = Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education : зб. наук. пр. Київ, 2019. Вип. 23 (1). С. 200–208. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2019_23\(1\)_18](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2019_23(1)_18) (дата звернення: 21.08.2021).

26. Куниця Т. Ю. Сформованість відповідальної громадянської позиції в учнів старшого підліткового віку. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді = Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education : зб. наук. пр. Київ, 2018. Вип. 22. С. 112–120. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/715161/> (дата звернення: 23.08.2021).
27. Курило В. С., Савченко С. В. Організація супротиву інформаційному впливу Росії на Україну як нова задача сучасної соціальної педагогіки. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки. Старобільськ, 2020. № 2 (2). С. 18–189. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2020_2\(2\)_21](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2020_2(2)_21) (дата звернення: 25.04.2022).
28. Лаппо В. В. Формування духовних цінностей студентської молоді в координатах системного підходу. Духовність особистості: методологія, теорія і практика = Spirituality of a personality: Methodology, Theory and Practice : зб. наук. пр. Северодонецьк, 2018. Вип. 3. С. 111–123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2018_3_13 (дата звернення: 13.03.2022).
29. Лучанінова О. П. Моральні орієнтири виховної системи ВНЗ як запорука духовної безпеки студентів. Духовність особистості: методологія, теорія і практика = Spirituality of a personality: Methodology, Theory and Practice : зб. наук. пр. Северодонецьк, 2017. Вип. 3. С. 149–158. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2017_3_16 (дата звернення: 09.03.2022).
30. Національно-культурна ідентичність у становленні підлітка : монографія / К. О. Журба, І. Д. Бех, О. М. Докукіна, С. В. Федоренко, І. М. Шкільна. Київ, 2019. 150 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/718615/1/.pdf> (дата звернення: 15.03.2022).
31. Національно-патріотичне виховання в Україні : наук.-допом. бібліогр. покажч. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [авт. вступ. ст.: Бех І. Д., Журба К. О. ; упоряд.: Страйгородська Л. І., Пономаренко Л. О., Тарнавська С. В. та ін. ; наук. ред. Березівська Л. Д. ; бібліогр. ред. Пономаренко Л. О.]. Київ : [б. в.], 2019. 368 с. URL: http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2019/07/National_patriotic_education_2019.pdf (дата звернення: 01.02.2022).
32. Особистісно орієнтовані технології національно-патріотичного виховання учнівської молоді в громадських об'єднаннях : метод. посіб. / авт. кол.: Т. К. Окушко, Ж. В. Петрочко, Н. В. Харченко та ін. ; за ред. Т. К. Окушко. Київ ; Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 198 с.
33. Остапенко О., Зубалій М., Тимчик М. Формування готовності старшокласників до захисту Вітчизни. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді = Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education : зб. наук. пр. Київ, 2018. Вип. 22. С. 214–226. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2018_22_21 (дата звернення: 22.12.2021).
34. Патріотичне виховання у шкільних бібліотеках: методи та підходи : метод. рек. / авт.: І. І. Хемчян, Л. М. Бондар, Т. В. Добко, А. І. Рубан ; наук. ред. Л. Д. Березівська ; наук. консультант О. К. Журба ; Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. Київ : [б. в.], 2017. 103 с. (Серія «На

допомогу професійній самоосвіті працівників освітянських бібліотек» ; вип. 16). URL: https://lib.iitta.gov.ua/708060/1/nac-patr-vykhovannya_DNPB.pdf (дата звернення: 18.09.2021).

35. Ратинська І. В. Виховання моральної відповідальності студентів у позааудиторній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Інститут проблем виховання Національної академії педагогічних наук України. Київ, 2019. 250, [5] с.

36. Савченко С. В., Курило В. С. Інформаційна війна Росії проти України: особливості інформаційного впливу на українську молодь та шляхи супротиву. Education and pedagogical sciences = Освіта та педагогічна наука. Старобільськ, 2018. № 2. С. 5–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OsDon_2018_2_2 (дата звернення: 21.10.2021).

37. Савченко С. В., Курило В. С. Молодь як жертва несприятливих чинників соціалізації в умовах гібридної війни на сході України. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки. Старобільськ, 2018. № 1 (1). С. 47–54. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2018_1\(1\)_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2018_1(1)_8) (дата звернення: 25.10.2021).

38. Савченко С. В. Патріотичне виховання молоді в умовах інформаційної війни: досвід організації соціально-педагогічної роботи у переміщеному ЗВО. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. Старобільськ, 2021. № 1 (2). С. 148–158. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2021_1\(2\)_18](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2021_1(2)_18) (дата звернення: 11.04.2022).

39. Савченко С. В., Караман О. Л. Соціально-педагогічні аспекти інформаційної війни на Донбасі. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. Старобільськ, 2017. № 8 (2). С. 279–288. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2017_8\(2\)_37](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2017_8(2)_37) (дата звернення: 28.02.2022).

40. Савченко С. В., Курило В. С. Сучасний український патріотизм як провідний чинник соціалізації особистості. Education and Pedagogical Sciences = Освіта та пед. наука. Старобільськ, 2019. № 1 (170). С. 58–64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OsDon_2019_1_7 (дата звернення: 03.03.2022).

41. Сіданіч І. Духовно-моральна компетентність педагога як передумова забезпечення духовно-моральної спрямованості викладання навчальних предметів у закладах освіти. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. Суми, 2017. № 10. С. 229–240. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2017_10_23 (дата звернення: 15.04.2022).

42. Солонська А. А. Батьківсько-виховательська взаємодія як чинник патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Інститут проблем виховання Національної академії педагогічних наук України. Мелітополь, 2021. 236, [6] с.

43. Сухомлинська О. В. Духовність як надбання особистості: український вимір. Горизонт духовності виховання = The Horizon of Spirituality of Education : кол. монографія / уклад. й підгот. Йонас Кевішас та Олена Отич ; НАПН України, Ун-т менеджменту освіти. Вільнюс : Zuvedra, 2019. С. 287–299. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/719526/1/Gorizont2.pdf> (дата звернення: 26.01.2021).

44. Сухомлинська О. Моральне виховання як константа виховного процесу: характеристика проблематики у часовому вимірі. Нова педагогічна думка. Рівне, 2020. № 3 (103). С. 3–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2020_3_2 (дата звернення: 05.04.2022).
45. Формування в учнів основної школи національно-культурної ідентичності в контексті сучасних полікультурних впливів : посібник / І. Д. Бех, О. М. Докукіна, С. В. Федоренко, І. М. Шкільна, К. О. Журба. Київ : Інститут проблем виховання НАПН України, 2019. 114 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/718616/1/.pdf> (дата звернення: 21.03.2022).
46. Череповська Н. І. Медіаосвітні практики розвитку інформаційного патріотизму молоді. Проблеми політичної психології : зб. наук. пр. Київ, 2020. Вип. 9 (23). С. 241–254.
47. Череповська Н. І. Медіаосвітні ресурси розвитку патріотизму і критичного мислення молоді : навч.-метод. посіб. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2017. 156 с.
48. Череповська Н. І. Розвиток патріотизму дітей дошкільного віку за допомогою медіапсихологічних ресурсів. Дошкільна освіта в контексті ідей Нової української школи : зб. наук. пр. Хмельницький : 2020. ФОП Мельник А. А., С. 435–449. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/720176/1/Череповська%20Н.%201..pdf> (дата звернення: 13.04.2022).
49. Череповська Н. І. Розвиток патріотизму молоді психологічними засобами методики «Медіаклуб». Проблеми політичної психології : зб. наук. пр. Київ, 2018. Вип. 7. С. 150–160. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppr_2018_7_13 (дата звернення: 01.04.2022).
50. Шкільна І. М. Теоретичний аспект формування національно-культурної ідентичності у старших підлітків. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді = Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education : зб. наук. пр. Київ, 2017. Вип. 21 (2). С. 345–357. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2017_21\(2\)_33](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2017_21(2)_33) (дата звернення: 30.04.2022).
51. Шкільна І. Формування національно-культурної ідентичності старших підлітків в умовах пограниччя. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді = Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education : зб. наук. пр. Київ, 2018. Вип. 22. С. 295–306. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2018_22_28 (дата звернення: 05.11.2021).
52. Bekh I. Patriotism as a Value: Essence and Future Prospects. Education : Modern Discourses. 2018. № 1. P. 185–191.

Закатнов Дмитро Олексійович,
кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського
ORCID ID: 0000-0002-4130-089X
ResearcherID: S-7040-2017

НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ НАУКОВЦЯМИ НАПН УКРАЇНИ (аналітичний огляд)

В аналітичному огляді здійснено аналіз науково-методичного забезпечення професійної орієнтації учнівської молоді, висвітлено внесок наукових працівників НАПН України щодо розв'язання комплексу проблем, пов'язаних з підготовкою молоді до вибору та реалізації освітньо-професійної траєкторії засобами профорієнтації. Здійснено бібліометричний аналіз дисертаційних досліджень за згаданою проблематикою, результати якого дозволяють стверджувати, що науковці НАПН України зробили значний внесок у розв'язання теоретичних і практичних проблем професійної орієнтації молоді та інших соціально-педагогічних проблем, які безпосередньо з нею пов'язані (формування готовності до вибору професії, підготовка до професійного самовизначення, формування та розвиток кар'єрної компетентності тощо). Проаналізовано основні монографічні дослідження з професійної орієнтації та дотичних до неї проблем, які виконано науковцями працівниками НАПН України, висвітлено діяльність ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з бібліографічного та аналітичного супроводу діяльності Національної академії педагогічних наук України щодо науково-методичного забезпечення модернізації та реформування освіти за зазначеним напрямом.

Ключові слова: науково-методичне забезпечення професійної орієнтації, бібліометричний та аналітичний супровід діяльності НАПН України, бібліометричний аналіз дисертаційних досліджень.

Dmytro Zakatnov, PhD (Pedagogy), Senior Researcher, Senior Researcher of the Department of Scientific Information and Analytical Support of Education, V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-4130-089X
ResearcherID: S-7040-2017

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL SUPPORT OF PROFESSIONAL ORIENTATION OF STUDENT YOUTH BY SCIENTISTS OF THE NATIONAL ACADEMY OF EDUCATIONAL SCIENCES OF UKRAINE (analytical review)

The analytical review analyzes the scientific and methodological support of professional orientation of student youth, highlights the contribution of researchers of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine to solve a set of problems related to preparing young people to choose and implement educational and professional trajectory through career guidance. The

bibliometric analysis of dissertation researches on the mentioned problems is carried out, the results of which allow to state that scientists of NAPS of Ukraine have made a significant contribution to solving theoretical and practical problems of vocational guidance of youth and other socio-pedagogical problems directly related to it. choice of profession, preparation for professional self-determination, formation and development of career competence, etc.). The main monographic researches on professional orientation and related problems, which were performed by scientists of the NAES of Ukraine, are analyzed, the activity of the V. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine on bibliographic and analytical support of the NAES of Ukraine on scientific and methodological support of modernization and reform of education in this area.

Keywords: *scientific and methodological support of professional orientation, bibliometric and analytical support of activity of the NAPS of Ukraine, bibliometric analysis of dissertation research.*

Успішний вибір молодою людиною майбутнього професійного шляху та перших кроків з його практичної реалізації передбачає психолого-педагогічну підтримку цього процесу. Особливо актуальним для молоді є усвідомлений і зважений вибір майбутньої професії, що потребує створення специфічного організаційно-педагогічного середовища, яке сприятиме формуванню в учнівської молоді специфічної системи мотивів, знань і вмінь стосовно побудови освітньо-професійної траєкторії та здобуття обраної професії. На основі аналізу досліджень українських науковців з проблем підготовки молоді до вибору майбутньої професії (Г. Костюк, В. Мадзігон, Є. Павлютенков, В. Сидоренко, Д. Тхоржевський, Б. Федоришин, М. Янцур та ін.) можна зробити висновок, що системоутворюючим елементом такого середовища є професійна орієнтація.

Професійна орієнтація як система цілеспрямованих психолого-педагогічних заходів сформувалася на початку минулого століття. Значний внесок у 20–30-х рр. минулого століття у розвиток теорії та практики профорієнтаційної роботи молоддю внесено українськими вченими. Так, у публікаціях Ф. Дунаєвського [4; 5], І. Карпова [14], Т. Пайки [27], С. Рубінштейна [40], М. Третьякова [48] та інших дослідників висвітлено окремі проблеми, притаманні професійній орієнтації в цей період, зокрема йдеться про схему опису професії, комплекс вимог до представників певних професій, схеми вивчення особливостей особистості учнів, професійних намірів молоді тощо. У структурі Українського науково-дослідного інституту педагогіки (УНДІП) було створено відділ професійної освіти, який займався дослідженням проблем психотехніки, складанням професіограм, інтерпретацією результатів досліджень особливостей особистості тощо. Крім того, упродовж 1925–1930 рр. УНДІП видавав журнал «Український вісник експериментальної педагогіки та рефлексології» (від 1931 р. – «За марксистсько-ленінську педагогіку»), в якому зокрема висвітлювалися результати досліджень з проблем професійної орієнтації [50, с. 75]. Особливе місце у системі профорієнтаційної роботи з учнями посідали педологічні дослідження. Педологічна наука після Жовтневої революції набула значного поширення. Було розгорнуто мережу педологічних закладів, що підпорядковувалися кільком народним комісаріатам. Практично всі

дослідження, пов'язані з вивченням особливостей розвитку дітей, у тому числі й проблем профорієнтації, здійснювалися в рамках педології [49]. Саме в цей період значного поширення набули психотехнічні обстеження. Психотехніка розглядалася як галузь психології, що слугувала для розв'язання практичних питань трудової діяльності. Спеціальні методики призначалися для здійснення професійного відбору професій, до яких висувалися підвищені вимоги щодо якостей особистості претендента і в школі практично не застосовувалися [50]. Проте значні досягнення у теорії й практиці профорієнтаційної роботи з школярами було перекреслено в середині 30-х рр. Після постанови ЦК ВКП (б) від 4 липня 1936 р. «Про педологічні перекирення у системі Наркомосів» [26] у школах ліквідовано посади педологів, а багатьох учених-педологів репресовано. Педологічні дослідження, у тому числі з проблем професійної орієнтації, було припинено. Особливо інтенсивної критики зазнали методи дослідження та оцінювання психічного розвитку дітей, зокрема анкети й тести. Проблеми тестології (тести успішності, тести психодіагностичні з метою профорієнтації тощо) було зараховано до категорії буржуазних, ворожих і непритаманних радянській науці. Фактично знищено доробок українських вчених щодо методів психодіагностики, які використовувались і в профорієнтації, ліквідовано установи, що здійснювали професійний добір та професійну орієнтацію молоді [49].

За понад сто років розвитку професійної орієнтації погляди щодо її ролі й місця у підготовці молодої людини до усвідомленого вибору майбутньої професії суттєво трансформувалися. З огляду на це відповідно змінювалися й підходи до визначення її сутності та структури. Зважаючи на глобальну актуальність проблеми вибору майбутньої професії, радою експертів ЮНЕСКО в 1970 р. було запропоновано таке робоче визначення поняття професійної орієнтації: «...У зв'язку з необхідністю ефективного використання ресурсів під професійною орієнтацією треба розуміти допомогу, яка надається особі у використанні своїх персональних особливостей, надання людині можливості розвивати їх так, щоб вона була у змозі вибирати для себе сфери навчання і трудової діяльності в ході швидкоплинних змін умов її життя, і, з одного боку, бути корисною суспільству, а з другого, – досягти особистих поривів» [10, с. 52]. У 1975 р. Міжнародною організацією праці ухвалено Конвенцію про професійну орієнтацію та професійну підготовку в галузі розвитку людських ресурсів [15] та Рекомендації про професійну орієнтацію і професійну підготовку в галузі розвитку людських ресурсів [38].

Соціально-економічна значущість профорієнтації обумовила необхідність її впровадження на державному рівні. З набуттям Україною незалежності ухвалено дві концепції державної системи професійної орієнтації населення (1994 р. і 2008 р.) [17, 16] та Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається (1995 р.) [31], реалізація яких потребувала належного науково-методичного забезпечення.

До середини 70-х рр. ХХ ст. переважали визначення професійної орієнтації як системи державних заходів щодо формування в учнівській молоді готовності до вибору професій на основі потреб суспільства з урахуванням

інтересів і схильностей учня. У 80-х рр. професійну орієнтацію деякі дослідники почали трактувати як засіб підготовки особистості до професійного самовизначення, але при цьому потреби суспільства превалювали над потребами особистості [6; 9; 44]. У 90-х рр. минулого століття науковці НАПН України професійну орієнтацію розглядали переважно як засіб підготовки особистості до професійного самовизначення. Такого підходу щодо головної мети професійної орієнтації, започаткованого Б. Федоришиним, дотримувалася більшість українських дослідників цієї проблеми (О. Мельник, М. Піддячий, В. Сидоренко, В. Синявський, М. Тименко та ін.). Вихідною позицією в розробленні нових підходів до визначення сутності професійної орієнтації стало бачення особистості не як об'єкта, а як суб'єкта саморозвитку. За такого підходу особистість у професійній орієнтації виступає суб'єктом діяльності, мета якої полягає у підготовці людини до професійного самовизначення. Свідоме професійне самовизначення передбачає аналіз особистістю суб'єктивних та об'єктивних умов професійного самовизначення з наступним вільним, самостійним прийняттям рішення щодо конкретного вибору професії або напряму професійної освіти. Виходячи з таких позицій, Б. Федоришин визначив професійну орієнтацію як науково-практичну систему підготовки особистості до свідомого професійного самовизначення [52]. Принагідно зазначимо, що Концепцією державної системи професійної орієнтації населення, затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України у 2008 р., професійну орієнтацію визначено як науково обґрунтовану систему взаємопов'язаних економічних, соціальних, медичних, психологічних і педагогічних заходів, спрямованих на активізацію процесу професійного самовизначення та реалізації здатності до праці особистості, виявлення її здібностей, інтересів, можливостей та інших чинників, що впливають на вибір професії або зміну виду трудової діяльності [16]. У сучасних дослідженнях (Д. Закатнов, В. Капиця, В. Лозовецька, В. Орлов, К. Шурупова та ін.) професійну орієнтацію розглядають у контексті проблеми підготовки молоді до вибору та реалізації професійної кар'єри.

Набуття Україною незалежності активізувало пошук нової парадигми загальної середньої освіти, яка б відповідала як вимогам щодо демократизації суспільства, так й орієнтації економіки країни на ринкові відносини. Генеральним напрямом розвитку загальної середньої освіти визначено диференціацію навчання у школі на основі впровадження профільного навчання. У розробленій науковцями НАПН України Концепції профільного навчання в старшій школі (2003 р.) одним із його завдань висунуто забезпечення умов для життєвого і професійного самовизначення старшокласників, формування їх готовності до свідомого вибору та оволодіння майбутньою професією [18]. Наступна редакція Концепції профільного навчання у старшій школі (2009 р.) містила аналогічне завдання [33]. При цьому засобом забезпечення підготовки особистості до професійного самовизначення проголошували професійну орієнтацію. У прийнятій у 2013 р. Концепції профільного навчання до його основних завдань віднесено сприяння професійній орієнтації і самовизначенню старшокласників [32]. Крім концепцій

профільного навчання, науковці НАПН України брали участь у підготовці низки концепцій, пов'язаних з професійною орієнтацією. Так, за участю Б. Федоришина і М. Тименка підготовлено Концепцію професійної орієнтації учнівської молоді [19]. Концепцію професійної орієнтації молоді на робітничі професії розробив Д. Закатнов [7]. Під керівництвом С. Сисоевої сформовано педагогічну Концепцію професійного консультування молоді засобами мережі інтернет [45].

Теоретичні й практичні аспекти професійної орієнтації учнівської молоді та пов'язані з нею психолого-педагогічні проблеми (підготовка до вибору професії, формування готовності до вибору професії, підготовка до професійного самовизначення тощо) були об'єктом численних педагогічних досліджень українських учених. При цьому значну їх частину виконано в наукових установах Національної академії педагогічних наук України (Г. Балл, І. Бех, Д. Закатнов, В. Лозовецька, В. Мадзігон, О. Мельник, М. Піддячий, Н. Побірченко, В. Рибалка, В. Синявський, М. Тименко, Б. Федоришин та інші науковці).

Дослідження проблем професійної орієнтації здійснювалися в багатьох наукових установах НАПН України. Проте є низка структурних підрозділів, для яких професійна орієнтація та комплекс пов'язаних з нею проблем є основним об'єктом наукових досліджень. Так, в Інституті проблем виховання НАПН України функціонує лабораторія виховання готовності до ринку праці (до 2020 р. – лабораторія трудового виховання і профорієнтації). Як окремий підрозділ у структурі Науково-дослідного інституту педагогіки України лабораторія розпочала науково-дослідну діяльність ще в середині 80-х рр. У 1997 р. вона стала окремим підрозділом Інституту проблем виховання АПН України. Метою її діяльності є теоретичне й методичне обґрунтування інноваційних технологій формування психологічної і практичної готовності зростаючої особистості до праці, науково-практичне забезпечення процесу свідомого й обґрунтованого профільного і професійного самовизначення, створення науково-методичного підґрунтя для загальної модернізації системи трудового виховання і професійної орієнтації учнів закладів загальної середньої освіти в умовах сучасного ринку праці [34]. Відділ психології праці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України створено у січні 2016 р. на базі двох структурних підрозділів – відділу профорієнтації і психології професійного розвитку та відділу педагогічної психології і психології праці. Відділ профорієнтації і психології професійного розвитку створено в Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України (з 2011 р. – Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України) у листопаді 1993 р. на базі лабораторії психології профорієнтації та профтехосвіти Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. У зв'язку зі змінами у структурі Інституту підрозділ функціонував під назвами: лабораторія (відділ) психології профорієнтації (1993–1999 рр.); відділ психології професійної орієнтації (2000–2006 рр.); відділ профорієнтації і психології професійного розвитку (2007–2014 рр.); відділ професіології та психолого-педагогічної діагностики (2015 р.) [12]. З 2004 р. в Інституті

педагогіки НАПН України функціонувала лабораторія профільного навчання та профконсультацій (нині – відділ профільного навчання). Основні напрями педагогічних досліджень лабораторії: формування освітнього середовища профільної школи; соціально-професійна орієнтація; формування найважливіших компетентностей; профорієнтаційне спрямування змісту загальної середньої освіти; допрофесійна підготовка; підготовка до професійної діяльності; інформаційно-комунікативні технології; науково-методичний супровід профільного навчання в старшій школі (вивчення освітніх потреб, нахилів, здібностей) [11]. Лабораторія професійної кар'єри (до 1 січня 2015 р. – лабораторія професійної орієнтації і виховання) функціонує в структурі Інституту професійно-технічної освіти Національної академії педагогічних наук України з 1 червня 2008 р. Метою її діяльності є теоретичне й методичне забезпечення процесу професійного розвитку учнівської молоді, експериментальна перевірка ефективності організаційно-педагогічних умов формування сучасних компетентностей майбутніх кваліфікованих кадрів у системі професійної освіти та навчання [22].

У наукових установах НАПН України підготовлено й захищено низку дисертаційних робіт за відповідною тематикою. Насамперед зауважимо, що в другій половині минулого століття у країнах Європи та Північної Америки паралельно з терміном «професійна орієнтація» набув поширення термін «консультування для кар'єри». У ХХІ ст. проблема кар'єрного консультування як інструменту підготовки особистості до вибору й реалізації професійної кар'єри стала предметом наукових розвідок українських дослідників. З урахуванням психолого-педагогічного аспекту кар'єри, пов'язаного з характеристиками розвитку й саморозвитку особистості, можна вважати, що кар'єрне консультування має сприяти переходу особистості від одного рівня свого розвитку до вищого та формувати при цьому прагнення до самореалізації, здатності до саморозвитку, самооцінки й самоаналізу кар'єрного потенціалу, вибору, планування й реалізації кар'єри [21]. А саме здатність людини до ефективного виконання конкретних дій у певній предметній області вчених визначають як компетентність. За такого підходу українські дослідники [1; 3; 10; 13; 53] дійшли висновку, що в сучасних соціокультурних умовах провідною метою психолого-педагогічного супроводу підготовки молоді до усвідомленого вибору подальшої освітньо-професійної траєкторії є формування в неї кар'єрної компетентності. При цьому консультування для кар'єри (кар'єрне консультування) є засобом не лише формування кар'єрної компетентності, а й готовності до професійного самовизначення учнівської молоді. Кар'єрне консультування є комплексом психолого-педагогічних засобів, підмножиною яких є професійна орієнтація [8]. Зазначене вище уможливорює розгляд дисертаційних досліджень з проблем формування готовності до вибору професії та готовності до професійного самовизначення як теоретичне підґрунтя сучасних досліджень з проблем підготовки молоді до вибору й реалізації професійної кар'єри, одним із засобів якої є професійна орієнтація.

Пошук дисертаційних досліджень з проблем підготовки учнівської молоді до вибору й реалізації професійної кар'єри, які було захищено у 1991–2021 рр.,

здійснювався в Електронній бібліотеці Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (далі – ДНПБ) за ключовими словами «вибір професії», «професійне самовизначення», «професійна орієнтація», «кар'єра», «кар'єрне консультування», «кар'єрна компетентність» тощо. Зрозуміло, що пошук не дав повного переліку захищених в Україні дисертацій за згаданою тематикою, оскільки вона виходить за рамки освіти, педагогіки та психології, але аналіз його результатів дає можливість виявити та відстежити певні тенденції. За результатами пошуку сформовано список із 137 дисертаційних досліджень, які відповідали заданим параметрам. З них 95 дисертаційних досліджень (69,3% загальної кількості) захищено за спеціальностями освітньої галузі «Педагогіка», решта – за спеціальностями освітньої галузі «Психологія» (30,7%). Із загальної кількості дисертацій 14 захищено на здобуття наукового ступеня «доктор наук» (10,2%), у тому числі 6 – на здобуття наукового ступеня «доктор педагогічних наук» (4,4%), 8 – на здобуття наукового ступеня «доктор психологічних наук» (5,8%). Дисертаційні дослідження на здобуття наукового ступеня доктора наук становлять 6,3% робіт, захищених за спеціальностями галузі наук «Педагогічні науки» та 19,1% кількості робіт, захищених за спеціальностями галузі наук «Психологічні науки». Таким чином, відносна кількість захищених докторських дисертацій за спеціальностями галузі наук «Психологічні науки» більш як втричі перевищує відносну кількість докторських дисертацій, захищених за спеціальностями галузі наук «Педагогічні науки».

Максимальну кількість дисертацій (одиннадцять) захищено у 2011 р., по десять дисертацій захищено у 2007, 2008, 2010 роках. Усього з 2007 р. по 2011 р. за тематикою, пов'язаною з кар'єрним розвитком особистості, захищено 44 дисертації, що становить понад 32% захищених дисертаційних робіт за цією тематикою.

Аналіз диференціації захищених дисертаційних робіт за ознакою «Галузь науки, група спеціальностей, спеціальність» [25] (див. табл. 1) дає можливість дійти висновку, що найбільшу кількість робіт підготовлено за спеціальностями 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» та 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» (див. табл. 1).

За першою із зазначених спеціальностей захищено 33 дисертації (24,1% та 34,7% захищених за групою спеціальностей «Педагогічні науки»), у тому числі 4 на здобуття наукового ступеня «доктор педагогічних наук» (28,6% та 66,7% захищених за групою спеціальностей «Педагогічні науки»).

За спеціальністю 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» захищено 28 дисертацій (20,4% та 66,7% захищених за групою спеціальностей «Психологічні науки»), у тому числі 3 на здобуття наукового ступеня «доктор психологічних наук» (21,4% та 37,5% захищених за групою спеціальностей «Психологічні науки»). Понад 20 дисертацій захищено за спеціальностями 13.00.07 «Теорія і методика виховання» (24 роботи, 17,5% та 25,3% захищених за групою спеціальностей «Педагогічні науки») та 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» (22 роботи, 16,1% та 23,2% захищених за групою спеціальностей «Педагогічні науки»).

Розподіл захищених дисертацій за спеціальностями

Шифр	Галузь науки, група спеціальностей, спеціальність	Кількість захищених дисертацій	У тому числі докторських
13	ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ	95	6
13.00.01	Загальна педагогіка та історія педагогіки	22	0
13.00.02	Теорія та методика навчання (з галузей знань)	11	1
13.00.03	Корекційна педагогіка	3	1
13.00.04	Теорія і методика професійної освіти	33	4
13.00.05	Соціальна педагогіка	2	0
13.00.06	Теорія і методика управління освітою	0	0
13.00.07	Теорія і методика виховання	24	0
13.00.08	Дошкільна педагогіка	0	0
13.00.09	Теорія навчання	0	0
13.00.10	Інформаційно-комунікаційні технології в освіті	0	0
19	ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ	42	8
19.00.01	Загальна психологія, історія психології	8	4
19.00.02	Психофізіологія	2	0
19.00.03	Психологія праці; інженерна психологія	0	0
19.00.04	Медична психологія	0	0
19.00.05	Соціальна психологія; психологія соціальної роботи	4	1
19.00.06	Юридична психологія	0	0
19.00.07	Педагогічна та вікова психологія	28	3
19.00.08	Спеціальна психологія	0	0
19.00.09	Психологія діяльності в особливих умовах	0	0
19.00.10	Організаційна психологія; економічна психологія	0	0
19.00.11	Політична психологія	0	0

Одинадцять дисертацій (8% та 11,6% захищених за групою спеціальностей «Педагогічні науки»), у тому числі одна докторська (7,1% та 16,7% захищених за групою спеціальностей «Педагогічні науки») захищено за спеціальністю 13.00.02 «Теорія та методика навчання (з галузей знань)». За кількістю захищених дисертацій п'яте місце посідає спеціальність 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» (8 робіт, 5,9% та 19,1% захищених за групою спеціальностей «Психологічні науки», проте їй притаманна максимальна відносна частка захищених докторських дисертацій – 50% дисертацій за зазначеною спеціальністю, 25% докторських робіт і 50% докторських дисертацій, захищених за групою спеціальностей «Психологічні науки». Досить високим є співвідношення докторських дисертацій до загальної кількості захищених дисертацій за спеціальностями 13.00.03 «Корекційна педагогіка» (33,3%) та 19.00.05 «Соціальна психологія; психологія соціальної роботи» (25%), при цьому характерним є незначна загальна кількість захищених дисертацій (3 і 4 відповідно) при 1 захищеній роботі на здобуття наукового ступеня доктора наук.

Значний внесок у розв'язання комплексу проблем, пов'язаних з підготовкою учнівської молоді до вибору та реалізації професійної кар'єри належить науковим працівникам установ Національної академії педагогічних наук України (далі – НАПН України). Одним з напрямів наукових розвідок з цієї проблематики є підготовка та захист дисертаційних досліджень. У спеціалізованих вчених радах наукових установ НАПН України у 1991 – 2021 рр. підготовлено та захищено 76 дисертацій (55,5%). З них 52 дисертаційних дослідження (68,4%) захищено за спеціальностями освітньої галузі «Педагогіка», 24 – за спеціальностями освітньої галузі «Психологія» (31,6%). У наукових установах НАПН України захищено 10 дисертацій на здобуття наукового ступеня «доктор наук», у тому числі 5 – на здобуття наукового ступеня «доктор педагогічних наук». Найбільшу кількість дисертацій захищено в Інституті психології ім. Г.С. Костюка НАПН України (24, з яких 18 за спеціальностями освітньої галузі «Психологія», у тому числі 5 – на здобуття наукового ступеня «доктор психологічних наук» і 1 – на здобуття наукового ступеня «доктор педагогічних наук»), Інституті проблем виховання НАПН України (20 дисертацій на здобуття наукового ступеня «кандидат педагогічних наук»), Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (13, з яких 6 за спеціальностями освітньої галузі «Психологія», у тому числі 2 – на здобуття наукового ступеня «доктор педагогічних наук»).

У табл. 2 наведено відомості щодо захисту дисертаційних досліджень з проблеми підготовки учнівської молоді до вибору й реалізації професійної кар'єри в наукових установах і закладах освіти НАПН України.

В Інституті інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України та Інституті обдарованої дитини НАПН України дисертаційних досліджень з проблематики підготовки учнівської молоді до вибору професійної кар'єри не здійснювалося.

Узагальнення теоретичних і експериментальних матеріалів стосовно професійної орієнтації та пов'язаних з нею проблем репрезентовано у низці монографій, підготовлених науковими співробітниками НАПН України.

У колективній монографії «Педагогічні основи трудового становлення і професійного самовизначення учнівської молоді» [28], підготовленій науковцями Інституту проблем виховання АПН України та опублікованій у 1996 р., висвітлено основні соціально-економічні та психолого-педагогічні проблеми формування готовності учнівської молоді до трудової діяльності в умовах становлення та розвитку ринкової економіки. На основі теоретичних і експериментальних досліджень, що здійснювалися науковцями Інституту проблем виховання НАПН України, розглянуто сутність трудового становлення і професійного самовизначення особистості, психолого-педагогічні аспекти професійної орієнтації учнів закладів загальної середньої освіти в урочній та позаурочній діяльності.

**Захист дисертацій з проблем професійної орієнтації
в наукових установах НАПН України**

Назва установи	Кількість захищених дисертацій / у т. ч. за спеціальностями освітньої галузі «Психологія»	% від загальної кількості дисертацій	Кількість захищених докторських дисертацій / у т. ч. за спеціальностями освітньої галузі «Психологія»	% від загальної кількості докторських дисертацій
Інститут педагогіки НАПН України	9	12,0	0	0,0
Інститут психології ім. Г.С. Костюка НАПН України	22/18	29,3	6/5	60,0
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України	13/6	17,3	2	20,0
Інститут проблем виховання НАПН України	20	26,7	0	0,0
Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України	2/1	2,7	1	10,0
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України	2	2,7	0	0,0
Інститут вищої освіти НАПН України	3	4,0	0	0,0
Інститут професійно-технічної освіти НАПН України	3	4,0	1	10,0
Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти» НАПН України	2	2,7	0	0,0

У монографії О. Вітківської «Професійне самовизначення особистості і практичні аспекти професійної консультації» (Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України) [2], оприлюдненій у 2001 р., подано теоретичний аналіз проблем особистісного і професійного самовизначення, викладено розроблену автором концептуальну модель процесу професійного самовизначення особистості, в якій розкрито його структуру і психологічний зміст, психологічні закономірності, визначальні чинники і складові компоненти процесу професійного самовизначення особистості. Професійну консультацію розглянуто як засіб здійснення психологічної допомоги особистості. Особливу увагу приділено клієнтоорієнтованій профконсультаційній бесіді, що спрямована на розв'язання психологічних проблем особистості, актуалізованих у зв'язку з її професійним самовизначенням.

Монографія М. Піддячого «Підготовка старшокласників до професійної діяльності в умовах профільного навчання» [30] присвячена питанням психолого-педагогічних досліджень з питань забезпечення поступу особистості, що в системі профільної школи відображено такими основних поняттями і категоріями: соціалізація, адаптація, навчально-виховний процес, зміст і якість освіти, професійна орієнтація, професійне самовизначення, допрофесійна і професійна підготовка, розвиток, саморозвиток, самоорганізація, самовдосконалення, формування, компетенції, технології, засоби праці, продуктивні сили. Робота містить матеріали досліджень, що розкривають теоретико-методичні підходи до підготовки особистості у вибудові професійної траєкторії на основі її здібностей, якостей і цінностей в умовах профільної школи як складової системи неперервної професійної освіти.

У монографії В. Лозовецької «Професійна орієнтація молоді в умовах сучасного ринку праці» (Інститут професійно-технічної освіти НАПН України) розглянуто теоретичні й практичні засади професійної орієнтації молоді в умовах ринкової економіки [24]. Висвітлено комплекс проблем щодо професійного самовизначення особистості в умовах ринкового середовища. Авторкою обґрунтовано психолого-педагогічні засади професійного вибору особистості у динамічних умовах ринку праці. Визначено принципи та методологічні підходи до надання відповідної психологічної допомоги молоді у її професійному становленні в сучасних умовах діяльності. У монографії цієї ж авторки «Професійна кар'єра особистості в сучасних умовах» розкрито теоретичні й практичні засади розвитку професійної кар'єри сучасної особистості [23], висвітлено комплекс проблем щодо її професійного становлення в умовах ринкового середовища. Обґрунтовано психолого-педагогічні засади підтримки особистості в розвитку професійної кар'єри, запропоновано конкретні форми психолого-педагогічної допомоги особистості у виборі індивідуальної траєкторії кар'єрного розвитку.

Монографія Д. Закатнова «Технології підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення» (Інститут професійно-технічної освіти НАПН України) містить теоретичний аналіз проблем підготовки учнів середніх загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів до професійного

самовизначення в сучасних соціально-економічних умовах [10]. Професійну орієнтацію розглянуто як засіб здійснення педагогічної допомоги особистості в процесі вибору майбутньої професії та побудови освітньо-професійної траєкторії. Особливу увагу приділено теорії й практиці використання педагогічних технологій підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення. У монографії розкрито особливості використання технологій Д. Голланда та С. Фукуями в процесі підготовки учнівської молоді до вибору професії.

У колективній монографії «Психологія профорієнтації у системі педагогічної освіти» [36] відображено результати однойменного наукового дослідження, виконаного в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України науковими співробітниками відділу профорієнтації і психології професійного розвитку в 2011–2013 рр. У роботі висвітлено концепцію професійної орієнтації в системі педагогічної освіти, розкрито психологічні основи використання інноваційних засобів профорієнтації відповідно до сучасних соціально-економічних реалій. Монографія містить добре систематизовані психологічні, професіографічні та психодіагностичні відомості, що необхідні для проведення успішної профорієнтаційної роботи. Актуальними напрямками дослідження є визначення психологічних умов організації профорієнтаційного простору як чинника саморозвитку суб'єктів педагогічної діяльності, вивчення психологічних основ розвитку психологічної готовності учнівської молоді до професійного навчання за педагогічним фахом, а також мотиваційної готовності майбутніх педагогів до профорієнтаційної роботи, особливостей їх ознайомлення зі змістом та оволодіння засобами проведення профорієнтації, відстеження динаміки їх професійного самоставлення упродовж навчання. Окрім цього, розглянуто проблеми психологічної готовності педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів до профорієнтаційної роботи, а також висвітлено питання психологічної допомоги педагогічним працівникам в ситуації безробіття. Монографію адресовано науковцям, аспірантам, викладачам, а також психологам, педагогам і вихователям, які мають справу з профорієнтацією.

Монографію «Соціально-професійна орієнтація учнів в умовах профільного навчання» підготовлено науковими співробітниками лабораторії профільного навчання та профконсультацій Інституту педагогіки НАПН України. Робота присвячена реалізації соціально-професійної орієнтації старшокласників в умовах профільної школи, що в системі загальної середньої освіти відображено такими основними поняттями і категоріями: професійна орієнтація, соціалізація, адаптація, навчально-виховний процес, зміст і якість освіти, професійне самовизначення, допрофесійна і професійна підготовка, розвиток, формування, саморозвиток, самоорганізація, самовдосконалення, формування [47].

Монографія «Професійне самовизначення учнівської молоді в умовах освітнього округу» відображає узагальнені результати, здобуті співробітниками лабораторії трудового виховання і профорієнтаційних технологій Інституту проблем виховання НАПН України за результатами дослідно-

експериментальної роботи за однойменною темою у 2014–2016 рр. [35]. У праці обґрунтовано зміст і педагогічні засоби забезпечення професійного самовизначення учнівської молоді в умовах освітнього округу в процесі урочної, позаурочної і позашкільної предметно-перетворювальної діяльності, допрофільної підготовки, профільного навчання, роботи практичних психологів і соціальних педагогів, а також суб'єктів психологічної служби у взаємодії педагогічного колективу та батьківської громадськості.

У монографії «Підготовка учнів ПТНЗ до планування й реалізації професійної кар'єри», підготовленої за результатами наукового дослідження «Підготовка учнівської молоді до вибору й реалізації професійної кар'єри» (2013–2015 рр.), науковими працівниками Інституту професійно-технічної освіти НАПН України здійснено теоретичний аналіз проблеми підготовки учнів професійно-технічних навчальних закладів до планування й реалізації професійної кар'єри [29]. Проаналізовано теоретичні основи підготовки учнівської молоді до вибору професійної кар'єри, розкрито концептуальні засади формування в учнів ПТНЗ уявлень про професійний успіх, висвітлено особливості формування готовності учнів ПТНЗ до вибору та реалізації професійної кар'єри, окреслено напрями розвитку й саморозвитку майбутніх кваліфікованих робітників у трансформаційних соціоекономічних умовах. Схарактеризовано засоби розвитку соціально-професійної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників, проаналізовано вплив культури здоров'я на перспективи професійної кар'єри майбутніх фахівців, визначено особливості формування в учнівської молоді здорового способу життя як чинника вибору й реалізації професійної кар'єри. За результатами наукового дослідження «Проектування системи консультування з професійної кар'єри учнів професійно-технічних навчальних закладів», що виконувалося науковцями Інституту професійно-технічної освіти в 2016–2018 рр., підготовлено монографію «Система консультування з професійної кар'єри учнів професійно-технічних навчальних закладів» [46]. У монографії розкрито теоретичні засади створення й функціонування системи консультування з професійної кар'єри учнів професійно-технічних навчальних закладів. Проаналізовано теоретичні основи проектування системи консультування з професійної кар'єри учнів ПТНЗ та розроблено її модель. У роботі розглянуто особливості мотивації професійного зростання та педагогічні технології формування кар'єрних орієнтацій учнів професійно-технічних навчальних закладів. У монографії висвітлено психологічне забезпечення консультування з професійної кар'єри учнів професійно-технічних навчальних закладів, особливості педагогічного проектування системи онлайн-консультування з розвитку професійної кар'єри та організаційно-педагогічні умови створення та функціонування центрів консультування з професійної кар'єри.

Бібліографічний та аналітичний супровід наукових досліджень професійної орієнтації та пов'язаних з нею проблем здійснює Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, яка є підвідомчою науковою установою НАПН України. Її працівниками підготовлено низку бібліографічних покажчиків, рекомендаційних

бібліографічних списків, реферативних та аналітичних оглядів за зазначеною тематикою.

Так, у 2009 р. опубліковано підготовлений у ДНПБ науково-допоміжний бібліографічний покажчик «Розвиток професійної орієнтації в Україні» [39]. Він складається з 11 розділів, що вміщують понад 1250 назв джерел з питань професійної орієнтації в Україні і зарубіжних країнах. У покажчику зібрано документи стосовно різних аспектів професійної орієнтації, опубліковані у 2004–2009 рр.

Розділ покажчика «Нормативно-правове забезпечення системи професійної орієнтації населення в Україні» охоплює законодавчі та нормативні документи України щодо професійної орієнтації в Україні. Розділ «Теорія та історія професійної орієнтації дітей, молоді та дорослих» складається з двох підрозділів – «Джерела розвитку і перспективи розбудови державної системи професійної орієнтації в Україні» та «Сучасний стан проблеми професійної орієнтації дітей, молоді та дорослих в Україні». Розділ «Теоретико-методичні основи професійного самовизначення особистості» складається з підрозділів «Формування професійного самовизначення особистості як мета професійної орієнтації», «Професійне самовизначення особистості у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях» і «Планування та реалізація індивідуальної освітньої траєкторії і кар'єри професійного самозростання».

Наведені у покажчику документи розкривають теоретико-методологічне підґрунтя дослідження проблеми професійного самовизначення особистості, актуалізують проблему вивчення кар'єри як соціально-психологічного феномену. Розділ «Науково-практичні засади професійної орієнтації дітей, молоді та дорослих в Україні» складається з підрозділів «Професійна інформація», «Професійна консультація» та «Соціально-професійна адаптація». Розділ «Психолого-педагогічне забезпечення професійної орієнтації осіб різного віку і соціально-професійного статусу» містить підрозділи «Професіографія», «Професійно-прогностична діагностика» та «Інформаційно-комунікаційні технології у контексті профорієнтаційної роботи». Низка розділів містить документи щодо особливостей здійснення профорієнтаційної роботи з учнівською молоддю та осіб з особливими потребами. У розділі «Професійна орієнтація дітей та учнівської молоді у загальноосвітніх навчальних закладах, позашкільних закладах освіти та інших державних установах» підготовку учнівської молоді до професійного самовизначення розглянуто як комплекс заходів щодо створення сприятливих умов для процесу прийняття рішень школярами стосовно питань, пов'язаних з вибором ними сфери професійної діяльності. Це обумовлює його структуру, що містить п'ять підрозділів: «Зміст та психолого-педагогічні засоби професійної орієнтації учнів різного віку», «Програмно-методичне забезпечення професійної орієнтації у загальноосвітніх навчальних закладах», «Профорієнтаційні технології, тренінги та профорієнтаційні ігри», «Сценарії та конспекти», «Професійна орієнтація учнів у позашкільних закладах освіти та інших державних установах». До розділу «Професійна орієнтація учнів професійно-технічних навчальних закладів» увійшли матеріали про професійну орієнтацію учнів у відповідних

зкладах освіти. Розділ «Професійна орієнтація студентської молоді у ВНЗ» містить документи щодо особливостей професійного самовизначення майбутніх фахівців під час професійної підготовки у вищому навчальному закладі та дослідження процесу формування професійної спрямованості студентів на всіх етапах навчання. У розділі «Специфіка професійної орієнтації осіб з особливими потребами» наведено матеріали стосовно професійної орієнтації та професійної реабілітації інвалідів, сиріт і дітей з неблагополучних сімей. Розділ «Професійна орієнтація зайнятого населення, тимчасово непрацюючих і безробітних» містить документи, що розкривають специфіку проведення профорієнтаційної роботи з дорослим незайнятим населенням, зокрема психолого-педагогічні аспекти професійної орієнтації, психологічної підтримки, професійної переорієнтації та навчання безробітних, профорієнтаційної роботи державних служб зайнятості із цією категорією населення. В окремому розділі «Професійна орієнтація у зарубіжних країнах: досвід і методика» схарактеризовано досвід професійної орієнтації дітей, молоді та дорослих у зарубіжних державах, який може бути використаний в Україні для визначення сучасних напрямів підготовки особистості до самостійного та свідомого вибору фаху незалежно від віку.

Як зазначалося вище, працівниками ДНПБ розроблено низку рекомендаційних бібліографічних списків з проблем професійної орієнтації. Один з них присвячений професійній орієнтації учнів середніх навчальних закладів Великобританії [41], теорії та практиці професійної орієнтації [20], теоретичним і практичним аспектам профорієнтаційної діяльності [51]. У ДНПБ підготовлено також реферативний огляд «Організація профорієнтаційної роботи в школі» [37], в якому подано узагальнену інформацію про стан розроблення проблеми в 2006–2014 рр. Науковими працівниками ДНПБ підготовлено низку аналітичних оглядів щодо професійної орієнтації та дотичних до неї проблем [9, 42].

Принагідно зазначимо, що науковими працівниками установ НАПН України підготовлено значну кількість навчально-методичної літератури, програм для учнів закладів загальної середньої освіти, наукових статей, тез і матеріалів науково-практичних заходів з питань професійної орієнтації та інших соціально-педагогічних проблем, які безпосередньо з нею пов'язані (формування готовності до вибору професії, підготовка до професійного самовизначення, формування та розвиток кар'єрної компетентності тощо).

Список використаних джерел

1. Біскуп В. С. Кар'єрна компетентність студентської молоді: соціологічний аспект : автореф. дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.04. Львів, 2017. 20 с.
2. Вітковська О. І. Професійне самовизначення особистості і практичні аспекти професійної консультації : монографія. Київ : Наук. світ, 2001. 91 с.
3. Дворніченко Л. Л. Професійна орієнтація у суспільстві ризику:

тенденції самореалізації особистості у світі праці : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : спец. 09.00.10. Харків, 2011. 19 с.

4. Дунаевский Ф. Р. Профессиональный подбор и его социальный смысл: методология профессионального подбора. Харьков. : Время, 1923. 141 с.

5. Дунаевский Ф. Р. Проблема профессионального подбора. Харьков : Время, 1923. 156 с.

6. Жерноклеєв І. В. Педагогічні умови забезпечення професійного самовизначення учнів на уроках трудового навчання в основній школі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Тернопіль, 2002. 204 с.

7. Закатнов Д. Концепція професійної орієнтації молоді на робітничі професії. *Проф.-техн. освіта*. 2011. № 1. С. 39–42.

8. Закатнов Д. О. Взаємозв'язок професійного самовизначення та професійної кар'єри. *Концептуальні засади розвитку освіти дорослих: світовий досвід, українські реалії і перспективи* / за ред. Кременя В. Г., Ничкало Н. Г.; уклад.: Аніщенко О. В., Лук'янова Л. Б. Київ : Знання України, 2018. С. 337–342.

9. Закатнов Д. О. Розвиток професійної орієнтації учнівської молоді в Україні (аналітичний огляд). URL: https://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2021/04/Rozvytok_profesiyanoi_oryentatsiyi_uchnivskoyi_molodi_2019.pdf (дата звернення: 14.03.2022).

10. Закатнов Д. О. Технології підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення : монографія. Київ : Пед. думка, 2012. 160 с.

11. Історія відділу профільного навчання. URL: <https://undip.org.ua/about/structure/science-departments/profile-training/istoriia-viddilnoprofilnoho-navchannia/> (дата звернення: 14.03.2022)

12. Історія діяльності відділу педагогічної психології і психології праці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. URL: http://ipood.com.ua/data/NEWS/Psyhologii_pratsi/History_Psychology.pdf (дата звернення: 14.03.2022).

13. Капіца В.Ф., Орлова О.І. Шурупова К.В. Професійна кар'єра успішного фахівця : монографія. Кривий Ріг: Видав. Центр ДВНЗ «КНУ», 2013. 508 с.

14. Карпов І., Смишляєв Г. Методологія й методика побудови профілю спеціаліста. *Робітнича освіта*. 1932. № 2. С. 12–27.

15. Конвенція № 142 «О професійній орієнтації і професійній підготовці в області розвитку людських ресурсів (МОТ, Женева, 23 червня 1975 г.). *Документи міжнародного права по вопросам образования* / Сост. : Ю. А. Кудрявцев, Г. А. Лукичев, Т. Ю. Тихомиров и др. ; под ред. Г. А. Лукичева и В. М. Серых. Москва : Готика, 2003. С. 406–409.

16. Концепція державної системи професійної орієнтації населення : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 17 верес. 2008 р. № 842. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/842-2008-%D0%BF> (дата звернення: 28.08.2020).

17. Концепція державної системи професійної орієнтації населення. *Людина і праця*. 1994. № 4. С. 22–29.

18. Концепція профільного навчання в старшій школі. *Інформ. зб. МОН України*. 2003. № 24. С. 3–16.
19. Концепція профорієнтації учнівської молоді / Є. Павлютенков, В. Зінченко, М. Тименко, М. Янцур. *Психолого-педагогічні новини*. 1994. № 3. С. 5–7.
20. Кривоносова О. В. Професійна орієнтація: теорія і практика : рекомендаційний бібліографічний список. URL: <https://dnrb.gov.ua/ua/bibliografichni-resursy/bibliografichni-posibnyky/dlya-vchyteliv-predmetnykiv/> (дата звернення: 14.08.2020).
21. Кучерявий О. Г. Кар'єрне зростання: особистісний вимір : монографія. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2015. 224 с.
22. Лабораторія професійної кар'єри. URL: <https://ivet.edu.ua/index.php/labs/prof-career> (дата звернення: 14.03.2022).
23. Лозовецька В. Т. Професійна кар'єра особистості в сучасних умовах: монографія. Київ: ІТТО НАПН України, 2015. 279 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/106915/1/%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F.pdf> (дата звернення: 14.03.2022).
24. Лозовецька В. Т. Професійна орієнтація молоді в умовах сучасного ринку праці: монографія. Київ: ІТТО НАПН України, 2012. 157 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/2950/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%8F.pdf> (дата звернення: 15.05.2021).
25. Наказ Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України «Про затвердження Переліку наукових спеціальностей» від 14.09.2011 р. № 1057. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1133-11> (дата звернення: 17.03.2021).
26. О педагогических извращениях в системе Наркомпросов. Постановление ЦК ВКП (б) от 4 июля 1936 г. *Директивы ЦК ВКП (б) и постановления советского правительства о народном образовании за 1917–1947 гг.* Москва-Ленинград : Изд-во АПН РСФСР, 1947. С. 190–193.
27. Пайка Т. С. До питання про можливості виховувати професійні орієнтування у підлітків. *Укр. вісн. експеримент. педагогіки та рефлексології*. 1929. Вип. 4. С. 85–93.
28. Педагогічні основи трудового становлення і професійного самовизначення учнівської молоді / за ред. М. П. Тименка. Бердянськ : Ін-т педагогіки АПН України, 1996. 230 с.
29. Підготовка учнів ПТНЗ до планування й реалізації професійної кар'єри: теорія і практика : монографія / Алексеєва С. В., Закатнов Д. О., Орлов В. Ф. та ін.; за наук. ред. Д. О. Закатнова. Київ: ТОВ «НВП Поліграфсервіс», 2014. 196 с.
30. Піддячий М. І. Підготовка старшокласників до професійної діяльності в умовах профільного навчання: монографія. Київ : Педагогічна думка, 2008. 288 с.
31. Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається [Електронний ресурс] : затв. наказом М-ва освіти України, М-ва праці України і М-ва у справах молоді і спорту України від 2 черв. 1995 р. № 159/30/1526. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0198-95> (дата звернення: 28.08.2021).

32. Про затвердження Концепції профільного навчання у старшій школі : наказ МОН України від 21 жовт. 2013 р. № 1456. URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/37784/ (дата звернення 05.04.2020).
33. Про затвердження нової редакції Концепції профільного навчання у старшій школі : наказ МОН України від 11.09.09 р. № 854. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/4827/?list (дата звернення 28.04.2020).
34. Про лабораторію виховання готовності до ринку праці. URL: <https://iprv.org.ua/2020/2065/> (дата звернення: 15.05.2021).
35. Професійне самовизначення учнівської молоді в умовах освітнього округу: монографія / Л. А. Гуцан, О. Л. Морін, З. В. Охріменко, О. М. Пархоменко, Л. І. Гриценко, І. І. Ткачук ; за ред. О. Л. Моріна. Харків: «Друкарня Мадрид», 2016. 220 с.
36. Психологія профорієнтації у системі педагогічної освіти : монографія / Єгорова Є. В., Ігнатович О. М., Кобченко В. В., Литвинова Н. І. [та ін.] ; за ред. О. М. Ігнатович. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 248 с.
37. Рабаданова Л. В. Організація профорієнтаційної роботи в школі: реферативний огляд. URL: https://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2015/12/ref_ogliad_2015_1_Prof_orientatsia_v_shkole.pdf (дата звернення: 10.02.2022).
38. Рекомендация № 150 «О профессиональной ориентации и профессиональной подготовке в области развития людских ресурсов (МОТ, Женева, 23 июня 1975 г.). *Документы международного права по вопросам образования* / Сост. : Ю. А. Кудрявцев, Г. А. Лукичев, Т. Ю. Тихомиров и др. ; под ред. Г. А. Лукичева и В. М. Серых. Москва : Готика, 2003. С. 409–432.
39. Розвиток професійної орієнтації в Україні : наук.-допом. бібліогр. покажч. / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського [та ін.] ; [упоряд.: Пономаренко Л. О., Стельмах Н. А., Ніколюк Л. І. ; наук. ред.: Рогова П. І., Чепурна Н. М.; наук. консультант Мельник О. В. ; бібліогр. ред. Пономаренко Л. О.]. Київ ; Черкаси : [б. в.], 2009. 196 с.
40. Рубінштейн С., Венцова М. Уніфікація методики профдобору та профконсультації / *Робітнична освіта*. 1930. № 9/10. С. 114–119.
41. Самчук Л. І., Кривоносова О. В. Професійна орієнтація учнів середніх навчальних закладів Великобританії: рекомендаційний бібліографічний список. URL: https://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2016/01/idex_5_19.pdf (дата звернення: 10.02.2022).
42. Селецький А. В. Педагогічні технології кар'єрного розвитку учнівської молоді (аналітичний огляд). URL: <https://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2016/03/Pedagogical-Technologies.pdf> (дата звернення: 10.02.2022).
43. Синявський В. В. Професійна орієнтація у реформуванні загальноосвітньої та професійної школи. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2000, № 2. С. 142–150.
44. Синявський В. В. Психологічні основи профорієнтаційної професіографії: навч. посіб. Київ : ІПК ДСЗУ, 2010. 89 с.
45. Сисоєва С. О., Осадчий В. В. Професійне консультування молоді:

можливості мережі Інтернет. Навч.-метод. посіб. Київ–Мелітополь : ТОВ «ВБМмд», 2005. 200 с.

46. Система консультування з професійної кар'єри учнів професійно-технічних навчальних закладів : монографія [Алексеева С. В., Величко Н. О., Єршова Л. М., Закатнов Д. О., Кузьмінська Л. Д., Лозовецька В. Т., Орлов В. Ф.]; за ред. Д. О. Закатнова. Житомир: «Полісся», 2019. 212 с.

47. Соціально-професійна орієнтація учнів в умовах профільного навчання : монографія / В.І Доротюк та ін. Київ : Педагогічна думка, 2015. 338 с.

48. Третьяков М. Практика профорієнтованих лекцій у трудшколі. *Рад. освіта*. 1929. № 7/8. С. 51–58.

49. Тригубенко В. Чи знаємо ми, що таке педологія? *Психолого-педагогічні новини*. 1994. № 4. С. 2.

50. Трудова політехнічна школа: Міфи і реальність (1917–1941) / Д. О. Тхоржевський, А. В. Вихрущ, Г. В. Терещук та ін. Тернопіль : ТДП, 1994. 135 с.

51. Углова О. В., Янюк С. С. Профорієнтаційна діяльність: теоретичні та практичні аспекти : рекомендаційний бібліографічний список. URL: https://dnrb.gov.ua/wp-content/uploads/2016/02/index_9_5.pdf (дата звернення: 10.04.2020).

52. Федоришин Б. О. Психолого-педагогічні основи професійної орієнтації : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.04. Київ, 1996. 48 с.

53. Формування готовності учнів ПТНЗ до вибору й реалізації професійної кар'єри : методичний посібник / Закатнов Д. О., Орлов В. Ф., Вовковінський М. І. та ін. ; за ред. Д. О. Закатнова. Київ: ІПТО НАПН України, 2015. 188 с. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/705416/> (дата звернення: 10.10.2021).

Лапаєнко Світлана Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, старший науковий
співробітник, завідувач відділу наукового
інформаційно-аналітичного супроводу освіти
Державної науково-педагогічної бібліотеки
України імені В. О. Сухомлинського
ORCID ID: 0000-0002-0412-6618

**НАУКОВИЙ ДОРОБОК ВЧЕНИХ НАПН УКРАЇНИ З ПИТАНЬ
ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В КОНТЕКСТІ
МОДЕРНІЗАЦІЇ Й РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ**
(аналітичний огляд)

Висвітлено творчий доробок науковців НАПН України щодо духовно-морального виховання дітей і молоді в Україні, зокрема, головну увагу приділено працям членів Відділення філософії освіти, загальної та дошкільної педагогіки НАПН України. Виявлено й охарактеризовано наукові підходи вчених до духовно-морального виховання в контексті модернізації й реформування освіти (філософський, психологічний і педагогічний) та розкрито їх зміст, а саме: нова філософія духовно-морального виховання дітей та молоді: філософія людиноцентризму; гуманізація освіти, культурологічний та аксіологічний підходи до процесу виховання духовності; формування ціннісного світогляду як провідного чинника становлення і розвитку особистості, що характеризується усвідомленням єдності Буття та зумовлює прагнення особистості до вдосконалення внутрішнього і зовнішнього світу, спрямовує її до реалізації у власному житті ідеалів Краси, Добра та Істини (І. Бех, І. Зязюн, В. Кремень, О. Сухомлинська, Г. Філіпчук та ін.); духовність – найважливіша людська якість (психологічний підхід) – розглядається як багатовимірна система, складовими якої є утворення у структурі свідомості та самосвідомості особистості, в яких у формі ціннісних орієнтацій віддзеркалюються її найбільш актуальні потреби, інтереси, погляди, ставлення до навколишньої дійсності, до інших людей, до себе самої, що стали суб'єктивно значущими регуляторами її активності (М. Боришевський, О. Киричук, Г. Костюк, С. Максименко, Е. Помиткін та ін.); формування ціннісних орієнтацій у духовно-моральному вихованні дітей та молоді (педагогічний підхід): заклад освіти, його виховна система повинні стати осередком життєтворчості, де розвивається соціально й духовно творча особистість, яка здатна до збагачення власного інтелектуального, культурного, емоційного потенціалу, творення цілісного гуманного світу; визнання Дитини найвищою цінністю (В. Балух, І. Бех, А. Бойко, С. Сисоєва, О. Сухомлинська, Г. Троцько, В. Хайруліна та ін.). В огляді подано рекомендаційний бібліографічний список окремих праць науковців Відділення загальної педагогіки та філософії освіти НАПН України з проблем духовно-морального виховання дітей та молоді для забезпечення інформаційних потреб освітян і громадськості (додаток).

Ключові слова: духовність, духовно-моральне виховання; загальнолюдські цінності, ціннісні орієнтації; гуманізація освіти, людиноцентризм; творчий доробок вчених НАПН України, бібліографічний покажчик.

Svitlana Lapaenko, Ph.D of Pedagogical Sciences,
Senior Research Fellow, acting head of the Department of
scientific information and analytical support of education,
V. O. Sukhomlynskyi state scientific and pedagogical
library of Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-0412-6618

SCIENTIFIC ACHIEVEMENT OF SCIENTISTS OF NAPS OF UKRAINE ON ISSUES OF SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION IN THE CONTEXT OF MODERNIZATION AND REFORM OF EDUCATION

(analytical review)

The article highlights the creative work of scientists of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine on spiritual and moral education of children and youth in Ukraine, in particular, focuses on the work of members of the Department of General Pedagogy and Philosophy of Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. The scientific approaches of scientists to spiritual and moral education are described: philosophical, psychological and pedagogical and their content is revealed, namely: a new philosophy of spiritual and moral education of children and youth: the philosophy of anthropocentrism; humanization of education, culturological and axiological approaches to the process of spirituality education; formation of a value worldview as a leading factor in the formation and development of personality, characterized by awareness of the unity of Being and determines the desire of the individual to improve the inner and outer world, directs it to realize in their lives ideals of Beauty, Goodness and Truth (I. Bekh, I. Zyazyun, V. Kremen, O. Sukhomlynska, G. Filipchuk and others); spirituality - the most important human quality (psychological approach) - is seen as a multidimensional system, the components of which are the formation in the structure of consciousness and self-consciousness of the individual, in the form of value orientations reflect its most pressing needs, interests, views, attitudes to others, to itself, which have become subjectively significant regulators of its activity (M. Boryshevsky, O. Kyrychuk, G. Kostyuk, S. Maksymenko, E. Pomitkin, etc.); formation of value orientations in the spiritual and moral education of children and youth (pedagogical approach): the educational institution, its educational system should become a center of creativity, where developing socially and spiritually creative personality, capable of enriching their own intellectual, cultural, emotional potential and creating a holistic humane world; recognition of the Child as the highest value (V. Balukh, I. Bekh, A. Boyko, S. Sysoeva, O. Sukhomlynska, G. Trotsko, V. Khairulina, etc.).

The article presents a recommended bibliographic list of selected works of scientists of the Department of General Pedagogy and Philosophy of Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine on the problems of spiritual and moral education of children and youth to meet the information needs of educators and the public (addition).

Key words: *spirituality, spiritual and moral education; universal values, value orientations; humanization of education, anthropocentrism; creative work of scientists of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, bibliographic index.*

Духовно-моральне виховання особистості є одним із завдань, що належать до національних інтересів держави, бо саме воно є вирішальним фактором її існування. Адже майбутнє країни і її народу залежить від цінностей, ціннісних орієнтацій, що закладаються у світогляд дітей та молоді, а також чи стануть духовність, мораль, етика основою їх життя. Духовність збагачується в результаті організованого освітнього процесу, який шляхом соціалізації сприяє оволодінню особистістю загальнолюдськими цінностями, усвідомленню себе та сенсу свого життя, розвитку її творчої активності та саморозвитку. Цей досить складний і багатогранний процес забезпечується стратегією духовно-морального виховання, яка визначається законодавчими актами та нормативними документами (Конституція України (1996), Закони України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), Указів Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти» (2002), «Про заходи

щодо поліпшення національно-патріотичного виховання дітей та молоді» (2015), Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») (1993) та ін.). Національна академія педагогічних наук України до «Пріоритетних напрямів (тематика) наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок НАПН України на 2018–2022 рр.» внесла і такі, що акцентують духовно-ціннісний вимір освіти та виховання, а саме: філософія людиноцентризму як методологія особистісно орієнтованої освіти, проєктування освітньо-розвивальних середовищ, моральне виховання, формування фізичної активності та здорового способу життя, психологія міжпоколінної взаємодії, становлення та розвитку сім'ї, міжкультурне виховання особистості в контексті європейських цінностей, громадянське виховання та ін.

Вчені НАПН України, зокрема й члени Відділення філософії освіти, загальної та дошкільної педагогіки НАПН України, всебічно досліджують проблему виховання духовності, плідно працюють над впровадженням свого творчого доробку до виховних систем закладів освіти усіх рівнів. Аналіз наукових джерел із проблем духовно-морального виховання особистості свідчить про те, що перед науковцями НАПН України – філософами, психологами і педагогами стоять завдання як осмислення сутності понять духовність, духовно-моральні цінності, ціннісні орієнтації особистості, так і пошуку шляхів їх формування, становлення та розвитку на сучасному етапі реформування освіти.

Вирішення проблем виховання духовності ґрунтується на філософських, педагогічних і психологічних наукових підходах, а саме: філософія духовності, сутність духовно-моральних цінностей розкриті у працях І. Беха, А. Бойко, І. Зязюна, В. Кременя, О. Сухомлинської, Г. Троцько та ін.; психологічні основи виховання духовності висвітлено у працях І. Беха, М. Боришевського, О. Кононко, С. Максименка, Е. Помиткіна та ін.; педагогічні підходи до виховання духовності, активні та інтерактивні форми і методи виховної роботи визначено у працях Т. Алексєнко, К. Журби, В. Киричок, Т. Кравченко, В. Оржеховської, В. Хайруліної, О. Хромової, К. Чорної та інших. Значний внесок у вирішення означеної проблеми зробили видатні вітчизняні педагоги і психологи: Г. Ващенко, О. Захаренко, Г. Костюк, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.

Мета огляду – проаналізувати творчий доробок вчених НАПН України з проблем духовно-морального виховання в Україні; презентувати основні науково-методичні праці членів Відділення загальної педагогіки та філософії освіти НАПН України з проблем формування духовності дітей та молоді для інформування як педагогічної спільноти, так і громадськості та сприяння покращенню інформаційно-аналітичного супроводу освіти й науки.

Протягом 2020–2022 рр. у відділі наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського (далі – ДНПБ) виконувалось наукове дослідження за темою «Бібліографічний та аналітичний супровід діяльності Національної академії педагогічних наук України щодо науково-методичного забезпечення

модернізації та реформування освіти». В ході виконання дослідження здійснено, зокрема, й підготовку та оприлюднення науково-допоміжного бібліографічного покажчика праць науковців – членів Відділення загальної педагогіки та філософії освіти НАПН України (далі – Відділення), присвяченого 30-річчю його наукової діяльності. Виявлено та охарактеризовано основні напрями науково-педагогічних досліджень і підходів у визначенні шляхів вирішення проблеми духовно-морального виховання дітей та молоді в контексті модернізації й реформування освіти.

Нова філософія духовно-морального виховання дітей та молоді.

Аспекти нової філософії духовно-морального виховання дітей та молоді, які висвітлено у працях академіків Відділення, свідчать про необхідність суттєвої перебудови виховного процесу на підґрунті особистісних глибоких роздумів, викликаних сприйняттям літератури, мистецтва, художніх творів, фактів історії, філософських і релігійних вчень. Адже, на думку вчених (І. Бех, В. Кремень, О. Сухомлинська, В. Хайруліна) [3; 4; 10; 15; 16; 17] молода людина повинна бути здатною на самостійні, величні та мужні вчинки, які наповнені справжнім громадянським звучанням. Педагоги повинні враховувати природні нахили молоді людини, її соціальне оточення й родинні стосунки. Науковці підкреслюють важливість того моменту, щоб усвідомлення іноді деструктивних соціально-психологічних процесів не завадило формуванню конструктивного світогляду молоді людини, її громадянському та професійному становленню. Так, В. Кремень [10] наголошує, щоб подолати духовну ціннісну кризу та зберегти людині свою сутність потрібна нова філософія – філософія людиноцентризму, коли головним параметром буття є людиновимірність. Людина, у свою чергу, спрямовує активність на творчість і творення, духовну самодетермінацію, духовну культуру, духовну свободу. Тільки у процесі суб'єкт-суб'єктної взаємодії розкривається духовність кожного з її учасників і одухотворяється простір існування та прояв особистості в суспільстві, що, власне, і є призначенням виховання юного покоління.

О. Сухомлинська [15], розкриваючи поняття «духовність» підкреслює співвимірність його з поняттями «культура», «цінності», «ідеали», що знаходить найповніше втілення в культурологічному й аксіологічному підходах, які дозволяють розглядати процес виховання духовності особистості як долучення її до цінностей, до культури задля її розвитку, вдосконалення, а також удосконалення середовища, суспільства, яке вона перетворює відповідно до прийнятих нею культурних зразків. Дослідниця підкреслює, що на відміну від радянських часів, духовність повернулася в загальнопедагогічний і загальновиховний дискурс у різних інтерпретаціях, парадигмах, контекстах – від трансцендентного до науково-раціонального на своїх протилежних полюсах. Недостатньо розроблена в теорії, вона широко представлена у практиці і часто являє собою еkleктичний набір уподобань і смаків носіїв цих ідей, найчастіше директорів або викладачів закладів освіти.

Перспективними шляхами виховання духовності у дітей і молоді О. Сухомлинська [16]. вважає розроблення сучасних технологій такого виховання з урахуванням нових реалій, в яких живе дитина (передусім,

соціокультурного контексту, в якому й відбувається процес виховання її духовності) та змістового наповнення процесу виховання духовності особистості з позицій смисложиттєвих цінностей й водночас визнання суб'єктності дитини, яка сама відбирає ті цінності, які вона вважає за потрібне, й ігнорує ті цінності, які вона не сприймає.

І. Бех [3] акцентує увагу на тому, що місія кожної людини на Землі зводиться до ведення повноцінного життя та здійснення добрих вчинків за найвищим виміром духовності: жити так, щоб не гнатися за злом і не втікати від добра; нанизувати добрі справи так, щоб між ними не зоставалося найменшого проміжку; зводити свої вчинки до добробуту людства як до абсолюту одухотворення її духовних надбань. Науковець підкреслює необхідність відродження одного з найпоширеніших імперативів античної етики, естетики й педагогіки, згідно з яким поєднання приємного й корисного вважалося єдиним добротворчим процесом, у який включалася зростаюча особистість. І. Бех зазначає [4], що зростаюча особистість має бути здатною до розуміння як внутрішнього світу іншої людини, так і світу власного, до простеження своїх душевних порухів; вона має наповнюватись суспільно корисними утвореннями, які несе світ людей. Ціннісне вдосконалення зростаючої особистості відбувається і через зберігання паростків добродійних поривань, і через очищення негативних станів від різноманітних нижчих потягів і настанов. Окрім того, науковцем надається характеристика байдужості як провідного негативного утворення і характеристика бережливості як внутрішнього утворення, яке має запобігати втраті наявних духовних надбань. Наголошується, що, поряд з буденними ситуаціями і відносинами, життя наповнене міжособистісними взаєминами вищого рівня; ним виступає ціннісний світогляд як провідний чинник становлення і розвитку особистості. Автор умовно диференціює дві групи особистостей: духовно досконалі й духовно примітивні особистості; і окреслює, якою має бути оптимальна поведінка духовно досконалої особистості стосовно особистості духовно примітивної. І. Бех доходить висновку, що навіть у найменшому треба діяти так, щоб воно передбачало найвищу ціль, і тоді життя приноситиме заслужену радість [3; 4; 5].

Духовність як найважливіша людська характеристика (психологічний підхід). Психологи (І. Бех, М. Боришевський, Е. Помиткін та ін.) [2; 12; 13; 14] розглядають духовність як багатовимірну систему, складовими якої є утворення у структурі свідомості та самосвідомості особистості, в яких у формі ціннісних орієнтацій віддзеркалюються її найбільш актуальні моральнорелевантні потреби, інтереси, погляди, ставлення до навколишньої дійсності, до інших людей, до себе самої, що стали суб'єктивно значущими регуляторами її активності. У систему цінностей, в контексті яких функціонує духовність, входять, крім моральних, громадянські цінності. Серед них найважливіше місце посідають наступні: почуття патріотизму, ідентичності з національною спільнотою; глибоке усвідомлення ролі рідної мови (мови роду) у життєдіяльності нації, держави; відповідальність за долю нації; повага до

інших національних спільнот; естетичні цінності; інтелектуальні цінності; екологічні цінності; валеологічні цінності; світоглядні цінності [14].

Е. Помиткін [13] констатує, що на сьогодні існує два основних підходи до визначення духовності – змістовий та функціональний. Відповідно до змістового підходу – духовність пов'язується з такими смислоутворювальними категоріями, як Краса, Добро, Істина (за Платоном) або ж Віра, Надія, Любов, Покаяння (у християнсько-релігійному контексті). Спрямованість на Красу передбачає естетичне світосприйняття особистості, самовдосконалення та вдосконалення світу; спрямованість на Добро – гуманістичне світосприйняття, самовдосконалення та вдосконалення світу; спрямованість на Істину – пізнання, самопізнання та просвітництво. Відповідно до функціонального підходу – духовність характеризується ієрархічною домінантністю розвинених вищих психічних функцій людини. До цих функцій психологи, зокрема, І. Бех [4] відносять свідомість, самосвідомість та волю. Протилежністю духовності є бездуховність, яка характеризується Потворністю (як зовнішньою, так і внутрішньою), Злом (нанесенням шкоди собі та іншим), Неправдою несправедливістю, викривленням дійсності). Наведені підходи мають бути об'єднані у визначенні та розумінні духовності як найважливішої людської характеристики, як специфічно людську якість, що характеризується усвідомленням єдності Буття та зумовлює прагнення особистості до вдосконалення внутрішнього і зовнішнього світу, спрямовує її до реалізації у власному житті ідеалів Краси, Добра та Істини [13].

Цінності у духовно-моральному вихованні дітей та молоді, визнання Дитини найвищою цінністю: педагогічний підхід. Попри зростання кризових явищ у суспільстві заклад освіти залишається гарантом виховання духовності учня. Відповідно до педагогічних поглядів І. Зязюна [9], вчитель повинен в однаковому ступені впливати й на душу, і на інтелект учня. Лише гармонійно розвиваючи перше і друге, можливо досягти найвищої й найблагороднішої мети педагогіки – формування творчої особистості.

Наукові доробки вчених (Т. Алексеєнко, І. Бех, А. Бойко, К. Журба, В. Киричок, В. Оржеховська, В. Хайруліна, К. Чорна та ін.) підтверджують думку, що моральні цінності у духовному вихованні – правда, справедливість, патріотизм, працелюбність, культура взаємин, гуманізм – звеличують людину, надають їй життєдіяльності відповідного сенсу, формують самодостатньою особистість, якій притаманна відповідальність за долю України [1; 2; 5; 6; 7; 8; 17; 18].

Автори методичних рекомендацій «Доброчинна діяльність школярів» (Т. Алексеєнко, А. Данілова, А. Конончук, Т. Куниця) [7], які призначені для використання в організації патріотичної, доброчинної, проєктної діяльності школярів у позаурочний час, стверджують, що виховне середовище є компонентом виховної системи школи, в якому існує педагогічно сформований спосіб життя, спрямований на його наповнення яскравими, емоційно насиченими справами, привабливими як для цілісного шкільного колективу, так і для тих особистостей, які його створюють – конкретних учнів і педагогів. Особливу роль у його творенні відіграють такі науково-педагогічні

підходи, які прийнято визначати як подійний (гуртування колективу навколо важливих та яскравих подій) та герменевтичний (пошук шляхів порозуміння, вироблення особистісних смислів, духовного зростання, що пов'язано із феноменом толерантності й терпимості у міжособистісних взаєминах і оцінних ставленнях щодо інших). Завдяки опорі виховного процесу на такі підходи продукується сприятливий психолого-педагогічний мікроклімат шкільного середовища, а шкільне життя набуває яскравості й може бути по-справжньому емоційно комфортним.

Одним із шляхів позитивної самореалізації школяра, наголошують автори методичних рекомендацій «Доброчинна діяльність школярів», може бути його залучення до суспільно корисної праці, вмотивованої діяльності на користь інших, що неминуче сприятиме позитивній самооцінці і його особистості. Участь у доброчинній діяльності дає школярам змогу реалізувати свої актуальні потреби щодо самовизначення і самореалізації саме у малій групі однодумців (референтній групі), відчутти не тільки комфорт узгодженої командної, колективної діяльності, а й виявити власну ініціативу та активність, ствердитись у своїй компетентності, підвищити власну самооцінку і заслужити авторитет на моральній основі, набути позитивного досвіду соціальної взаємодії [7].

Сучасний заклад освіти, на думку членів Відділення, повинен стати осередком життєтворчості, в якому розвивається соціально й духовно творча особистість, яка здатна до збагачення власного інтелектуального, культурного, емоційного потенціалу та творити цілісний гуманний світ. Саме цій меті підпорядковані наукові роботи І. Беха, О. Сухомлинської, В. Хайруліної, К. Журби, С. Коновець, К. Чорної та ін.

Зокрема, у монографії «Виховання моральної самосвідомості зростаючої особистості в позакласній діяльності загальноосвітніх навчальних закладів» (автори І. Бех, К. Чорна, К. Журба, В. Киричок, І. Шкільна, С. Коновець) [6] розкрито концептуальні засади виховання моральної самосвідомості особистості, погляди В. Сухомлинського щодо означеної проблематики; подано результати дослідження лабораторії громадянського та морального виховання Інституту проблем виховання НАПН України з виховання моральної самосвідомості учнів загальноосвітніх шкіл; представлено методику формування досліджуваної якості у молодших школярів, молодших та старших підлітків, старшокласників, у тому числі засобами мистецтва.

Проведене дослідження дало підстави авторам визначити та перевірити педагогічні умови виховання моральної самосвідомості зростаючої особистості, якими є: активізація діяльності вихователів, батьків; створення гуманістичного виховного середовища, спрямованого на визнання Дитини найвищою цінністю; формування позитивної Я-концепції дитини; посилення виховного потенціалу позакласної діяльності шляхом використання сучасних виховних методик, особистісно орієнтованої технології, педагогічно доцільне використання засобів мистецтва [6].

Означені умови виховання моральної самосвідомості дітей та молоді, на нашу думку, потребують розробки діагностичної технології, основою якої може

бути багатофакторна критеріальна система, зокрема, основні критерії духовності, опрацьовані В. Оржеховською [8], які можна розглядати і як показники духовної людини, і як результат відповідної виховної роботи: наявність у людини потреби пізнавати світ, себе, сенс життя; перевага духовних потреб як мотивів поведінки й діяльності; духовний тип поведінки, який виявляється в будь-яких формах емпатії (позитивне ставлення до внутрішнього світу інших людей, відчуття єдності із ближніми, з усім людством, гуманне ставлення до природи, всього живого); активне прагнення людини до сприймання і творення краси, тобто сформована естетична потреба й естетичне спрямування; шанування людиною будь-якої форми життя, усвідомлення своєї єдності із Всесвітом, екоохоронний тип поведінки.

Отже, аналіз творчого доробку вчених НАПН України з питань духовно-морального виховання в Україні засвідчує, що вирішення проблеми виховання духовності є надактуальною і базується на таких положеннях:

– процес духовно-морального виховання особистості – це долучення її до цінностей, до культури задля її розвитку, вдосконалення, а також удосконалення середовища, суспільства, яке вона перетворює відповідно до прийнятих нею культурних зразків;

– зміст виховання, складниками якого є духовне, моральне, етичне, естетичне, патріотичне, громадянське, національне, інтернаціональне, політичне виховання сприятиме духовному становленню і розвитку дітей та молоді, їх духовній безпеці;

– ефективність виховної роботи забезпечується комплексом взаємопов'язаних форм, методів і засобів виховання: виховні години, інтерактивні, масові, ігрові методики, тестові завдання, методи самооцінки, суспільно корисна праця, масові і добродійні морально орієнтовані заходи, аудіовізуальні засоби тощо.

Список використаних джерел

1. Алексеенко Т. Ф. Формування соціально-моральної позиції у старшокласників: монографія. Вінниця : Планер, 2011. 229 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Кн. 2. Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. Київ : Либідь, 2003. 344 с.
3. Бех І. Д. Життя особистості у смислоціннісному поступі. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика* : зб. наук. пр. Сєверодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2020. Вип. 3 (96). С. 44–57.
4. Бех І. Компонентна технологія сходження зростаючої особистості до духовних цінностей // *Горизонт духовності виховання* = The Horizon of Spirituality of Education : кол. моногр. / укл. й підгот.: Йонас Кевішас, Олена М. Отич. Вільнюс : 2019. С. 27–37.
5. Бех І. Д. Особистість на виховній шкалі духовності. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. пр. / Ін-т проблем виховання НАПН України. Київ, 2020. Вип. 24. Кн. 1. С. 49–70.

6. Виховання моральної самосвідомості зростаючої особистості в позакласній діяльності загальноосвітніх навчальних закладів : монографія. Харків: «Друкарня Мадрид», 2016. 176 с.
7. Добродійна діяльність школярів: метод. реком. Ніжин : ПП Лисенко, 2015. 104 с. С. 6.
8. Духовність і здоров'я : [навч. посіб.] / В. М. Оржеховська ; АПН України, Ін-т проблем виховання АПН України. [Вид. 2-ге, допов.]. Черкаси : [б. в.], 2007. 216 с.
9. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії: монографія. Черкаси : Вид. від ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. 608 с.
10. Кремень В. Г. Духовність і цінності буття людини // *Горизонт духовності виховання* = *The Horizon of Spirituality of Education* : кол. моногр. / уклад. й підгот.: Йонас Кевішас, Олена М. Отич. Вільнюс, 2019. С. 10–11.
11. Особистісно орієнтована методика виховання моральної самосвідомості зростаючої особистості: метод. рекомендації / [К. О. Журба, С. В. Коновець, І. М. Шкільна]. Харків : Друкарня Мадрид, 2016. 176 с.
12. Помиткін Е. О. Духовний потенціал особистості: психологічна діагностика, актуалізація та розвиток: посібник. Київ : Внутрішній світ, 2015. 144 с.
13. Помиткін Е. О. Духовний розвиток особистості як пріоритетне завдання освіти ХХІ ст. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика* : зб. наук. пр. / за ред. Г. П. Шевченко. Северодонецьк : СНУ ім. В. Даля, 2017. Вип. 3 (78). С. 180–186.
14. Психологічні закономірності розвитку духовності особистості : монографія / М. Й. Боришевський, О. В. Шевченко, Н. Д. Володарська, Л. І. Пилипенко, В. В. Антоненко; ред.: М. Й. Боришевський; НАПН України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка, Лаб. психології особистості ім. П. Р. Чамати. Київ : Пед. думка, 2011. 199 с.
15. Сухомлинська О. В. Духовність як надбання особистості: український вимір // *Горизонт духовності виховання* = *The Horizon of Spirituality of Education* : колект. моногр. / НАПН України, Ун-т менеджменту освіти ; уклад. й підгот. Йонас Кевішас та Олена Отич. Вільнюс : Zuvendra, 2019. Розд. 3.1: Культура суспільства як орієнтир перетворення педагогічного процесу і розвитку особистості. С. 287–299.
16. Сухомлинська О. В. Духовно-моральне виховання дітей та молоді: загальні тенденції й індивідуальний пошук. Київ : Вид-во Всеукр. фонду «Добро», 2006. 37 с.
17. Хайруліна В. М. Школа духовного розвитку та добротворення // Матеріали Х Міжнар. фестивалю пед. інновацій (20–21 верес. 2018 р., Черкаси) / Черкас. обл. ін-т після диплом. освіти пед. працівників Черкас. облради. Черкаси, 2018. Т. 2: Авторські школи України. С. 23–29.
18. Чорна К. Виховання культури гідності старшокласників у позаурочній діяльності: метод. реком. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2015. 72 с.

**Рекомендаційний бібліографічний список праць науковців
Відділення філософії освіти, загальної та дошкільної педагогіки НАПН
України з проблем духовно-морального виховання**

1. Алексеєнко Т. Ф. Формування цілісного виховного середовища дитини у педагогічній спадщині В. Сухомлинського : монографія / Т. Ф. Алексеєнко, Р. В. Малиношевський ; [відп. за вип. Кравчик Ю. В.]. Хмельницький : Поліграфіст, 2012. 295 с.
2. Бех І. Д. Вибрані наукові праці. Виховання особистості : в 2-х т. / І. Д. Бех. Чернівці : Букрек, 2015. Т. 2. 640 с.
3. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності. Київ : Либідь, 2006. 272 с.
4. Бех І. Д. Духовна зрілість особистості: мета і засоби досягнення / І. Д. Бех // Особистість у просторі виховних інновацій : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 19 жовт. 2018 р. / за ред. І. Беґа, О. Докукіної, Р. Малиношевського. Івано-Франківськ, 2018. С. 9–18.
5. Бех І. Д. Зростаюча особистість у перетворювальному просторі виховних настанов. *Управління освітою*. 2018. Жовт. (№ 10). С. 6–17.
6. Бех І. Д. Лабіринти духовного прозріння особистості : навч.-метод. посіб. Київ-Рівне : РДІУ, 2006. 33 с.
7. Бех І. Виховання особистості : підручник. Київ : Либідь, 2008. 848 с.
8. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ-Чернівці : «Букрек», 2018. 320 с.
9. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2012. 254 с.
10. Бойко А. М. Виховання людини: нове і вічне. Техсервіс, 2006. 568 с.
11. Бойко А. М., Охріменко І. В. Національно-культурні традиції українського народу у виховній діяльності загальноосвітньої школи. Полтава, 2000. 244 с.
12. Бойко А. М. Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації. Київ : ІЗМН, 1996. 232 с.
13. Виховання гуманістичних цінностей в учнів 1–9 класів / К. О. Журба, В. А. Киричок, І. М. Кухар, К. І. Чорна. *Класний керівник*. 2008. № 17/18.
14. Виховання моральності підростаючого покоління : наук.-метод. посіб. / [К. І. Чорна, В. О. Білоусова, В. А. Киричок та ін.]. Київ : Богдана, 2005. 288 с.
15. Духовні потреби дітей України / Журба К. О., Кравченко Т. В., Повалій Л. В. ; під заг. ред. Ж. В. Петровича. Київ : Вид. дім «Калита», 2006. 150 с.
16. Духовність особистості і сучасні стратегії виховання : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 5–7 лют. 2006 р. / Мін-во освіти і науки України, АПН України, Всеукр. фонд «Добро» ; [оргком.: В. Г. Кремень, Б. М. Жебровський, О. О. Поликовська ; чл. оргком.: Сухомлинська О. В., Мадзігон В. М., Савченко О. Я. та ін.]. [Київ] : [б. в.], [2006]. 158 с.
17. Духовність – це здоров'я молодого покоління : навч.-метод. посіб. / Оржеховська В. М., Тарасова Т. В. Вид. 2-е, доп. Тернопіль, 2005. 216 с.

18. Журба К. Виховання духовної культури у підлітків : методичні рекомендації. Київ : ТОВ «Інфодрук», 2004. 114 с.
19. Журба К. О. Основи виховання моральності. 6 клас. *Класний керівник*. 2008. № 4(16) – 9 (21).
20. Кононко О. Духовність, душевність, моральність... *Дошкільне виховання*. 2004. № 4. С. 4.
21. Концепція виховання гуманістичних цінностей учнів: До факультативного курсу «Основи гуманістичної моралі» / Бех І. Д., Ганнусенко Н. І., Чорна К. І. // *Шкільний світ*. 2005. № 45. 33 с.
22. Кравченко Т. В., Хромова О. Л. Уроки виховання (інформаційно-методичні розробки для занять з батьками старшокласників). *Шкільний світ*. 2001. 44 с.
23. Кремень В. Г. Глобальний світ і особистість: ціннісні орієнтири людського буття. *Наука і суспільство*. 2018. № 5/6. С. 2–10.
24. Кремень В. Г. Людиноцентризм в освіті: сучасний напрям розвитку духовності нації // *Педагогіка і психологія*. 2006. № 2. С. 17–30.
25. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освіти: Монографія. Київ : Педагогічна думка, 2009. 519 с.
26. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі : [монографія]. АПН України. 2-е вид. Київ : «Знання» України, 2010. 519 с.
27. Моральне виховання учнів школи-інтернату : метод. рекомендації / Ін-т змісту і методів навчання, Ін-т пробл. виховання АПН України ; підгот. Н. О. Репа, Л. М. Степаненко. Київ : [б. в.], 1998. 112 с.
28. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні / І. Д. Бех, О. Л. Кононко та ін. Чернівці : Видавничий дім «Буарек», 2005. 48 с.
29. Оржеховська В. М. Духовність і здоров'я : навч.-метод. посіб. Київ : Вид-во ПП «Медіана», 2004. 160 с.
30. Причини актуалізації світоглядних цінностей як чинника формування особистості вчителя / за ред. Г. В. Троцько. *Науковий вісник*. Серія «Філософія». ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2007. Вип. 23. 176 с.
31. Прояви турботу та обачливість : модуль / Б. М. Ворник, В. М. Оржеховська, О. А. Голоцван. Київ : Міленіум, 2002. 155 с. (Прогр. М-ва освіти і науки (ПРООН) ЮНЕЙДС «Сприяння просвіт. роботі «рівний – рівному» серед молоді України щодо здоров. способу життя»).
32. Сухомлинська О. В. Виховання дітей у душі миру: на прикладі міжнародного учительського руху : [прогр. виховання ЮНЕСКО, Міжнар. Федерації профспілок працівників освіти]. *Рад. шк.* 1989. № 10. С. 3–9.
33. Сухомлинська О. В. Духовно-моральне виховання дітей та молоді в координатах педагогічної науки і практики. *Пед. газета*. 2005. Груд. (№ 12). С. 1–2. (Загальні збори АПН України).
34. Сухомлинська О. В. Духовно-моральне виховання дітей та молоді: загальні тенденції й індивідуальний пошук. Київ : Всеукр. фонд «Добро», 2006. 43 с.
35. Сухомлинська О. В. Забезпечення світоглядної та духовно-моральної спрямованості освіти. *Пед. газета*. 2015. Січ.– лют. (№ 1). С. 3.

36. Сухомлинська О. В. Концептуальні засади формування духовності особистості на основі християнських моральних цінностей. *Шлях освіти*. 2002. № 4. С. 13–18.
37. Сухомлинська О. В. Концептуальні засади формування духовності особистості на основі християнських моральних цінностей: модернізація педагогічної освіти в контексті загальноцивілізаційних змін. *Наук. вісн. Миколаїв. держ. ун-ту* : зб. наук. пр. Серія: Педагогічні науки / Миколаїв. держ. ун-т. Миколаїв, 2007. Вип. 15. С. 29–39.
38. Сухомлинська О. В. Моральне виховання як константа виховного процесу: характеристика проблематики у часовому вимірі [Електронний ресурс]. *Нова педагогічна думка*. 2020. № 3. С. 3–12. – URL: <https://lib.iitta.gov.ua/722953/> (дата звернення: 21.03.2021) ; *New pedagogical thought*. 2020. Вип. 3 (103). С. 3–12.
39. Сухомлинська О. В. Про ідеї та підходи до виховання моральності: український погляд. *Шк. світ*. 2015. № 4. С. 4–20.
40. Сухомлинська О. В. Цінності у вихованні дітей та молоді: стан розроблення проблеми. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 1. С. 105–111.
41. Філософсько-богословська спадщина мислителів XVII–XX ст.: [колективна монографія] / за ред. чл.-кор. НАПН України В. О. Балуха. Чернівці: Черн. нац. ун-т, 2013. 168 с.
42. Чорна К. І. Виховання громадянина, патріота, гуманіста : навч.-метод. посіб. Київ : ТОВ «ХІК», 2004. 96 с.
43. Чорна К. Л. Основи гуманістичної моралі (факультативний курс для 9 кл.) : метод. посіб. Черкаси : Видавництво ЧОПОПП, 2008. 90 с.

РОЗДІЛ III. ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У КОНТЕКСТІ МОДЕРНІЗАЦІЇ Й РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ

Вараксіна Наталія Володимирівна,
науковий співробітник сектору інформаційно-
комунікаційних технологій і наукометрії
відділу наукового інформаційно-аналітичного
супроводу освіти ДНПБ України
ім. В. О. Сухомлинського
ORCID ID 0000-0002-0333-5186

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ В ОСВІТІ (аналітичний огляд)

Важливою тенденцією умовах сьогодення (військова агресія Росії, пандемія COVID-19) є використання інформаційно-комунікаційних технологій у сучасному освітньому процесі, зокрема технологій віртуальній реальності. Значну увагу використанню технологій віртуальної реальності в освіті України приділяють науковці НАПН України. У їх працях відображено накопичений вітчизняний і зарубіжний досвід роботи із технологіями віртуальної реальності, впровадження платформ віртуальної реальності у дистанційному навчанні.

У своїх дослідженнях науковці зазначають, що технології віртуальної реальності, як ефективний інструмент навчального процесу, мають величезний потенціал для вирішення завдань освітнього процесу; перспективою подальших досліджень є масове впровадження в освітній процес сучасних закладах освіти технологій віртуальної реальності, а також розроблення методичних та дидактичних матеріалів для ефективного їх використання.

Науковці і практики закладів освіти значну увагу приділяють одному із перспективних напрямів застосування віртуальних інформаційних технологій, зокрема розроблення віртуальних лабораторій. Ці програмні середовища можуть слугувати для забезпечення більш якісного рівня навчального матеріалу та з використанням яких можна зробити його більш насиченим, наочним, яскравим і доступним. Віртуальне навчальне середовище дає змогу моделювати поведінку об'єктів реального світу в комп'ютерному середовищі та сприяє оволодінню новими знаннями й вміннями на більш свідомому і глибокому рівні. Досить широко питання віртуальних лабораторій висвітлюється й у зарубіжній пресі. Насамперед йдеться про проблеми впровадження віртуальної лабораторії для студентів медичних професій, таких як медсестри і спеціалісти з фізичних вправ, та роботи віртуальної освітньо-дослідницької лабораторії у ядерній сфері, зокрема розробки 3D-моделі реакторної установки TRIGA за допомогою моделей віртуальної реальності тощо.

Ключові слова: *електронні ресурси, віртуальна реальність, доповнена реальність інформаційно-комунікаційні технології в освіті, цифровізація освіти, дистанційне навчання, віртуальна лабораторія, віртуальне програмне середовище, моделювання освітніх процесів, моделі віртуальної реальності*

Nataliya Varaksina. Researcher of the Sector of Information and Communication Technologies and Scientometrics of the Department of Scientific Information and Analytical Support of Education
V. O. Sukhomlynsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine
ORCID ID 0000-0002-0333-5186

USING VIRTUAL REALITY TECHNOLOGIES IN EDUCATION

An important trend in today's conditions (Russia's military aggression, the COVID-19 pandemic) is the use of information and communication technologies in the modern educational process, including virtual reality technologies. Scientists of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine pay considerable attention to the use of virtual reality technologies in education in Ukraine. Their works reflect the accumulated domestic and foreign experience in working with virtual reality technologies, the introduction of virtual reality platforms in distance learning. In their research, researchers note that virtual reality technologies, as an effective tool of the educational process, have great potential for solving problems of the educational process. In their work, scientists note that the prospect of further research is the mass introduction into the educational process of modern educational institutions of virtual reality technologies, as well as the development of methodological and didactic materials for their effective use.

In their work, scientists and practitioners of educational institutions pay considerable attention to one of the promising areas of application of virtual information technology, in particular the development of virtual laboratories. These software environments can serve to provide a better level of learning material and with which you can make it more saturated, visual, bright and accessible. A virtual learning environment allows you to model the behavior of real-world objects in a computer environment and promotes the acquisition of new knowledge and skills on a more conscious and deeper level. The issue of virtual laboratories is widely covered in the foreign press. First of all, there are the problems of implementing a virtual laboratory for medical students, such as nurses and exercise specialists, and the work of a virtual educational research laboratory in the nuclear field, including the development of 3D models of the TRIGA reactor using virtual reality models.

Keywords: *electronic resources, virtual reality, augmented reality, information and communication technologies in education, digitalization of education, distance learning, virtual laboratory, virtual software environment, modeling of educational processes, models of virtual reality.*

Загальна тенденція світового інформаційного простору, формування та розвиток бездротового інтернет-простору зумовлює розширення меж освітніх інноваційних рішень. Цифровізація освіти вплинула на традиційні підходи у навчанні, тому значну увагу дослідники приділяють інноваційним питанням впровадження інформаційно-комунікаційних та інтерактивних, мультимедійних технологій. Сучасність характеризується швидким переходом до мобільно-орієнтованої відкритої багатовимірної педагогічної системи із використанням мобільних пристроїв. В умовах військової агресії Росії, пандемії COVID-19 особливо актуальним стає впровадження дистанційного навчання та використання у закладах освіти (зокрема й загальних), спеціалізованих програмних засобів для проведення лабораторних і практичних робіт.

Мета огляду – проаналізувати творчий доробок вчених НАПН України з питань впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в галузі

освіти. Розглянуто публікації В. Ю. Белана, В. Ю. Бикова, Д. В. Борисенка, О. Ю. Бурова, Т. В. Волошиної, В. В. Коваленка, С. Г. Литвинової, П. П. Нечипуренка, О. П. Пінчук, С. О. Сисоевої, Л. І. Тимчук ін. за 2017–2021 рр. у яких презентувались питання використання технології віртуальної реальності (переважно у дистанційній освіті).

Враховуючи актуальність тематики також були розглянуті публікації науковців і практиків закладів середньої та вищої освіти (Н. Б. Грицай, Є. Козловський, Г. Кравцов, О. В. Паніхідіна, Ю. В. Хворостіна, А. О. Юрченко та ін.), адже одним із перспективних напрямів застосування віртуальних інформаційних технологій є розроблення віртуальних лабораторій.

Термін «віртуальна реальність» на межі 80–90-х років запропонував Джарон Ланье. Але вже незабаром ученим з корпорації Boeing, Томасом П. Коделлом вводиться поняття «доповнена реальність», для якого також підводиться теоретична і практична база. Сьогодні використовується кожне із цих понять, застосовуючи в тому числі в освіті та інших галузях науки і діяльності.

У глосарії «Електронні соціальні мережі як інструменти сучасного навчального середовища» (2017 р.) запропоновано наступні визначення дефініції «віртуальна реальність»:

Віртуальна реальність (англ. Virtual Reality, VR) – уявна реальність, створена за допомогою комп'ютерних систем, які забезпечують візуальні і звукові ефекти, що занурюють глядача в ілюзорний світ за екраном. Користувач оточується породженими комп'ютером образами і звуками, що дають відчуття реальності. Користувач взаємодіє зі штучним світом за допомогою різноманітних сенсорів, таких як, наприклад, шолом і рукавички, які зв'язують його рухи, враження і аудіовізуальні ефекти. Майбутні дослідження в галузі віртуальної реальності скеровані на збільшення враження реальності спостережуваного [21, с. 7].

Також, віртуальна реальність – модельне тривимірне (3D) оточуюче середовище, створене комп'ютерними засобами та реалістично реагуюче на взаємодію з користувачами. Технічною основою віртуальної реальності є технології комп'ютерного моделювання та комп'ютерної імітації, що разом з прискореною тривимірною візуалізацією дозволяють реалістично відображати на екрані рухи [21, с. 7].

Аналізуючи досвід щодо використання технологій дистанційного навчання для забезпечення якості підготовки майбутніх педагогів професійних технічних предметів в університетах Республіки Польща, В. Ю. Белан довів, що удосконалення підготовки полягає в оновленні змісту навчального матеріалу, зокрема у створенні курсів дистанційного навчання з використанням хмарного програмного забезпечення для розширення взаємодії суб'єктів освітнього процесу. Дослідник запропонував доповнення структури курсів дистанційного навчання: елементами перевірки активності студентів та гейміфікації; автоматизацією реєстрації за допомогою соціальних мереж; автоматизованою перевіркою знань; тегами; онлайн-сховищами даних тощо [1].

Д. В. Борисенко розглядає проблеми підвищення якості навчання майбутніх фахівців з дизайну шляхом формування професійних умінь використання комп'ютерного 3D проектування в ході розробки дизайн-продукту. Він вважає, що головним результативним вектором впровадження ІКТ в галузь дизайну є саме напрям комп'ютерного 3D проектування через спеціалізовані програмні засоби та концентрацію вирішення комплексних завдань практичної розробки моделі дизайн-продукту, що додатково враховує розробку віртуальної візуалізації конструкції та відображення зовнішньої поверхні [4].

Т. В. Волошина проаналізувала використання засобів ІКТ для формування самоосвітньої компетентності майбутніх фахівців з інформаційних технологій та розробила модель гібридного хмаро орієнтованого навчального середовища закладу вищої освіти. Загальні результати педагогічного експерименту показали, що використання цього середовища на основі розробленої методики сприяє формуванню самоосвітньої компетентності [10].

Дослідивши проблему формування соціальної компетентності молодших школярів, В. В. Коваленко визначив web-орієнтовані і мультимедійні технології, що доцільно застосовувати для вирішення цього питання. Автором підкреслено використання ІКТ у відкритій освіті: мультимедійні технології, ресурси глобальних інформаційних мереж [26].

Л. І. Тимчук обґрунтував теоретичні основи проектування цифрових наративів і методичну систему проектування біографічних цифрових наративів у навчанні майбутніх магістрів освіти. Автором розроблено педагогічну технологію, обґрунтовано й розроблено модель проектування цифрових наративів у навчанні, визначено критерії і показники сформованості цифрової компетентності. Обґрунтовано й експериментально перевірено методичну систему їх проектування [54].

В. Ю. Биков, М. П. Лещенко, Л. І. Тимчук схарактеризували теоретико-методологічні засади цифрової гуманістичної педагогіки відкритої освіти як науки про закономірності створення позитивної інтегрованої педагогічної реальності за умови конвергенції фізичного та віртуального навчальних просторів (середовищ). На основі використання сучасних ІКТ навчальна діяльність (формальна, неформальна та інформальна) відбувається на перетині двох світів: реального і віртуального [3].

Проблеми цифровізації навчання на етапі переходу від традиційних форм до переважно дистанційних, розглянуто В. Ю. Биковим та О. Ю. Буровим. Науковцями підкреслено зростання активності використання нових технологій (віртуальної та доповненої реальності), комп'ютерного моделювання, різних хмарних додатків і соціальних мереж. Також проведено аналіз концептуальних вимог до учасника освітнього процесу при застосуванні прогресивних навчальних цифрових технологій. Результати дослідження зосереджені на трьох найменш розкритих дотепер питаннях підвищення ефективності навчання в цифровому навчальному середовищі не з точки зору системи освіти, а з точки зору оптимального використання можливостей людини як здобувача знань – необхідність зміни технологій навчання (людиноцентричний погляд),

необхідність балансу між навчанням та перенавчанням (як безперервного процесу), синтетичний досвід як екзоскелет мислення [2].

Вивченню психологічних особливостей суб'єкта використання Інтернет-технологій та можливостей застосування цих технологій в психологічній практиці присвячене дослідження О. М. Немеш. Показано, що практична психологія віртуальної реальності – нова, актуальна та високотехнологічна галузь професійної діяльності психолога. Ефективне застосування психологом Інтернет-технологій потребує глибокої теоретичної підготовки та всебічної обізнаності щодо сучасних концептуальних моделей комп'ютерно опосередкованих комунікацій [40].

Актуальній темі використання ІКТ та електронних соціальних мереж у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи присвячено монографія колективу авторів (В. Ю. Биков, О. П. Пінчук, С. Г. Литвинова, О. Ю. Буров та ін.). У ній представлено результати дослідної роботи щодо вирішення сучасних психолого-педагогічних проблем проектування інформаційно-освітнього середовища навчання, різні моделі використання електронних соціальних мереж у навчання старшокласників, розвитку окремих елементів комп'ютерно орієнтованих методичних систем, оцінювання результатів освітнього процесу у відкритому середовище навчання учнів та надважливого питання безпеки користувачів в Інтернет, формування і розвиток інформаційно-комунікаційних компетентностей всіх учасників навчально-виховного процесу [57].

Також на вирішення актуальних проблем, пов'язаних із застосуванням електронних соціальних мереж як інструментів формування інформаційно-освітнього середовища навчання старшокласників спрямовані методичні рекомендації колективу авторів (О. Ю. Буров, О. О. Гриб'юк, Н. П. Дементієвська, О. В. Слободяник та ін.). Науковцями запропоновано низку методів, пов'язаних із: формуванням безпечного й відповідального використання соціальних мереж та критичного оцінювання веб-ресурсів; використанням електронних соціальних мереж для забезпечення групової взаємодії; організацією самостійної роботи учнів (на прикладі фізики) й проектно-дослідницької діяльності учнів (на прикладі математики); попередженням агресивної поведінки школярів; підтримкою освіти дітей з функціональними обмеженнями; організацією неформальної освіти молоді. Велику увагу приділено зміні акцентів із комунікації у мережі на організацію продуктивної дискусії, а також з колаборації на кооперативні методи навчання учнів [23].

Аналізу місця соціальних мереж у формуванні синтетичного навчального середовища присвячена й доповідь О. Ю. Булова. Автором виділені найбільш поширені моделі інформаційного освітнього середовища, що базується на таксономічній моделі соціальної мережі. Ці мережи залишаються на часі більше потенційним стихійним ресурсом освіти, ніж практичним системним інструментарієм, і відповідно, потребують вивчення та розроблення необхідного науково-методичного забезпечення, насамперед з урахуванням

психофізіологічних, психологічних та когнітивних особливостей тих, хто навчається [6].

Особливості застосування електронних соціальних мереж для підтримки освіти дітей з функціональними обмеженнями розглянув В. В. Коваленко у своїх доповідях. Автор розглянув напрями застосування електронних соціальних мереж у соціально-педагогічній роботі з учнями з функціональними обмеженнями [27–28].

Основні теоретичні і методичні проблеми теорії навчання в умовах інформатизації освіти розглянуто Ю. О. Жуком. Науковцем оприлюднено результати дослідження особливостей навчального процесу природничо-математичних дисциплін у закладі загальної середньої освіти в умовах комп'ютерно орієнтованого середовища навчання. Автором окреслено особливості структури та складових цих середовищ, структурно-функціональні особливості навчально-пізнавальної діяльності та понятійні структури, сформованих у старшокласників в процесі навчання в умовах різних середовищ навчання [22].

Систему дослідницьких компетентностей старшокласників у профільному навчанні хімії спроектовано П. П. Нечипуренком, С. О. Семеріковим та Л. І. Томіліною. Також науковці теоретично обґрунтували модель та розробили методику використання ІКТ як засобу формування дослідницьких компетентностей [42].

У колективній монографії (М. Л. Смульсон, П. П. Дітюк, І. Г. Коваленко-Кобилянська, Д. С. Мещеряков та ін.) викладено концепцію розвитку суб'єктної активності дорослих у віртуальному просторі. Особлива увага спрямована на теоретико-методологічний аналіз категорій суб'єкт, активність, суб'єктна активність у віртуальному просторі, зокрема, розглянуто активність користувачів соціальних мереж та учасників інтернет-тренінгів. Описано технології формування суб'єктної активності дорослих та результати експериментальних досліджень, здійснених за допомогою розроблених технологій. Показана специфіка розвитку суб'єктної активності людей похилого віку [48].

Місію сучасної післядипломної педагогічної освіти зазначила Л. Л. Ляхоцька. Автор визначив організаційно-методичні умови та описав технологію методичного та дидактичного забезпечення дистанційного навчання в системі підвищення кваліфікації керівників закладів освіти та педагогічних працівників [38].

Низкою науковців (К. А. Андросович, І. В. Бургун, М. С. Гальченко, В. В. Камишин, О. А. Ковальова, А. О. Ласкова, Л. М. Найдьонова, Л. І. Ткаченко) висвітлено основні підходи та методи використання інтернету в процесі соціалізації старшокласників. Представлено психологічні й педагогічні умови їх соціалізації в інформаційних мережах як інноваційну платформу соціалізації. Авторами запропоновані інтерактивні засоби в роботі вчителя для підвищення ефективності соціалізації та розроблено серію практичних занять щодо підвищення соціально-комунікативної компетентності

вчителя. Також представлено практичний досвід використання проектної діяльності педагогів із застосуванням інтернет-технологій [25; 47].

Вітчизняний досвід впровадження дистанційного та змішаного навчання у закладах загальної середньої освіти представлено В. В. Коваленком, М. В. Мар'єнко, А. С. Сухіх. У рамках організації дистанційного навчання авторами показано досвід використання цифрових технологій, окреслено практичне використання засобів віртуальної та доповненої реальності, як окремий вид розглянуто поєднану реальність. Розглянуто окремі додатки віртуальної та доповненої реальності, які можна використати в процесі змішаного навчання [29].

Питанню використання технології, таких як віртуальна навчальна платформа для навчання за напрямками STEM присвячена низка праць, зокрема при вивченні астрономії (В. Л. Бузько Ю. В. Єчкало) [5]. Застосуванню додатків доповненої реальності в освітньому процесі під час дистанційного навчання розглянула Н. О. Гончарова [13–14; 16]. Проведено огляд засобів віртуальної і доповненої реальності придатних для курсу з розробки програмних засобів віртуальної та доповненої реальності для майбутніх викладачів STEM-дисциплін (С. О. Семеріков, С. Г. Литвинова, М. М. Мінтій) [50].

Питання трансформації навчання при переході від звичного матеріально-об'єктного середовища до навчання у цифровому синтетичному середовищі розглянули Є. П. Попечителев та О. Ю. Буров. У праці наведено коротку характеристику основних особливостей навчання з використанням нових технологічних можливостей із виділенням таких його аспектів як віртуальна та доповнена реальність, а також використання гро-орієнтованих технологій з акцентом на рефлексивних іграх. Автори наголошують, що основою створення таких середовищ є біотехнічні системи, в яких передбачені різноманітні засоби управління змістом зображень для моделей цих середовищ як з боку дослідника, так і з боку людини, що навчається [46].

О. З. Глушко зазначила, що сучасна освітня політика європейських країн спрямована на використання інноваційних технологій у навчанні, які здатні змішувати фізичний і віртуальний світи. Це: віртуальна, доповнена і «змішана» реальність, роботи, відеочати на мобільних пристроях, віртуальні репетитори. Вони дозволяють отримати більш інтерактивний досвід й сприяють ефективному засвоєнню знань і виробленню відповідних навичок [11].

О. В. Голота розглянув значення осередка віртуальної реальності в кабінеті докільця для навчання учнів 5–6 класів [12].

Технологію доповненої реальності у підручниках нового покоління розглянуто Н. О. Гончаровою. Автором наведено короткий огляд наявних рішень і методів роботи з доповненою реальністю, наголошено на актуальності її застосування в освітній галузі у контексті надстрімкого розвитку науки, техніки й технологій, описано додатки доповненої реальності для освіти [15].

В. І. Горбаченко зазначив, що віртуальна реальність є одним із інструментів, що може посприяти підвищенню рівня освіти за допомогою занурення та інтеграції з навчальними дисциплінами, починаючи від науки та

техніки і закінчуючи іноземними мовами та соціальними науками. Автор підкреслив, що пристрої віртуальної реальності є більш доступними та поширеними, завданням науки і педагогіки стало пошук шляхів ефективного використання цієї технології [17].

Визначення ступені готовності педагогічних працівників впроваджувати громадянську парламентську просвіту, використовуючи засоби цифрового освітнього середовища в умовах змішаного та дистанційного навчання представлено І. Іванюком у результатах дослідження «Громадянська парламентська просвіта в закладах освіти України» [24].

Підвищенню кваліфікації педагогів професійної освіти присвячена стаття В. В. Грядуши та А. В. Денисова в якій основна увага зосереджується на теоретико-методичних засадах удосконалення сучасних моделей підвищення кваліфікації педагогів професійної освіти в умовах цифровізації суспільства. Зокрема, розкривається сутність таких понять як «компетентний педагог», «інноваційна компетентність», «цифрова компетентність», «безперервний професійний розвиток». Запропоновані цифрові технології науково-методичного супроводу реалізації компетентнісно-орієнтованих концептуальних моделей підвищення кваліфікації педагогів професійної освіти у професійно-кваліфікаційному, інформаційно-комунікаційному напрямках. Зазначені цифрові технології сприяють розвитку цифрової компетентності педагогів через удосконалення й набуття умінь та навичок впевненого, критичного та відповідального використання та взаємодії з цифровими технологіями для освіти. До цифрових навичок у сфері освіти можна віднести кібербезпеку, роботу з великими даними, віртуальною та доповненою реальностями та штучним інтелектом [19].

І. А. Коркішко аналізує системи віртуальної реальності в освіті, які є новим підходом до подачі і засвоєння наукових і методичних відомостей у закладах освіти. Користувачі віртуальної реальності можуть попрацювати в унікальних експериментальних лабораторіях, будувати об'ємні діаграми і проводити хімічні досліди, спостерігати за історичними подіями та навіть взяти участь в них, побувати в космосі, відправитися в подорож в будь-яку точку земної кулі; перебувати в різних містах і країнах і взаємодіяти один з одним в науковій сфері, разом спостерігати за експериментами і брати участь в наукових розробках [31].

М. Шевчук, Н. Яковець та А. Жихарева розглядають сучасні технології освіти дорослих, зокрема засоби мультимедійних технологій і систем віртуальної реальності [60].

Актуалітету терміна «інновація» в педагогіці та його семантику подано С. М. Кравченкою, яка тезово охарактеризувала такі інноваційні освітні тренди як: мобільне навчання, мікронавчання, інклюзивне картування в освіті, інтерактивне відео, розширена віртуальна реальність, освітні мобільні додатки [32].

Вибірка історично структурованих систем знань, які можна застосовувати для опису вкладу досліджень з дистанційного навчання протягом взятих часових відрізків, доступних для кожного ресурсу на основі аналізу запитів

у Google Trends, Google Scholar та бази даних Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського представлено С. О. Сисоєвої та К. П. Осадчої. Аналіз прогресивних ідей та практичних здобутків зарубіжних країн, які за останні роки досягли значних успіхів у реформуванні власних освітніх систем та впровадженні інноваційних технологій, виділив такі технологічні досягнення для реалізації технологій дистанційного навчання: технології адаптивного навчання, мобільне навчання, віртуальна, доповнена та гібридна реальності, «Інтернет речей», системи управління навчанням наступного покоління, штучний інтелект та природні користувацькі інтерфейси [51].

Стан використання доповненої реальності у Сполучених штатах Америки, стан розвитку теми дослідження у вітчизняних закладах освіти проаналізовано С. Г. Литвиною, О. Ю. Буровим, С. О. Семеріковим. Автори стверджують, що доповнена реальність підвищує ефективність навчання, сприяє розвитку пізнавальної активності, підвищує якість засвоєння знань, провокує інтерес до навчання, сприяє розвитку дослідницьких навичок та предметних компетентностей здобувачів освіти; виокремлено проблеми використання засобів доповненої реальності в освітньому процесі й наголошено на дефіциті фахівців з підготовки освітніх проєктів. Обґрунтовано концептуальну модель використання доповненої реальності та визначено чотири її складові (техніко-технологічна, освітньо-наукова, формувальна-розвивальна та якість навчання). Для впровадження цієї технології в освіті необхідно забезпечити освітнє середовище технічними засобами, засоби відтворення, дібрати операційні системи та програмне забезпечення, а для її використання здобувачами освіти мають бути розроблені новітні підручники, посібники, картки, робочі зошити, інструкції тощо. Автори обґрунтували принципи і підходи, описано педагогічні умови та уточнено переваги й недоліки використання AR-технології в освітньому процесі [36].

Готовність учнів закладів загальної середньої освіти до використання віртуальної реальності в освітньому процесі визначила С. Г. Литвинова. Дослідник підкреслила основні складники, що характеризують віртуальну реальність (занурення, взаємодія, залучення), визначила ключові напрями досліджень віртуальної реальності в галузі освіти, що характерні цій технології, зокрема: розвиток просторової уяви учнів, особливості проведення лабораторних і практичних робіт, які важко або неможливо проводити у традиційних умовах навчання, підвищення якості STEM-освіти, розвиток мультисенсорного навчання. Узагальнено думку вчених щодо ефективності використання віртуальної реальності у досягненні цілей навчання, підвищенні пізнавальної активності учнів та досягнення ефекту занурення в предметну галузь [35].

С. Г. Литвинова та О. М. Соколюк окреслюють проблеми навчання учнів природничих дисциплін у закладах загальної середньої освіти, зокрема низької зацікавленості у вивченні предмету фізика. Авторами запропоновано шляхи підвищення активізації навчальної діяльності учнів за допомогою новітніх цифрових технологій, а саме доповненої реальності. Визначено основні напрями дослідження доповненої реальності в освіті, а саме:

використання доповненої реальності в освітньому процесі, професійній підготовці та перепідготовці кадрів, соціальні та технічні проблеми, теоретико-методичні засади, розроблення інструментарію для забезпечення віртуалізації навчання, проектування освітнього середовища та гейміфікація навчання з використанням доповненої реальності. Описано засоби та програмне забезпечення для відтворення AR з фізики для 8-11 класів закладів загальної середньої освіти. У процесі аналізу 160 об'єктів доповненої виявлено низку проблем, що знижують їх якість. Авторами обґрунтовано критеріально-показникову матрицю визначення якості об'єктів доповненої реальності, що включають такі основні критерії, як техніко-технологічний, візуально-динамічний, змістово-методичний та десять показників [37].

Аналізу практичного досвіду вітчизняних і зарубіжних вчених у галузі комп'ютерно орієнтованих педагогічних технологій щодо використання віртуальної та доповненої реальностей у процесі навчання, присвячена праця О. П. Пінчук та Л. А. Лупаренко. Автори зазначили напрями практичного застосування технологій віртуальної і доповненої реальності у бізнесі, виробництві, корпоративному навчанні. Увагу дослідників зосереджено на використанні технології розширеної реальності в освітньому процесі: ігрова діяльність і технології розширеної реальності; освітній цифровий контент на базі технології розширеної реальності; огляд освітніх мобільних додатків з підтримкою технології доповненої реальності; застосування узагальненої моделі електронної освіти Хана [45].

Л. М. Сокол окреслює специфічні особливості функціонування інтернет-простору в цілому, та інтернет-технологій, зокрема; їх дія на свідомість та структуру знань особистості. Проаналізовано можливості педагогічного впливу на становлення активної, самостійної особистості у кіберпросторі [53]. Також автором представлено аналіз можливостей віртуального простору для діяльності дитячих громадських організацій. Віртуальний простір забезпечує можливість реалізації певних аспектів діяльності громадських організацій, а саме: побудови різних типів публічних стратегій та відносин; полегшення внутрішньої та зовнішньої комунікацій активістських груп, організації колективних дій та розширення зв'язків між активістами [52].

М. О. Топузов окреслює функціональні можливості, складності розв'язуваних задач і сфери застосування управлінських інформаційних систем, спеціалізованих комп'ютерних систем управління навчанням та навчальним контентом. Науковцем розглянуто систему проектування інформаційно-освітнього середовища в закладах освіти, його структуру та змістове наповнення, концептуальні підходи до побудови SMART-моделі навчального закладу, що базуються на засадах інтеграції інформаційного, освітнього та економічного ресурсів, системи державного регламентування та ринкового саморегулювання; принципах прогностичності, розвитку, концепції свободи вибору та використання інформації. Зазначено переваги запровадження управлінських інформаційних систем, інформаційних технологій, програмного забезпечення, безкоштовних соціальних інструментів для освіти [55–56].

Проблемам надмірного занурення дитини у віртуальний простір вивчав О. Ю. Чекстєре. Він зазначив тенденцію до раннього залучення сучасними батьками дітей до віртуального світу, але така тактика «розвитку» частіше призводить до серйозних психологічних порушень.

Автор стверджує, що хоча контрольована нетривала взаємодія дитини з віртуальним світом і може сприяти розширенню кругозору, та до певної міри розвитку уваги й пам'яті, але якщо віртуальна реальність починає затуляти і навіть підмінювати реальний світ - порушення охоплюють практично всі сфери розвитку дитини, зокрема мотивацію до навчання, а також призводять до глибоких особистісних змін. Адже найбільш виражений негативний вплив справляє на соціальні якості дитини: дружелюбність, відкритість, бажання спілкуватися, співчуття, здатність розуміти іншого і ставати на його точку зору. На погляд автора, порушення всіх перерахованих вище якостей може призводити до особливої комп'ютерної депривації дітей [59–58].

Віртуальні лабораторії. Одним із перспективних напрямів використання віртуальної реальності є віртуальна лабораторія. Така лабораторія як віртуальне навчальне середовище уможлиблює моделювання поведінки об'єктів реального світу в комп'ютерному середовищі і сприяє оволодінню новими знаннями та вміннями. Така лабораторія може бути апаратом досліджень різних природних явищ з можливістю побудови їх математичних моделей.

Використання віртуальних лабораторій передбачає безпосередню участь в певному експерименті, що сприяє засвоєнню знань на більш свідомому та глибокому рівні. Завдяки програмному середовищу можна моделювати процеси, протікання яких принципово неможливо в лабораторних умовах, та створювати безпечні умови роботи з небезпечними речовинами чи приладами; економити час і ресурси та використовувати віртуальні лабораторії у дистанційному навчанні [49].

Є. Козловський і Г. Кравцов запропонували таке визначення поняття «віртуальна лабораторія»: «...це віртуальне програмне середовище, в якому організовано можливість дослідження поведінки моделей об'єктів, їх сукупностей і похідних, заданих з певною деталізацією щодо реальних об'єктів, у межах певної галузі знань» [30].

Найчастіше платформою для віртуальних лабораторій слугують інтернет-сайти, на сторінках яких подано тексти лабораторних робіт та їх медіа-супровід: URL: http://www.virtulab.net/index.php?option=com_content&view=section&layout=blog&id=7&Itemid=102; http://www.youtube.com/watch?v=V06Mg0ER8_Q; <http://bookvit.ru/book/ychebniki/20773-laboratornyy-praktikum-biologiya-6-11-klass.html> (дата звернення: 17.05.2022). Крім того, випускають спеціальні диски з педагогічними програмними засобами: «Віртуальна лабораторія «Біологія людини, 8–9 кл.» (ЗАТ «Транспортні системи»), «Віртуальна біологічна лабораторія, 10–11 кл.» (Компанія «СМІТ», м. Харків) тощо. У віртуальній лабораторії учні і студенти «занурюються» у віртуальне середовище та виконують операції, які максимально відповідають реальним, проте насправді вони працюють лише з їхнім електронним аналогом.

А. О. Юрченко та Ю. В. Хворостіна проаналізували підходи до тлумачення терміна «віртуальна лабораторія» і зробили висновок про необхідність використання віртуальної лабораторії вчителями природничо-математичних дисциплін. Авторами зазначено, що віртуальні лабораторні роботи можуть використовуватися як у навчальних закладах, так і в навчальних центрах різних організацій. Такі лабораторні роботи значно підвищують ефективність навчального процесу і можуть широко використовуватися у формуванні й вдосконаленні професійних навичок та інтуїції, а також розвивають творчі здібності учнів. У статті наведено приклад системи LabVIEW (Laboratory Virtual Instrumentation Engineering Workbench) компанії National Instruments, на основі якої можна створювати вимірювальні комплекси й системи автоматизації керування з використанням віртуальних приладів [61].

Н. Б. Грицай стверджує, що в навчанні студентів потрібно застосовувати мультимедійні технології, які допоможуть зробити навчальний матеріал більш насиченим, наочним, яскравим і доступним. Великі можливості для цього має навчальна дисципліна «Методика навчання біології» та інші дисципліни і спецкурси методичного спрямування. Автором з'ясовано сутність поняття «мультимедійні технології» та розкрито їх значення в навчально-виховному процесі. Проаналізовано можливості мультимедійних технологій у викладанні методики навчання біології та інших методичних дисциплін у вищому навчальному закладі, а також наведено приклади використання цих засобів у методичній підготовці майбутніх учителів біології, зокрема віртуальних лабораторій. Важливим перспективним напрямом впровадження мультимедійних технологій в освіті є розроблення віртуальних світів та їх попередників. В умовах недостатнього матеріального забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів для проведення лабораторних і практичних робіт рекомендують застосовувати віртуальні лабораторії [18].

О. В. Паніхідіна зазначила, що питання використання віртуальних лабораторій найбільш гостро стоїть у вищій освіті, де необхідно ширше застосовувати заняття з використанням електронних навчальних матеріалів, адже проведення практичних занять на основі віртуальної лабораторії сприяє активізації розумової та самостійної діяльності студентів. Виконання практичних завдань, у процесі яких студент набуває практичних навичок (готує пацієнта до обстеження, допомагає лікарю під час проведення медичних маніпуляцій тощо) і після яких здійснюється комп'ютерна перевірка відповіді, є типовим прикладом перспективного використання віртуальних інформаційно-освітніх лабораторій у комплексі з іншими засобами навчання. Віртуальні лабораторії являють собою «порожній стіл», на якому студент за допомогою спеціальних інструментів може створювати умови проведення лабораторних та інструментальних досліджень, забезпечувати їх розташування, встановлювати зв'язки між об'єктами. Фактично віртуальні лабораторії уможливають створення на основі одного й того самого модуля різних інтерактивних моделей [44].

В. Л. Бурячок, С. М. Шевченко, П. М. Складанний зазначають, що віртуальні лабораторії як засіб формування практичних навичок студентів

потрібні для моделювання процесів в інформаційній та кібернетичній безпеці. Про це свідчить збільшення щорічної кількості хакерських атак і матеріальних збитків, яких останнім часом зазнають країни світу. Тож у подальшому зростатиме потреба у фахівцях, здатних виявляти та оцінювати ознаки стороннього кібервпливу, моделювати можливі ситуації такого впливу та прогнозувати їх можливі наслідки, забезпечувати криптозахист власного інформаційного ресурсу тощо. Дослідники акцентували увагу на тому, що питання кіберзахисту особливо гостро постало в Україні. Разом з тим наголошено на тому, що для розв'язання цієї проблеми потрібно розробити алгоритм формування фахових компетенцій майбутніх фахівців в інформаційній та кібернетичній безпеці. Авторами визначено поняття «віртуальна лабораторія» та її значення в навчальному процесі закладу вищої освіти. Обґрунтовано актуальність впровадження лабораторії для моделювання процесів в інформаційній галузі та кібербезпеці. Представлено віртуальну лабораторію «навчальний кіберполігон» Київського університету імені Бориса Грінченка та можливості її використання студентами в процесі вивчення технологій в інформаційній та кібернетичній безпеці. У статті викладено результати дослідження, окреслено проблему впровадження віртуальних лабораторій у навчальний процес ЗВО [7].

Розвиваючи цю тему, О. Лемешко, О. Єременко, М. Євдокименко і Є. Кузьмініх зазначають, що в умовах дистанційного навчання студентів особливого значення набуває проблема організації практичних і лабораторних робіт, зокрема у сфері кібербезпеки. Головним чином це стосується технічних університетів, де навчання у звичайних умовах проводиться на реальному обладнанні та з використанням спеціалізованого програмного забезпечення. На думку авторів, в умовах глобальної пандемії та карантину дистанційне навчання для майбутніх працівників сфери кібербезпеки не повинно мати лише ознайомлювальний характер, тому в статті надано характеристику деяких існуючих віртуальних лабораторій кібербезпеки та представлено віртуальну лабораторію кібербезпеки (Cybersecurity Virtual Laboratory, CVLab) для дистанційного навчання, яка допоможе забезпечити постійне якісне навчання майбутніх фахівців у цій галузі [34].

Дослідники Є. Кухарчук та В. Копанєва констатували, що для бібліотек прискорення переходу досліджень у цифрове середовище є новим викликом. Вони сформуливали концептуальну модель бібліотеки в середовищі цифрової науки та дослідили організаційно-методологічну складову проблематики формування колекцій первинних дослідницьких даних та створення віртуальної лабораторії, яка слугуватиме предметно-орієнтованим «робочим місцем вченого». Зроблено висновок, що запропоновані організаційно-методичні принципи сприятимуть функціональній трансформації бібліотеки з інфраструктурного елемента науки в учасника дослідження. Констатуючи поширеність віртуальних лабораторій у навчальних середовищах, слід водночас зазначити, що проблематика створення віртуальних лабораторій цифрової науки в Україні нині належно не опрацьована. Як виняток можна назвати розроблену в Українському мовно-інформаційному фонді НАН України

віртуальну лексикографічну лабораторію «Словник української мови», орієнтовану на забезпечення процесу укладання словника української мови групою територіально розподілених лексикографів, у якій закладено можливість перепроєктування для будь-якої мови. На основі цієї віртуальної лексикографічної лабораторії реалізовано «Віртуальну термінографічну лабораторію з фізики», «Віртуальну термінографічну лабораторію з біології» та «Віртуальну лексикографічну лабораторію «Українсько-кримськотатарський словник» [33].

П. П. Нечипуренко розглядає проблему використання ІКТ як засобу формування дослідницьких компетентностей старшокласників у процесі профільного навчання хімії. Було обґрунтовано модель формування таких компетентностей, розроблено та експериментально перевірено методику використання ІКТ. На базі цієї методики організовано комп'ютерно зорієнтований факультативний курс «Основи кількісного хімічного аналізу», локалізовану віртуальну хімічну лабораторію Virtual Lab, модуль VlabEmbed системи Moodle у процес профільного навчання хімії у закладах загальної середньої освіти [40].

І. Войтович, О. Войтович та Г. Мартинюк розглянули переваги і недоліки використання віртуальної лабораторії з хімії в освітньому процесі підготовки майбутніх фахівців. Авторами проаналізовано поняття «віртуальна лабораторія» та подано її визначення як програмного середовища, що дає можливість з комп'ютерними моделями або безконтактно (дистанційно) з реальним обладнанням і реактивами формувати практичні уміння й навички шляхом проведення лабораторних дослідів, імітуючи послідовність дій дослідника в реальній лабораторії або керуючи хімічними установками роботизованими засобами. Розглянуто наявні в інтернеті віртуальні лабораторії з хімії, які надають безкоштовний доступ до освітніх ресурсів, та досліджено їх дидактичні й методичні можливості у підвищенні рівня сформованості практичних умінь і навичок під час проведення хімічних дослідів. Наприклад, ChemCollective – віртуальна лабораторія, яка дає змогу самостійно організувати роботу здобувача освіти шляхом моделювання та проведення досліду; Phet Interactive Simulations – програма для моделювання певних дослідів, яка розроблена University of Colorado; комплексна лабораторія Гарвардського університету, яка надає адаптивну систему вебвправ і генерує задачі для здобувачів освіти, спираючись на їхні навички й показники; Wolfram.com – використовується для перегляду низки моделей. Сьогодні інтернет-ресурси надають усі можливості для самостійного навчання. Так, на безкоштовному хостингу сайтів від Google (Google Sites) створено проєкт «Хімія. Електронний підручник», розроблений І. А. Гурняк. Автори рекомендували використовувати ресурси «Середня освіта (Географія)», «Середня освіта (Біологія та здоров'я людини)», «Середня освіта (Природничі науки)» та «Екологія» для актуалізації знань з хімії, здобутих у закладі загальної середньої освіти. Майбутніми фахівцями спеціальності «Середня освіта (Природничі науки)» цей ресурс може бути використаний як допоміжний засіб у підготовці до проведення уроків з хімії під час проходження практики і власне подальшої професійної

діяльності та слугувати прикладом для розроблення власних освітніх ресурсів [9]

С. П. Величко, Е. П. Сірик і С. В. Шульга висвітлювали проблему організації навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі підготовки та виконання фізичного практикуму з курсу квантової фізики на основі реалізації ІКТ. Авторами показано, що комп'ютерно-орієнтовані засоби є досить ефективними для навчально-виховного процесу, адже за таких умов організації пошукової діяльності студентів вони виконують роль засобів навчальної діяльності і сприяють пошуку навчальної інформації, що допомагає розв'язати навчальне завдання або реалізувати проєкт. Зазначено, що комп'ютерно-орієнтовані засоби навчання в процесі виконання фізичного практикуму є ефективними засобами організації діяльності студентів у навчально-виховному процесі з курсу квантової фізики, а програмно-педагогічне забезпечення є педагогічно виваженим і виправданим у формуванні предметних компетентностей студентів. Разом з тим пропонуване програмно-педагогічне забезпечення «Quantum Physics» дає можливість виконати 11 робіт фізичного практикуму у варіанті віртуального й реального дослідження і в поєднанні з раніше здобутими результатами є підставою для твердження про доцільність створення віртуальної лабораторії з вивчення основ квантової фізики, що охоплює новий матеріал змісту та методику виконання фізичного практикуму з урахуванням побажань і планів суб'єкта навчання [8].

О. В. Гулінський та Т. С. Совкова пропонували для організації навчання шкільного курсу фізики використовувати сайт «Інтерактивні симуляції» PhET (Physics Education Technology). Моделі, які представлені на цьому сайті, містять унікальні складові: інтерактивні елементи, анімацію, динамічний зворотний зв'язок, можливість досліджувати явища і процеси, які недоступні для безпосереднього експериментування [20].

С. О. Павлова і Г. В. Сарибога, проаналізувавши чинники негативного впливу на навколишнє середовище, зокрема на стан повітря, розробили модель інтелектуальної системи моніторингу стану навколишнього середовища з використанням хмарних технологій, вимірювальних роботизованих систем для збору/контролю/аналізу кліматичних параметрів, таких як температура, відносна вологість повітря, тиск, рівень вуглекислого газу в повітрі. Авторами викладено концепцію створення віртуальної лабораторії екологічного моніторингу (ВЛЕМ) та відповідно до розробленої структурної моделі такої лабораторії створено робочий прототип нової системи екомоніторингу. Розроблено програмне забезпечення та забезпечено модульність і адаптивність системи [43].

І. Ю. Мельник, Г. Д. Нефьодова та Н. М. Задирей провели дослідження щодо основних особливостей і відмінностей віртуальної, доповненої та об'єднаної реальностей. Авторами наголошено на важливості формування STEM-компетентності студентів, створення інноваційної моделі STEM-освіти, зазначено на необхідності спеціального технічного обладнання, спеціалізованої віртуальної лабораторії для реалізації систем віртуальної та доповненої реальності. Досліджено аспекти можливого використання технологій

реальності в сучасних умовах та розглянуто додатки доповненої і віртуальної реальності, що використовуються в сучасному освітньому процесі: Mel chemistry – додаток, пов'язаний з хімічними дослідженнями з широкими можливостями для розгляду різнопланових процесів; Anatomyou – є корисним для школярів, студентів і викладачів, займає провідне місце віртуальної реальності в галузі, багато інших розробників взяли його за основу; Creator AVR дає можливість створювати навчальні завдання, обмінюватись враженнями за допомогою мобільних пристроїв без необхідності програмування; Google Expeditions – це подорож у будь-яку точку Землі і всесвіту, не виходячи з аудиторії, – незвичне поєднання реальної екскурсії з віртуальним світом у форматі навчання у віртуальній реальності [39].

Питання віртуальних лабораторій досить широко висвітлюється й у зарубіжній пресі. Так, дослідник Rizwan Uddin (Різван Уддін) пропонував збільшити використання віртуальної реальності та доповненої реальності у навчанні й промисловості. Автор розповідає про роботу віртуальної освітньо-дослідницької лабораторії у ядерній сфері та згадує про розроблення 3D-моделі реакторної установки TRIGA за допомогою моделей віртуальної реальності [64].

AL Mahaffey розглядає впровадження віртуальної лабораторії для студентів медичних професій, таких як медсестри та спеціалісти з фізичних вправ. Автор зазначає, що упродовж останніх років віртуальні лабораторії для спеціальностей, що не належать до фізичних наук, були описані як більш безпечні та ефективні у навчанні студентів лабораторної техніки та експериментальних заходів. Нарешті успішний підхід до навчання, що використовується в музеях, виявився ефективним і для молодших школярів – «навчання на дотик» (тактильне навчання). Важливо також зауважити, що студентські дискусії та динаміка викладання віч-на-віч відіграють вирішальну роль у процесі навчання бакалаврів. Таким чином, методологія викладання, що обговорюється в цій статті, поєднує електронне навчання, віртуальні лабораторії, тактильне навчання та дидактичні інструктажі з фізіології людини під час розроблення курсу для залучення студентів вищих медичних закладів, збільшення вмісту матеріалів курсу фізіології людини та одночасно готує студентів до тестів САТ, які є ліцензійними іспитами [62].

R. Wolski і P. Jagodzinski зазначають, що швидкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій сприяв розробці інтерфейсів, які уможливають розпізнавання жестів і рухів користувача, та завдяки невисокій ціні є доступними для широкого кола користувачів. Такі інтерфейси називаються природними інтерфейсами користувача і зазвичай використовуються в ігрових консолях та електронних пристроях, таких як смартфони і планшети. У дослідженні автори застосовували датчик Kinect від Microsoft для визначення рухів і жестів користувача, що був використаний при викладанні хімії в середній школі шляхом розроблення віртуальної хімічної лабораторії, яка базується на системі рухів рук. Проаналізовано жести і рухи користувача віртуальної хімічної лабораторії, щоб визначити, як вони підвищують ефективність освіти з хімії. Результати показали, що студенти

краще працюють з віртуальною лабораторією під час вивчення хімії. Це стосувалося запам'ятовування інформації, розуміння інформації, застосування свого досвіду в ситуаціях, знайомих ще зі школи, та розв'язання проблем [65].

Дослідження науковців S. S. Maulidah та E. C. Prima спрямовано на аналіз використання технологій освіти з фізики як віртуальної лабораторії для вивчення хвиль і звуків. У дослідженні автори використовували описовий метод з методологічної тріангуляції як дизайн дослідження. Зазначено, що використання цієї технології як віртуальної лабораторії виявляє позитивний результат як у когнітивному аспекті, так і в середовищі наукових лабораторій [63].

Тож, підводячи підсумок використання інформаційно-комунікаційних технологій у сучасному освітньому процесі, можна стверджувати, що важливою тенденцією є використання технологій віртуальній реальності (модельне тривимірне оточуюче середовище, створене комп'ютерними засобами та реалістично реагуюче на взаємодію з користувачами).

З'ясовано, що науковці НАПН України приділяють увагу використанню технологій віртуальної реальності в освіті України. У їх працях відображено накопичений вітчизняний і зарубіжний досвід роботи із інформаційно-комунікаційними технологіями, зокрема з технологіями віртуальної реальності, проаналізовані можливості впровадження платформ віртуальної реальності у дистанційному навчанні. У своїх дослідженнях науковці зазначають, що технології віртуальної реальності, як ефективний інструмент навчального процесу, містять величезний потенціал для вирішення завдань освітнього процесу. Аналіз публікацій науковців й практиків закладів освіти показав, що перспективним напрямом використання інформаційно-комп'ютерних технологій є створення віртуальних лабораторій у процесі навчання в закладах освіти. Підсумовано, що перспективою подальших досліджень є масове впровадження в освітній процес сучасних закладах освіти технологій віртуальної реальності, а також розроблення методичних та дидактичних матеріалів для ефективного їх використання.

Список використаних джерел

1. Белан В. Ю. Підготовка майбутніх учителів професійних технічних предметів із використанням технологій дистанційного навчання в університетах Республіки Польща : дис. ... доктора філософії : 015 / Інститут професійно-технічної освіти. Київ, 2021. 365 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/725831/> (дата звернення: 17.05.2022).

2. Биков В. Ю., Буров О. Ю. Цифрове навчальне середовище: нові технології та вимоги до здобувачів знань. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць. 2020. С. 11–22. URL: <http://vspu.edu.ua/faculty/imad/sc.php> (дата звернення: 17.05.2022).

3. Биков В. Ю., Лещенко М. П., Тимчук Л. І. Цифрова гуманістична педагогіка. Київ : ІТЗН НАПН України, 2017. 181 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/710669/> (дата звернення: 17.05.2022).
4. Борисенко Д. В. Методика використання комп'ютерного 3D проектування у навчанні майбутніх фахівців з дизайну : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.10 / Українська інженерно-педагогічна академія. Київ, 2018. 513 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/713767/> (дата звернення: 17.05.2022).
5. Бузько В. Л., Єчкало Ю. В. Елементи доповненої реальності при вивченні астрономії як засіб реалізації STEM-освіти. STEM-освіта – проблеми та перспективи : зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. семінару, 24–25 жовт. 2018 р. Кропивницький, 2018. С. 13–16. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/712132/> (дата звернення: 17.05.2022).
6. Буров О. Ю. Соціальні мережі як форма синтетичного навчального середовища. Звітна наукова конференція Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України : матеріали наук. конф., 23 бер. 2017 р. Київ, 2017, С. 12–15. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/709762/> (дата звернення: 17.05.2022).
7. Бурячок В. Л., Шевченко С. М., Складанний П. М. Віртуальна лабораторія для моделювання процесів в інформаційній та кібербезпеці як засіб формування практичних навичок студентів. *Кібербезпека: освіта, наука, техніка*. 2018. № 2. С. 98–104. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/26735/1/9.pdf> (дата звернення: 05.08.2021).
8. Величко С. П., Сірик Е. П., Шульга С. В. Віртуальна лабораторія з вивчення основ квантової фізики. *Зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Серія: Педагогічна* / Кам'янець-Поділ. держ. ун-т ім. Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2018. № 24. С. 56–59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkp_ped_2018_24_17 (дата звернення: 05.08.2021).
9. Войтович І., Войтович О., Мартинюк Г. Використання віртуальних лабораторій в процесі вивчення хімічних дисциплін. *Наук. зап. Тернопіл. нац. пед. ун-ту ім. Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка* / Тернопіл. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2021. Т. 1, № 1. С. 32–41. DOI: <https://doi.org/10.25128/2415-3605.21.1.4>.
10. Волошина Т. В. Використання гібридного хмаро орієнтованого навчального середовища для формування самоосвітньої компетентності майбутніх фахівців з інформаційних технологій : дис. ... канд. пед. наук (доктора філософії) : 13.00.10 / Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2018. 292 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/710513/> (дата звернення: 17.05.2022).
11. Глушко О. З. Інновації в освіті та розвиток навичок в учнів загальноосвітніх шкіл європейських країн. Розвиток професійної майстерності педагога в умовах нової соціокультурної реальності : зб. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф., 15–16 квіт. 2021 р. Тернопіль, 2021. С. 115–117. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/725374/> (дата звернення: 16.05.2022).
12. Голота О. В. Осередок віртуальної реальності в кабінеті доквілля для учнів 5–6 класів. III Всеукраїнська наук.-практ. інтернет-конф. «Компетентісно орієнтоване навчання: виклики та перспективи». Київ :

Педагогічна думка, 2021. С. 40–43. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/725964/> (дата звернення: 16.05.2022).

13. Гончарова Н. О. Віртуальна реальність в STEM-освіті. STEM-освіта – проблеми та перспективи : зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. семінару. 24–25 жовт. 2018 р. м. Кропивницький, Україна, 2018, С. 19–21. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/715603/> (дата звернення: 17.05.2022).

14. Гончарова Н. О. Сучасні технології в STEM-освіті: доповнена реальність. Актуальні аспекти розвитку STEM-освіти у навчанні природничо-наукових дисциплін : зб. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 70-річчю Льотної академії Національного авіаційного університету, 12–13 травн. 2021 р. Кропивницький, 2021. С. 65–67. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/725427/> (дата звернення: 16.05.2022).

15. Гончарова Н. О. Технологія доповненої реальності в підручниках нового покоління. Проблеми сучасного підручника. 2019. Вип. 22. С. 46–56, URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=psp_2019_22_8 (дата звернення: 16.05.2022).

16. Гончарова Н. О. «Віртуальна реальність як одна з технологій STEM-освіти. STEM-освіта: стан впровадження та перспективи розвитку : матеріали IV Міжнар. науково-практ. конф., 8–9 лист. 2018 р. Київ, 2018. С. 15–17. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/714731/> (дата звернення: 16.05.2022).

17. Горбаченко В. І. Роль систем віртуальної реальності для освіти. Звітна науково-практична конференція Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України : матеріали наук.-практ. конф., 11 лют. 2021 р. Київ, 2021. С. 25–27. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/724023> (дата звернення: 16.05.2022).

18. Грицай Н. Б. Використання дистанційних технологій у методичній підготовці майбутніх учителів біології. *Інформ. технології в освіті*. 2016. № 2. С. 54–66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/itvo_2016_2_7 (дата звернення: 13.08.2021).

19. Грядуща В. В., Денисова А. В. Цифровізація як структурний складник інноваційних моделей підвищення кваліфікації педагогів професійної освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Т. 1, вип. 34. URL: <http://www.innovpedagogy.od.ua/34-1> (дата звернення: 16.05.2022).

20. Гулінський О. В., Совкова Т. С. Віртуальні лабораторії у сучасних технологіях навчання шкільного курсу фізики. *Trends in the development of modern scientific thought*. 2020. Т. 10. С. 451–453. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=ru&lr=&id=NwgLEAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA451&dq=ВІРТУАЛЬНА+ЛАБОРАТОРІЯ&ots=IVUdANSffq&sig=mtznSVlsBNFT53itwpwukkTQGc4&redir_esc=y#v=onepage&q=ВІРТУАЛЬНА%20ЛАБОРАТОРІЯ&f=false (дата звернення: 10.08.2021).

21. Електронні соціальні мережі як інструменти сучасного навчального середовища : глосарій / Пінчук О. П. та ін. Вид. 2-ге, допов. та перероб. Київ :

ІТЗН НАПН України, 2017. 43 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/709751/> (дата звернення: 17.05.2022).

22. Жук Ю. О. Теоретико-методичні засади організації навчальної діяльності старшокласників в умовах комп'ютерно орієнтованого середовища навчання : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2017. 468 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/707753/> (дата звернення: 17.05.2022).

23. Застосування електронних соціальних мереж як інструментів формування інформаційно-освітнього середовища навчання старшокласників : метод. рекомендації / Буров О. Ю. та ін. Київ : Педагогічна думка, 2018. 31 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/712174/> (дата звернення: 17.05.2022).

24. Іванюк І. В., Використання цифрових інструментів і цифрового середовища для дистанційного навчання та громадянської парламентської просвіти. Сучасні цифрові технології та інструменти підтримки освітнього процесу: світові тенденції та українські перспективи . зб. матеріалів / Інститут інформаційних технологій і засобів навчання. Київ, 2021. С. 45–52. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/727669/> (дата звернення: 16.05.2022).

25. Інтерактивна психолого-педагогічна підтримка соціалізації обдарованих старшокласників : метод. посібник / Андросович К. А. та ін. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2018. 136 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/713795/> (дата звернення: 17.05.2022).

26. Коваленко В. В. Використання web-орієнтованих і мультимедійних технологій у формуванні соціальної компетентності молодших школярів : дис. ... канд. пед. наук (доктора філософії) : 13.00.10 / Інститут інформаційних технологій і засобів навчання, Київ, 2018. 286 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/710765/> (дата звернення: 16.05.2022).

27. Коваленко В. В. Застосування електронних соціальних мереж для підтримки освіти дітей з функціональними обмеженнями. Наук.-практ. інтернет-конф. «Інформаційні технології в освітньому процесі 2017». Чернігів, 2017. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/709380> (дата звернення: 16.05.2022).

28. Коваленко В. В. Напрями застосування електронних соціальних мереж у соціально-педагогічній роботі з учнями з функціональними обмеженнями. Наук.-практ. конф. «Мультимедійні технології в освіті та інших сферах діяльності». Київ, 2017. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/709379/> (дата звернення: 16.05.2022).

29. Коваленко В. В., Мар'єнко М. В., Сухіх А. С. Використання цифрових технологій у процесі змішаного навчання в закладах загальної середньої освіти : метод. рекомендації. Київ : ІТЗН НАПН України, 2021. 87 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/728506/> (дата звернення: 16.05.2022).

30. Козловский Е. О., Кравцов Г. М. Виртуальная лаборатория в структуре системы дистанционного обучения. *Інформ. технології в освіті*. 2011. Вип. 10. С. 102–109. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/itvo_2011_10_15 (дата звернення: 10.08.2021).

31. Коркішко І. А. Переваги та недоліки використання віртуальної реальності у закладах загальної середньої освіти (зарубіжний досвід). Звітна науково-практична конференція Інституту інформаційних технологій і засобів

навчання НАПН України : матеріали наук.-практ. конф., 11 лют. 2021 р. Київ, 2021. С. 54–55. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/724023> (дата звернення: 17.05.2022).

32. Кравченко С. М. Інноваційні освітні тренди: до постановки проблеми. VII Міжнародна науково-практична конференція «Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін» / Сумський держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка. Суми, 2021. С. 57–60. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/725135> (дата звернення: 17.05.2022).

33. Кухарчук Є., Копанєва В. Поглиблення взаємодії бібліотеки з цифровою наукою: організаційно-методичні засади. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського* : зб. наук. пр. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. Київ, 2021. Вип. 60. С. 140–148. URL: <http://nbuviap.gov.ua/images/naukprazi/60.pdf> (дата звернення: 10.08.2021).

34. Лемешко О., Єременко О., Євдокименко М., Кузьмініх Є. Особливості створення віртуальної лабораторії кібербезпеки для дистанційного навчання. *Новий Колегіум*. 2020. № 3 (101). С. 41–45. URL: <https://doi.org/10.30837/nc.2020.3.41> (дата звернення: 01.08.2021).

35. Литвинова С. Г. Готовність учнів закладів загальної середньої освіти до використання віртуальної реальності в освітньому процесі. Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина». 2022. Т. 4, вип. 9. С. 218–231. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/issue/view/50> (дата звернення: 17.05.2022).

36. Литвинова С. Г., Буров О. Ю. Семеріков С. О. Концептуальні підходи до використання засобів доповненої реальності в освітньому процесі. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць. 2020. Вип. 55. С. 46–62. URL: <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/605> (дата звернення: 17.05.2022).

37. Литвинова С. Г., Соколюк О. М. Критерії та показники оцінювання якості освітніх об'єктів доповненої реальності в підручниках фізики. Інформаційні технології і засоби навчання. 2022. Т. 2, вип. 88. С. 23–37 URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/4870> (дата звернення: 17.05.2022).

38. Ляхощка Л. Л. Дистанційна технологія навчання в післядипломній педагогічній освіті : навч. посібник. Київ : Міленіум, 2018. 288 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/712072/> (дата звернення: 17.05.2022).

39. Мельник І. Ю., Нефьодова Г. Д., Задирей Н. М. Доповнена та віртуальна реальність як ресурс навчальної діяльності студентів. *Інформаційні технології та комп'ютерне моделювання* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Івано-Франківськ, 14-19 трав. 2018 р. Івано-Франківськ, 2018. С. 61–64. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/25746> (дата звернення: 16.08.2021).

40. Немеш О. М. Віртуальна діяльність особистості: структура та динаміка психологічного змісту : монографія. Київ : Слово, 2017. 391 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/708069/> (дата звернення: 17.05.2022).

41. Нечипуренко П. П. Інформаційно-комунікаційні технології як засіб формування дослідницьких компетентностей старшокласників у профільному навчанні хімії: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.10 / Інститут інформаційних технологій і засобів навчання. Київ, 2017. 424 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/709605/> (дата звернення: 17.05.2022).
42. Нечипуренко П. П., Семеріков С. О., Томіліна Л. І. Теоретико-методичні засади використання інформаційно-комунікаційних технологій як засобу формування дослідницьких компетентностей старшокласників у профільному навчанні хімії. Теорія та методика електронного навчання. 2018. Т. IX, вип. 1. URL: <http://ccjournals.eu/ojs/index.php/e-learn/issue/view/72> (дата звернення: 17.05.2022).
43. Павлова С. О., Сарибога Г. В. Віртуальна лабораторія екологічного моніторингу довкілля. З використанням роботизованих систем. *Електронна та акустична інженерія*. 2020. Т. 3, № 4. С. 10–13. DOI: <https://doi.org/10.20535/2617-0965.2020.3.4.198592>.
44. Паніхідіна О. В. Використання віртуальних лабораторій під час викладання практичних занять. *Медсестринство*. 2013. № 4. С. 35–36. DOI: <https://doi.org/10.11603/2411-1597.2013.4.5386>.
45. Пінчук О. П., Лупаренко Л. А. Дидактичний потенціал використання цифрового контенту з доповненою реальністю. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. праць. Вінниця: Друк плюс, 2022. Вип. 63. С. 39–57 URL: <https://lib.iitta.gov.ua/730418/> (дата звернення: 17.05.2022).
46. Попечителев Е. П., Буров А. Ю. Синтетическая обучающая среда: особенности проектирования. Інформаційні технології і засоби навчання. 2018. Т. 4, вип. 66. С. 1–13. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/2427/1385> (дата звернення: 17.05.2022).
47. Психолого-педагогічний супровід соціалізації обдарованих старшокласників в Інтернет-середовищі: метод. посібник / Андросович К. А., Камишин В. В., Ткаченко Л. І., Бургун І. В. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2017. 108 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/711827/> (дата звернення: 17.05.2022).
48. Розвиток суб'єктної активності дорослих у віртуальному просторі: монографія / Смульсон М. Л. та ін. / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2018. 180 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/712119/> (дата звернення: 17.05.2022).
49. Семеніхіна О. В., Шамоля В. Г. Віртуальні лабораторії як інструмент навчальної та наукової діяльності. *Пед. науки: теорія, історія, інновац. технології* 2011. № 1 (11). С. 341–346. URL: <http://repository.sspu.sumy.ua/handle/123456789/5198> (дата звернення: 01.08.2021).
50. Семеріков С. О., Литвинова С. Г., Мінтій М. М. Впровадження курсу з розробки програмних засобів віртуальної та доповненої реальності для

майбутніх викладачів STEM-дисциплін. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць. 2020. Вип. 57. С. 55–63. URL: <https://vspu.net/sit/index.php/sit/issue/view/183> (дата звернення: 17.05.2022).

51. Сисоєва С. О., Осадча К. П. Стан, технології та перспективи дистанційного навчання у вищій освіті України. Інформаційні технології і засоби навчання. 2019. Т. 70, вип. 2. С. 271–284. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=ITZN_2019_70_2_22 (дата звернення: 17.05.2022).

52. Сокол Л. М. Діяльність дитячих громадських організацій у віртуальному просторі: виховний потенціал. Особистість у просторі виховних інновацій : матеріали Всеукр. наук.-практ.конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2018 р. Київ, 2018. С. 340–345. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/713871/> (дата звернення: 17.05.2022).

53. Сокол Л. М. Інтернет-простір як парадоксальна технологія виховання підростаючої особистості. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. 2017. Т. 2, вип. 21. С. 253–263. URL: <http://zbirnyk.ipv.org.ua/ua/arkhiv-vipuskiv/product/view/20/411> (дата звернення: 17.05.2022).

54. Тимчук Л. І. Теоретико-методичні засади проектування цифрових наративів у навчанні майбутніх магістрів освіти : дис. ... док. пед. наук : 13.00.10 / Інформаційно-комунікаційні технології в освіті; Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України. Київ, 2017. 468 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/706448/> (дата звернення: 17.05.2022).

55. Топузов М. О. Інформаційно-освітнє середовище навчальних закладів. Проектування відповідно до вимог сучасного суспільства. Директор школи. 2018. Т. 9–10, Вип. 826. С. 17–25 URL: <https://lib.iitta.gov.ua/710963/> (дата звернення: 17.05.2022).

56. Топузов М. О. Проектування інформаційно-освітнього середовища навчальних закладів у сучасному суспільстві. Український педагогічний журнал. 2017. Т. 1. С. 26–36. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/706821/> (дата звернення: 17.05.2022).

57. Формування інформаційно-освітнього середовища навчання старшокласників на основі технологій електронних соціальних мереж : монографія / Биков В. Ю. та ін. Київ: Педагогічна думка, 2018. 160 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/712171/> (дата звернення: 17.05.2022).

58. Чекстере О. Ю. Вплив віртуального світу на навчальну мотивацію та види діяльності дітей у сучасному інформаційному просторі. Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми : матеріали всеукраїнської конференції з міжнародною участю. 2018. С. 235–239. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/712198/> (дата звернення: 17.05.2022).

59. Чекстере О. Ю. Депривованість дитини як наслідок надмірного занурення у віртуальний простір. Зб. наук. праць. За матеріалами Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. «Проблема особистісної активності в освітньому просторі: концептуальний, методологічний та емпіричний аспекти». Слов'янськ, 2017. С. 57–64.

60. Шевчук М., Яковець Н., Жихарева А. Проектування нових технологій для освіти дорослих. Освіта дорослих у перспективі змін: інновації, технології, прогнози: монографія. Ніжин: ПП Лисенко М. М., 2017. С. 208–218. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/711038/> (дата звернення: 17.05.2022).

61. Юрченко А. О., Хворостіна Ю. В. Віртуальна лабораторія як складова сучасного експерименту. *Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*: зб. наук. пр. / Ужгород. нац. ун-т. Ужгород, 2016. Вип. 2 (39). С. 281–283. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2016_2_75 (дата звернення: 01.08.2021).

62. Mahaffey AL. Interfacing virtual and face-to-face teaching methods in an undergraduate human physiology course for health professions students. *Advances in physiology education* [Adv Physiol Educ]. 2018. Sep 01, Vol. 42 (3). P. 477–481. DOI:10.1152/advan.00097.2018 (last access: 02.09.2021).

63. Maulidah S. S, Prima E. C. Using Physics Education Technology as Virtual Laboratory in Learning Waves and Sounds. *Journal of Science Learning*. 2018. № 1 (3). P. 116–121. URL: <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=eric&AN=EJ1226300&lang=ru&site=ehost-live> (last access: 02.09.2021).

64. Rizwan-uddin Virtual Reality for Education, Training and Dose Reduction. *Nuclear Plant Journal*. 2018. Sep/Oct, Vol. 36, Iss. 5. P. 30-33. 4 p. URL: <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=f5h&AN=132901459&lang=ru&site=ehost-live> (last access: 02.09.2021).

65. Wolski R., Jagodziński P. Virtual laboratory – Using a hand movement recognition system to improve the quality of chemical education *British Journal of Educational Technology*. 2019. Vol. 50, Iss. 1. P. 218–231. 14 p. DOI:10.1111/bjet.12563.

Годецька Тетяна Іванівна,
науковий співробітник відділу наукового
інформаційно-аналітичного супроводу освіти
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського
ORCID ID 0000-0003-0550-1894

НАВЧАННЯ ДОРΟΣЛИХ В УМОВАХ ФОРМАЛЬНОЇ І НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ (аналітичний огляд)

В аналітичному огляді розглянуто різні підходи до організації навчання, зокрема на основі ІКТ. Звернуто особливу увагу на розкриття психолого-фізіологічних особливостей дорослої людини, урахування мотиваційних чинників для ефективності навчання дорослої людини та визначення поняття ресурсів особистості, що впливають на успішність особистісно професійного розвитку в ситуації невизначеності, а також теоретичне обґрунтування процедури визнання результатів неформального й інформального навчання на основі аналізу національного й зарубіжного досвіду.

В огляді йдеться про здобуття універсальних компетентностей, які є актуальними для всіх професій, та розроблення механізмів незалежного оцінювання щодо визнання результатів у навчанні суб'єктів неформальної освіти.

Акцентовано увагу на виявленні проблем освіти упродовж життя в процесі навчання дорослих в умовах інформаційно-технологічного суспільства. Актуалізовано увагу на знаннях й вміннях, спрямованих на розв'язання кризових життєвих ситуацій. Наголошено на важливості аналізу проблеми педагогізації батьків.

Також йдеться про перспективи щодо створення розгалуженої мережі закладів неформальної освіти, у тому числі й центрів освіти (і навчання) дорослих, що запропоновано науковцями. Представлено розроблену авторську типологію центрів дорослих.

Окреслено проблеми щодо розроблення й упровадження технологій навчання дорослих різного типу, вивчення можливості дистанційної форми навчання, створення умов для розвитку корпоративного навчання, соціального підприємництва в освіті дорослих, а також самореалізації людини похилого віку.

***Ключові слова:** освіта дорослих; неформальна освіта, освіта упродовж життя; дистанційна освіта, навчання дорослих, самореалізація.*

Tatiana Godetska, Researcher of the Department of Scientific Information and Analytical Support of Education of the V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine
ORCID ID 0000-0003-0550-1894

ADULT LEARNING IN FORMAL AND NON-FORMAL EDUCATION (analytical review)

The analytical review considers different approaches to the organization of learning, in particular on the basis of ICT. Particular attention is paid to the disclosure of psychological and physiological characteristics of adults, taking into account motivational factors for the effectiveness of adult learning and defining the concept of personal resources that affect the success of personal and professional development in uncertainty, as well as theoretical justification for non-formal and informal learning, based on the analysis of national and foreign experience.

The review focuses on the acquisition of universal competencies that are relevant to all professions, and the development of independent assessment mechanisms for the recognition of learning outcomes in non-formal education.

Emphasis is placed on identifying problems of lifelong learning in the process of adult learning in the information technology society. The significance of knowledge and skills aimed at resolving crisis life situations is stressed. The importance of analyzing the problem of parental pedagogy is emphasized.

The paper also discusses the prospects for the creation of an extensive network of non-formal education institutions, including adult education (and training) centers, as suggested by researchers. The developed author's typology of adult centers is presented.

The problems of development and implementation of technologies of adult education of different types, studying the possibility of distance learning, creating conditions for the development of corporate learning, social entrepreneurship in adult education, as well as self-realization of the elderly are outlined.

Keywords: *adult education; non-formal education, lifelong learning; distance education, adult learning, self-realization.*

Неформальна освіта (non-formal education) молоді та дорослих набуває важливого значення у контексті забезпечення сталого й збалансованого розвитку суспільства. Упродовж двох останніх десятиліть освіта дорослих як складова навчання впродовж життя (lifelong learning), неперервної освіти є визначальною метою політики у сфері освіти розвинених країн на національному і міжнародному рівнях. Освіту дорослих розглядають соціальним індикатором людиновимірності політики держави, одним із шляхів досягнення соціально-економічного добробуту, інструментом для просування ідей інформаційного суспільства й суспільства, заснованого на знаннях [3].

У статті доктора педагогічних наук Л. Б. Лук'янової «Освіта впродовж життя в умовах інформаційно-технологічного суспільства» [16] проаналізовано сучасні дослідження і публікації щодо проблеми освіти впродовж життя в умовах інформаційно-технологічного суспільства. Обґрунтовано актуальність і важливість розвитку освіти впродовж життя, що зумовлено динамікою соціального й науково-технічного прогресу, змінами у змісті й характері праці, збільшенням вільного часу, а також можливостями його раціонального використання.

Авторкою акцентовано увагу на суспільстві знань як особливому рівні розвитку суспільства, в якому знання впливає на матеріальне й духовне життя людини і стає основним джерелом її подальшого розвитку, а власне суспільству знань притаманні потреба й спроможність до постійного набуття знань, що перетворюються на фактор розуміння проблем розвитку суспільства та їх технологічного розв'язання. Розкрито значення освіти як чинника сталого розвитку суспільства та наголошено, що освіта стає універсальним цивілізаційним ресурсом, який уможливорює розвиток потенціалу кожної особистості. Визначено, що забезпечення доступності та безперервності освіти впродовж усього життя визнано одним із пріоритетних напрямів державної освітньої політики, окреслених Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, що активізувало процеси творення української моделі освіти дорослих [16].

Авторкою наголошено, що для свого розвитку освіта потребує серйозного фінансування. Адже аналіз показників розвитку України в галузі освіти показав, що українські інвестиції в освіту, й зокрема в освіту впродовж життя, відстають від більшості інших країн. Україна традиційно пишається високим рівнем освіти й освіченості її громадян, професійною підготовкою кадрів. Водночас, за словами автора, виробництво експлуатує трудовий потенціал працівників сфери матеріального виробництва, середній вік якого у нашій країні становить 55 років. Причому частка працівників високої кваліфікації не перевищує 10%. Тоді як у США й Німеччині цей показник становить 43% і 56% відповідно. Отже, ефективність сучасного виробництва потребує суттєвого осучаснення підготовки персоналу. Щодо підвищення кваліфікації, зауважує авторка, перепідготовку вітчизняні працівники проходять у середньому один раз на 13–15 років (у розвинених країнах – один раз на 3–5 років). І, як зазначають учені, за умови збереження зазначених тенденцій потреба національного ринку праці у кваліфікованих кадрах буде задовольнятися лише на 35–40% [16].

Дослідницею також звернуто увагу на результати міжнародних експертних опитувань, які свідчать про наявність позитивного впливу різних форм освіти і навчання дорослих на продуктивність праці та зайнятість. Так, у звіті ЮНЕСКО «Third Global Report on Adult Learning and Education» (2016) зафіксовано, що 49% представників різних країн наголошують на важливості професійної освіти і навчання, 45% – зазначають роль неформальної освіти на робочому місці, 43% респондентів констатують актуальність вищої професійної освіти та корпоративного навчання, тоді як 38% учасників опитування визнають вплив сучасних форм організації професійного розвитку, зокрема дистанційної освіти та електронного навчання (рис. 1). Отже, аналіз та узагальнення джерел щодо результатів освіти впродовж життя дедалі більше визначає ефективність інноваційного розвитку, який можна представити на трьох рівнях – індивідуальному, рівні підприємства (організації) та рівні суспільства:

– індивідуальний рівень уособлює сукупність позитивних змін, серед яких зростання рівня задоволеності працею, поліпшення стану здоров'я та відчуття благополуччя, збільшення шансів працевлаштування й зростання заробітку, кар'єрного зростання, можливість зміни місця праці або професії тощо;

– на рівні установи (організації) спостерігається зростання продуктивності праці, підвищення відповідальності працівників, рівня їх адаптованості до інновацій, поліпшення соціально-психологічного клімату у колективі;

– на рівні суспільства здійснюється зростання економіки, підвищення економічної активності населення, продовжуються вікові межі трудової діяльності тощо.

Рис. 1. Позитивний вплив різних форм освіти і навчання дорослих на продуктивність праці та зайнятість

Авторка переконана, що упровадження Концепції сприятиме здійсненню комплексної державної політики у сфері неформальної освіти різних категорій дорослих як складової неперервної освіти і дасть змогу, зокрема:

- створити сучасну цілісну національну систему освіти дорослих на основі інтеграції її формальної, неформальної та інформальної складових із ефективним законодавчим, нормативно-правовим, організаційно управлінським забезпеченням;

- забезпечити якість і неперервність навчання різних категорій дорослих і запровадити належну систему оцінювання й моніторингу якості надання освітніх послуг у сфері неформальної освіти;

- створити належні умови для реалізації права дорослих на особистісний і професійний розвиток на засадах рівності без проявів дискримінації, у тому числі й за ознакою інвалідності;

- створити умови для добросовісної конкуренції серед суб'єктів надання освітніх послуг для дорослих у сфері формальної і неформальної освіти;

- розширити спектр освітніх послуг у сфері неформальної освіти дорослих, збільшити кількість суб'єктів надання таких послуг на основі залучення суб'єктів різної форми власності;

- посилити роль неформальної освіти дорослих у житті людини, розробити та впровадити дієві механізми визнання результатів неформального та інформального навчання різних категорій дорослих;

- запровадити дієві механізми здійснення неформальної освіти різних категорій молоді та дорослих, що сприятиме розвитку їх компетентнісного потенціалу, конкурентоспроможності на ринку праці.

Перспективним напрямом досліджень, на думку дослідниці, є порівняльний аналіз зарубіжних концепцій і стратегій розвитку освіти дорослих [16].

У дослідженні доктора педагогічних наук О. В. Аніщенко «Концепція розвитку неформальної освіти дорослих в Україні» [2] викладено авторську

«Концепцію розвитку неформальної освіти дорослих в Україні», розроблену на основі напрацювань авторки у складі робочої групи з розроблення проєкту «Концепції розвитку освіти дорослих в Україні» (травень – вересень 2019 р.). Вона переконана, що цей документ має сприяти визнанню на рівні держави, регіонів і громад на індивідуальному рівні важливості й необхідності розвитку неформальної освіти дорослих, розвитку неформальної освіти як невід’ємної складової національної системи освіти, підтримці освітніх ініціатив закладів неформальної освіти щодо особистісного і професійного зростання різних категорій дорослих. Авторкою зазначено, що неформальна освіта дорослих передбачає цілеспрямований процес навчання, виховання й розвитку дорослих шляхом реалізації варіативних освітніх програм, надання додаткових освітніх послуг у приватних і державних закладах освіти, установах, громадських та інших організаціях, на підприємствах тощо. Акцентовано увагу на необхідності забезпечення відповідності ринку освітніх послуг і ринку праці, використання ресурсів неформальної та інформальної освіти через визнання результатів попереднього навчання, поширення дистанційних форм навчання тощо. Наголошено на важливості узгодження та гармонізації освітньої діяльності провайдерів освітніх послуг у сфері неформальної освіти дорослих. Обґрунтовано нагальність розроблення, затвердження та впровадження регіональних програм, стратегій, стратегічних планів розвитку освіти дорослих, в яких необхідно передбачити розвиток неформальної освіти як її невід’ємної складової. Дослідниця вважає доцільним створення розгалуженої мережі закладів неформальної освіти, у тому числі й центрів освіти (і навчання) дорослих. Звернуто увагу на взаємодоповнюваність формальної, неформальної та інформальної освіти дорослих [2].

У статті Л. І. Ващенко «Дисимінація дистанційних форм навчання у неформальній освіті молоді та дорослих» [9] обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми. Зокрема, з’ясовано, що впровадження в систему освіти інформаційно комунікаційних технологій призводить до необхідності принципового перегляду підходів до організації навчання. У цьому контексті, за словами авторки, безперечно важливим видається вивчення можливостей дистанційної форми навчання. Тож діючі центри дистанційного навчання можна умовно поділити на три групи за ступенем «занурення» в інтернет: навчальні заклади, що поєднують різні традиційні форми очного й дистанційного навчання з нововведеннями в дусі часу; заклади, установи, організації, для яких інтернет слугує лише внутрішнім комунікаційним середовищем, яке називається інтранет, і є зазвичай приватною корпоративною мережею; навчальні центри, вся робота яких будується виключно на інтернет-технологіях.

Визначено, що метою статті є виявлення в інтернет-просторі пропозицій сучасних провайдерів освітніх послуг щодо онлайн-програм і курсів для неформальної освіти різних категорій населення та аналіз їхнього змістового контенту. На прикладах провайдерів освітніх послуг, які пропонують дистанційні платформи онлайн-навчання для різних категорій населення України, детально проаналізовано змістовий контент онлайн-програм та

онлайн-курсів. Схарактеризовано переваги онлайн-навчання: відсутність часових і територіальних обмежень; використання кількох засобів зв'язку одночасно; можливість вчасно зв'язатися з викладачем і поставити питання, отримати консультацію; постійний моніторинг викладачем навчальної діяльності слухачів тощо.

Науковці дійшли висновку, що досвід упровадження дистанційної форми навчання поширюється і доводить свою безперечну ефективність. Разом з тим, за словами авторки, паралельно створюються нові ресурси для досягнення освітніх цілей, наприклад: віртуальної бібліотеки, енциклопедії, бази даних, реферати, електронні навчально-методичні комплекси з навчальних дисциплін, курсів, обмін професійним досвідом педагогів, працівників освіти різних країн світу, а це потребує відповідної підготовки фахівців. Відтак перспективою подальших досліджень фахівці вбачають в аналізі програм підготовки викладачів для дистанційного навчання дорослих [9].

У статті доктора педагогічних наук Л. Б. Лук'янової «Психолого-фізіологічні особливості осіб літнього віку та їх урахування у процесі навчання» [17] розкрито специфіку навчання дорослої людини, що ґрунтується передусім на психолого-фізіологічних особливостях літнього віку. Авторкою схарактеризовано наукові розвідки щодо навчальних можливостей людей літнього віку, зокрема обґрунтовано соціальні, економічні, демографічні чинники, що зумовлюють необхідність освітньої діяльності у пізньому віці, та доведено позитивний вплив інтелектуального потенціалу всіх вікових груп на життєву позицію особистості.

Дослідниця наголошує, що після 40 років людина активно збагачує свої знання, оцінює події та інформацію в широкому контексті. Так, з'ясовано, що попри зниження швидкості й точності оброблення інформації як наслідку біологічних змін, здатність послуговуватися інформацією залишається на високому рівні. Хоча когнітивні процеси у людини зрілого віку відбуваються повільніше, ніж у молодій, проте ефективність її мислення є вищою. Наприклад, найбільш сприятливими для наукової творчості є період, що охоплює 30–34 та 47–57 років, найпродуктивнішим щодо наукового внеску, загальної корисності є 47-літній вік [17].

Формування і розвиток інтелекту є тривалим і складним процесом, у якому визначальну роль відіграють освіта (обсяг засвоєних знань, загальний рівень інформованості) і навчання. У структурі інтелекту важлива роль належить пам'яті й мисленню, різні характеристики яких розвиваються взаємопов'язано і взаємозалежно. Тому під час регулювання процесів накопичення, збереження та логічного перетворення знань на різних етапах здобуття освіти необхідно враховувати зміну взаємовідношень між пам'яттю і мисленням, що відбувається впродовж усього інтелектуального розвитку дорослих.

Дослідницею обґрунтовано висновок про те, що суттєва активізація навчальної діяльності людей літнього віку, що відбувається впродовж останніх двадцяти років в усьому світі, зумовлена активним демографічним старінням громадян, головними чинниками якого є зростання тривалості та якості життя,

низький рівень народжуваності. Зазначено, що навчальна діяльність у пізньому віці сприяє інтелектуальному, емоційному, духовному розвитку людей, формує відчуття суспільної корисності та відповідальності, створює можливості для самореалізації, опанування й виконання нових соціальних ролей [17].

Отже, у процесі організації навчальної діяльності, за словами авторки, найбільшого успіху можна досягти упровадженням сукупності відповідних підходів, які загалом впливають із необхідності урахування психолого-фізіологічних особливостей літніх людей у навчанні та впливають на вибір стилів навчання. Найбільш вагомими з них є: формування конструктивної мотивації; вибір доцільного стилю навчання; активне залучення усіх суб'єктів навчання до співпраці; створення атмосфери комфорту й взаємоповаги; відповідність індивідуальним особливостям учасників; узгодженість із андрагогічними принципами навчання [17]. Зроблено прогностичний висновок, що перспективним напрямом подальших досліджень є дослідження мотиваційного аспекту навчання людей третього віку [17].

У дослідженні доктора педагогічних наук О. В. Аніщенко «Освіта дорослих у регіональних документах стратегічного планування: на шляху до сталого розвитку суспільства в Україні» [5] проаналізовано окремі особливості розвитку освіти дорослих в Україні у контексті Цілей сталого розвитку, у яких, зокрема, йдеться про освіту дорослих, що підтверджує важливість розвитку цієї сфери. Також виявлено, що окрім національних стратегічних документів з розвитку загальної середньої, вищої, фахової передвищої, професійної (професійно-технічної) освіти, в Україні розробляються й ті, що безпосередньо стосуються розвитку освіти дорослих в окремих регіонах, населених пунктах. Авторкою здійснено аналіз окремих регіональних документів стратегічного планування (стратегій, програм, планів тощо), в яких унаочнено різні аспекти розвитку освіти дорослих як складової освіти впродовж життя. Обґрунтовано, що такі документи відіграють важливу роль у розвитку формальної і неформальної освіти дорослих, сприяють розбудові суспільства, що навчається, у різних регіонах України, і є інструментами посилення конкурентоспроможності громадян, окремих громад і регіонів, держави в цілому.

Дослідницею наголошено на важливості партнерства закладів освіти, наукових установ, громадських організацій, бізнесу, органів місцевої влади тощо задля успішності розвитку освіти дорослих. Приділено увагу ухваленим упродовж 2018–2020 рр. меморандумам про взаєморозуміння, партнерство у сфері освіти дорослих – документам, що сприяють визнанню на регіональному рівні важливості ціложиттєвого навчання, а також узгодженню та координації зусиль стейкхолдерів у цій сфері (Мелітополь, Суми, Вінниця).

Зазначено, що в 2015 р. затверджено Стратегію сталого розвитку «Україна-2020», у 2017 р. розроблено проект «Стратегії сталого розвитку України до 2030 року». Разом з тим, на переконання дослідників, у нашій державі доцільно активізувати діяльність з розроблення й впровадження регіональних документів стратегічного планування у сфері освіти дорослих,

а також здійснювати періодичне оновлення, перегляд відповідних документів, що набули чинності на різних етапах розвитку держави.

Як вважає авторка, упровадження зазначених вище та інших стратегічних документів оновленої концепції розвитку освіти дорослих в Україні, організаційно-розпорядчих документів (інструкцій, положень) щодо розвитку освіти дорослих у громадах для використання на місцевому рівні сприятиме розвитку громад і регіонів, що навчаються; професіоналізації як освіти дорослих у цілому, так і педагогічного персоналу у цій сфері; розвитку мережевої взаємодії закладів освіти, наукових, освітніх, громадських та інших організацій, підприємств тощо для формування в дорослого населення культури навчання впродовж життя; мотивуванню різних категорій дорослих до особистісного й професійного зростання; забезпеченню реалізації індивідуальних освітніх траєкторій (маршрутів) дорослих впродовж усього життя; актуалізації й розробленню гнучких навчальних програм відповідно до освітньо-культурних запитів різних цільових категорій дорослих та їх упровадженню в умовах традиційного, дистанційного та змішаного навчання; розробленню механізмів незалежного оцінювання й визнання результатів навчання, здобутих в умовах неформальної та інформальної освіти; створенню умов для розвитку корпоративного (внутрішньофірмового) навчання, соціального підприємництва в освіті дорослих [5].

У статті Н. І. Чаграк та М. М. Жумбей «Психологічні засади навчальної діяльності людей третього віку» [21] розглянуто традиційні стереотипи щодо старіння, старості й людей третього віку, які впродовж тривалого часу панували в суспільстві і сьогодні зазнають змін. Вочевидь, що це пов'язано з соціальними, економічними, технологічними та культурними чинниками. За прогнозами ООН, зазначають науковці, тенденція старіння суспільств зберігатиметься впродовж наступних десятиліть. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., за їх словами, з'явився новий тип соціально-демографічної групи «люди третього віку» («старші дорослі» – амер.; пізній зрілий вік) – особи віком 55–74 роки – більш освічені, здорові та фінансово забезпечені. Вони значно активніші в соціальному й політичному аспектах, ніж попередні покоління старших людей, а майбутні генерації старших дорослих прагнуть постійного особистісного зростання, що інтенсифікує розширення освітніх програм та сервісу для цієї вікової групи [21].

Авторами визначено мету статті: використовуючи методи аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення, простежити розвиток наукових підходів до навчальної діяльності осіб третього віку в контексті основних напрямів психології, виявити особливості навчальної діяльності людей третього віку в аспекті їхнього особистісного розвитку.

Фахівці дійшли висновку, що на основі аналізу та порівняння підходів до навчання старших дорослих (осіб третього віку) в контексті основних напрямів психології можна визначити засади навчальної діяльності людей третього віку:

– мають власну (різну) мотивацію для освіти: позитивний особистісний розвиток, продовження професійної кар'єри, суспільну інтеграцію;

– навчальна діяльність базується на раніше здобутих знаннях і компетентностях, життєвому та професійному досвіді індивіда;

– старші дорослі прагнуть самостійно організовувати освітній процес і мають для цього достатній рівень автономії і досвіду. Роль викладача зводиться до створення відповідного освітнього середовища та модерування навчального процесу;

– організація освітньої діяльності має здійснюватися з використанням різних стилів навчання відповідно до можливостей і потреб людей третього віку;

– організація освітнього процесу для осіб третього віку базується на рефлексивному та експериментальному виді навчальної діяльності: від постановки проблеми і конкретного завдання до їх розв'язання в реальних життєвих ситуаціях;

– рефлексивне навчання дає можливість індивіду «реорганізувати» свій попередній досвід і побачити ситуацію в новому світлі. Таким чином, навчання людей третього віку є потенційно трансформаційне і для індивіда, і для суспільства загалом.

Отже, зауважують науковці, навчальна діяльність – невід'ємна умова позитивного старіння в сучасному суспільстві з характерною тенденцією демографічного постаріння населення. Навчання, за їх словами, сприяє підтриманню когнітивної здатності та розумової активності людей третього віку, підвищенню їх адаптивної функції та соціальної взаємодії. Потреба в суспільній інтеграції осіб третього віку, на думку авторів, впливає з необхідності адаптації до швидкозмінних умов життя, які охоплюють зміни в економічній, соціальній та культурній сферах суспільного розвитку. Навчання в третьому віці є запорукою позитивного шляху особистісного розвитку, оскільки уможлиблює інтеграцію індивіда в суспільне життя. Людина, будучи соціально активною у період пізньої зрілості, відчуває свою потрібність і корисність та в такий спосіб підтримує свою емоційно-особистісну й пізнавальну сферу [21].

У статті доктора педагогічних наук О. В. Баніт «Підготовка фахівців за новими професіями в умовах формальної і неформальної освіти (на прикладі зарубіжних країн)» [7] проаналізовано нові професії, що з'являються на ринку праці. Дослідження, за словами авторки, підтверджують, що впродовж 10 років зникає близько 5000 професій і майже стільки ж виникає нових. Отже, найближчим часом близько 40–50% робочих місць зникнуть або зазнають трансформації. Разом з тим, наголошено, що з'являтимуться нові робочі місця, які потребуватимуть компетентнісних трансформацій. На думку авторки, перспективними напрямками для професій майбутнього є інформаційні технології, біотехнології, робототехніка та машинобудування, екологія, енергетика, медицина, транспорт та ін.

Дослідницею виявлено й узагальнено ключові компетентності фахівців майбутнього, які є універсальним й актуальними для всіх професій і всіх сфер діяльності, а саме:

- 1) інформаційна – активне освоєння ІКТ та нових інструментів роботи в мережі;
- 2) кросфункціональна – обізнаність у кількох сферах, здатність працювати на межі різних професій;
- 3) комунікативна – міжгалузєва комунікація і клієнтоорієнтованість;
- 4) управлінська – оперативне реагування на зміни, прийняття важливих рішень, ефективний розподіл завдань і ресурсів;
- 5) мовна – багатомовність і мультикультурність;
- 6) екологічна – будь-яка діяльність повинна розглядатися з позиції екології.

Авторкою з'ясовано, що підготовка до нових професій здійснюється в рамках формальної і неформальної освіти. На її думку, аналіз освітніх пропозицій показав, що підготовка фахівців за новими професіями здійснюється в університетах Великобританії, Нідерландів, Канади, Швейцарії, США. Водночас є багато нових професій, що з'являються швидше, ніж створюються закладами освіти навчальні програми для бакалаврату та магістратури. У цьому разі на допомогу приходять неформальна освіта. Низку нових професій можна опанувати на практиці, пройшовши стажування, інші – за допомогою онлайн-курсів, короткострокових програм тощо [7].

Визначено мету статті – проаналізувати перспективні сфери й напрями, в яких з'являються нові професії, виявити можливості підготовки відповідних фахівців у зарубіжних країнах в умовах формальної і неформальної освіти.

Популярну нині професію продакт-менеджера (який займається координацією команди, залученої до створення продукту, контролем показників, взаємодією із замовником) можна здобути в GeekUniversity на факультеті продакт-менеджменту. Разом з тим, щоб стати діджиталстратегом, потрібно пройти курси й вебіари на PPC World, онлайн-курс для діджиталстратегів на Skillbox або курс директора з маркетингу в інтернеті на Netology (Як опанувати перспективні професії? 2019). Загальновідомими онлайн-платформами є такі, як Khan Academy, EdX, Udemy, Canvas Network, Udacity та інші, які пропонують низку навчальних курсів.

Дослідницею сформульовано висновок, що використання новітніх технологій та упровадження робототехніки потребують формування нових компетентностей фахівців, чого можна досягти лише через абсолютно оновлену систему освіти. Це оновлення спрямовується на розвиток людського капіталу, формування продуктивних компетентностей, пов'язаних з мобільністю і здатністю опанувати нові види робіт, розширенням знань людини, стимулюванням до генерації нових ідей та їхньої реалізації. У рамках формальної освіти професійна підготовка фахівців майбутнього, за словами авторки, здійснюється поки що в окремих зарубіжних університетах. Доступ до такого навчання мають далеко не всі, хто хотів би опанувати нові знання. Альтернативою постає неформальна освіта, яка надає ширші можливості через онлайн-курси та онлайн-програми. Водночас паралельно з набуттям професійних компетентностей важливо розвивати також універсальні компетентності, актуальні для всіх професій і всіх сфер діяльності.

Зроблено прогностичний висновок подальших досліджень, а саме: аналіз програм бізнес-шкіл, в яких навчання базується на поєднанні теорії з практикою, де вчать працювати в команді, розвивають лідерські якості, комунікабельність, креативність і системність мислення [7].

У статті кандидата біологічних наук Н. О. Постигач «Система освіти дорослих у Турецькій Республіці» [19] проаналізовано особливості організації системи освіти дорослих у Турецькій Республіці, виокремлено конструктивні педагогічні ідеї можливого запозичення турецького досвіду в теорію і практику української неперервної освіти. З'ясовано, що навчання дорослих є найрізноманітнішим із секторів навчання впродовж усього життя, а національні системи навчання дорослих є складними та неоднорідними. Дослідницею доведено, що інституційні спроби Туреччини були спрямовані на підтримку та поширення освіти дорослих і сприяли полегшенню доступу до освітніх джерел і матеріалів, упровадження освіти дорослих через навчання впродовж життя. Результатом спроб вдосконалити сектор навчання дорослих було створення при університетах Центрів безперервної освіти, що забезпечують освітні можливості та задоволення потреб як дорослих, так і різних секторів економіки. Обґрунтовано також необхідність підвищення кваліфікації спеціалістів упродовж тривалих періодів та встановлення більш налагоджених зв'язків між Центрами професійної освіти та бізнесом. Визначено ключових постачальників освітніх послуг, основні установи та джерела фінансування освіти дорослих; проаналізовано нормативно-правове забезпечення організації та розвитку системи освіти дорослих у Турецькій республіці. Звернуто увагу на те, що в Туреччині з метою поширення та розвитку освіти дорослих реалізовано проекти Світового банку та ЄС, проекти у сфері грамотності дорослих, громадянської та професійно-технічної освіти, укладено численні угоди про співпрацю тощо. Доведено, що завдяки проектам ЄС розширено можливості для мобільності й партнерства, а також навчання дорослих, розвитку вищої освіти, професійної підготовки студентів, вчителів, тренерів, молодіжних працівників та інших категорій дорослих [19].

Авторкою зроблено прогностичний висновок щодо перспективних напрямів подальших досліджень в українському освітньому просторі: організаційно-педагогічне забезпечення діяльності центрів безперервної освіти на базі університетів, центрів професійної освіти у регіонах зі значним промисловим потенціалом тощо [19].

У статті кандидата педагогічних наук С. В. Лапаєнко «Освіта дорослих у науковому дискурсі вчених НАПН України» [13] зазначено, що метою дослідження є здійснення аналізу творчого доробку учених Національної академії педагогічних наук України з проблем освіти дорослих для інформування як педагогічної спільноти, так і громадськості з означеної проблеми та сприяння поліпшенню інформаційно-аналітичного супроводу освіти й науки.

Виокремлено такі основні наукові підходи вчених НАПН України:

– принцип людиноцентризму, який в освіті дорослих передбачає сприяння розвитку особистості, самореалізації людини в особистому та

професійному житті, підвищенню її компетентності й конкурентоспроможності. Саме розвиток людини є потужним чинником розвитку суспільства й економіки. Дотримання цього принципу забезпечує максимальне наближення освіти дорослих до освітньо-культурних потреб і здібностей, життєвих планів особистості;

– створення відповідних умов для широкого залучення різних категорій дорослого населення до освіти впродовж життя є ключовою умовою забезпечення конкурентоспроможності на ринку праці, що закономірно посилює роль освіти дорослих у розвитку сучасного суспільства на основі андрагогічно орієнтованих підходів до навчання в нових умовах цифрового суспільства;

– створення нової моделі, яка має передбачати адекватні й варіативні умови для участі в процесах неперервної освіти, набуття нових загальних і професійних знань, цінностей і компетентностей, що сприятимуть універсалізації дорослої людини в сучасних соціокультурних умовах та формуванню світоглядних прагнень, активізації її участі у розвитку інститутів суспільства;

– взаємодоповнюваність формальної, неформальної та інформальної освіти дорослих; доцільність створення розгалуженої мережі закладів неформальної освіти, у тому числі й центрів освіти (і навчання) дорослих;

– навчання дорослої людини має здійснюватися за андрагогічною моделлю навчання, з урахуванням психологічних особливостей навчання дорослого;

– перевагу віддавати інтерактивним технологіям навчання, що найбільш ефективно забезпечують комунікаційні зв'язки, сприяють утвердженню партнерських відносин, урахуванню професійного й життєвого досвіду суб'єктів педагогічної взаємодії.

Підбиваючи підсумки свого дослідження, авторка дійшла таких висновків: освіта дорослих сприяє особистісному розвитку індивіда, формує готовність людини до співпраці, відповідальності, прийняття виважених рішень; соціальне значення освіти впродовж життя полягає у сприянні розвитку толерантності та готовності до життєдіяльності у відкритому полікультурному суспільстві; у плані економічної перспективи освіта дорослих виконує функцію формування готовності індивіда до раціонального споживання, підтримки підприємництва, економічної успішності, сталого розвитку; у контексті культурного розвитку на освіту дорослих покладається завдання збереження та розвитку національних, культурних та освітніх традицій, соціальних норм поведінки та цінностей; серед основних цілей освіти дорослих – розширення освітніх можливостей для дорослих громадян, створення середовища для постійного вдосконалення особистості, її адаптації до соціально-економічних змін у країні та світі; сприяння кожній людині незалежно від вікової, статевої приналежності, рівня здобутої освіти, соціального досвіду відчувати себе активною рушійною силою суспільного розвитку [13].

Дослідницею зазначено, що аналіз доробку учених НАПН України засвідчив: традиційна система освіти дорослих вступила в суперечність із

суспільним розвитком, не відповідає його потребам. Тому викликом та відкриттям нових перспектив для освіти дорослих є цифрові технології, що змінюють економічне, політичне, соціальне та культурне життя. У цьому контексті, за її словами, наукові праці В. Кременя, В. Лугового, Л. Лук'янової, Н. Ничкало, С. Сисоєвої та інших науковців дають можливість конкретизувати мету, завдання, зміст освіти дорослих, а саме: сприяння розвитку особистості людини, поступальне нарощування професійних компетентностей та підвищення творчого потенціалу, збагачення особистісно значущими знаннями та вміннями. Людина має формуватися як така, для якої знання є основою життя й діяльності, методологією пошуку й ухвалення рішень [13].

Авторкою зроблено прогностичний висновок щодо перспективи подальших наукових розвідок у створенні необхідних умов для підготовки андрагогів у закладах вищої освіти [13].

У статті доктора педагогічних наук Л. Б. Лук'янової «Особливості мотиваційної діяльності дорослої людини або чому дорослі навчаються інакше» [15] обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми. Зокрема, розкрито значення й особливості мотиваційної сфери процесу учіння у дорослої людини; проаналізовано вплив зовнішніх і внутрішніх чинників на ефективність навчання дорослого учня; висвітлено підходи до типології внутрішньої мотивації. Проаналізовано також компоненти мотиваційної сфери, які можуть суттєво впливати на рівень мотивації навчання дорослих. Дослідницею доведено, що необхідність дослідження мотивації навчання дорослих обумовлена як суттєвими матеріальним внесками в цю сферу, так і необхідністю залучення до арсеналу методів і способів управління мотивацією.

Авторкою наголошено, що особливу увагу приділено мотиваційній цінності освітньої діяльності. Схарактеризовано навчальну мотивацію як компонент навчальної діяльності в різних напрямках, зокрема онтогенетичному, діяльнісному, дидактичному.

Дослідницею проаналізовано андрагогічні концепції та моделі (зокрема, модель навчальної мотивації дорослих М. Кроудер і К. Пупинін (Crowder Pupin), модель ланцюга взаємодії П. Кросс (Cross), парадигму очікуваної цінності К. Рубенсона (Rubenson), теорію потенціалу навчання дорослих Х. МакКласкі (McClusky), модель мотиваційних характеристик А. Роджерса (Rogers)). Представлено також результати аналізу проблеми внутрішньої мотивації навчання дорослих Хоул (Houle) та аналогічних досліджень інших вчених.

Отже, приймаючи рішення щодо продовження навчання, людина задовольняє індивідуальні освітні потреби, зумовлені різними чинниками, коригує очікування, прагнення й таким чином змінює самосвідомість, здійснює кроки на шляху до особистісної зрілості. Таким чином через навчання відбувається опосередкована регуляція життєтворення.

На думку авторки, з віком змінюються зміст і характер мотивів діяльності, почуттів людини, посилюється її зумовленість соціальними чинниками. Багато мотивів стають більш стійкими, окремі з них набувають

характеру провідних упродовж всього життя або на певному її етапі. Саме такі мотиви мають прямий або опосередкований вплив на характер навчання людини, на її вибіркове ставлення до окремих галузей знань, навчальних предметів. Істотну роль при цьому відіграють інтереси людини, що завжди впливають на будь-яку, зокрема й навчальну, діяльність, формуючи установку до навчання та загалом ґрунтуються на потребі самореалізації.

У Моделі навчальної мотивації дорослих М. Кроудер і К. Пупинін (Crowder and Pupynin, 1993) довели, що прогнози людини щодо подальшої власної освіти мають різні джерела. Найбільш важливими є попередній освітній досвід, відчуття контролю, нагороди, уявлення щодо власних здібностей. Модель навчальної мотивації дорослих є динамічною й означає, що мотивація дорослих до навчання не є сталою, а кожна наступна участь може її змінювати (як посилювати, так і зменшувати), надаючи нову інформацію про людські здібності, сприяючи ефективності дій або здійснюючи контроль за ходом події. Як результат дорослий може змінити цілі, які він зазвичай пов'язує з навчальною діяльністю, модернізувати стратегії їх досягнення та переглянути оцінювання винагороди [15].

Наголошено, що для ефективного управління навчальною мотивацією дорослої людини, окрім компонентів мотивації, необхідно враховувати її основні характеристики, які можуть змінюватися в процесі навчання. Основні мотиваційні характеристики відповідно до моделі А. Роджерса (Rogers) (Rogers, 2002, с. 231) візуалізовано на рис. 2.

Рис. 2. Мотиваційні характеристики

Авторкою зазначено, що велику кількість досліджень проблеми внутрішньої мотивації навчання дорослих здійснено у США. Зокрема, у 1961 р. Хоул (Houle) запропонував три типи орієнтацій учіння дорослих:

- а) орієнтація мети;
- б) орієнтація діяльності;
- с) орієнтація процесу навчання.

Аналогічні дослідження проводили й інші вчені: Шефїлд (Sheffield), Бургесс (Burgess), Бошер (Bosher), Грабовські (Grabowski), Нокс (Кпох).

Зауважено, що існують можливості, які можуть примусити дорослу людину вчитися, але зробити так, щоб вона навчалася із задоволенням, можна тільки шляхом формування у неї відповідної мотивації. Водночас і до дослідження проблеми мотивації навчання доцільно підходити саме з точки зору її формування. Результати вивчення мотивації можуть стати підґрунтям для створення засобів її формування, розвитку або корекції наявної мотиваційної сфери. Цей аспект, вважає дослідниця, є надважливим не тільки для дорослих, які вже навчаються, а й для потенційних учнів, мотивація яких ще не сформована або через сукупність причин характеризується низьким рівнем розвитку [15].

Авторкою зроблено висновки (короткі узагальнення), які, з одного боку, визначають необхідність урахування мотиваційних чинників в організації навчального процесу дорослої людини, а з іншого – ще раз визначають особливості її організації:

– по-перше, доросла людина через певні внутрішні потреби або зовнішні ситуації приймає самостійне рішення щодо поновлення / продовження навчання, перенавчання тощо, яке в цьому разі є складовою самоосвітньої та саморозвивальної діяльності. Слід брати до уваги й сформований світогляд дорослого учня, основу якого становить досвід (життєвий, соціальний, професійний), з позиції якого людина оцінює всю інформацію, що надходить;

– по-друге, успішність навчальної діяльності дорослої людини великою мірою визначається елективністю, практикоорієнтованістю змісту навчання. Тобто людина вчить лише той матеріал, який її цікавить або який вважає важливим для подальшої діяльності;

– по-третє, така вибірковість зумовлена потребою автономії і формує прагнення невідкладно застосувати здобуті знання у житті, що є своєрідним зворотним зв'язком навчальної активності й найбільшою мірою сприяє подоланню бар'єрів у навчанні. Вчені довели, що позитивний зворотний зв'язок сприяє підвищенню внутрішньої мотивації, натомість негативний знижує ефективність діяльності, а отже, знижує і внутрішню мотивацію. Таким чином, успішне застосування знань на практиці також сприяє посиленню внутрішньої мотивації дорослого учня [15].

Авторкою зроблено висновки про те, що ефективність навчання дорослої людини зумовлює необхідність урахування мотиваційних чинників (зокрема і певної внутрішньої потреби або зовнішньої ситуації); елективності, практикоорієнтованості навчального змісту, що забезпечує зворотний зв'язок навчальної активності та сприяє подоланню бар'єрів у навчанні. Окреслено напрями подальших наукових пошуків з досліджуваної проблеми [15].

Зроблено також прогностичний висновок щодо напрямів подальших досліджень, а саме: вивчення вікових особливостей навчальної самоефективності дорослих [15].

У статті О. В. Аніщенко «Зарубіжний досвід підготовки андрагогів: аналіз дисертаційних досліджень у галузі педагогічних наук в Україні» [1]

проаналізовано дисертаційні дослідження у галузі педагогічних наук в Україні, в яких висвітлено зарубіжний досвід підготовки андрагогів. Обґрунтовано актуальність порушеної проблеми. Здійснено класифікацію та систематизацію опрацьованих дисертацій на основі запропонованих критеріїв (особистісно-інформаційний, предметно-змістовий, організаційно-процесуальний, науково-ідентифікаційний). Встановлено, що у дисертаціях українських науковців викладено концептуальні теоретичні засади професійної підготовки сучасних фахівців-андрагогів в окремих європейських країнах, США, Канаді, Мексиці та Венесуелі, а також змістові, організаційні, процесуальні аспекти професійної підготовки андрагогів. Авторкою акцентовано увагу на науковій новизні та практичному значенні дисертаційних досліджень, здійснених українськими науковцями.

Дослідницею виокремлено нагальні завдання педагогічної науки і практики в умовах стрімкого зростання попиту і пропозицій на національному ринку освітніх послуг у сфері освіти дорослих, серед яких такі: розроблення професійного стандарту за професією «Андрагог», програм підготовки і підвищення кваліфікації педагогічного персоналу закладів формальної і неформальної освіти дорослих, який покликаний здійснювати професійну діяльність в умовах структурних перетворень суспільства та економіки, у ситуації нестабільності й невизначеності. Наголошено на доцільності здійснення подальшого вдосконалення змісту педагогічної освіти, виходячи з цільового спрямування (підготовка до роботи з різними категоріями дорослих), посадових обов'язків фахівців-андрагогів, попередньо здобутої ними освіти (для закладів післядипломної освіти), досвіду діяльності, індивідуальних інтересів, культурно-освітніх потреб тощо [1].

Зазначено, що авторами цитованих дисертацій здійснено переклад зарубіжних програм з підготовки андрагогів, розроблено авторські курси з освіти дорослих та її науково-методичне забезпечення, обґрунтовано рекомендації щодо використання досвіду зарубіжних країн у закладах освіти в Україні тощо. Авторка зробила висновок, що здобуті науковцями результати сприятимуть розробленню та впровадженню програм підготовки й підвищення кваліфікації педагогічного персоналу закладів формальної і неформальної освіти дорослих, освітніх програм з підготовки андрагогів (у ЗВО), розробленню професійного стандарту за професією «Андрагог» тощо. Вони також сприятимуть подальшому вдосконаленню змісту педагогічної освіти з урахуванням культурно-освітніх потреб, індивідуальних інтересів, цільового спрямування навчання, посадових обов'язків фахівців-андрагогів, попередньо здобутої ними освіти, досвіду діяльності тощо.

Дослідницею зроблено прогностичний висновок щодо подальшого розроблення й удосконалення критеріїв систематизації науково-педагогічних досліджень у сфері освіти дорослих [1].

У статті Т. В. Горетько «Порівняльний аналіз спеціальностей для підготовки менеджерів інформаційних технологій в Україні та США» [23] представлено порівняльний аналіз спеціальностей для підготовки фахівців у сферах інформаційних технологій і менеджменту в Україні та США за останні

25 років. Особливу увагу приділено спеціальностям, у межах яких може здійснюватися професійна підготовка фахівців з ІТ-менеджменту як напряду на перетині інформаційних технологій і менеджменту. Зокрема, простежено трансформації у постановах Кабінету Міністрів України стосовно цих галузей знань, детально розглянуто зміни, внесені у розподілення освітньо-кваліфікаційних рівнів, виокремлення галузей знань, напрямів підготовки та спеціальностей постановами № 325 від 1994 р., № 507 від 1997 р., № 1719 від 13.12.2006 р., № 787 від 27.08.2010 р. та № 266 від 2015 р.; окреслено стандарти вищої освіти у сферах інформаційних технологій і менеджменту, розроблені на основі чинної постанови № 266 від 2015 р. та інших нормативних документів. Дослідницею визначено особливості регулювання професійної підготовки менеджерів та ІТ-фахівців у США. Зокрема, розглянуто Керівні принципи та стандарти з акредитації, розроблені Асоціацією з розвитку університетських бізнес-шкіл, й рекомендації Computing Curricula, розроблені Асоціацією обчислювальної техніки та Комп'ютерним товариством Інституту інженерів з електроніки та електротехніки, а також співвіднесено комп'ютерні спеціальності в США та Україні.

Встановлено, що в Україні продовжується реформування та розвиток галузей знань «Менеджмент» та «Інформаційні технології». Автором зроблено висновок, що передбачена стандартами ІТ-складова у підготовці менеджерів в Україні та США є подібною, а бізнес-складова в підготовці ІТ-фахівців в Україні є значно меншою, що звужує можливості підготовки ІТ-менеджерів в Україні в межах існуючих ІТ-спеціальностей. Наголошено на перспективності дослідження програм, за якими здійснюється підготовка майбутніх ІТ-менеджерів в Україні, та важливості урахування конструктивного досвіду США для розвитку підготовки фахівців з ІТ-менеджменту в університетах України [23].

Авторкою зроблено висновок, що збалансування якісних і кількісних параметрів професійної підготовки та перспективних потреб ринку праці на тлі інноваційного економічного розвитку вважається важливим для підвищення ефективності системи неперервного навчання в Україні. І в США, і в Україні, зазначає дослідниця, ІТ продовжує відкривати можливості для кар'єрного зростання, а також з'являються нові галузі, пов'язані з комп'ютерами. ІТ-менеджмент є досить новою сферою, яка поєднує компоненти як ІТ, так і менеджменту, терміново потребує професійно підготовлених спеціалістів. Розширення існуючих ІТ, управлінських програм та розроблення нових, безпосередньо орієнтованих на ІТ-менеджмент, сприятиме задоволенню потреби ринку праці в ІТ-менеджерах. В Україні тривають реформи в галузі ІТ та менеджменту. Зокрема, предметні галузі комп'ютерних програм здебільшого узгоджені з міжнародними навчальними програмами з комп'ютерної техніки. Авторкою зазначено, що трансформації в предметних галузях, пов'язаних з комп'ютерами, залишаються дискусійним питанням, а предметним галузям все ще бракує вагомості бізнес-складової.

Зроблено прогностичний висновок, що подальші дослідження доцільно зосередити на аналізі програм управління ІТ, доступних в Україні, а також на

способах, за допомогою яких українські університети могли б впровадити досвід США у свої програми ІТ та управління для підготовки майбутніх ІТ-менеджерів [23].

Публікація О. В. Аніщенко, С. М. Прийми, О. В. Строкань «Визнання результатів неформального та інформального навчання дорослих: досвід і перспективи» [6] присвячено аналізу проблеми визнання результатів неформального та інформального навчання. Конкретизовано авторами понятійно-термінологічний апарат дослідження. Обґрунтовано також, що визнання результатів неформального та інформального навчання є вкрай важливим для розвитку суспільства та економіки в цілому, оскільки сприяє зниженню рівня безробіття, забезпечує рівний доступ до здобуття кваліфікацій, а також є інструментом, що сприяє подоланню невідповідності попиту й пропозицій щодо вмінь і навичок дорослих на ринку праці. Науковцями здійснено теоретичне обґрунтування процедури визнання результатів неформального й інформального навчання на основі аналізу національного й зарубіжного досвіду. Проаналізовано окремі аспекти законодавчого забезпечення визнання результатів неформального й інформального навчання в зарубіжній і вітчизняній практиці. Стисло схарактеризовано етапи процедури визнання, її методи та інструменти. Зазначено, що визнання результатів неформального й інформального навчання розглядають в більшості зарубіжних країн як складову освіти упродовж життя, що регулюється на відповідному законодавчому рівні тощо. Дослідниками наголошено на винятково важливій ролі громадського («третього») сектору у сприянні забезпечення валідації неформального та інформального навчання дорослих. Обґрунтовано доцільність розроблення національної стратегії визнання результатів неформального й інформального навчання.

Авторами зроблено висновок, що визнання результатів неформального та інформального навчання в Україні має стати складовою політики освіти впродовж життя та набути законодавчого регулювання, що сприятиме позитивним змінам у професійному статусі людини впродовж життя, кар'єрному зростанню, розвитку соціальної мобільності громадян, поліпшенню їх добробуту та якості життя в цілому. З огляду на актуальність порушеної проблеми та з метою забезпечення визнання результатів неформального та інформального навчання різних категорій дорослих в Україні наголошено на доцільності розроблення та запровадження національної стратегії визнання результатів неформального й інформального навчання, а також механізми ідентифікації, визнання, оцінювання та підтвердження результатів такого навчання (і, зокрема, здійсненого за програмами короткострокових навчальних курсів, семінарів, тренінгів, заходів з обміну досвідом в Україні та за кордоном, ініційованих інститутами громадянського суспільства, міжнародними та іншими організаціями); розширення переліку професій, за якими може здійснюватися визнання професійних кваліфікацій, здобутих в умовах неформальної та інформальної освіти; розроблення і запровадження системи UkrESCO як інтелектуальної надбудови до чинних систем порівняння та

оцінювання компетентностей з метою зіставлення кваліфікацій з вакансіями, формування паспорту набутих компетентностей тощо [6].

Перспективними напрямками подальших досліджень, вважають дослідники, є вивчення зарубіжного досвіду обґрунтування, розроблення та впровадження механізмів визнання результатів неформального та інформального навчання [6].

У статті М. П. Вовк та С. В. Ходеківської «Технології навчання дорослих в умовах формальної і неформальної освіти» [11] зазначено, що мета дослідження полягала в уточненні сутності поняття «технологія навчання дорослих» та узагальненні досвіду українських науковців у напрямі теоретичного обґрунтування і впровадження сучасних технологій навчання дорослих в умовах формальної і неформальної освіти. Науковцями виявлено, що технологія навчання вирізняється з-поміж інших форм організації освітнього процесу в умовах формальної і неформальної освіти системністю, алгоритмом реалізації, що підпорядковано розв'язанню конкретного завдання, передбачає добір найбільш ефективних форм і методів, що застосовуються на кожному конкретному етапі та забезпечують якісне опанування матеріалу, формування чи розвиток здатностей, компетентностей тощо. У процесі реалізації технологій навчання в умовах формальної і неформальної освіти, наголошують автори, доцільно спроектувати етапи їх реалізації (етапи діагностики (психолого-андрагогічної) суб'єкта навчання; планування, вибір (розроблення) оптимальної технології; технологічний; експертно-оцінювальний; корекційний). За словами науковців, технології навчання у сфері освіти дорослих необхідно впроваджувати на основі створення організаційних, змістово-процесуальних, соціально-психологічних умов.

Авторами зроблено висновки, що в науковому дискурсі сучасної педагогічної науки відбувається процес постійного дослідницького пошуку щодо обґрунтування сутності поняття «технологія навчання» щодо доцільності використання у сфері освіти дорослих з урахуванням сучасних тенденцій її розвитку.

В умовах інтенсивного розвитку освіти дорослих, зазначають дослідники, назріла потреба в розробленні й впровадженні технологій навчання, які на основі виявлення специфіки організації навчання в умовах формальної і неформальної освіти уможливають інтенсифікацію процесу особистісного й професійного розвитку дорослих з урахуванням індивідуальної освітньої траєкторії, потреб, запитів тощо. На думку науковців, значні напрацювання в цьому аспекті має Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, співробітники якого розробляють і упроваджують технології навчання дорослих різного типу (комунікативні, тренінгові, дистанційні тощо).

Авторами визначено, що перспективою подальших дослідницьких пошуків має бути моніторинг розроблення й впровадження технологій професійного розвитку педагогів в умовах формального і неформального навчання [11].

У дослідженні Н. О. Філіпчук «Пріоритети розвитку сучасної музейної педагогіки в Україні у контексті освіти впродовж життя» [20] зазначено, що сучасний музейний простір, вибудований на основі принципів науковості, історизму, культуровідповідності, значно розширює пізнавальні можливості навчальних освітніх програм різного рівня, спрямованих на здобуття нових знань, формування особистості, здатної до критичного мислення, з активною громадянською позицією. Наголошено на важливості ролі музейних закладів, покликаних сприяти розв'язанню стратегічного завдання – творення української національної ідентичності. Автором звернуто увагу на те, що музейні матеріали для педагога, учня, студента містять широку палітру культурно-історичних, морально-етичних, духовних, соціально-політичних, естетичних цінностей, ідей, поглядів, що акумулюються в життєтворчості видатних українців, представлених багатьма генераціями національних діячів у сферах науки, мистецтва, політики і державного будівництва, літератури.

В умовах сьогодення, зауважує дослідниця, особливо важливого значення набуває необхідність об'єднання потенціалів закладів освіти і музейних установ для інтелектуального гуманного, громадянського й професійного розвитку людини. На її думку, ця інтеграційна модель, що передусім асоціюється з сутністю музейної педагогіки, посідатиме дедалі більш вагоме місце в освітньо-культурній ніші суспільства.

Авторкою зроблено висновки, що не тільки нинішня політична, соціальна, духовна, безпекова, міжнародна ситуація актуалізує плекання цінностей української ідентичності, ствердження єдиної ідеологічної концепції щодо впровадження національної ідеї. До таких підходів спонукає:

- необхідність реалізації положень багатьох нормативних, законодавчих документів, зокрема Конституції України, а також рішень державного рівня щодо агресії Росії;

- значущість ознайомлення з музейними матеріалами такого змісту українознавства полягає в тому, що національна культура, історична національна пам'ять, рідна (державна) мова і тоді, і зараз розглядаються як вищі духовні цінності нації, без яких немислима націєдержавотворчість, консолідація народу, розвиток громадянського суспільства;

- вмотивований інтерес властивий як музейним установам, так і закладам освіти (школа, гімназія, коледж, інститут, університет, академія). Музейні напрацювання, матеріали пошуково-дослідницького характеру – унікальний навчально-виховний і науково-творчий потенціал для удосконалення освітнього процесу;

- музейна педагогіка з огляду на особистісно-емоційне сприйняття молоді володіє оптимальними можливостями для формування у неї таких необхідних якостей, як критичність, активність, креативність.

Дослідниця зробила прогностичний висновок, що перспективними напрямками подальших досліджень є розроблення технологічних засад використання потенціалу музейної педагогіки у сфері педагогічної освіти та освіти дорослих [20].

У статті Т. В. Котирло «Педагогізація батьків і членів родин як актуалітет освіти дорослих» [12] проаналізовано актуальні дослідження у сфері освіти дорослих, в яких започатковано розв'язання проблеми педагогізації батьків і членів родин. Під час дослідження авторкою розкрито сутність понять «педагогізація» та «педагогічна культура»; схарактеризовано основні форми навчання батьків і залучення їх до виховної роботи; здійснено аналіз проблеми педагогізації батьків, а саме: теоретико-методологічних підходів дослідження процесу формування їх педагогічної культури, тенденцій розвитку освіти досліджуваної категорії дорослих у системі неформальної освіти; висвітлено пріоритети освіти й просвіти батьків, особливості функціонування та організації педагогічної просвіти членів родин у системі неформальної освіти України, пріоритетні завдання освіти й просвіти батьків і членів родин в умовах сьогодення.

Дослідницею також акцентовано увагу на важливих аспектах роботи з батьками, зокрема таких, як: популяризація діяльності психологічних служб для батьків і членів родин; набуття психолого-педагогічних знань, які відповідають їхнім запитам щодо формування педагогічної культури; вибір оптимальних форм просвіти, що мотивують до набуття педагогічних і психологічних знань, відповідних умінь і навичок; ознайомлення батьків із основами педагогічної майстерності для побудови суб'єкт-суб'єктних взаємин із дітьми. Виокремлено та проаналізовано компоненти педагогічної культури батьків – мотиваційний, змістовий, конструктивний. Окреслено основні принципи взаємодії з батьками в процесі їх педагогізації, а саме: принцип професійної компетентності; принцип діагностичного підходу до родини; принцип спрямованості педагогічної освіти батьків на особистість дитини; принцип індивідуального підходу до родини.

У процесі дослідження розроблено модель педагогізації батьків (рис. 1). Відповідно до цієї моделі педагогізація батьків і членів родин передбачає здобуття ними психологічних, педагогічних знань, а також набуття та вдосконалення вмінь і навичок щодо діалогічної взаємодії з дітьми шляхом участі у традиційних та інтерактивних заходах, ініційованих закладами дошкільної і загальної середньої освіти, а також у процесі самоосвіти.

Сприяючи педагогізації родин та надаючи їм необхідну допомогу й підтримку в питаннях щодо виховання дітей, педагогічні працівники закладів дошкільної і загальної середньої освіти сприяють розвитку психолого-педагогічної культури батьків.

Авторкою зроблено висновки про те, що сучасним викликом суспільства є розвиток психолого-педагогічної культури батьків, який ґрунтується на міцних знаннях з питань загальної і соціальної педагогіки, психології, а також навичках, уміннях щодо діалогічної взаємодії з дітьми.

Рис. 1. Модель педагогізації батьків та членів родин

Розроблення тренінгів для батьків і членів родин з метою підвищення їх психолого-педагогічної культури, створення мережі батьківських університетів задля освіти й просвіти батьків, членів родин, популяризація педагогізації дорослих через засоби масової інформації забезпечать правильність вибору батьками педагогічних впливів для взаємодії з власними дітьми. Компетентні батьки – це ті батьки, за словами дослідниці, які вміють забезпечувати гармонійний розвиток дитини і діяти прогностично на основі аналізу наявних і можливих ситуацій, обставин щодо здійснення виховних впливів на дітей у родині. Усвідомлюючи силу власного прикладу, необхідність самовдосконалення, сучасні батьки готові до саморозвитку й самоосвіти у психолого-педагогічній сфері. Дослідником зроблено прогностичний висновок, що перспективним напрямом подальших досліджень є науково-методичне забезпечення освіти й просвіти батьків, членів родин у зарубіжній і національній педагогічній науці та практиці [12].

У статті Л. І. Ващенко «Теоретичні засади неформальної освіти дорослих в Україні» [10] розглянуто теоретичні засади неформальної освіти дорослих в Україні. Так, виявлено тенденції й закономірності: створення єдиного європейського освітнього простору; людиноцентриська парадигма навчально-виховного процесу; уніфікація й стандартизація всіх освітніх підходів; створення умов для освіти упродовж всього життя. Авторкою окреслено основні характеристики неформальної освіти: організованість та відповідна підтримка, конкретні цілі навчання, спрямовані на загальне підвищення розумово-пізнавальної і творчої діяльності; географічна доступність; необмеженість у часі; відсутність офіційних документальних засвідчень; гнучкість; інноваційні методи навчання.

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку, за словами дослідниці, важливо не лише враховувати загальні тенденції та принципи розвитку освіти на зламі століть, а й ефективно їх запроваджувати та вдосконалювати.

Серед основних характеристик неформальної освіти виокремлено такі:

- організованість та підтримка, що надається фахівцем або навчальною системою в тих чи інших галузях знань і практичних навичок;
- може мати конкретні цілі навчання або бути спрямованою на загальне підвищення пізнавальної і творчої діяльності;
- не обмежена географічно, може бути доступною в будь-якій точці світу;
- не обмежена часом, але, як правило, є короткостроковою;
- зазвичай не підкріплена документальним засвідченням здобутих знань і навичок, якості засвоєння навчального матеріалу, рівня кваліфікації тощо;
- більш гнучка, ніж формальна, швидше реагує на потреби ринку;
- спрямована на використання інноваційних методів навчання [10].

Авторкою зроблено висновки, що неформальна освіта дорослих є однією з ключових складових концепції освіти впродовж усього життя. Вона виступає доповненням до необхідної й обов'язкової для кожної людини формальної освіти, характеризується збільшенням й розширенням програм, спрямованих як на професійний, так і особистісний розвиток населення всіх вікових і соціальних груп. Проте неформальна освіта не є простором для необмеженої жодними рамками освітньої діяльності, тому вона ґрунтується на певних принципах, фундаментальними серед яких є доступність і добровільність, та на засадах – вчитися в дії, вчитися взаємодіяти, вчитися вчитися.

Дослідницею зроблено прогностичний висновок: перспективою подальшого дослідження є виявлення тих особливостей неформальної освіти, що в поєднанні з формальною сприятимуть реалізації потенційних можливостей для української економіки, формуванню достатнього рівня професійних компетенцій у фахівців та забезпеченню підґрунтя для впровадження інноваційної моделі розвитку України [10].

У статті доктора педагогічних наук О. В. Аніщенко «Моделі центрів освіти дорослих в Україні» [4] обґрунтовано актуальність і доцільність створення центрів освіти дорослих (далі – ЦОД) як закладів неформальної освіти в Україні. Запропоновано авторську типологію центрів освіти дорослих та виокремлено такі моделі центрів освіти дорослих в Україні: самостійні інституції – заклади неформальної освіти дорослих; громадські організації, які за змістово-організаційними аспектами функціонують як центри освіти дорослих; підрозділи закладів освіти (загальноосвітніх, професійно-технічних, вищих, закладів спеціалізованої освіти мистецького напрямку та ін.); підрозділи бібліотек, музеїв та інших закладів культури; заклади неформальної освіти на базі територіальних центрів соціального обслуговування (університети третього віку, центри активного довголіття); соціальні підприємства.

Авторка акцентує увагу на тому, що в публікації не розглядаються центри Державної служби зайнятості (професійно-технічної (професійної) освіти, а також ті, що набули статусу суб'єктів оцінювання та підтвердження

результатів неформального навчання), центри навчання на виробництві, оскільки вивчення особливостей діяльності цих інституцій, на переконання науковців, може стати предметом окремих наукових досліджень. Результати аналізу друківаних, недруківаних та електронних джерел інформації є підставою для виокремлення певних моделей центрів освіти для різних категорій дорослих в Україні (рис. 1).

Дослідниця наголошує, що наведений на рис. 1 поділ є досить умовним, оскільки будь-який центр освіти дорослих (міський або сільський) може функціонувати на основі поєднання різних моделей. Передусім це пов'язано з поліфункціональністю досліджуваних закладів, відсутністю відповідного нормативно-правового забезпечення, поняттєво-термінологічною невизначеністю, зокрема відсутністю усталеного тлумачення власне терміносполуки «центр освіти дорослих».

Рис. 1. Моделі центрів освіти для різних категорій дорослих в Україні

На думку авторки, і школи / центри / студії особистісного, професійного зростання, артшколи / центри, народні університети / будинки, університети третього віку, центри активного довголіття, школи неформального навчання дорослих є різновидами ЦОД.

Серед напрямів діяльності центрів освіти дорослих в Україні найбільшого поширення набули:

- інформаційно-комунікаційний;
- мовно-лінгвістичний;
- розвиток громадянських компетентностей;
- мистецький;

- оздоровчий (розвиток культури здорового способу життя), реабілітаційний;
- психологічно орієнтований;
- правовий;
- підприємництво, бізнес та ін. [4].

Таким чином, за словами авторки, ЦОД є осередками соціальної інтеграції громадян, які пропонують широкий спектр освітніх послуг у громадах, сприяють розвитку громадянського суспільства, зайнятості й самозайнятості населення, посиленню конкурентоспроможності регіонів. Дослідниця зазначає, що освітні пропозиції центрів освіти дорослих зорієнтовані на певну цільову групу (контингент учнів / слухачів) – конкретну групу людей, які об'єднані спільними потребами, інтересами тощо. З огляду на те, що саме неформальна освіта найбільшою мірою здатна задовольнити освітні потреби різних груп населення, допомагає опановувати нові соціальні ролі, сприяє духовному розвитку, самоосвіті й самовихованню, у нашій державі недооцінюється роль і значення ЦОД як провайдерів освітніх послуг, які слугують розвитку людського капіталу, соціально-економічному зростанню держави. У зв'язку з цим на часі:

- розроблення нормативно-правового, організаційно-педагогічного, науково-методичного забезпечення неформальної освіти як складової освіти дорослих;
- розроблення й впровадження методики моніторингу культурно-освітніх потреб дорослих;
- встановлення державної статистичної звітності для оцінювання стану і тенденцій розвитку освіти дорослих;
- розроблення механізмів визнання результатів неформальної та інформальної освіти;
- розроблення та впровадження механізмів моніторингу якості неформальної освіти дорослих;
- забезпечення мережевої взаємодії між ЦОД;
- підготовка педагогічного персоналу для сфери освіти дорослих;
- здійснення фундаментальних і прикладних досліджень з освіти дорослих, результати яких слугуватимуть підґрунтям науково-методичного забезпечення неформальної освіти різних категорій дорослих;
- обґрунтування науково-термінологічного апарату неформальної освіти дорослих, його узгодження з міжнародною термінологією з урахуванням тенденцій щодо інтернаціоналізації й водночас збереження національної своєрідності термінів.

Авторкою зроблено прогностичний висновок: перспективними напрямками подальших досліджень є теоретико-методологічне й дидактичне обґрунтування особливостей неформальної освіти молоді та дорослих у ЦОД, проблема визнання на державному рівні результатів неформальної та інформальної освіти [4].

У дослідженні кандидата педагогічних наук Д. В. Щербини «Розвиток готовності до самореалізації старших дорослих в умовах неформальної

освіти» [22] проаналізовано розвиток готовності до самореалізації людей третього віку в умовах неформальної освіти, зокрема в університетах третього віку та центрах освіти дорослих з метою забезпечення їх активної, творчої й самодостатньої старості.

Готовність до самореалізації особистості старшого дорослого, зауважує дослідниця, розглядається як інтегральне особистісне утворення, яке характеризується наявністю у людини розвиненої самосвідомості й рефлексії з актуалізованою здатністю пізнавати себе і навколишній світ, реальні й потенційні здатності й можливості, інтереси й цінності, перспективи особистісного зростання. Визначено, що провідною закономірністю самореалізації людини похилого віку має бути процес саморозвитку особистості, основною метою якого є формування потреби у самоосвіті, самовихованні, самоактуалізації, пов'язаної з пошуком власного призначення у житті та місця у ньому на основі розкриття потенційних здібностей людини.

Авторкою наголошено, що в основу розвитку готовності до самореалізації старших дорослих в умовах неформальної освіти покладено такі провідні ідеї:

1. Третій вік виступає повноцінним етапом розвитку людини, причому старший дорослий володіє деякими психологічними ресурсами (життєвий досвід, нереалізовані потреби духовного, пізнавального й творчого спрямувань, здатність і бажання змін, здатність до соціальних контактів та потреба в них тощо).

2. Благополучному старінню (якому характерні такі риси, як внутрішня потреба і зовнішня можливість бути зайнятим; конструктивна психологічна установка, яка має довіру до інших, оптимістичне ставлення до майбутнього, адекватне сприйняття сьогодення; відносно різнобічні інтереси, спрямовані не тільки на себе, а й на інших; психологічна незалежність, здатність до особистісно-психологічної творчості, потреба і можливість розв'язання актуальних завдань розвитку, сформованість позитивних якостей попередніх етапів) сприяють такі умови: організація неформальної освіти людей третього віку з урахуванням соціокультурного, геронтологічного, діяльнісного, акмеологічного та андрагогічного підходів; урахування вікових особливостей, а також індивідуальних якостей старших дорослих; орієнтація змісту та методик неформальної освіти людей третього віку на самореалізацію з урахуванням їх ціннісно-мотиваційної та потребнісної сфер особистості; побудова неформальної освіти на основі реалізації індивідуальних освітніх траєкторій та андрагогічної взаємодії суб'єктів освітнього процесу; готовність фахівців з освіти дорослих до розвитку готовності до самореалізації людей третього віку в умовах неформальної освіти.

3. Сутність самореалізації розглядається як явище, що об'єднує індивідуальні, соціальні та культурологічні засади у житті людини, як її постійне прагнення невідомих цілей, нових життєвих шляхів, як пошук можливостей саморозкриття; позитивний погляд суб'єкта на себе та інших; ідентифікацію себе з іншими; відкритість досвіду і його прийняття;

різноманітне сприйняття суб'єктом чуттєво-заданих ситуацій і творчий характер його активності.

4. Готовність до самореалізації особистості старшого дорослого – це інтегральне особистісне утворення, що характеризується наявністю у людини розвиненої самосвідомості й рефлексії з актуалізованою здатністю пізнавати себе і навколишній світ, реальні й потенційні здатності й можливості, інтереси й цінності, перспективи особистісного зростання.

5. Освіта для сучасного старшого дорослого – джерело розвитку, самореалізації, мотивація життєвої діяльності та форма дозвілля.

6. Неформальна освіта людей третього віку розглядається з позицій соціокультурного, геронтологічного, діяльнісного, акмеологічного та андрагогічного підходів, що дозволяє інтегрувати в їхньому освітньому процесі соціокультурне сьогодення, вікові особливості, культурно-освітні потреби тощо. Провідними принципами є принцип підтримки особистісної самореалізації, відкритості й динамічності, спільної діяльності, врахування різноманіття характеристик соціально-освітнього портрета старшого дорослого, опертя на досвід тих, хто навчається. Освітній процес будується на основі реалізації індивідуальних освітніх траєкторій.

7. Освіта у неформальних закладах, зокрема університетах третього віку та центрах освіти дорослих, має будуватися з урахуванням соціально-педагогічних і психолого-вікових особливостей старших дорослих (різноманітність типів; потреба в спілкуванні серед однолітків), розвитку соціальних зв'язків, індивідуальному підході, особистісному зростанні, андрагогічній взаємодії [22].

Авторкою зроблено прогностичний висновок: перспективи подальших досліджень полягають у ґрунтовному вивченні культурно-освітніх потреб старших дорослих; характеристиці особливостей діяльності неформальних закладів освіти, зокрема університетів третього віку та центрів освіти дорослих; розробленні ефективної методики розвитку готовності до самореалізації людей третього віку в умовах неформальної освіти та методичних рекомендацій для фахівців з освіти дорослих з розвитку готовності старших дорослих до самореалізації [22].

У публікації І. С. Пічугіної «Педагогічна роль психолога в неформальній освіті дорослих» [18] висвітлено проблему щодо фахівців, які можуть здійснювати педагогічну роль у неформальній освіті дорослих, зокрема досліджено педагогічну роль практичного психолога в роботі з дорослими в неформальній освіті. Основними результатами дослідження, за словами авторки, є характеристика неформальної освіти дорослих, яка поєднує напрями педагогічної і психологічної діяльності, та характеристика практичного психолога, який у роботі з дорослими в неформальній освіті може реалізувати якості педагога.

Основний нормативний документ, який регулює надання освітніх послуг у нашій державі, – Закон України «Про освіту», зазначає дослідниця, так трактує поняття освіти: «...освіта є основою інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави. Україна

визнає освіту пріоритетною сферою соціально-економічного, духовного і культурного розвитку суспільства» [18]. Вона також наголошує на важливості такої думки: «Серед основних принципів освіти є рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку та безперервності і різноманітності освіти» [18].

За результатами проведеного дослідження з'ясовано, що практична психологія займається розвитком особистості та спрямована на змінення внутрішнього світу людини, так само, як і неформальна освіта, яка також націлена на всебічний розвиток особистості й перетворення її внутрішнього світу. За словами дослідниці, педагогіка, неформальна освіта дорослих, практична психологія здійснюють освітню діяльність, головним результатом якої є всебічний розвиток особистості, у тому числі й певний рівень духовності людини. Авторкою доведено, що і педагог, і практичний психолог проводять свою діяльність у сфері людських взаємовідносин, у тому числі й серед дорослих, та здійснюють психологічний вплив на їх духовне, душевне та інтелектуальне життя. Визначено спільний напрям діяльності педагога і психолога – виховання й розвиток особистості дорослих (доцільно здійснювати в рамках міжпрофесійної взаємодії) [18].

Авторкою зазначено, що андрагогом - педагогом, викладачем дорослих у неформальній освіті може бути й психолог. Крім цього, на андрагога покладено роль практикуючого психолога, а на психолога – роль андрагога: і той, і другий можуть бути й психотерапевтом, й консультантом, й тренером, фасилітатором, й духовним наставником, й вихователем.

Зроблено висновок, що практикуючий психолог може бути тим фахівцем у неформальній освіті, хто працює з дорослими – андрагогом, викладачем, може успішно виконувати роль педагога в роботі з дорослими. Порівняльний аналіз основних напрямів роботи практичного психолога з напрямками роботи педагога в неформальній освіті дорослих довів їх ідентичність і схожість за формами, методами й спрямованістю. Тож, на думку дослідниці, неформальна освіта дорослих є певним видом психологічної практики, що спрямована на розвиток особистості та її вищих, зокрема духовних, якостей. Така психологічна практика в неформальній освіті дорослих може здійснюватися в рамках загальноприйнятої педагогічної діяльності, але за межами стандартних заходів, формальних схем та умовностей, що формують певну дисциплінарну форму освітнього процесу [18].

Отже, зазначає авторка, практикуючий психолог, надаючи психологічну допомогу дорослій людині та спрямовуючи особистість до її внутрішнього, духовно-морального розвитку, здійснює тим самим педагогічну діяльність у неформальній освіті дорослих, а сам виступає в ролі педагога-андрагога. Саме такі, за її словами, психолого-педагогічні умови, спрямовані на розвиток особистості та її вищих якостей, візуалізують точки дотику неформальної освіти дорослих і практичної психології.

Авторкою зроблено прогностичний висновок щодо необхідності подальших досліджень особливостей методологічної роботи практичного

психолога як педагога в неформальній освіті дорослих, вивчення проблеми духовного розвитку особистості дорослої людини в неформальній освіті [18].

У статті кандидата філософських наук В. В. Левченка «Ситуація невизначеності: трансформація особистісно-професійного розвитку дорослих» [14] проаналізовано проблему професійного становлення та особистісного зростання дорослих в умовах невизначеності. Готовність до невизначеності автором розглядається як позитивний потенціал, що поширює способи реагування на складність життя, надає різні можливості для розвитку особистості, відкриває нові смисли. Науковцем також опрацьовано психологічні особливості прояву та трансформації ідентичності, яка стає інтегральним ціннісно-смісловим утворенням, визначає стратегію взаємодії з соціальним середовищем, є важливим ресурсом в складних ситуаціях невизначеності. Досліджено психологічні чинники виникнення і зміст професійних криз у ситуації невизначеності та готовність особистості до їх подолання. Автором визначено поняття ресурсів особистості, що впливають на успішність особистісно-професійного розвитку в ситуації невизначеності.

У процесі дослідження фахівцем виявлено закономірності щодо зв'язку ресурсів та ефективності особистісно-професійного розвитку: сприйнятливність до умов соціального середовища; репертуар, спектр використання ресурсів; професійна компетентність, здатність до навчання, широта життєвих інтересів, інтелектуальна працездатність; ресурси соціальних відносин [14].

Дослідник наголошує, що проблема трансформації особистісно-професійного розвитку в умовах невизначеності охоплює такі аспекти:

а) психологічні чинники становлення професійної ідентичності в умовах невизначеності;

б) психологічні чинники виникнення професійних криз у ситуації невизначеності;

в) дослідження психологічних ресурсів особистості, спрямованих на позитивний професійний розвиток.

Автором зроблено висновки щодо перспективи подальших досліджень. Здійснений аналіз, наголошує автор, дає підстави вважати, що професійний розвиток і становлення особистості не можна штучно відокремити від особистісного зростання, що в умовах невизначеності потребує постійного екзистенційного вибору. Готовність до невизначеності він розглядає як позитивний потенціал, що поширює способи реагування на складність життя, надає різні можливості для розвитку особистості, відкриває нові смисли.

У ситуації невизначеності на особистісно-професійний розвиток впливають, за словами науковця, такі чинники: психологічне становлення професійної ідентичності; особливості психологічного виникнення та подолання професійних криз; можливість використання ресурсів особистості, спрямованих на позитивний професійний розвиток [14].

У статті кандидата педагогічних наук О. В. Василенко «Неформальна освіта дорослих: поняття, принципи і методи» [8] розглянуто поняття неформальної освіти дорослих як відновлювального і неперервного навчання. Авторка зазначає, що неформальне навчання дорослих характеризується

відмінними від навчання дітей способами й методами, умовами, має свої теоретичні засади і принципи. Метою неформальної освіти дорослих є сприяння задоволенню особистих освітніх потреб дорослих учнів, досягненню ними професійних цілей, забезпечення реалізації людського потенціалу. Особливу увагу зосереджено на використанні підходу спільного (патисипативного) навчання в неформальній освіті дорослих, яке базується на досвіді дорослих учнів, пов'язане з їх реальними потребами, є процесом власного зростання й відкриття і найбільш ефективним у навчанні дорослих. У статті обговорюється вибір відповідних методів навчання відповідно до цілей і спрямованості навчання. Дослідницею наголошено, що використання принципів навчання дорослих, ефективний вибір методів відповідно до цілей і спрямованості неформального навчання сприяє покращенню цього процесу [8].

Авторкою зроблено висновок, що неформальна освіта для дорослих є сучасною альтернативою навчання сучасній офіційній освіті, яка обслуговує різних учнів з різними потребами, тож чимало програм неформальної освіти успішно залучають та перекваліфікують дорослих студентів. Мета неформальної освіти дорослих, як правило, пов'язана з особистим зростанням і розвитком, а також з підготовкою до професії та кар'єри. Разом з тим іншою метою може бути не лише підтримка демократичного суспільства, а й навіть виклик до покращення його соціальної структури.

Дослідниця зазначає, що модель шкільного навчання, яка переважає, має бути замінена на модель, яка ґрунтується на сприйнятті цілей дорослих, яка відповідає реаліям їхнього життя. Використання принципів освіти дорослих може стати одним із засобів для здійснення цих змін. Такі принципи, як залучення учнів до планування та реалізації їхньої навчальної діяльності, використання досвіду учнів як ресурсу, виховання самоорієнтації в учнів, створення середовища в класі, заохочує та підтримує навчання, виховує дух співпраці в умовах навчання.

Важливим кроком у процесі проектування навчання, наголошує авторка, є вибір відповідних методів, які мають враховувати мету навчання (розвиток знань, зміна ставлення та вдосконалення навичок). Таким чином, важливе завдання вихователя дорослих – зрозуміти й використати, які методи навчання найкраще підходять для збільшення знань, які – для усвідомлення, а які – для навичок [8].

У статті О. Аніщенко, Л. Лук'янової, С. Прийми «Неформальна освіта дорослих – освітній тренд ХХІ століття» [3] йдеться про неформальну освіту (non-formal education) молоді та дорослих, яка набуває важливого значення у контексті забезпечення сталого й збалансованого розвитку суспільства. Упродовж двох останніх десятиліть, наголошують автори, освіта дорослих як складова навчання впродовж життя (lifelong learning), неперервної освіти є визначальною метою політики у сфері освіти розвинених країн на національному й міжнародному рівнях. Освіту дорослих науковці розглядають як соціальний індикатор людиновимірності політики держави, один із шляхів досягнення соціально-економічного добробуту, інструмент для просування ідей інформаційного суспільства й суспільства, заснованого на знаннях.

У Меморандумі неперервної освіти Євросоюзу зокрема зазначено, що освітні системи мають адаптуватися до нових реалій ХХІ століття, і неперервна освіта покликана стати головною політичною програмою громадянського суспільства, соціальної єдності та зайнятості громадян. Дослідження результатів упровадження неформальної освіти молоді та дорослих як у розвинених країнах, так і тих, що розвиваються, засвідчують, що саме неформальна освіта є справді демократичною та гуманістично спрямованою, оскільки передбачає врахування інтересів людини та її потреб, сприяє здобуттю освіти всіма охочими, незалежно від віку, статі, соціального стану та місця проживання. У цьому контексті поширення неформальної освіти «в певному сенсі сприяє більш справедливому розподілу благ». Така освіта, наголошують науковці, є людиноцентричною, що «сприяє формуванню індивідуальної неповторності особистості», а тісний зв'язок із навколишнім середовищем і спрямованість на будь-які соціальні, професійні, етнічні, вікові групи населення сприяють подальшій соціалізації особистості молоді та дорослих [3].

Для України, за словами науковців, актуальність неформальної освіти дорослих зумовлена багатьма чинниками, серед яких – труднощі щодо адаптації дорослого населення до нових соціально-економічних умов, зниження зайнятості дорослого населення, зростання безробіття, зниження рівня доходів на душу населення, втрата кваліфікації дорослого населення та відсутність необхідних навичок, небезпека зниження рівня доступності освіти для дітей, батьки яких соціально та економічно неадаптовані у суспільстві. Науковці занепокоєні, щодо питання становища сільських жителів, які через обмеженість у доступі до здобуття професійної освіти є неконкурентоспроможними на формальному ринку праці. Посилюється тенденція зростання культурно-освітніх потреб і запитів різних категорій дорослих. Водночас, наголошують фахівці, у державі недооцінюють роль і значення неформальної освіти дорослих для формування людського капіталу, економічного зростання країни тощо [3].

Автори зробили прогностичний висновок, що актуальними для України є подальше розроблення законодавчого забезпечення освіти різних категорій дорослих, формування мотивації дітей, молоді та дорослих на освіту впродовж життя, інтеграція зусиль усіх зацікавлених сторін і громадських інститутів на основі взаємовигідної співпраці з метою розвитку освіти для різних категорій дорослих, що надалі сприятиме стійкому розвитку суспільства, вдосконаленню й самоактуалізації кожної людини, формуванню особистісної мобільності, здатності до опанування нових знань, прийняття нестандартних рішень. Дослідники також наголошують, що країни зі здобутками у галузі формальної і неформальної освіти дорослих мають її підтримку як на рівні держави, так і на рівні громад; в них створено розвинену нормативно-правову базу в цій галузі.

Аналіз світового й вітчизняного досвіду неформальної освіти дорослих, за словами авторів, засвідчує наявність широкого спектра освітніх послуг для різних категорій дорослих, важливість їх значення для розвитку особистісного й професійного потенціалу громадян. Розвиток неформальної освіти дорослих пов'язаний із проблемами соціалізації громадян у контексті формування

суспільства знань, громадянського суспільства, необхідністю підготовки дітей, молоді та дорослих до розв'язання питань, які можуть вплинути на згуртованість суспільства, стабільність життя тощо [3].

Підбиваючи підсумки запропонованого аналітичного огляду, що акумулюють найкращі практики доробку науковців НАПН України щодо навчання дорослих в умовах формальної і неформальної освіти, зробимо висновок, що вони матимуть практичне втілення як в системі неперервної освіти, так і в громадському суспільстві.

Ураховуючи актуальність проблеми професійної підготовки вчителів, автор наголошує на доцільності продовження наукових досліджень з цієї тематики.

Список використаних джерел

1. Аніщенко О. В. Зарубіжний досвід підготовки андрагогів: аналіз дисертаційних досліджень у галузі педагогічних наук в Україні. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2020. Вип. 2. С. 131–150. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2020_2_15 (дата звернення: 15.05.2022).
2. Аніщенко О. В. Концепція розвитку неформальної освіти дорослих в Україні. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2019. Вип. 1. С. 20–39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2019_1_4 (дата звернення: 15.05.2022).
3. Аніщенко О., Лук'янова Л., Прийма С. Неформальна освіта дорослих освітній тренд XXI століття. *Рідна школа*. 2017. № 11/12. С. 3–8. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/710422/> (дата звернення: 15.05.2022).
4. Аніщенко О. Моделі центрів освіти дорослих в Україні. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2018. Вип. 1. С. 22–35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2018_1_4 (дата звернення: 15.05.2022).
5. Аніщенко О. В. Освіта дорослих у регіональних документах стратегічного планування: на шляху до сталого розвитку суспільства в Україні. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2021. Вип. 1. С. 19–36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2021_1_4 (дата звернення: 15.05.2022).
6. Аніщенко О. В., Прийма С. М., Строкань О. В. Визнання результатів неформального та інформального навчання дорослих: досвід і перспективи. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2019. Вип. 2. С. 9–19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2019_2_3 (дата звернення: 15.05.2022).
7. Баніт О. В. Підготовка фахівців за новими професіями в умовах формальної і неформальної освіти (на прикладі зарубіжних країн). *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2021. Вип. 1. С. 150–159. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2021_1_16 (дата звернення: 15.05.2022).
8. Василенко О. В. Неформальна освіта дорослих: поняття, принципи і методи. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2016. Вип. 1. С. 25–34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2016_1_5 (дата звернення: 15.05.2022).
9. Ващенко Л. І. Дисимінація дистанційних форм навчання у неформальній освіті молоді та дорослих. *Освіта дорослих: теорія, досвід,*

- перспективи*. 2019. Вип. 1. С. 78–89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2019_1_8 (дата звернення: 15.05.2022).
10. Ващенко Л. Теоретичні засади неформальної освіти дорослих. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2018. Вип. 1. С. 44–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2018_1_6 (дата звернення: 15.05.2022).
11. Вовк М. П. Технології навчання дорослих в умовах формальної і неформальної освіти. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2019. Вип. 2. С. 39–48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2019_2_6 (дата звернення: 15.05.2022).
12. Котирло Т. В. Педагогізація батьків і членів родин як актуалітет освіти дорослих. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2019. Вип. 2. С. 91–99. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2019_2_12 (дата звернення: 15.05.2022).
13. Лапаєнко С. В. Освіта дорослих у науковому дискурсі вчених НАПН України. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2021. Вип. 2. С. 40–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2021_2_6 (дата звернення: 15.05.2022).
14. Левченко В. В. Ситуація невизначеності: трансформація особистісно-професійного розвитку дорослих. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2017. Вип. 1. С. 40–48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2017_1_6 (дата звернення: 15.05.2022).
15. Лук'янова Л. Б. Особливості мотиваційної діяльності дорослої людини, або чому дорослі навчаються інакше. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2020. Вип. 2. С. 9–22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2020_2_3 (дата звернення: 15.05.2022).
16. Лук'янова Л. Б. Освіта впродовж життя в умовах інформаційно-технологічного суспільства. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2019. Вип. 1. С. 10–20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2019_1_3. (дата звернення: 15.05.2022).
17. Лук'янова Л. Б. Психолого-фізіологічні особливості осіб літнього віку та їх урахування у процесі навчання. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2021. Вип. 1. С. 9–18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2021_1_3 (дата звернення: 15.05.2022).
18. Пічугіна І. С. Педагогічна роль психолога в неформальній освіті дорослих. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2015. Вип. 2. С. 195–208. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2015_2_26 (дата звернення: 15.05.2022).
19. Постригач Н. О. Система освіти дорослих у Турецькій Республіці. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2020. Вип. 2. С. 160–170. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2020_2_17 (дата звернення: 15.05.2022).
20. Філіпчук Н. О. Пріоритети розвитку сучасної музейної педагогіки в Україні у контексті освіти впродовж життя. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2019. Вип. 2. С. 49–56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2019_2_7 (дата звернення: 15.05.2022).
21. Чаграк Н. І. Психологічні засади навчальної діяльності людей третього віку. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2021. Вип. 1.

С. 36–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2021_1_5 (дата звернення: 15.05.2022).

22. Щербина Д. Розвиток готовності до самореалізації старших дорослих в умовах неформальної освіти. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2018. Вип. 1. С. 228–238.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2018_1_26 (дата звернення: 15.05.2022).

23. Goretko T. Comparative analysis of program subject areas for training information technology managers in Ukraine and the United States. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2020. Вип. 2. С. 151–159.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2020_2_16 (дата звернення: 15.05.2022).

Гуралюк Андрій Георгійович,
кандидат педагогічних наук, старший науковий
співробітник, завідувач сектору інформаційно-
комунікаційних технологій і наукометрії
відділу наукового інформаційно-аналітичного
супроводу освіти ДНПБ України
ім. В. О. Сухомлинського
ORCID: 0000-0002-7497-5746
Researcher ID: AAG-5328-2020
SCOPUS ID: 57222146343

ВИКОРИСТАННЯ ХМАРО ОРІЄНТОВАНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТІ (аналітичний огляд)

В умовах сучасних викликів системі освіти (військова агресія Росії, два роки вірусної пандемії COVID-19 тощо) надзвичайно актуальними стали віддалені інформаційно-комунікаційні технології і, в першу чергу, технології віддаленого зберігання і оброблення інформації – хмарні технології. Значну увагу використанню хмарних технологій в освіті України приділено науковцями НАПН України на чолі з академіком В. Ю. Биковим. У їх працях відображено накопичений вітчизняний і зарубіжний досвід роботи із хмарними інфраструктурами, проаналізовані можливості впровадження технологій хмаро орієнтованого і мобільного навчання у професійну підготовку. У роботах науковців показано, що масове впровадження хмарних технологій у навчальному процесі дозволить забезпечити здобувачів освіти віддаленим доступом до освітніх послуг і матеріалів для самостійної діяльності, безперервність і пролонгація їх освіти, мобільність освітньої комунікації і дозволить скоротити витрати на забезпечення та функціонування освітнього контенту.

Ключові слова: *ІКТ в освіті, цифровізація освіти, хмарні технології, хмаро орієнтовані технології, освітньо-наукове середовище.*

Andrii Guraliuk, PhD (Pedagogical Sciences), Senior
Researcher, Head of the ICT and Scientometry Sector of the
Department of Scientific Information and Analytical
Support of Education of V. O. Sukhomlynskyi State
Scientific and Pedagogical Library of Ukraine

THE USE OF CLOUD-BASED TECHNOLOGIES IN EDUCATION (analytical review)

In the current challenges to the education system (Russia's military aggression, two years of the COVID-19 virus pandemic, etc.), remote information and communication technologies and, above all, remote storage and information processing technologies – cloud technologies – have become extremely relevant. Considerable attention to the use of cloud technologies in the education of Ukraine is paid by scientists of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, led by Academician V. Yu. Bykov. Their works reflect the accumulated domestic and foreign experience in working with cloud infrastructures, analyzed the possibilities of implementing cloud-based and mobile learning technologies in training. Scientists have shown that the mass introduction of cloud technologies in the educational process will provide students with remote access to educational services and materials for independent activities, continuity and prolongation of their education, mobility of educational communication and reduce costs for providing and functioning of educational content.

Key words: *ICT in education, digitalization of education, cloud technologies, cloud-oriented technologies, educational and scientific environment.*

Інтеграція інформаційно-комунікаційних і педагогічних технологій разом із діджиталізацією останніх сьогодні стала однією із необхідних умов якісної освіти.

Важливою тенденцією, яка спостерігається у світовій практиці використання інфокомунікаційних технологій, є використання так званих «хмарних технологій». Під хмарою розуміється комплекс ресурсів, що забезпечують віддалене зберігання й оброблення інформації, та засоби комунікації із цими ресурсами. Зручність цієї технології не викликає сумніву, оскільки розміщення інформації на віддалених серверах забезпечує можливість користування даними із будь-якої точки світу, що є особливо важливим за умови масового дистанційного навчання, зумовленого такими цивілізаційними викликами, як воєнні дії, пандемії, стихійні лиха та інші форс-мажорні обставини глобального характеру.

Значну увагу використанню хмарних технологій в освіті України приділено науковцями НАПН України на чолі з академіком В. Ю. Биковим. Так, у своєму дослідженні «Технології хмарних обчислень, ІКТ-аутсорсинг та нові функції ІКТ-підрозділів навчальних закладів і наукових установ» [1] він означив низку дефініцій, які є базовими для розуміння сутності хмарних технологій. Це, наприклад, таке поняття, як «інформатизація системи освіти», яке науковець розглядає як «сукупність взаємопов'язаних організаційно-правових, соціально-економічних, навчально-методичних, науково-технічних, виробничих та управлінських процесів, спрямованих на задоволення інформаційних, обчислювальних і телекомунікаційних потреб (інших потреб, що пов'язані з впровадженням методів і засобів ІКТ) учасників навчально-виховного процесу, а також тих, хто цим процесом управляє та забезпечує його (у тому числі здійснює науково-методичний супровід і розвиток)». Аутсорсинг (англ. *outsourcing*) – сервіс, що необхідний певній системі для реалізації її основної функції, який пропонує і реалізує інша система, зовнішня відносно даної.

Автор вводить поняття закритого й відкритого комп'ютерно інтегрованого і комп'ютеро орієнтованого навчальних середовищ, які розглядає як ІКТ-навчальні середовища педагогічних систем. У цих системах істотно відрізняється ступінь комп'ютеризації окремих дидактичних функцій, які використовують (або не використовують) поряд із локальними інформаційно-комунікаційними мережами (ІКМ) і глобальну мережу інтернет.

Приділяючи у дослідженні основну увагу відкритим навчальним середовищам, В. Ю. Биков зазначає, що «функції та відповідна будова адаптивних ІКМ концентровано відображають концепцію опрацювання електронних даних на основі інформаційних технологій хмарних обчислень (ХО). За цією концепцією завдяки спеціальному інтерфейсу користувача, що підтримується системними програмними засобами мережного налаштування, в адаптивних ІКМ формуються мережні віртуальні ІКТ-об'єкти» [1]. Такі об'єкти є складовими мережної інфраструктури, а їх формування й використання підтримується ХО.

Науковець наголошує, що «ідеї і технології ХО мають стати предметом

пріоритетного вивчення, засобами навчання, досліджень та управління освітою на всіх її організаційних рівнях»[1]. Розглянувши складові інноваційного причинно-наслідкового ланцюга, що висвітлює й деталізує загальну проблему – невідповідність організаційно-функціональної структури ІТ-підрозділів освітніх організаційних структур об'єктивним умовам сучасного стану розвитку засобів і технологій інформаційного суспільства, В. Ю. Биков стверджує, що головні концептуальні засади стратегії подальшої масштабної інформатизації освіти і науки України мають базуватися на концепції ХО із суттєвим поглибленням інтеграції галузевих зусиль у цьому напрямі і можливостей ІКТ-бізнесу на основі застосування механізмів аутсорсингу.

Технології хмарних обчислень є провідними інформаційними технологіями подальшого розвитку інформатизації системи освіти України [2].

Будова і функції адаптивних ІКМ концентровано відображають концепцію опрацювання електронних даних на основі інформаційних технологій (ХО). За означенням NIST (Національного Інституту Стандартів і Технологій США, офіційно прийняте Урядом США), «ХО – це модель надання послуг із мережного доступу до загального фонду обчислювальних (комп'ютерних) ресурсів (таких, як мережі, сервери, сховища даних, програмні додатки, послуги з опрацювання даних та ін.), що можуть бути гнучко налаштовані на різні потреби користувача і надані з мінімальними з його боку управлінськими зусиллями чи взаємодією з провайдером послуг».

Підтримку технологій хмарної інфраструктури та надання користувачам відповідних послуг на умовах аутсорсингу (SaaS – програмне забезпечення як послуга; PaaS – платформа як послуга; DaaS – дані як послуга; HaaS – апаратне забезпечення як послуга; IaaS – інфраструктура як послуга; WaaS – робоче місце як послуга; XaaS – все як послуга) здійснюють фірми і компанії ІКТ-бізнесу, що спираються на розгорнуту і розгалужену в усьому світі мережу дата-центрів з надвеликими потужностями процесорних, комунікаційних і зберігаючих кластерів. При цьому загальним для користувачів хмарної інфраструктури є впевненість у тому, що ІКТ-потужності й сервіси адаптивних ІКМ можуть задовольнити їх різноманітні потреби в опрацюванні даних [2].

На думку автора, подальший розвиток інформатизації освіти на концептуальних засадах ХО створить умови поступового формування в Україні комп'ютеро орієнтованого навчального середовища на базі найсучасніших технологій – NBIC Technologies (конвергенція нано-, біо-, інформаційних і когнітивних технологій), технологій, що відображають шостий технологічний уклад суспільного розвитку, провідні технології майбутнього, але вже недалекого суспільства знань.

Ще однією перевагою хмарних технологій є невибагливість до потужності гаджетів, тож основне навантаження припадає на ХО, що зумовлює перспективність використання цих технологій у сільській місцевості, розвиток мобільних застосувань тощо.

У праці колектива авторів на чолі з В. Ю. Биковим «Корпоративні інформаційні системи підтримування науково-освітньої діяльності на базі хмаро орієнтованих сервісів» [3] зазначено, що концепція ХО суттєво змінює

існуючі уявлення щодо організації доступу та інтеграції додатків, тому виникає можливість управління великими ІКТ-інфраструктурами, які дають змогу створювати й використовувати незалежно один від одного як індивідуальні, так і колективні «хмари» в межах загального хмаро орієнтованого освітнього простору. В основі функціонування інфраструктур цього простору лежать хмарні сервіси, тобто сервіси, що забезпечують користувачеві мережний доступ до масштабованого і гнучко організованого пулу розподілених фізичних або віртуальних ресурсів. Автори також наголошують на такій важливій особливості простору, як уніфікована архітектура зберігання даних – невід’ємна особливість будови хмарної інфраструктури ІКТ-середовища, спрямована на комплексне зберігання даних й управління їх значними за обсягами масивами.

Використання передових засобів ІКТ, зокрема сервісів і технологій (ХО) належить до першочергових завдань у сфері інформатизації освіти, розвитку відкритого науково-освітнього простору. Про це свідчить низка урядових ініціатив різних країн та прийняття міжнародних документів, зокрема таких, як Європейська стратегія хмарних обчислень «Вивільнення потенціалу хмарних обчислень в Європі» («Unleashing the potential of cloud computing in Europe» (2012), Європейський цифровий порядок денний «Digital agenda for Europe» (2010), Федеральна урядова ініціатива хмарних обчислень у США «Federal Cloud Computing Strategy» (2011), відповідно до яких хмарні обчислення визнано пріоритетним напрямом технологічного розвитку. Не менш важливу роль у формуванні електронних ресурсів відкритого навчального середовища відіграють організації, які створені Європейським Союзом, Радою Європи та спільними зусиллями Ради Європи та ЮНЕСКО і які підтримують відповідні НОІМ. Серед таких організацій варто насамперед назвати такі загальновідомі й визнані в світі організації та їхні НОІМ, як EURYDICE, EUDISED і CEDEFOP та ін.

Науковці [3; 4] зазначають, що серед електронних ресурсів інформаційних мереж і систем, призначених для підтримання наукової і освітньої діяльності, передусім виокремлюють науково-педагогічну інформацію про відомості щодо об’єктів і явищ, які використовують для організації навчально-виховного процесу, освіти й педагогічної науки й управління ними та поширюють за допомогою спеціальних видань і технічних засобів. До основних функцій систем НПП належать такі: вивчення пропозицій та формування замовлень на нові психолого-педагогічні дослідження; координація науково-дослідних робіт з психолого-педагогічної тематики між різними науковими установами і колективами; вивчення та поширення передового педагогічного досвіду; збирання й опрацювання документів, що стосуються цих розділів психолого-педагогічної науки та освітньої практики.

В Україні функції системи науково-педагогічної інформації виконує Національна академія педагогічних наук України. У формуванні її інформаційних, у тому числі електронних ресурсів, беруть участь всі її наукові і науково-методичні установи та навчальні заклади за предметним

спрямуванням своєї науково-навчальної діяльності. Роботи в цьому напрямі виконують у межах проекту із створення корпоративної автоматизованої інформаційної системи НАПН України (КАІС АПНУ). Функції головної наукової установи з інформатизації НАПН виконує Інститут інформаційних технологій і засобів навчання (ІТЗН) НАПН України (<http://iitlt.gov.ua/>), який у структурі НАПН відповідає за розроблення концептуальних засад корпоративної науково-технічної політики інформатизації, науково-методичне забезпечення формування й розвиток електронного інформаційного освітнього простору у сфері загальної, спеціальної, професійно-технічної і педагогічної освіти та освіти дорослих. Інститутом здійснюється комп'ютерно-технологічна підтримка електронних ресурсів наукових установ і навчальних закладів академії за профілем діяльності, забезпечується представництво цих установ і закладів та їхніх електронних наукових і освітніх ресурсів у мережі інтернет [3; 4]. Отже, формування освітнього наукового середовища на базі сучасних технологій, зокрема з використанням хмаро орієнтованих сервісів, уможливорює поєднання науки й практики, інтеграції процесу підготовки спеціалістів і здійснення наукових досліджень, поліпшення результатів і рівня організації науково-педагогічної діяльності, що є визначальною тенденцією розвитку корпоративних інформаційних мереж і систем відкритої освіти і науки [3; 4].

В іншій спільній праці «Хмарні технології як імператив модернізації освітньо-наукового середовища вищого навчального закладу» [5] В. Биков і М. Шишкіна визначають наукові засади розвитку освітньо-наукового середовища закладу вищої освіти. Вони стверджують, що кількість публікацій, у яких досліджуються методологічні й методичні засади формування й проектування освітньо-наукового середовища, є недостатньою для забезпечення широкого впровадження хмаро орієнтованих середовищ в освітню практику. Предметами сучасних досліджень постає випробування різних моделей доступу до програмного забезпечення навчального призначення; порівняльний аналіз програмного забезпечення з точки зору педагогічного використання, встановлення «у хмарі», визначення чинників найбільш доцільної організації сервісів освітньо-наукового середовища; віртуалізація програмного забезпечення і формування єдиної ІКТ інфраструктури навчального закладу; використання загальнодоступних і корпоративних хмарних сервісів; переваги і недоліки різних моделей їх постачання; стратегії проектування і розгортання середовища та ін.

Під хмаро орієнтованим середовищем закладів вищої освіти автори розуміють освітньо-наукове середовище, в якому для реалізації комп'ютерно-процесуальних функцій (змістово-технологічних та інформаційно-комунікаційних) цілеспрямовано використовують побудовану віртуалізовану комп'ютерно-технологічну (корпоративну або гібридну) інфраструктуру. Тож визначальними щодо такого підходу компонентами середовища є хмарні сервіси, що забезпечують користувачеві мережний доступ до масштабованого й гнучко організованого пулу фізично розподілених віртуальних ресурсів, які постачаються в режимі самообслуговування та адміністрування за його

запитом. У такому середовищі для освітньо-наукових цілей у педагогічній системі виокремлюють основні функції, зокрема навчальну, наукову, розвивальну, виховну, контролюючу. Для забезпечення хмаро орієнтованим середовищем реалізації функцій педагогічної системи у цьому середовищі за рахунок створення й використання відповідних сервісів здійснюються функції збирання, накопичення, зберігання, введення, подання, маніпулювання та реорганізації даних, управління комп'ютерно орієнтованими засобами навчання, вимірювання, комунікації, підтримування предметних електронних освітніх ресурсів. Автори розглядають методологічні принципи, методи й підходи щодо формування хмаро орієнтованого освітньо-наукового середовища (ХООНС) [5]. Сукупність хмаро орієнтованих засобів, що вже сьогодні відіграє помітну роль у розвитку інформаційного наповнення відкритого освітньо-наукового середовища вищих навчальних закладів, розширення його інформаційно-комунікаційних і сервісних властивостей, у цілому суттєво збагачує дидактичну спроможність відкритого навчального середовища.

Подальшого розвитку дослідження хмаро орієнтованого середовища навчального закладу набуло в науковій праці М. Шишкіної та М. Попель «Хмаро орієнтоване середовище навчального закладу: сучасний стан і перспективи розвитку досліджень». Вони розглядають поняття «хмарні технології» в історичному аспекті від його появи в 90-х рр. і до нашого часу. Аналізуючи зміни в розумінні цього поняття, автори наводять низку визначень і констатують, що існують різні тлумачення цього поняття. Визначення може мати високий ступінь науковості й точності, а може бути подано на прикладах існуючих системних засобів. Попри те, що немає єдиного загально визнаного визначення, типи хмарних обчислень у більшості праць схарактеризовано досить детально. Розглянуто сильні й слабкі сторони хмарних технологій. До переваг їх використання науковці відносять:

1. Доступність. Мається на увазі, що скористатися сервісом може кожен і в будь-якому місці. Для цього достатньо лише мати вихід в інтернет.
2. Низька вартість. Спостерігається різке зниження витрат коштів на обслуговування, бо сплачується фактичне використання ресурсів.
3. Економія часу. Викладач не витрачає зайвий час на встановлення нових програмних продуктів.
4. Гнучкість. Відсутня обмеженість при здійсненні обчислень, можна динамічно нарощувати швидкодію, обсяги пам'яті, що є досить важливим в освітній сфері. Кожен викладач має змогу змінювати програмне середовище, з'являється можливість експериментувати, порівнювати.
5. Надійність. Стосовно цього можна згадати резервування даних, захищеність від атак.
6. Безпечність. Має місце лише за умов належної організації хмари. Якщо організація має досить низький рівень, цей критерій можна розглядати як недолік.
7. Великі обчислювальні можливості. Необмежена можливість використання усіх обчислювальних потужностей.

Говорячи про величезні переваги хмарних технологій, слід враховувати і їхні недоліки. До них належать наведені нижче.

1. Постійне з'єднання з мережею. На жаль, за відсутності мережі робота з «хмарою» стає неможливою.

2. Програмне забезпечення. Забезпечується можливість використання лише тих програм, які заздалегідь передбачені, причому без зміни певних параметрів та функцій з боку користувача.

3. Конфіденційність. Жодна «хмара» не може забезпечити повну конфіденційність. Завжди є ризик.

4. Надійність. Немає можливості відновлення втраченої інформації у разі припинення постачання послуг з боку провайдера з певної причини.

5. Безпека. Якщо організація не налагоджена на досить високий рівень, то в разі проникнення зловмисника, буде відкрито великий обсяг інформації.

6. Дороге обладнання. Не кожен охочий може створити свою власну «хмару».

Розглянуто приклади успішного використання хмарних технологій в освіті, до яких відносять електронні щоденники і журнали, особисті кабінети для учнів і викладачів, інтерактивну приймальню тощо. Це також і тематичні форуми, де учні можуть здійснювати обмін інформацією та її пошук, що дасть можливість розв'язувати певні навчальні завдання навіть за відсутності педагога або під його керівництвом.

Проте, як зазначають дослідниці, існує велика кількість проблем, які потрібно розв'язувати для відкритого інформаційно-освітнього середовища закладів вищої освіти. Серед них:

– розроблення концепції створення й організації відкритих систем е-навчання на базі перспективних технологій і методології їх упровадження в освітніх закладах;

– створення моделей компонентів відкритого освітньо-наукового середовища на базі хмарних обчислень;

– розроблення методології створення і впровадження мережних інструментів інформаційно-технологічного підтримування процесів навчальної і наукової взаємодії на основі технології хмарних обчислень;

– розроблення моделей гармонізації мережних інструментів організації та підтримування процесів навчально-пізнавальної діяльності в інформаційно-освітньому середовищі;

– використання відкритих систем управління знаннями в організації освітньо- наукового середовища вищого навчального закладу;

– підготовка кадрів, що ґрунтується на концепції організації інтегрованого середовища навчання, й аутсорсинг основних функцій забезпечення ІКТ-сервісів та багато інших.

Таким чином, у статті окреслено індикатори розвитку інноваційного інформаційно-освітнього середовища вищого навчального закладу, серед яких – якість і доступність е-навчання, адаптивність, інтеграція, повномасштабна інтерактивність ІКТ-засобів. Визначено чинники рівня

сформованості хмаро орієнтованого середовища педагогічних систем; здійснено аналіз змістового наповнення освітньої і наукової компонент хмаро орієнтованого освітньо-наукового середовища, у структурі яких виокремлено електронні освітні ресурси навчального призначення і ресурси для наукових досліджень; визначено шляхи використання основних видів хмарних ЕКТ-сервісів у складі хмаро орієнтованого освітньо-наукового середовища [6].

Ґрунтовне дослідження, присвячене впливу хмарних технологій на модернізацію освітянської діяльності, пов'язану із широким впровадженням мобільних інтернет-пристроїв, здійснено В. Дем'яненко, М. Мар'єнко, Ю. Носенко, С. Семеріковим та М. Шишкіною. У монографії «Адаптивна хмаро орієнтована система навчання та професійного розвитку вчителів закладів загальної середньої освіти» [7] автори зазначають, що відбуваються зміни в підходах до забезпечення мобільності людини в сучасному глобалізованому мобільному світі, комп'ютерно-технологічну платформу якого формують засоби і технології інформаційного суспільства, що дає змогу по-іншому поглянути на перспективи персоніфікованої мережної ІК-діяльності людини, побудованої на основі технологій ХО, для яких, окрім іншого, буде характерним високий рівень захисту електронних даних, надвисокі швидкості їх опрацювання та обсяги зберігання.

У дослідженні розглянуто базові визначення, пов'язані з мобільними комунікаційними технологіями, хмарними технологіями, адаптивністю інформаційно-комунікаційних систем тощо. Серед підходів, які використовують для структуризації та формалізації інформаційних джерел, виокремлено онтологічний підхід, на основі якого користувачеві надається цілісний, системний огляд певної предметної галузі – концептуалізація певної галузі знань, що подається за допомогою визначення базових об'єктів і зв'язків між ними. При цьому визначено загальноприйняті, семантично значущі «понятійні одиниці» інформаційних ресурсів, якими оперують учні, візуалізовано результати процесів інтеграції та агрегації розподілених інформаційних джерел і ресурсів у процесі реалізації навчальних завдань у легкодоступній наочній формі.

Науковцями запропоновано розглядати комп'ютерну онтологію певної предметної дисципліни як відкриту базу знань, подану загальноприйнятою (формальною) мовою специфікації. Зазначено, що онтологічний підхід забезпечує ефективне проектування компонентів будь-якої знаннєво-орієнтованої інформаційної системи, а комп'ютерна онтологія в цьому процесі виступає як діючий механізм створення системи знань, що відображає певну теорію, подану як множину термінів, зв'язків між ними, пов'язаних описів і формальних аксіом, що сприяє інтерпретації та спільному використанню цих термінів. Комп'ютерну реалізацію онтологічного підходу запропоновано здійснювати за допомогою системи ТОДОС (Трансдисциплінарні онтологічні діалоги об'єктно-орієнтованих систем) – технологія для побудови освітніх навчально-дослідницьких, локальних і мережних (розподілених) систем на основі онтологій та контекстно-семантичного аналізу.

Дослідниками зазначено, що застосування хмарних платформ і сервісів

сприяє появі й розвитку форм організації навчання та наукових досліджень, орієнтованих на спільну навчальну діяльність. Сукупність дій, спрямованих на те, щоб зробити наукові процеси прозорішими, а результати доступнішими, здобули назву «відкрита наука». Практичним використанням парадигми відкритої науки є відкритий доступ до наукових джерел; представлення у відкритому доступі навчальних і навчально-методичних матеріалів; відкритий доступ до електронних ресурсів; відкриті е-інфраструктури тощо. Так, у Європі концепція відкритої науки реалізується через Європейську хмару відкритої науки (EOSC). EOSC – це віртуальне середовище (міждисциплінарне й міжгалузеве) з відкритими та загальнодоступними сервісами зберігання, управління, аналізу та повторного використання даних досліджень, що об'єднує існуючі наукові інфраструктури держав-членів ЄС.

Україна має низький рівень інформованості про концепцію відкритої науки та її інструментарій.

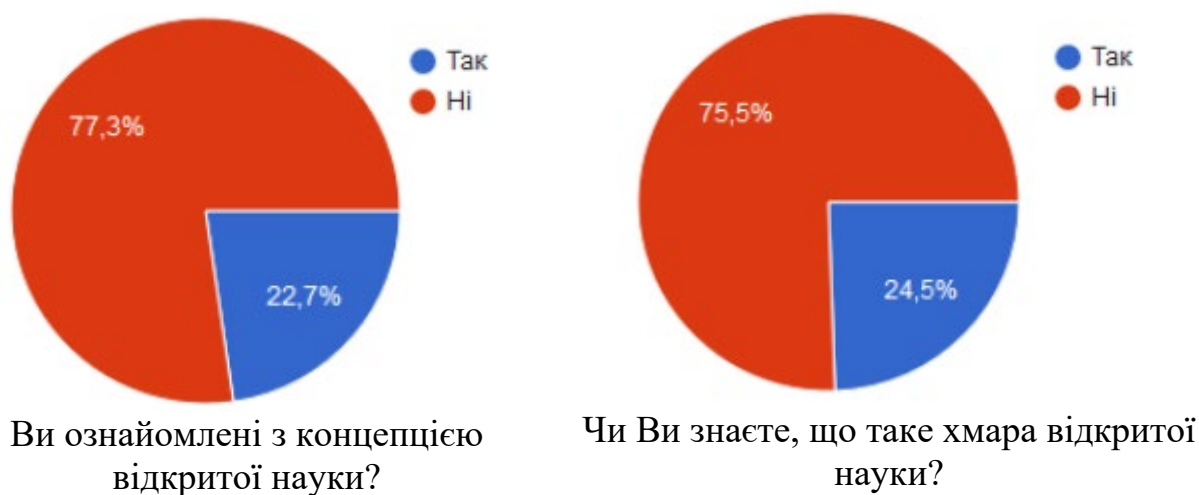

Рис. 1. Обізнаність освітян з поняттям відкритої науки

У результаті проведеного дослідження автори отримали модель адаптивної хмаро орієнтованої системи навчання та професійного розвитку вчителів закладів загальної середньої освіти, у якій виокремлено компоненти корпоративної хмари закладу освіти та сервіси загальнодоступних інформаційних систем [7].

Стосовно прикладних аспектів використання хмарних технологій цікавим доробком є низка наукових праць, створених Інститутом цифровізації. Коротко проаналізуємо найбільш важливі.

У статті В. Андрієвської та Н. Олефіренко «Використання хмарних технологій у процесі підготовки майбутнього вчителя» [8] розглянуто основні можливості, переваги й значущість використання хмарних технологій у процесі підготовки майбутнього учителя. Схарактеризовано окремі вебсервіси, які спрощують взаємодію учасників спільної навчальної діяльності. Наголошено на актуальності проблеми підготовки майбутнього учителя до створення 3D-книжок у подальшій професійній діяльності. Основні висновки і рекомендації:

технології хмарних обчислень у навчально-виховному процесі освітнього закладу сьогодні дають можливість вільно користуватися додатками (програмами) й створювати оптимальні умови для підвищення мотивації майбутніх педагогів до навчально-дослідницької діяльності.

Н. Бахмат у статті «Теоретичні засади проектування хмаро орієнтованого педагогічного середовища підготовки вчителів початкових класів» [9] обґрунтував теоретичні засади проектування хмаро орієнтованого середовища вищого педагогічного навчального закладу. Основними завданнями наукової розвідки визначено вивчення стану дослідженості теоретичних засад проектування хмаро орієнтованого середовища педагогічної підготовки вчителів початкових класів у науково-методичній літературі, розкриття його змісту, структурних елементів, функцій та доцільності створення, врахування тенденцій розвитку інформаційного суспільства педагогічної освіти у високорозвинених країнах при проектуванні інноваційного середовища. Автор стверджує, що в професійній діяльності сучасного вчителя початкових класів постає потреба в пошуку нестандартних шляхів розв'язання педагогічних завдань, пов'язаних із навчанням і вихованням учнів, що свідчить про необхідність формування певних вимог до професійних та особистісних якостей вчителя. Як висновок автор акцентує увагу на важливості пошуку та формування випереджувальних моделей педагогічної підготовки вчителів початкових класів, цілепокладанням яких є спрямованість на вільний розвиток суб'єктів навчального процесу, право вибору майбутніми вчителями власної концепції професійної діяльності в умовах інноваційного хмаро орієнтованого педагогічного освітнього середовища.

Т. Вакалюк у статті «LMS за послугою SaaS – альтернативне розв'язання проблеми проектування хмаро орієнтованого навчального середовища для підготовки бакалаврів інформатики» теоретично обґрунтував використання систем управління навчанням (LMS) за послугою SaaS для проектування хмаро орієнтованого навчального середовища закладів вищої освіти. Для цього у дослідженні розглянуто хмарну платформу для проектування хмаро орієнтованого навчального середовища для підготовки бакалаврів інформатики та наведено основні моделі надання хмарних послуг; розглянуто існуючі системи управління навчанням за послугою SaaS, схарактеризовано їх основні функціональні можливості; проведено узагальнену систематизацію та порівняння хмарних систем управління навчанням. Автор доходить висновку, що поєднання LMS за послугою SaaS є альтернативним розв'язанням проблеми проектування хмаро орієнтованого навчального середовища вищих навчальних закладів.

У дослідженні «Технології хмаро орієнтованого і мобільного навчання у професійній підготовці фахівців у вищому навчальному закладі» [11] М. Гордієнко аналізує можливості впровадження технологій хмаро орієнтованого і мобільного навчання у професійну підготовку фахівців у закладах вищої освіти. Зазначено, що ключовими компонентами функціонального призначення хмарних технологій у процесі навчання є забезпечення віддаленим доступом до освітніх послуг і матеріалів для

самостійної діяльності студентів, безперервність і пролонгація їхньої освіти, мобільність освітньої комунікації і скорочення витрат на забезпечення та функціонування освітнього контенту. Хмарні технології уможливають розміщення у хмарному середовищі традиційних для вузівського освітнього контенту компонентів, що забезпечує розподілену в часі й просторі освітню комунікацію, істотно підвищує працездатність студентів і викладачів, пролонгує процес самоосвіти. Автор робить висновок, що хмарні технології як нова організаційна форма використання ресурсів інтернету і телекомунікацій з ресурсним аутсорсингом дає змогу ефективно зберігати інформацію, працювати з нею з будь-якого стаціонарного або мобільного пристрою, ділитися нею, розмиваючи межі місця і часу освітнього процесу.

Наукова розвідка І. Лебедевої «Хмарні технології як засіб підвищення ефективності професійного навчання» [12] присвячена дослідженню особливостей застосування хмарних технологій і реалізації їх можливостей для розвитку ключових (базових) і спеціальних компетентностей майбутніх економістів в області використання математичних методів при моделюванні реальних процесів економіки. Висвітлено особливості використання хмарних технологій у процесі професійної підготовки студентів денної форми навчання. У контексті компетентнісного підходу розглянуто переваги застосування комбінованої освіти під час вивчення математичних дисциплін студентами економічних спеціальностей. Зазначено, що інформатизація процесу навчання й використання інноваційних технологій створюють умови для більш раціональної організації інтелектуальної діяльності, що сприяє підвищенню ефективності та якості підготовки фахівців усіх форм навчання.

Коллективна монографія за авторством С. Литвинової, О. Спіріна, М. Шишкіної, Ю. Носенко, Н. Копняк, Г. Корицької, С. Пойди, В. Седого, О. Сіпачової, І. Сокол та І. Стромилу «Моделювання й інтеграція сервісів хмаро орієнтованого навчального середовища. Матеріали за дослідженням» [13] присвячена проблемам формування хмаро орієнтованого навчального середовища в українських закладах освіти. Висвітлено комплекс теоретичних питань, пов'язаних з визначенням понятійного апарату, моделюванням структури середовища, основних характеристик, принципів, вимог до його формування, інтеграцією сервісів у хмаро орієнтоване навчальне середовище загальноосвітніх, вищих навчальних закладів та закладів післядипломної освіти. Розглянуто практичне застосування сервісів Microsoft Office 365, сервісів Google, програмного забезпечення навчального призначення і технологій Веб-2.0 (інтерактивних плакатів, блог-технологій, квест-технологій та ін.) для реалізації навчальної взаємодії педагогів та учнів (студентів). Наукове видання призначено для вчителів загальноосвітніх шкіл, викладачів і студентів, усіх, хто зацікавлений у використанні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в педагогічному процесі.

А. Стрюк і М. Рассовицька у дослідженні «Використання хмарних технологій у комбінованому навчанні інформатики студентів інженерних спеціальностей» [14] представили розробку моделі використання Google Apps у комбінованому навчанні інформатики студентів інженерних спеціальностей.

Визначено сучасні вимоги до навчання інформатики студентів інженерних спеціальностей; обґрунтовано доцільність використання хмарних технологій у навчанні інформатики майбутніх інженерів; обрано хмарні засоби, що найбільш відповідають програмі навчання інформатики; розроблено модель використання хмарних засобів у комбінованому навчанні інформатики студентів інженерних спеціальностей.

У докторській дисертації С. Литвинової «Теоретико-методичні основи проектування хмаро орієнтованого навчального середовища загальноосвітнього навчального закладу» [15] обґрунтовано теоретико-методичні основи проектування хмаро орієнтованого навчального середовища загальноосвітнього навчального закладу (ХОНС ЗНЗ), безперервний й інтенсивний розвиток ІКТ-насиченого навчального середовища ХХІ ст. Зокрема, здійснено аналіз термінологічного апарату, розроблено концепцію проектування й формування ХОНС ЗНЗ, визначено основні його компоненти (цільовий, просторово-семантичний, змістовно-методичний, комунікаційно-організаційний); розроблено базові моделі для забезпечення навчально-виховного процесу; обґрунтовано методику проектування та визначено чинники її ефективності; розроблено факторно-критеріальну модель розвитку ІК-компетентностей, яку розроблено на основі рамкових рекомендацій ЮНЕСКО до структури ІК-компетентності учителів (2013 р.); визначено ставлення суб'єктів навчання до впровадження ХОНС у навчально-виховний процес методом семантичного диференціала; розроблено методику використання ХОНС для активізації навчальної діяльності учнів; експериментально перевірено ефективність застосування методик проектування та використання ХОНС у навчальному процесі загальноосвітніх навчальних закладів.

Кандидатська дисертація О. Мерзликіна «Хмарні технології як засіб формування дослідницьких компетентностей старшокласників у процесі профільного навчання фізики» [16] присвячена проблемі використання хмарних технологій як засобу формування дослідницьких компетентностей старшокласників у процесі профільного навчання фізики. У роботі визначено структуру, зміст, рівні, критерії та показники сформованості дослідницьких компетентностей старшокласників у процесі профільного навчання фізики; розроблено модель формування дослідницьких компетентностей старшокласників у профільному навчанні фізики та модель використання хмарних технологій як засобу формування дослідницьких компетентностей старшокласників у процесі профільного навчання фізики; розроблено методику використання хмарних технологій як засобу формування дослідницьких компетентностей старшокласників у процесі профільного навчання фізики; експериментально перевірено ефективність розробленої методики.

Стаття М. Рассовицької «Місце та роль хмарних технологій у професійно-практичній підготовці майбутніх фахівців з прикладної механіки» [17], у якій проаналізовано структуру ІКТ-компетентностей майбутніх інженерів-механіків. Визначено вплив хмарних технологій на методичну систему навчання інформатичних дисциплін майбутніх фахівців з прикладної механіки. Запропоновано модель використання Google Apps у навчанні бакалаврів

з прикладної механіки та модель типового доступу до хмаро орієнтованих засобів загальнонаукової, навчальної та професійної діяльності. Проаналізовано сучасні хмарні сервіси та мобільні програми, що можуть бути використані в професійній діяльності інженерів-механіків. Доведено, що використання хмарних сервісів Autodesk та їх інтеграція з хмарними сервісами Google є доцільним у професійно-практичній підготовці майбутніх фахівців з прикладної механіки.

Д. Бобилев і М. Попель у статті «Особливості застосування засобів хмарного середовища SageMathCloud при навчанні майбутніх вчителів математики курсу «Диференціальні рівняння» [18] розглядають використання хмарного середовища під час навчання майбутніх вчителів математики курсу «Диференціальні рівняння». Науковцями здійснено аналіз впровадження систем комп'ютерної математики у навчальний процес закладів вищої освіти, схарактеризовано переваги хмарних сервісів порівняно з комерційними системами, визначено специфіку розв'язання завдань з курсу «Диференціальні рівняння» засобами SageMathCloud за допомогою хмарних технологій.

У статті А. Кравченко «Використання хмарних сервісів для інформаційно-аналітичної підтримки міжнародного співробітництва університету: закордонний досвід» [19] досліджено зарубіжний досвід використання хмарних сервісів для інформаційно-аналітичної підтримки організації міжнародного співробітництва університетів. Проаналізовано кращі практики використання хмарних сервісів як нових аналітичних інструментів і платформ для розв'язання складних завдань оптимізації управління науковою та міжнародною діяльністю університетів. Розглянуто архітектуру середовища хмарних обчислень як систему, що складається з чотирьох блоків - апаратного забезпечення, інфраструктури, платформи і додатків, а також таксономію основних хмарних технологій для підтримки наукової, навчальної та міжнародної діяльності університету. Здійснено моніторинг діяльності провідних університетів світу за 2016–2017 рр. та представлено експертні результати фахівців компанії Quasquarelli Symonds відповідно до Світового рейтингу університетів.

А. Стрюк у доповіді «Хмарні технології як засіб забезпечення мобільності в технічних системах» [20] визначає хмарні технології як системний розвиток концепції мобільності в технологічних системах. Різні категорії надання хмарних послуг розглянуто як основу для забезпечення віртуальної мобільності апаратного й програмного забезпечення. Зазначено, що широке використання хмарних технологій у різних сферах людської діяльності сприяє розвитку віртуальної складової географічної, соціальної, професійної, академічної та навчальної мобільності.

Науковці М. Шишкіна та У. Когут у статті «Використання хмаро орієнтованого компонента на базі системи Maxima в процесі навчання дослідження операцій» [21] дослідили проблеми використання систем комп'ютерної математики (СКМ) у сучасному високотехнологічному середовищі. Зокрема, висвітлено перспективні шляхи впровадження хмаро орієнтованих компонентів на базі цих систем, що є суттєвим чинником

розширення доступу до них як засобу навчальної і дослідницької діяльності у галузі інформатичних і математичних дисциплін. Визначено роль СКМ у підготовці бакалаврів з інформатики та особливості їх педагогічного застосування у навчанні дослідження операцій. Обґрунтовано доцільність упровадження в навчальний процес системи МАХІМА як легкої в опануванні й такої, що не поступається у розв'язанні задач іншим провідним СКМ та є вільно поширюваною. Визначено методичні особливості використання СКМ МАХІМА у процесі навчання дослідження операцій, розглянуто її основні характеристики та шляхи організації доступу до неї як у локальній, так і в хмаро орієнтованій реалізації. Визначено переваги й недоліки використання хмаро орієнтованого компонента на базі системи МАХІМА, висвітлено досвід його впровадження. Наведено результати експертного оцінювання хмаро орієнтованого компонента на базі системи МАХІМА та результати педагогічного експерименту з впровадження його в навчальний процес дослідження операцій.

М. Шишкіна, У. Когут, М. Попель [22] у дослідженні «Проектування і оцінювання хмарних компонентів навчання з використанням систем комп'ютерної математики» розглянули перспективні шляхи забезпечення доступу до математичного програмного забезпечення у навчально-дослідницькому середовищі університету. Визначено особливі аспекти педагогічних застосувань цих систем для підтримки дослідження операцій у процесі підготовки бакалаврів з інформатики. Обґрунтовано розроблення та оцінювання компонентів навчання на основі хмар з використанням СКМ Махіма як посилення дослідницького підходу до вивчення інженерно-математичних дисциплін і підвищення педагогічних результатів.

В. Биков, А. Гуржій, і М. Шишкіна в роботі «Концептуальні засади формування і розвитку хмаро орієнтованого навчально-наукового середовища закладу вищої педагогічної освіти» [23] обґрунтували основні елементи концепції формування й розвитку хмаро орієнтованого навчально-наукового середовища закладу вищої освіти: мета, поняттєвий апарат, принципи, основні види сервісних моделей та сервісних моделей розгортання середовища, базові характеристики, етапи проектування, форми, методи і засоби навчання, результат.

М. Попель у доповіді «Адаптивні хмаро орієнтовані системи: передумови виникнення» [24] розкриває проблему модернізації процесу навчання в загальноосвітній школі відповідно до сучасних досягнень науково-технічного прогресу. Авторка зазначає, що однією з основних умов поліпшення якості підготовки педагогічних, науково-педагогічних кадрів, ширшого використання інноваційних педагогічних технологій є запровадження адаптивних хмаро орієнтованих систем у навчальних закладах.

У науковому дослідженні М. Шишкіної «Використання хмарних технологій у підтримуванні освітніх досліджень у просторі відкритої науки» [25] проаналізовано понятійний апарат, принципи, особливості формування й розвитку хмаро орієнтованого освітньо-наукового середовища в аспекті концепції відкритої науки. Теоретично обґрунтовано принципи

створення і розвитку освітньо-наукового середовища закладу вищої освіти на базі хмарних технологій. Схарактеризовано поняття «хмаро орієнтоване середовище» та особливості його функціонування. Проведено аналіз й оцінювання перспектив розвитку хмаро орієнтованого освітньо-наукового середовища в аспекті застосування засобів і технологій відкритої науки. Автор підсумовує, що застосування технологій відкритої науки, які охоплюють європейські дослідницькі інфраструктури, науково-освітні мережі, хмарні сервіси збирання, подання й опрацювання даних, а також сервіси Європейської хмари відкритої науки є актуальним і перспективним напрямом розвитку й модернізації хмаро орієнтованого освітньо-наукового середовища закладів вищої освіти.

Група дослідників, зокрема О. Маркова, С. Семеріков, А. Стрюк, Г. Шалацька, П. Нечепуренко та В. Трон спільної дослідницької лабораторії «Хмарні технології в освіті» Криворізького національного університету та Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НПН України в науковій праці «Упровадження моделей хмарних сервісів у підготовку майбутніх фахівців з інформаційних технологій» [26] дослідили шляхи реалізації моделей хмарних сервісів SaaS, PaaS, IaaS, які доцільно використовувати в процесі вивчення навчальних дисциплін циклів математики, природознавства та професійної й практичної підготовки майбутніх фахівців з інформаційних технологій на прикладах інженерії програмного забезпечення, інформатики та комп'ютерної інженерії. Ними було визначено найбільш суттєві переваги використання хмарних технологій у підготовці майбутніх фахівців з інформаційних технологій, зокрема можливість використання сучасних інструментів паралельного програмування як основи хмарних технологій.

М. Мар'єнко у дослідженні «Аналіз і оцінка шляхів подальшого розвитку хмаро орієнтованих систем» [27] обґрунтував, що ресурси та послуги, які надаються в хмарі, істотно змінилися упродовж останнього десятиліття. Ці зміни зумовлено розвитком промисловості та науковими дослідженнями, що спрямувало реалізацію хмарних сервісів як корисних програмних додатків. Відтепер програмні додатки мають хмарну інфраструктуру, що складається з ресурсів від кількох постачальників. У цьому полягає основна відмінність від того, як традиційно використовувались ресурси одного постачальника хмар або центру оброблення даних. Отже, виникають нові обчислювальні архітектури: мультихмара, мікрохмара, спеціальна хмара та неоднорідна хмара, що демонструють тенденції зміни інфраструктури хмари.

Дисертаційне дослідження В. Хрипун «Хмарні сервіси Google як засіб управління освітньою діяльністю закладу дошкільної освіти» [28] присвячено вивченню проблеми розроблення теоретичного та науково-методичного супроводу процесу використання хмарних сервісів Google керівником сучасного закладу дошкільної освіти (ЗДО) в управлінні освітньою діяльністю (УОД). Проаналізовано основні поняття дослідження, розроблено модель використання хмарних сервісів Google керівником ЗДО як засобу УОД; уточнено організаційно-педагогічні умови успішної реалізації моделі; обґрунтовано програму діяльності керівника ЗДО щодо вдосконалення УОД;

обґрунтовано компоненти, показники, рівні розвитку ІК-компетентності керівника ЗДО з використання хмарних сервісів Google в УОД; розроблено основні компоненти методики розвитку ІК-компетентності керівника ЗДО з використання хмарних сервісів Google в УОД та технологію оцінювання рівня її розвитку; запропоновано навчально-інструктивні матеріали і рекомендації щодо використання хмарних сервісів Google в УОД ЗДО. Результати емпіричного дослідження засвідчили ефективність авторської моделі використання хмарних сервісів Google та методики розвитку ІК-компетентності керівника ЗДО з використання хмарних сервісів Google в УОД.

У праці О. Гаврилюк «Роль хмарних сервісів в умовах карантину» [29] визначено проблеми використання хмарних сервісів в умовах карантину. Розглянуто можливості застосування хмарних технологій для дистанційного навчання за умов запобіжних заходів. Запропоновано огляд хмарних сервісів, які можна використовувати для вивчення дисциплін, що пов'язані з математикою й статистикою, та їх стислу характеристику.

Дослідниця М. Мар'єнко у науковій публікації «Наукові платформи та хмарні сервіси, їх місце у системі наукової освіти вчителя» [30] визначила, що на засоби навчання впливають розвиток інформаційного суспільства і технічний прогрес. Окрім класичних засобів навчання, які можна було використовувати в процесі вивчення будь-яких дисциплін, з'являються нові. Застосування хмарних платформ і сервісів сприяє появі й розвитку форм організації навчання та наукових досліджень, орієнтованих на спільну навчальну діяльність. Методи і підходи відкритої науки справляють значний вплив на освітній процес, зокрема освіту вчителя. У дослідженні схарактеризовано основні риси парадигми відкритої науки. Окреслено загальну структуру наукової дослідницької інфраструктури OpenAIRE, визначено місце CoCalc у хмарі відкритої науки. У дослідженні виокремлено та розглянуто основні проблеми, пов'язані із застосуванням відкритих наукових практик, оцінено їх місце в науковій освіті вчителя. За результатами дослідження зроблено висновки. Зокрема, рекомендовано взяти до уваги тенденції вдосконалення засобів ІКТ в пошуку нових технічних рішень і нових технологічних, педагогічних та організаційних моделей формування освітньо-наукового середовища. Акцентовано увагу на переході від масового впровадження окремих програмних продуктів до комплексного та комбінованого середовища, яке підтримує кросплатформні рішення.

Дослідниці Т. Вакалюк та М. Мар'єнко у статті «Досвід використання хмаро орієнтованих систем відкритої науки у процесі навчання і професійного розвитку вчителів природничо-математичних предметів» представили загальну методику дослідження проблеми розроблення теоретико-методичних засад проектування хмаро орієнтованих методичних систем підготовки вчителів природничо-математичних предметів до роботи в науковому ліцеї. У статті наведено структуру авторського дистанційного курсу «Хмарні сервіси відкритої науки для освітян», визначено його завдання, знання й вміння, які опановує учасник курсу після його успішного завершення. Розкрито особливості проведення авторського дистанційного курсу. Подано процентний

розподіл використання спеціалізованих хмарних сервісів учителями залежно від типу уроку. Зроблено висновок, що використання хмаро орієнтованої методичної системи підготовки вчителів природничо-математичних предметів до роботи в науковому ліцеї сприяло підвищенню окремих компонентів компетентностей відкритої науки в освітян, зокрема йдеться про навички і досвід щодо даних досліджень, управління, аналізу / використання / повторного використання та розповсюдження.

У науковому дослідженні А. Сухіх «Історичний огляд впровадження хмаро орієнтованих систем під час організації змішаного навчання в ЗЗСО» [32] представлено періодизацію розвитку хмаро орієнтованих систем навчання. Зазначено, що хмаро орієнтовані системи стали важливим інструментом для впровадження змішаного навчання в закладах освіти. При цьому історія розвитку змішаного навчання тісно пов'язана з використанням хмарних технологій і набуло розвитку саме упродовж останніх років. Завдяки поєднанню традиційних методів навчання і сучасних інтерактивних технологій з'явилися нові можливості для навчання, завдяки чому й досягається належний рівень засвоєння матеріалу всіма учасниками, розв'язуються різні виховні та розвивальні завдання. Особливо це притаманно учням і викладачам нового покоління.

Наукове дослідження Л. Неживої, С. Паламар та М. Мар'єнко «Хмари слів як дидактичний засіб літературної освіти молодших школярів» [33] розкриває можливості використання хмари слів у літературній освіті молодших школярів. Автори розглядають можливість використання хмари слів для візуалізації ключових слів тексту для перекладу художнього твору, інтерпретації основної думки та характеристики художнього образу. Хмара слів також може використовуватися як довідковий конспект, щоб відповісти на запитання про зміст роботи або представити результати шкільного проекту учнями. У процесі експериментальної роботи підтверджено ефективність використання цього дидактичного засобу на уроках літературного читання в початковій школі під час аналізу текстів з метою виявлення найважливіших асоціацій учнів.

Предметом огляду було використання хмарних технологій в освіті України. Розглянуто наукові праці, що визначають концептуальні засади впровадження хмарних технологій у педагогічну діяльність. Приділено увагу працям, у яких досліджувалось практичне використання хмарних сервісів у сучасних умовах (у тому числі пов'язаних із пандемією COVID-19).

Підсумовано, що хмаро орієнтовані технології спрямовані на створення розподіленого середовища і рішень, які передбачають кросплатформене поширення й підтримування мережних структур і сервісів. Отже, це є передумовою підвищення якості освітніх послуг на основі моніторингу навчальної діяльності й оцінювання її результатів із використанням електронних ресурсів у хмаро орієнтованому середовищі.

Список використаних джерел

1. Биков В. Ю. Технології хмарних обчислень, ІКТ-аутсорсинг та нові функції ІКТ-підрозділів навчальних закладів і наукових установ. *Інформаційні технології в освіті*. 2011р. Вип. 10. С. 8–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/itvo_2011_10_3 (дата звернення: 15.03.2022).
2. Биков В. Ю. Технології хмарних обчислень – провідні інформаційні технології подальшого розвитку інформатизації системи освіти України. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. №6. 2011. pp. 3–11. URL: https://lib.iitta.gov.ua/1173/1/Технології_хмарних_обчислень_–_провідні_інформаційні_технології.pdf (дата звернення: 15.03.2022).
3. Биков В. Ю., Спирін О. М., Шишкіна М. П. Корпоративні інформаційні системи підтримування науково-освітньої діяльності на базі хмаро орієнтованих сервісів. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти* : зб. наук. пр. ред. Л. Л. Товажнянський, О.Г. Романовський. Харків : НТУ «ХПІ», 2015. Вип. 43 (47) : матер. міжнар. наук.-практ. конф. : «Ідеї академіка Івана Зязюна у працях його учнів і соратників», 14–15 трав. 2015 р. Ч. 2. С. 93–121.
4. Биков В., Шишкіна М. Інформаційно-аналітичні інструменти хмарних обчислень освітньо-наукового середовища вищого навчального закладу. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Київ–Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2016. Вип. 44. 414 с.
5. Биков В., Шишкіна М. Хмарні технології як імператив модернізації освітньо-наукового середовища вищого навчального закладу. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2016. №4. С. 55–70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tipuss_2016_4_8 (дата звернення: 15.03.2022).
6. Шишкіна, М.П., Попель, М. В. Хмаро орієнтоване середовище навчального закладу: сучасний стан і перспективи розвитку досліджень. 2013. ISSN Online: 2076-8184. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 2013, Т. 37, №5.
7. Дем'яненко В. М., Мар'єнко М. В., Носенко Ю. Г., Семеріков С. О., Шишкіна М. П. Адаптивна хмаро орієнтована система навчання та професійного розвитку вчителів закладів загальної середньої освіти: монографія / за наук. ред. М. П. Шишкіної. Київ : Педагогічна думка, 2020. 183 с., іл.
8. Андрієвська В. М., Олефіренко, Н. В. Використання хмарних технологій у процесі підготовки майбутнього вчителя *Новітні комп'ютерні технології. Спецвипуск «Хмарні технології в освіті»*. 2015. №13. С. 78–87. ISSN 2309-1460. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/711453> (дата звернення: 15.03.2022).
9. Бахмат Н. В. Теоретичні засади проектування хмаро орієнтованого педагогічного середовища підготовки вчителів початкових класів *Новітні комп'ютерні технології*. 2015. №13. С. 29–40. ISSN 2309-1460. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/711443> (дата звернення: 15.03.2022).

10. Вакалюк Т. А. LMS за послугою SaaS – альтернативне вирішення проблеми проектування хмаро орієнтованого навчального середовища для підготовки бакалаврів інформатики. Новітні комп'ютерні технології. Спецвипуск «Хмарні технології в освіті». 2015. №13. С. 118–125. ISSN 2309-1460. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/711463> (дата звернення: 15.03.2022).
11. Гордієнко М. М. Технології хмаро орієнтованого і мобільного навчання у професійній підготовці фахівців у вищому навчальному закладі Новітні комп'ютерні технології. Спецвипуск «Хмарні технології в освіті». 2015. № 13. С. 200–206. ISSN 2309-1460. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/711472> (дата звернення: 15.03.2022).
12. Лебедева І. Л. Хмарні технології як засіб підвищення ефективності професійного навчання Новітні комп'ютерні технології. Спецвипуск «Хмарні технології в освіті». 2015. №13. С. 246–250. ISSN 2309-1460. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/711478> (дата звернення: 15.03.2022).
13. Литвинова С., Спірін О., Шишкіна М., Носенко Ю., Копняк Н., Корицька Г., Пойда С., Седой В., Сіпачова О., Сокол І., Стромило І. Моделювання й інтеграція сервісів хмаро орієнтованого навчального середовища. Матеріали за дослідженням. 2015. ЦП «Компринт», Київ, Україна. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/9273> ((дата звернення: 15.03.2022).
14. Стрюк А. М., Рассовицька М. В. (Використання хмарних технологій у комбінованому навчанні інформатики студентів інженерних спеціальностей. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Педагогіка і психологія», 1 (9). С. 221–226. 2015. ISSN 2222-5501. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/10520> (дата звернення: 15.03.2022).
15. Литвинова С. Г. Теоретико-методичні основи проектування хмаро орієнтованого навчального середовища загальноосвітнього навчального закладу: дис. доктора пед. наук: 13.00.10 / Ін-т інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України. Київ, 2016. 602 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/166242> (дата звернення: 15.03.2022).
16. Мерзликін О. В. Хмарні технології як засіб формування дослідницьких компетентностей старшокласників у процесі профільного навчання фізики : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.10 – інформаційно-комунікаційні технології в освіті / Мерзликін Олександр Володимирович ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут інформаційних технологій і засобів навчання. Київ, 2016. 341 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/705565> (дата звернення: 15.03.2022).
17. Рассовицька М. В. Місце та роль хмарних технологій у професійно-практичній підготовці майбутніх фахівців з прикладної механіки *Вісник Черкаського університету*. 2016, №13. С. 72–78. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/706272> (дата звернення: 15.03.2022).
18. Бобилев Д. Є., Попель М. В. Особливості застосування засобів хмарного середовища SageMathCloud при навчанні майбутніх вчителів математики курсу «Диференціальні рівняння». 2017. *Брама*, видавець Вовчок О. Ю. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/707914> (дата звернення: 15.03.2022).

19. Кравченко А. О. Використання хмарних сервісів для інформаційно-аналітичної підтримки міжнародного співробітництва університету: закордонний досвід Інформаційні технології в освіті, 2017. 3 (32). С. 99–112. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/709360> (дата звернення: 15.03.2022).
20. Стрюк А. М. Хмарні технології як засіб забезпечення мобільності в технічних системах. *Звітна наукова конференція Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України*. 2017. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/708124> (дата звернення: 15.03.2022).
21. Шишкіна М. П. and Когут У. П. Використання хмаро орієнтованого компоненту на базі системи Maxima у процесі навчання дослідження операцій. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 1 (57). 2017. С. 154-172. ISSN 2076-8184. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/708522> (дата звернення: 15.03.2022).
22. Shyshkina M. P., Kohut U. P., Popel M. V. Проектування і оцінка хмарних компонентів навчання з використанням систем комп'ютерної математики *Proceedings of the 14th International Conference on ICT in Education, Research and Industrial Applications. Integration, Harmonization and Knowledge Transfer. Volume II: Workshops (2104)*. С. 305–317. 2018. ISSN 1613-0073. URL: <http://ceur-ws.org/Vol-2104/> (дата звернення: 15.03.2022).
23. Биков В. Ю., Гуржій А. М., Шишкіна М. П. Концептуальні засади формування і розвитку хмаро орієнтованого навчально-наукового середовища закладу вищої педагогічної освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* (50). С. 21–26. 2018. ISSN 2412-1142. URL: <http://vspu.net/ojs/index.php/sit/article/view/341> (дата звернення: 15.03.2022).
24. Попель М. В. (2018) Адаптивні хмаро орієнтовані системи: передумови виникнення In: *Звітна наукова конференція Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України: Збірник матеріалів наукової конференції ІТЗН НАПН України*, м. Київ, Україна, С. 118–120. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/711730> (дата звернення: 15.03.2022).
25. Шишкіна М.П. Використання хмарних технологій у підтримуванні освітніх досліджень у просторі відкритої науки. *Новітні комп'ютерні технології* (16). С. 105-115. 2018. ISSN 2309-1360. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/711710> (дата звернення: 15.03.2022).
26. Markova O., Semerikov S., Striuk, A., Shalatska H., Nechypurenko P., Tron V. Упровадження моделей хмарних сервісів у підготовку майбутніх фахівців з інформаційних технологій *Proceedings of the 6th Workshop on Cloud Technologies in Education (CTE 2018)*, Kryvyi Rih, Ukraine, December 21, 2018 (2433). С. 499–515. ISSN 1613-0073. <http://ceur-ws.org/Vol-2433/> (дата звернення: 15.03.2022).
27. Мар'єнко М. В. Аналіз і оцінка шляхів подальшого розвитку хмаро орієнтованих систем. *Збірник матеріалів VII Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених «Наукова молодь-2019»* (Київ, 4 жовт.

2019 р.) ЦП Компринт, м. Київ, Україна, С. 82–83. ISBN 978-966-929-943-7. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/718530> (дата звернення: 15.03.2022).

28. Хрипун В. О. Хмарні сервіси google як засіб управління освітньою діяльністю закладу дошкільної освіти : дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.10. Київ, 2019. 349 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/716975> (дата звернення: 15.03.2022).

29. Гаврилюк О. Д. Роль хмарних сервісів в умовах карантину. *Збірник матеріалів VIII Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Глобальні та регіональні проблеми інформатизації в суспільстві і природокористуванні –2020»* (14-15 трав. 2020 року, НУБіП України, Київ) НУБіП України, Київ, Україна, С. 183–185. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/723381> (дата звернення: 15.03.2022).

30. Мар'єнко М. В. Наукові платформи та хмарні сервіси, їх місце у системі наукової освіти вчителя Фізико- математична освіта, 4 (22). С. 93–99. 2020. ISSN 2413-158X. URL: <https://fmo-journal.fizmatsspu.sumy.ua/index/0-54> (дата звернення: 15.03.2022).

31. Вакалюк Т. А., Мар'єнко М. В. Досвід використання хмаро орієнтованих систем відкритої науки у процесі навчання і професійного розвитку вчителів природничо-математичних предметів. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 1 (81). С. 340–355. ISSN 2076-8184. 2021. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/4225> (дата звернення: 15.03.2022).

32. Сухіх А. С. Історичний огляд впровадження хмаро орієнтованих систем під час організації змішаного навчання в ЗЗСО. *Звітна науково-практична конференція Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України, Інституту інформаційних технологій і засобів навчання Національної академії педагогічних наук України*, м. Київ, Україна. 2021. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/72402> (дата звернення: 15.03.2022).

33. Nezhyva L., Palamar S., Marienko M. Хмари слів як дидактичний засіб літературної освіти молодших школярів. *CEUR Workshop Proceedings* (3085). С. 381–393. 2022. ISSN 1613-0073. URL: <http://ceur-ws.org/Vol-3085/paper29.pdf> (дата звернення: 15.03.2022).

ДОВІДКОВЕ ВИДАННЯ

**ДІЯЛЬНІСТЬ НАПН УКРАЇНИ ЩОДО
НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
МОДЕРНІЗАЦІЇ ТА РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ**

Оглядове видання

Електронне видання

Науковий редактор

Лапаєнко Світлана Володимирівна

Бібліографічний редактор

Бондарчук Оксана Борисівна

Літературний редактор

Василенко Наталія Миколаївна

Підписано 12.07.2022. Зам. № 3078/1.

Видавець ТОВ «ТВОРИ».

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 6188 від 18.05.2018 р.
21034, м. Вінниця, вул. Немирівське шосе, 62а.
Тел.: 0 (800) 33-00-90, (096) 97-30-934, (093) 89-13-852, (098) 46-98-043.
e-mail: info@tvoru.com.ua
<http://www.tvoru.com.ua>